

COMPLIMENTARY COPY

జైమిని భారతము

సముఖం వేంకట కృష్ణప్ప నాయకుడు

సంపాదకుడు

డా॥ ఎమ్. కులశేఖరరావు

Acc. No. 1565

ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమి

కళాభవన్ - హైదరాబాదు

హైదరాబాదు 4

COMPLIMENTARY COPY

జైమిని భారతము

సముఖం వేంకట కృష్ణప్ప నాయకుడు

సంపాదకుడు

డా॥ ఎమ్. కులశేఖరరావు

Acc. NO. 1565

ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమి

కళాభవన్ - సైఫాబాదు

హైదరాబాదు 4

తొలి పలుకు

ప్రాచీనాంధ్ర సాహిత్య స్వరూప స్వభావాలను సమగ్రంగా అవగాహన చేసుకోవడానికి ఆనాడు వెలసిన గ్రంథాలను అధ్యయనం చేయవలసిన అవసరం ప్రతి సాహిత్యవిద్యార్థికి కలుగుతుంది. అయితే ఆ గ్రంథాలను చక్కగా అచ్చొత్తించి సరసమైన ధరలకు అందించగలిగినప్పుడే అధ్యయనానికి చక్కని అవకాశాలు ఏర్పడతాయి. ఎప్పుడో ముద్రితమై ఇప్పుడు దొరుకకుండా ఉన్న గ్రంథాలను కొన్నింటిని ఎన్నికచేసి ప్రచురించాలని ఆకాడమీ ఉద్దేశం. ఇంత వరకు ఆకాడమీ ఎన్నో ప్రాచీన గ్రంథాలను విద్వాంసులచేత పరిష్కరింపజేసి చక్కని పీఠికలతో ప్రచురించి పాఠకలోకానికి అందించింది.

తెలుగులో వెలసిన వచనైకరచనల్లో సముఖం వేంకటకృష్ణప్ప నాయకుని జైమినీ భారతము ఇప్పటికీ విద్వాంసులకూ, తెలుగుభాషాసాహిత్యపరిశోధకులకూ పఠనీయగ్రంథంగా ఉన్నది. ప్రస్తుతం ఈ గ్రంథం ఎవరికీ అందుబాటులో లేదు. ముఖ్యంగా విశ్వవిద్యాలయ విద్యార్థులకు అవశ్యపఠనీయమైన ఈ గ్రంథం లభించని పరిస్థితిని అధిగమించవలసిన అవసరం ఉన్నది.

ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయం తెలుగు విభాగంలో రీడరుగా ఉన్న డా॥ ఎం. కులశేఖరరావుగారు ఈ గ్రంథానికి సంపాదకత్వం వహించి చక్కని పీఠికతో ఆకాడమీకి అందించినారు. సాహిత్య ఆకాడమీ డా॥ కులశేఖరరావుగారికి కృతజ్ఞతలు తెలుపుకుంటున్నది.

ఇరివెంటి కృష్ణమూర్తి
కార్యదర్శి

27.1.1980

జైమిని భారతము

విషయానుక్రమణిక

ఉపోద్ఘాతము	...	0
ప్రథమాశ్వాసము	...	1
కథారంభము	...	1
ధర్మరాజునొద్దకు వేదవ్యాసుఁడు వచ్చుట	...	1
వ్యాసుఁడు ధర్మరాజు నశ్వమేధం బొనర్చుమనుట	...	2
వ్యాసుఁడశ్వమేధ విధానంబుఁ జెప్పుట	...	3
వ్యాసుఁడశ్వమేధ హయంబున్న తావుంజెప్పుట	...	5
భీముఁడశ్వంబు దెత్తునని ప్రతిన వట్టుట	...	15
శ్రీకృష్ణుండు హస్తినాపురంబునకు వచ్చుట	...	8
శ్రీకృష్ణుండు భీముని తేజంబు వృద్ధి నొందింప యత్నించుట	...	9
భీముఁడశ్వమునకై భద్రావతి కేగుట	...	11
అశ్వమేధాశ్వాము నీరుద్రావ వచ్చుట	...	14
మేఘవర్షుండు గుఱ్ఱము నపహరించుట	...	15
యౌవనాశ్వుండు భీమాదులపై యుద్ధమునకు లేచుట	...	17
వృషకేతుండు భీముని నిలిచి చూడుమని కోరుట	...	18
యౌవనాశ్వ వృషకేతుల యుద్ధము	...	19
వృష సేనుండు మూర్ఛిల్లుట	...	21
సువేగ భీమ సేనుల గదాయుద్ధము	...	22
యౌవనాశ్వుండు భీమాదులతో భద్రావతికేగుట	...	25
ప్రభావతి నొక్కము	...	27
వ్యాసుఁడు మరల వచ్చుట	...	30
ధర్మరాజు పనుపున భీముఁడు ద్వారక కేగుట	...	33

శ్రీకృష్ణుని భోజన సమయము	...	33
శ్రీకృష్ణ భీముల సంభాషణము	...	35
శ్రీకృష్ణుడు సకల జనులతో హస్తినాపురమునకు వచ్చుట	...	36

ద్వితీయాశ్వాసము ... 41

శ్రీకృష్ణుడు హస్తినాగరమునకు వచ్చుట	...	42
అనుసాశ్వుడు సవన హయము నపహరించుట	...	42
వృషకేతుం డనుసాశ్వునిఁ బట్టి తెచ్చుట	...	44
ప్రవీరుఁ డశ్వమును బట్టుట	...	47
వృషకేతు ప్రవీరుల యుద్ధము	...	48
నీలధ్వజుండు పరాక్రమించుట	...	49
అర్జునుండగ్నిదేవుని స్తుతించుట	...	50
అగ్నిదేవుని వృత్తాంతము	...	51
జ్యోతిదేవి సోదరుని కడకేగుట	...	55
గంగ యర్జును శపించుట	...	56
అధ్వరాశ్వము తాతి నంటుకొనుట	...	57
అర్జునుండు సౌబరి యాశ్రమంబునకుఁ బోవుట	...	57
ఉద్ధాలక మహర్షి కథ	...	58
హంసధ్వజుఁ డశ్వమును బట్టవచ్చుట	...	61
సుధన్వుడు సంగరమునకు రాక జాగు చేయుట	...	62
సుధన్వుడు తప్త తైల కటాహమున దిగుట	...	64
దేవతలు సుధన్వునిపైఁ బూరివాన గురియుట	...	65
హంసధ్వజు డధ్వరాశ్వమును బట్టించుట	...	66
వృషకేతు సుధన్వుల యుద్ధము	...	67
ప్రద్యుమ్నుండు సుధన్వునిం దాఁకి మూర్చిల్లుట	...	68
కృతవర్మాదులు సుధన్వునిం దాకుట	...	69
అర్జున సుధన్వుల యుద్ధము	...	71
శ్రీకృష్ణుఁ డర్జునకుఁ ప్రత్యక్ష మగుట	...	71
అర్జున సుధన్వుల ద్వంద్వ యుద్ధము	...	72

అర్జునుండు సుధన్వుని తల ద్రుంచుట	...	74
సురభుఁ డర్జునితో యుద్ధము సేయుట	...	76
అర్జునుండు సురభునిం జంపుట	...	79
శ్రీకృష్ణుండు గరుత్మంతుని దలంచుట	...	80

తృతీయాశ్వాసము

... 83

సవనాశ్వము గోడిగయై పులియగుట	...	84
శ్రీ మండల వృత్తాంతము	...	85
ప్రమీలా విజయుల యుద్ధము	...	89
ప్రమీల యర్జునుని మోహించుట	...	89
ప్రమీల యర్జును నంతిపురంబునకుఁ గొనిపోవుట	...	90
వృక్షదేశ వృత్తాంతము	...	91
అర్జునుండు భీషణుం జంపుట	...	93
కుశలవోపాఖ్యానము	...	100
లక్ష్మణుండు సీతాదేవిని వనంబునకుఁ గొనిపోవుట	...	106
లక్ష్మణుని యొద్ద సీత దుఃఖించుట	...	108
వాల్మీకి సీతను తన యాశ్రమంబునకుఁ గొనిపోవుట	...	109
కుశలవుల జన్మ వృత్తాంతము	...	110
శ్రీరాముఁ డశ్వమేధము చేయ హయంబును విడుచుట	...	111
యాగీయాశ్వమునకై లవ శత్రుముని పోరాడుట	...	113
సీత లవుని దలఁచి విచారించుట	...	114
కుశలవుల పాటవము రామునకు భటులెఱింగించుట	...	117
రాముండు సౌమిత్రిని యుద్ధమునకుఁ బంపుట	...	117

చతుర్థాశ్వాసము

... 120

సూర్యుండు లవునకు విత్తానంగుట	...	120
లవుండు రుధిరాక్షునిఁ జంపుట	...	121
కుశ లక్ష్మణుల యుద్ధము	...	1

లక్ష్మణుండు మూర్ఛితుండగుట	....	123
సౌమిత్రిం గూర్చి రాముఁడు దుఃఖించుట	...	125
భరతాదులు యుద్ధమునకు వచ్చుట	...	126
భరతుఁడు మూర్ఛిల్లుట విని రాముఁ డరుదెంచుట	...	127
శ్రీరాముఁడు మూర్ఛిల్లుట	...	129
వాల్మీకి శ్రీరామాదుల మూర్ఛ దీర్చుట	...	130
వాల్మీకి శ్రీరాముని స్తుతించుట	...	130
శ్రీరాముడు పుత్రులంగొని యయోధ్యకుఁ జనుట	...	132
సువేగ బ్రభువాహనుల యుద్ధము	...	134
వృషకేతన బ్రభువాహనుల యుద్ధము	...	136
అర్జున బ్రభువాహనుల యుద్ధము	...	138
అర్జునుండు శిరంబు దెగిపడుట	...	139
అర్జును మరణంబునకుఁ జిత్రాంగద చింతించుట	...	140
చిత్రాంగద, యులూచి యుద్ధభూమి కేగుట	...	141
ఉలూచి మృతసంజీవన మణికై వుండరీకుని పంపుట	...	144
బ్రభువాహనుండు సర్పములతోడి యుద్ధంబున కేగుట	...	146
బ్రభువాహనుఁడు సంజీవన మణిఁ దెచ్చుట	...	147
నాగకుమారు లర్జునుతల నపహరించుట	...	147
శ్రీకృష్ణుండు మొదలగు వారర్జునుని దగ్గఱకు వచ్చుట	...	148
కుంతి యర్జునుని మరణంబునకు విలపించుట	...	149
శ్రీకృష్ణుం డర్జునుని బ్రదికించుట	...	150
శ్రీకృష్ణాదులు మణిపురంబున కేగుట	...	151
తామ్రధ్వజుండు పాండవాశ్వంబును బట్టించుట	...	153
ప్రద్యుమ్నాడి వీరులు తామ్రధ్వజునితోఁ బోరాడుట	...	154
తామ్రధ్వజుండు యాగహయంబుగొని పురంబునకు పోవుట	...	158
శ్రీకృష్ణుండు మాయారూపంబున నర్జునునితో రత్నపురంబుసేరుట	...	160
పంచమాశ్వాసము	...	168
వీరవర్మ గుఱ్ఱంబును బట్టుట	...	168
కృష్ణుం డర్జునునకు యమ వృత్తాంతంబు జెప్పట	...	169

అర్జున వీరవర్మల యుద్ధము	...	172
చంద్రహాసోపాఖ్యానము	...	174
చంద్రహాసుఁడు పుళిందునకు దొరకుట	...	176
అరిష్ట లక్షణంబులు	...	183
చంద్రహాసునకుఁ గుంతల రాజ్యాభిషేకము	...	184
చంద్రహాసుఁడు దుష్టబుద్ధిని మదనుని బ్రతికించుట	...	186
చంద్రహాసుని కొడుకులు మహాశ్వంబులం బట్టుట	...	187
శ్రీకృష్ణాదులు బకదాల్పుని జూచుట	...	189
బక దాల్పుఁడు విష్ణు మహిమ చెప్పుట	...	191
అర్జునుని రాక విని నైందవుని పుత్రుండు మృతుండగుట	...	192
శ్రీకృష్ణుడు వచ్చిన రాజులను ధృతరాష్ట్రుని కెఱింగించుట	...	194
ధర్మరా జశ్వమేధం బొనరించుట	...	195
అశ్వమేధ విధి	...	196
భీముని పాక మహిమ	...	198
కృష్ణ ధర్మరాజులు బ్రాహ్మణ విభాధంబు చినుట	...	198

ఉ పో ధ్వా త ము

ఆంధ్ర వాఙ్మయమున ఆది కావ్యము వెలువడిన నాటినుండి, ఆంధ్ర కావ్య కర్తలు పౌరాణిక గ్రంథములపైననే అభిమానము వహించుచు వచ్చిరి. దీనికి కారణములేవైనను, క్రీ. శ. 16వ శతాబ్దమున ప్రబంధ ప్రక్రియ తెలుగు సాహిత్యమున వెలువడు వరకు, రచయితలలో ఒకరిద్దరు తప్ప, మిగిలిన వారు పురాణములనే ఆలంబనముగా జేసికొని కావ్యరచన చేసిరి. ఆంధ్ర మహా భారతము వంటి చంపూ కావ్యములును, నిర్వచనోత్తర రామాయణము వంటి పద్యైక గ్రంథములును, పౌరాణిక కథేతిహాసములపై నాధారపడియున్నవే కదా !

ఆంధ్రులకు గల పౌరాణికాభిమానము వద్య కావ్యములతో, చంపూ గ్రంథములతో మాత్రమే తీరిపోలేదు. స్వతంత్రములుగాను, చాల భాగము కల్పితములుగానున్న ప్రబంధముల రచన కొంతవరకు తగ్గిపోగా, అనంతర ప్రబంధ యుగమున వచన రచనము వ్యాప్తిలోనికి వచ్చినది. అప్పుడు మన రచయితలకు తిరిగి పౌరాణిక దృష్టి యేర్పడినది. అందుచేతనే దాక్షిణాత్యయుగమున పురాణ కథానిర్విత వచన రచనలు విరివిగా బయలుదేరినవి. పౌరాణిక రచనపై యభిమానము చేతనే కాబోలు, సింహాగిరి వచనముల వంటి వచనైక రచనల నధికముగా నభిమానించినవారుగాని, అనుసరించినవారుగాని, కానరాదు. అందుచేతనే సుతి వచనముల సంఖ్య పురాణముల కంటె స్వల్పముగా కాన్పించును.

క్రీ. శ. 15వ శతాబ్దమున సన్నగిల్లిన పురాణ రచనము అనంతర ప్రబంధ యుగమున వచన రచనముతోజాటు తిరిగి విజృంభించుట కేమి కారణమో యోచింపవలసిన యవసరమున్నది.

తెలుగు వచనములో రచింపబడిన పురాణములలో అధికము దక్షిణ దేశముననే రచితములైనవి. దానికి చారిత్రక కారణములు కాన్పించును. విజయ నగర రాజ్య పతనము తరువాత, తంజావూరు, మధుర, పుదుక్కోట మొదలగు దాక్షిణాత్యప్రాంతములందు తెలుగు రాజ్యము లేర్పడినవి. ఆ ప్రాంతములందలి

స్థానికభాష తెలుగు కాదు. అయినను, చాలమంది ఆంధ్రులు, రచయితలు, సాహిత్యాభిమానులు ఆ ప్రాంతములకు వెడలియుండిరి. వారు రాజకీయకారణములచేత చాల కాలమచటనే నివసించిరికూడ. అట్లు వారు తమప్రాంతమును వదలి వేరొక ప్రాంతమున నుండుటచేత, నాతి కఠినమైన సాహిత్య మవసరమైనది. వారికి కఠినములును, దీర్ఘములును నగు గ్రంథములు కాక, సరళములును సంక్షిప్తములును నగు రచనల యావశ్యక మేర్పడినది. తత్ఫలితముగా, ఆంధ్రభాషలో పెక్కు పురాణములు వ్రాసికొనిరి. ఇందే భారతముగాని, నన్నయాయదులు వ్రాసిన మహా భారతము వలె దైర్ఘ్యమును గాని, ప్రౌఢత్వమును కాని కలిగియుండవు. ఏ రామాయణము గాని, భాస్కరాదుల రామాయణమునకు సమానముగా నుండవు. సరళమైన వచనమున సంక్షిప్తముగా నుండుటయే వీని ప్రధాన లక్షణము.

దక్షిణదేశీయఆంధ్రులు పురాణముల నభిమానించుటకు వేరొక కారణము కూడ నుండును. వీరికి మన దేశమున అనాదిగా వచ్చుచున్న వైదిక సిద్ధాంతముల మీద అచంచల విశ్వాసమే ఆ కారణము. పురాణములన్నియు యజ్ఞయాగాది వైదిక కర్మలను, వాని మహత్త్వమును బోధించును. త్రిమూర్త్యాత్మక శక్తులను ప్రదర్శించును. వాని ఐక్యతను నిరూపించును. అట్టి పురాణములను రచించి శైవ వైష్ణవములనెడు వేరుపాటు ధోరణులను నిర్మూలించి, వానిని సమన్వయ పరచుట యీ రచయితల ధ్యేయమై యుండును.

ప్రబంధ నిర్మాణము ఆంధ్ర సాహిత్యమున నెలకొన్న తరువాత, ప్రారంభ దశలోనిమాట యెటులున్నను, క్రమముగా వీనిలో వైవిధ్యరాహిత్యము, అసభ్య శృంగార ప్రదర్శనము, కఠినశైలి అలంబనము వంటి దోషములు చోటు చేసికొనుచు వచ్చినవి. ఇటువంటి సాహిత్యము సమాజమునకు మేలు చేయకపోగా, కీడును కలిగించకపోవు, అని ఆ నాటివారు గుర్తించిరి. పరోక్షముగా నీతిబోధచేయు పురాణములు, రసవంతములై, సంస్కార సామర్థ్యములై యుండునని వీరు భావించి పురాణ రచనమును గావించి యుందురు. ఇది మరియొక కారణమగు చున్నది,

ప్రబంధ రచనా ప్రారంభకులగు పెద్దనాదులు, వైవిధ్యమునకో, రసపుష్టి కొరకే, కొంత పటుతరమైన శైలి నవలంబించగా, తరువాతి ప్రబంధ

రచయితలు ఆ శైలిని క్లిష్టతరముగా మార్చి, శబ్దాలంకారాదుల చేతను, ఓజోగుణము చేతను కఠిన తమములుగా జేసిరి. పాండిత్యస్ఫోరకములైన యిట్టి రచనలు దేశాంతరమున నున్న యాంధ్రులకెట్లు పుచించును ? అందుచేతనే వారు శైలీ సారశ్యమును కాంక్షించి, తెలుగు పదనమున పురాణ రచనమునకు పూనుకొనిరి.

ఈ విధముగా పురాణసన్నిభమైన జైమిని భారతము తెలుగులో పదన కావ్యముగా అవతరించు వాతావరణ మావిష్కృతమైనది.

జైమిని భారతము-సముఖము వేంకట

కృష్ణప్ప నాయకుడు

దక్షిణ భారతదేశములో వెలువడిన గ్రంథములలో జైమిని భారతము ప్రశస్తమైనది. దీనిని సముఖము వేంకట కృష్ణప్ప నాయకుడు పదన కావ్యముగా రచించినాడు. ఈతని తండ్రి మీనాక్షి నాయకుడు. తల్లి అలిమేలక్క. ఈ కవి జైమిని భారతమునేకాక, సారంగధరచరిత్రమును మూడాశ్వాసముల పదన గ్రంథమును, అహల్యాసంక్రందనమును మూడాశ్వాసముల శృంగార ప్రబంధమును, రాధికాస్వాంతన మనెడి యేకాశ్వాస శృంగార ప్రబంధమును కూడ రచించి నట్లు తెలియ పచ్చుచున్నది. * మధురానగరము రాజధానిగా, విజయరంగ చొక్కనాథుడు పాండ్యమండలమును క్రీ. శ. 1704 నుండి 1731 సం॥వరకు పరిపాలించెను. జైమిని భారత కర్త అతనికి సమకాలికుడు. ఇతడు విజయరంగ చొక్కనాథునికంటె పయస్సులో కొంత పెద్దవాడుగా నున్నట్లున్నది. మొత్తము మీద క్రీ. శ. పదునెనిమిదవ శతాబ్ది ప్రథమ పాదమున వెలువడినదీగ్రంథము.

దక్షిణ దేశమున వెలువడిన ఆంధ్రపదన కావ్యములలో ప్రముఖమైనది జైమిని భారతము. విజయరంగ చొక్కనాథుడు దీని కృతిపతి. విజయరంగ చొక్కనాథుడు స్వయముగా రచయిత. ఈతడు శ్రీరంగ మాహాత్మ్యమును పదన

---

* జైమిని భారతము - కాకినాడ ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్తు ప్రచురణ-పీఠిక.

కావ్యమును రచించియుండెను. మాఘమాహాత్మ్యమును వచన గ్రంథమును కూడ గ్రాహించెను. 1 అంతేకాదు, శ్రీకృష్ణ దేవరాయలవలె, రఘునాథరాయలవలె ఈతడు కవి పండిత పోషకుడు. అందుచేతనే యీతడు వేంకట కృష్ణప్ప నాయకుని పోత్తహించి జైమిని భారతమును రచింపజేసెను. జైమిని భారతము చాత్తనామనకే యంకితమైనది. మనుమసిద్ధి యాస్థానమున తిక్కనవలె, విజయరంగు యాస్థానమున కృష్ణప్పనాయకుడు ముఖ్యసామాజికుడుగా నుండెనట. ఇతడు ఆస్థాన కవి కూడ. 2

ముఖ్య సామాజికుడనగా ముఖ్యమంత్రియని శ్రీ మల్లాది సూర్యనారాయణ శాస్త్రిగారు వ్రాసియున్నారు. 3 ఇది కొంతవరకు సమర్థనీయముగానే యున్నది. జైమిని భారతము నందలి యీ ఆశ్వాసాంత గద్య మీ అభిప్రాయమునకు బలమును కలిగించుచున్నది:

“ఇది శ్రీమత్పాండ్య మండలాధీశ్వర శ్రీ విజయరంగ చొక్కనాథ మహీనాథ కరుణాకటాక్ష సంపాదిత గజతురంగ మాండోళికా ప్రముఖ నిఖిల సంపత్కారంపరీ సమేధమాన సముఖ మీనాక్షీ నాయక తనూభవ మీనాక్షీదేవి కటాక్ష రద్ధి కవితాసాంప్రదాయ వేంకట కృష్ణప్పనాయక ప్రణీతంబైన జైమిని భారతంబున సత్సమేధ పర్వంబును వచన కావ్యంబునందు బ్రథమాశ్వాసము.”

ఈ గద్యమునుబట్టి యీతడు కేవలాస్థాన కవిమాత్రుడే కాదనియు, రాజ్యమున ప్రముఖుడే యనియు నిరూపితమగుచున్నది.

సంస్కృతమున జైమిని భారతమని ప్రఖ్యాతినందిన యశ్వమేధ పర్వము నగుసరించియు, నాంధ్రమున పిల్లలమర్రి పినవీరభద్రుడు రచించిన జైమిని

1. అంధ్ర వచన వాఙ్మయము - పుట 532.

2. పక్షిణ దేశీయాంధ్ర వాఙ్మయము - శ్రీ నిడదవోలు వెంకటరావు -

పుట 3333.

3. జైమిని భారతము-అంధ్ర సాహిత్య పరిషత్ప్రచురణ-పీఠిక.

భారతమును చంపూ కావ్యమును దృష్టియందుంచుకొనియు, వేంకట కృష్ణప్ప నాయకుడు దీనిని రచించి యున్నాడు.

సంస్కృతమున జైమిని భారతము అను పేరుతో నొక గ్రంథముండినట్లు, అందు అశ్వమేధ పర్వమొకటి మాత్రమే మిగిలినట్లు. తక్కిన పర్వములన్నియు నశించినట్లును, అందుకే దానికి జైమినిభారతమని పేరు వచ్చినట్లుగను కొందరు భావించుదురు. కాని యిది సరిగా కాన్పించదు. సంస్కృతగ్రంథమును అనుసరించి తెనుగున వ్రాసిన పిన వీరభద్రుడు కాని, వేంకట కృష్ణప్ప నాయకుడు కాని, అశ్వమేధ పర్వము భారతమున శేషగ్రంథమని యెచ్చటను చెప్పి యుండ లేదు. మహాభారతములో లేని కొన్ని విశేషాంశములను చెప్పదలచిన వ్యాసుని శిష్యుడు జైమిని, వ్యాసుని యశ్వమేధ పర్వమునకు భిన్నముగానుండునట్లు ఈ యశ్వమేధ పర్వమును రచించియుండునని కొందరి యభిప్రాయము. అదియే జైమిని భారతమని ప్రఖ్యాతిని పొందెను. ఈ గ్రంథము భాగవత సంప్రదాయములు, వైష్ణవ మతము వ్యాపించిన తరువాత రచితమైయుండు ననువారును కలరు. ఇందలి సత్యాసత్యములెట్లున్నను, జైమిని భారతమున విష్ణుమూర్తి అవతారమగు శ్రీకృష్ణుని మహత్త్వమధికముగా వర్ణితమగుట యధార్థము.

సముఖము వేంకట కృష్ణప్ప నాయకు డీ భారతమును వచనముగా వ్రాయునప్పుడు సంస్కృతములోనున్న గ్రంథమును, తనకు ఋదుగా ఆంధ్రమున రచితమైన పిల్లలమర్రి పిన వీరన గ్రంథమును చూచియున్నాడు. వానిని అనుసరించియే దీనిని వచన కావ్యముగా రూపొందించెను.

జైమిని భారతము ఐదాశ్వాసముల వచన కావ్యము. ఈ కావ్యములో వేంకట కృష్ణప్ప నాయకుడు వస్తువునకు, రచనకు సంబంధించిన యనేకాంశములను సందర్భోచితముగా పొందు పరచి యున్నాడు. వానిని క్రమముగా నింక పరిశీలించుము.

అశ్వమేధ పర్వము పంచమ వేదమని ప్రఖ్యాతి వహించిన మహా భారతమున నొక భాగము. అందుచేత, దానిలోని యితర పర్వము లందున్నట్లుగానే, వైదికములైన ధర్మవిశేషము, యజ్ఞయాగాది కర్మల ప్రశంస, వర్ణాశ్రమ ధర్మ ప్రతిపాదనము మున్నగు విశేషములుల్లేఖింపబడియున్నవి. మహా భారతమున

రెండు యాగముల ప్రాముఖ్యము విశేషముగా నుండును. భారత యుద్ధమునకు పూర్వము యుధిష్ఠిరుడు నిర్వహించిన రాజసూయ మొకటి. యుద్ధానంత మతడే చేసిన అశ్వమేధ మొకటి. ఈ రెండింటిలో జైమిని భారతము రెండవ దాని ప్రాముఖ్యమును వివరించుచున్నది. సముఖము వేంకట కృష్ణప్ప నాయకునకును వైదిక ధర్మములపై నభిమానముండుటచే, వచన జైమిని భారతమున చాలచోట్ల వైదిక సంప్రదాయ సంబంధములైన విశేషములను ప్రవేశపెట్టి యున్నాడు. కొన్నింటిని ఉదాహరింతును:

“కులంబు ద్రుంచుటయు, గురువుల యెడఁ గల్గి లాడుటయుంగాక బ్రాహ్మణద్రవ్యం బపహరించితియేని పాతకంబునకుం గొఱంతయేమి?”

“విప్రులకు మోవందరంబు గాకఁ బరిత్యజించిన ధనంబు రాజులకుం గాని తక్కిన వారలకుఁ బనిలేదు.”

పురాణములన్నియు లోకమునకు నీతిని, హితమును అందజేయవలసిన ధ్యేయమును కలిగి యుండును. జైమిని భారతము కూడ పౌరాణిక గ్రంథమే యగుటచేత, అనేక సందర్భములందు దీనిలో నీతి, హితము కనిపించునే యున్నవి. ఈ వాక్యములు చూడదగినవి:

“నీవు ధర్మజ్ఞు నశ్వమేధాధ్వరంబు నవలోకింపఁబూను నప్పుడు హరి కథా విముఖుఁడును, నన్యాయవర్తనుఁడును, ధర్మాధ్వరహితుఁడును, ద్రవ్యో వర్జితుఁడును, మిత్రవంచకుఁడు, స్వామిద్రోహి, పతితుఁడు, బందయుఁ బరదారనిరతుఁడు, నల్లుని సొమ్ము భక్షించు నధముఁడు, ధర్మభాహ్యుఁడు, విదూషకుఁడు, దుర్వ్యసనాసక్తుఁడు, బహుభాషియు, విశ్వాస పాతకియు, ఋతుకాల పరిత్యాగియుఁ గష్టలోభియు బలుండు, నాత్మస్తోత్ర పరుఁడు గలహ శీలుఁడును, గృతముండును, భృత్య వంచకుఁడును, జ్ఞేత్ర విత్రాపహారకుఁడును నగువారలఁ దోడుకొని పోవలదు.”

ఈ హితమును వసుదేవుడు వాసుదేవునకుబోధించినట్లు కథాసందర్భము నందున్నది. కాని, ఇట్టి హితము సర్వకాలములందు, అందరు పెద్దలు అందరు పిన్నలకు బోధించునట్టిదే. ఒక్కొక్కచో నా కాలమునందలి ఖనులకు గల

యభిప్రాయము హితరూపమున కావ్యములందు వ్యక్తమగుచుండును. ఇట్టి సీతి బోధక వాక్యములు చిన్నవియు, పెద్దవియునై గ్రంథము నందంతటను నున్నవి. ఒకటి మాత్రమే ఉదాహరించితిని.

పురాణములందు, ఇతిహాసములందు, విభిన్న రసములకు సందర్భమును బట్టి యవకాశమేర్పడుచుండును. జైమిని భారతమునందును, ప్రధానములైన వీర శృంగార భయానక రసములు కాన్పించుచున్నవి. వేంకట కృష్ణప్పనాయకు డీరసములను సమర్థతతో పోషించియున్నాడు. ఈ రచయిత హాస్యరసమును కూడ సందర్భానుసారముగా చక్కగా నిర్వహించెను. ఈ వాక్యములు చూడుడు. శ్రీకృష్ణుడు భీమునితో నిట్లనెను:

“వృకోదరా, నీకు బుద్ధి మందంబు. అహారం బపారంబు. పొట్ట రెట్టించు చున్నది. రక్కసి రతులం జొక్కినవాడవు. మాటల పోబడి యెలుగవు. నీవంటి వాడు మంత్రియైయున్న గార్యంబు లగుటకు సందియంబేమి?”

నిజమున కిది నిందకాదు. అపహాస్యము చేసి అవమానించుట కాదు. మఱియగు భీమునితో బావయగు శ్రీకృష్ణుడు చేయు హాస్య ప్రసంగమే. బావమఱదుల హాస్యము మన దేశమున ప్రసిద్ధ సంప్రదాయము కదా!

ఇట్లే మరియొకచో శ్రీకృష్ణుడు భీమునితో పలికినట్లున్నది. ‘బావా! నీ బావంబున నున్న కార్యంబులన్నియు, గుశల ప్రశ్నంబును వెనుక నొడు వుచువు. ఇంతియేకాని, మున్నుగా బుద్ధిమత్కృత్యంబగు భోజనంబు నాకంతవూర్తి గావింపుము. అట్లుగాక నీకెద్దియుం దోచదు. నా పలుకులకు శంక వలదు. నీ కరణి బహు భక్షకులగు నగస్త్య కుంభకర్ణాదులు కొందరు గలరు. నీ వేమిటికి సిగ్గు పడియెదవు?’

ఇదియు పైనుదాహరించినదే, ఈ మాటలు విని భీముడును బావగారికి సముచితముగానే సమాధానము చెప్పినాడు.

జైమిని భారత కర్త, హాస్యరసభరితములైన వాక్యములు వ్రాసినట్లుగానే అధిక్షేపముతో గూడిన వ్యంగ్య గర్భితములగు భాగములు వ్రాయుటయందును

నేర్పరియే. ముఖ్యముగా శ్రీకృష్ణుని యౌన్నత్యమును నిరూపించుట కాతడు ప్రయత్నము చేయుచుండును. భీముడు శ్రీకృష్ణునితో పలికి యీ వాక్యములను తిలకించుడు.

“నీ కామాతురత్వంబునకు గొల్ల యిల్లాండ్ర గుబ్బపాలిండ్లు సాక్షి. నీచ శ్రీ సంగంబునకు నీదు మత్స్య కూర్మ వరాహావతారంబులు సాక్షి. బహు భక్షకుండవగుటకు బ్రహ్మాండకోటి పరిపూరితంబైన నీ కుక్షి సాక్షి. నీ శ్రీలోలత్వంబునకు సత్యభామా నిమిత్తంబుగా భూమికిందెచ్చిన పారిజాతంబు సాక్షి. నీదు మాయా చరితంబులు ప్రకటింప నెవ్వరి తరము ?”

స్వాహాదేవిం జూచి యామె చెలిక తైలు పలుకు సందర్భమునను నిట్టి భావమే సూచితమైనది. శ్రీకృష్ణునికి సంబంధించిన పై నుదాహృత వాక్యములందు పైకి నిందలు కాన్పించినను, వ్యంగ్యముగా నాతని యాధిక్యమే వ్యక్తమైనది.

జైమిని భారతము ఇతిహాసమువంటి గ్రంథ మగుటచేత, మహా భారతము నందువలెనే యిందును, ప్రధానమైన పాండవుల యశ్వమేధవృత్తాంతమేకాక, అచ్చటచ్చట ఉపాఖ్యానములనబడు కథలు వచ్చు చుండును. ప్రధాన కథను చెప్పుట యందీ రచయితకెంత నేర్పుకలదో, ఉపాఖ్యాన రచనమునందు కూడ నంతటి నైపుణి యున్నది. మహా భారతమునందున్న ఉపాఖ్యానములు కొన్ని స్వతంత్రములుగా నుండును. మరికొన్ని ప్రధాన కథకు పూర్వరంగముగా నుండును. ఇంకకొన్ని ముఖ్యకథతో ప్రత్యక్ష సంబంధమును కలిగియుండగా, వేరొకకొన్ని పరోక్షసంబంధమును వహించును. కాని, జైమిని భారతములోని ఉపకథలు వేనికవే స్వతంత్రములుగా నున్నవి. ప్రధాన కథతో వాని సంబంధము నామ మాత్రమే. అగ్నిహోత్రుని కథ, ఉద్దాలక మహర్షి కథ, శ్రీమండల వృత్తాంతమును ప్రమీల కథ, కుశలవోపాఖ్యానము మున్నగునవి యిందులకు నిదర్శనములు కాగలవు.

జైమిని భారతము విష్ణుపారమ్యమును బోధించు గ్రంథమని యిదివరకు చెప్పితిని. విష్ణుమహాత్మ్యమును బోధించు అంధ్ర మహాభాగవతాది గ్రంథములందు ఆ రచయితలు విష్ణుపరమైన స్తుతి వచనములను రచించియున్నారు. శ్రీరామానుజుల గద్యత్రయ సంప్రదాయము ననుసరించిన సింహగిరి వఛనములు,

వేంకటేశ్వర వచనములు కూడ తెలుగులో స్వతంత్రముగా వెలువడినవి. ఈ సంప్రదాయము తెలిసిన వేంకట కృష్ణప్ప నాయకుడు తన వచన కావ్యమున విష్ణు పరములైన యిట్టి వచనములనే వ్రాసియున్నాడు. ఇవి పరిశీలించుడు:

“ఆపదుద్ధారకా, ఆదిదేవా, ఆనంతా, అనంతశయనా, అంబుజనాభా, అచ్యుతా, హరీ, శ్రీకృష్ణా, నిన్ను నమ్మినవాడ! లక్కయింటం జిక్కువడకుండఁ, గౌరవ సభా స్థలంబున ద్రౌపదికి మాన భంగంబు గాకుండ, నడవుల నిడుమలం బడునప్పు డాపదలం బొరయకుండ, సైంధవ వధంబున ప్రతిజ్ఞా భంగంబు గాకుండ రక్షించి, సకల సంకటంబుల నెడఁబాపితివి. త్రిలోకాధ్యక్షా, పంకజాక్షా, ఇప్పుడీ సంకటంబు తొలగించి రక్షింపవే!”

కథా సందర్భము ననుసరించి అర్జునుడు శ్రీకృష్ణుని వేడుకొనుచు పనికి నట్లున్న యీ వచనము, ఏ భక్తుడును, తన యిష్టదైవమైన విష్ణుమూర్తిని స్తుతి చేసినట్లుగానే యుండుట యిందలి విశేషము.

“గజేంద్రవరదా, గరుడవాహనా, నీరజాక్షా, నిఖిల లోకాధ్యక్షా, దేవకీ నందనా, దీనజనాభినందనా, నారాయణా, భక్తత్రాణపరాయణా, నమో, నమో!”

సింహగిరి వచనముల కెంత సన్నిహితముగా నున్నదో యీ స్తుతివచనము నేను చెప్పి పనిలేదు. వచన కావ్యమునందు స్వతంత్ర ప్రతిపత్తి గల యిట్టి స్తుతివచనములు వ్రాయుటయందు ప్రథముడు వేంకట కృష్ణప్ప నాయకుడే. వీనిలో తనకుగల విష్ణుభక్తిని చక్కగా వ్యక్తము చేసినాడు.

ఇంతవరకు జైమిని భారతమునందలి వస్తువునకు సంబంధించిన విశేషములను కనుగొంటిమి. ఇంక రచనా సంబంధములైన యంశములను పరిశీలింతము.

జైమిని భారతమున ప్రారంభమున నుండు అవతారిక భాగము లేదు. దాని యందు పద్యములే యుండి యుండును. ద్వితీయాశ్వాసమునుండి, పంచమాశ్వాసము వరకు, ఆశ్వాసారంభములందు పద్యములే యున్నవి. ఇవి చోక్కనాథుని, - కృతిపతిని - సంబోధించు పద్యములు. ఈ పద్యములను చదివినప్పుడు ఈ

రచయితకు పద్యరచనయందును నేర్పుండెననియే చెప్పవలసి యుండును. ప్రారంభ పద్యము తరువాత “అభ్యుదయ పరంపరాభి వృద్ధిగా నారచింపం బూనిన జైమిని భారతంబునం దశ్వమేధ పర్వ వచన కావ్యంబునకు కథాక్రమం బెట్టిదనిన” అను ఉపక్రమణ వచనముండును. ఇట్టి వచనము నన్నయ్యగారి ఆంధ్ర మహాభారతము మొదలుకొని, తరువాతి అన్ని తెలుగు కావ్యములందును కాననగును. వచనమునందిట్టి ఉపక్రమణము ఆంధ్ర కావ్యరచనమున కొక సంప్రదాయముగా నిలిచినది. అట్టి సంప్రదాయమునే వేంకట కృష్ణప్ప నాయకు డును పాటించినాడు.

క్రీ. శ. పదునారవ శతాబ్దమునుండి తెలుగులో వెలువడిన ప్రబంధము లందు వర్ణనములకు ప్రధాన స్థానము లభించినది. వానికి సంఖ్యానియమము కూడ నేర్పడినట్లు చెప్పుదురు. జైమిని భారతము ఐతిహాసిక పురాణమే యైనను తనకు పూర్వము వెలువడిన ప్రబంధముల ప్రభావమునకు లోనుగాక పోలేదు. ఈ కావ్యములో ప్రబంధములందున్నంతటి దీర్ఘవర్ణనములు లేవు కాని, సమయో చితముగా నచ్చటచ్చట వర్ణనములున్నవి. ఈ వర్ణనములు నిశ్చలములని చల నాత్మకములని రెండు విధములు గదా! వేంకట కృష్ణప్ప నాయకుడు ఈ రెండు విధముల వర్ణనములు కూడ వ్రాసి, వర్ణించుటయందు తనకు గల ప్రాభవమును ప్రదర్శించుకొనెను. ఒక్కొక్క దానికి ఒక్కొక్క ఉదాహరణమును చూపింతును.

“లెక్కింపరాని సేనలు కిక్కిరిసి నలుదిక్కులం గొలువ, వంది మాగధ బృందంబులు బిరుదావళులు వంశావళులు సదువ, భేకులు, డమాములు, డక్కలు పుడుక్కలు డమ్మెటలు, గుమ్మెటలు, మురజమ్మలు, నరగజమ్మలు, కాహళంబులు, జయదోహలంబులైన శంఖంబులు, నసంఖ్యంబులుగా మొరయ, కదళికాస్తంభంబులు, పోకప్రమాకులు, చూతపల్లవ సముల్లసిత తోరణంబులు, కాలాగురు సాంబ్రాణికా ధూపంబులు మొదలైన యలంకారంబులంబోలుపారు, గోపురద్వారంబులు సొచ్చి యచ్చటచ్చట బచ్చవిలుకాని తేజీహాసలంబోని చానల వలకారి చూపులనియెడి వలలందగిలి యట్టిట్టుగదలనేరక పిట్టల చందంబున జిట్టి కంబునం బొదలు చిట్టచిట్టలచేత హరువులైన నెఱిఁతెరువులును, మొత్తంబులైన ముత్తయంబులు, సొంపులైన కెంపులు, పచ్చికలందచ్చనలాడు పచ్చలు, నిగరాల

మగజాలును, జగడంబులైన పగడంబులను, ముంగిళ్ళనత్త మిల్లిన యంగళ్ళను నిచిన మంగళద్రవ్యంబులును, నంతరిక్షంబునఁగాంతులు వింతలు పొంతలు సంచరించు వైజయంతికలును, భూసురాశిర్వాద పురస్సరంబుగ సువాసిసీజనంబులు చల్లు తెల్లని పూవుల నక్షతలం దేజరిల్లు రాజమార్గంబునంజని . . . . .”

“అప్పుడు కుశండు సింహనాదంబుసేసి లక్ష్మణునెదుర్కొనిన నతండైదు తూపులచేఁ బేరురంబు ప్రక్కలించిన, సుక్కక యక్కుమారుండు వాయు వ్యాత్రంబు సంధించి నిలునిలుమని యదల్చి యేయుటయు, లక్ష్మణుని యరదంబు సుడిగాలితోనం దవిలి కుమ్మర సారె గతి ముహూర్త మాత్రంబు తిరుగుచుండఁ దద్వేగంబున నాలుగు రథ్యంబులు నాలుగు దిక్కులంబడి పంచత్వంబు నొందిన లక్ష్మణుడు వేటొక్క తేరెక్కి కక్కసంబులైన యుక్కుటమ్ములైదు ప్రయోగించి, కుశుని కవచంబును, గిరీటంబును దునుముటయుఁ గుబుసంబు వీడిన నాగేంద్రుని తెఱంగున మెఱయుచు, లక్ష్మణునుద్దేశించి, ‘రిత్రమోపుగానున్న కిరీట కవచంబులు తీయించి, భారంబు మాన్పిన నీవు పరమోపకారివి. నీసైన్య భారంబంతయు బోవంజేసి ప్రత్యుపకారంబు సేసెద’నని పలుకుచు నాధర్వణ శిరోమంత్రంబుల నాగ్నేయాస్త్రంబు నభిమంత్రించి ప్రయోగించుటయు, దగ్ధంబులైన రథంబులును, మండెడు నేనుంగులును, గాలెడు తురంగంబులును, నివులులైన పవాతి వర్గంబులును, బొగలతోడఁగలసి యెగసిన ఛత్ర చామరాభరణంబులునుం గలిగి చమూసమూహంబులు దావానలంబు దవిలిన మెకంబుల రకంబున నలు దిక్కులం జరించుటయు, దాశరథి వారుజాస్త్రంబున నివారణంబొనరించినం, గుశుండు వాయవ్యాస్త్రంబు వింటనొంటించి చాపవిద్యాకౌశలంబు మెరయ వేయుటయుఁ జండమారుత వేగంబునఁ బండుటాకు లెగయు వడువున నాయోధనంబునం గల యోధవరులొకసంబున కెగసి పీరలక్ష్మి విహరించు మణిమండపంబునకు మంజిష్ఠపట్టు మేలుకట్టు తెఱంగునం గనుపట్టుటయు, సేనల దురవస్థగనుంగొని సేనాధీశ్వరుండగు కాలజిత్తు కుఱుచ కనుపులు కొరికొలచేఁ గుశురంబు నాటించి, నవ్వుచు “నా బల పరాక్రమంబు లెఱుంగవు. జాలుండవు. నీకేల యాలంబు తొలంగు” మని పలుకునంతలోఁ గుశుం డలుక దొలుక నొక్క వాలిక తూపుచే వాని నాలుకద్రుంచి తోడన మహోగ్ర నారాచంబున శరీరంబు ఖండించె.”

పురవన సౌధము లిత్యాదుల వర్ణనములు నిశ్చలములును, యుద్ధ వర్ణనములు చలనాత్మకములుగను నుండును. విజయరంగ చొక్కానాథుని మంత్రి

యగు వేంకట కృష్ణప్ప నాయకుడెన్నియో యుద్ధములు చేసియు, చూసియు నుండ వచ్చును. అందుచేతనే దీనిలోని యుద్ధవర్ణనములు చైతన్యవంతములై వీర రసోద్దీపకములుగా నున్నవి.

అలంకార ప్రయోగము చేయునప్పుడు, మహా భారత కవులైన తిక్కనాదులు కాని, తరువాత వచ్చిన ప్రబంధ కవులైన పెద్దనాదులుగాని, వచన పద్యభేదమంతగా పాటించి యుండలేదు. వారికి బాచిత్యమని తోచినప్పుడు పద్యములందును, వచనములందును అలంకారముల నుపయోగించిరి. అయిన, ప్రబంధ కవులు అలంకారములను విరివిగా ప్రయోగించియున్నారు. అనంతర ప్రబంధ యుగమున నివసించిన వేంకట కృష్ణప్ప నాయకుడు పురాణకవులను, ప్రబంధకవులను అనుసరించి సమచిత రీతిని అలంకార ప్రయోగము గావించి యున్నాడు. ఈతడుపయోగించిన అలంకారములందు ఉపమారూపకములు హెచ్చుగాను, అతిశయోక్తి ఉత్ప్రేక్షమున్నగునవి తక్కువగాను నుండును. అనగా తాను రచించినది భారత మగుటచే, తిక్కనాదుల మార్గమునే అనుగ మించె ననవలసి యున్నది. ఇది సమంజసమే. ఈతని అలంకార ప్రయోగమునకు కొన్ని వాక్యము లుదాహరింతును.

“గంగా తీరంబునఁ జేరిన జనుల పాతకంబులుం బలె, లలాటలోచ నుండాసిన కాలకూటంబు కరణి, శ్రీవాసుదేవ పాదారచితనంబు వలన మానవుని జన్మంబువలె, గయావర్జనంబు సేసినవాని వీత్య వర్గంబుల దుర్గతిం బలె, నిమిష మాత్రంబులో నీ గదాఘాతంబున యౌవనాశ్వని సైన్యంబు లయంబు నొందు”

“గజగమనంబులనియెడి గమనవిలాసంబును, బాశంబులనియెడి భుజం బులును, జక్రంబులనియెడి స్తనంబులు, శంఖంబులనియెడి కంఠంబులును గలిగిన శత్రుసేనా రమణిని నేను వరించినాఁడ”

“కెందూ? యనియెడి కుంకుమ రసంబు నలంది, సింగిణి విండ్లను కను బొమ్మలల్లార్చుచు, మెఱుంగుచూపులను దూపులఁ దఱుకొత్తుచుఁ గరికుంభంబుల నొబ్బ మిగిలిన వైరి సేనయనుచాన్.”

శబ్దాలంకారములలో యమకము, అనుప్రాసము చాల చోటులందు కనిపించుచున్నవి. అందును, ప్రబంధ కవులవలె నీతడు అత్యాదరమును ప్రకటించి యుండలేదు.

వేంకట కృష్ణప్పనాయకుడు ఆంధ్రేతర ప్రాంతమున నివసించిన ఆంధ్రుడే యైనను, నీతనికి తెలుగు భాషలోని సహజత్వము, నుడికారము, మాధుర్యము చాల చక్కగా తెలియును. తెలుగు భాషకు జీవ ప్రాయములనదగిన జాతీయములు సామెతలు, ఈతని కావ్యమున నవకాశమున్న చోటులందు చక్కగా నుపయోగింపబడి యున్నవి. దిజ్ఞాత్రముగా కొన్నింటిని ఉదాహరింతును.

“గొప్పతాయి దెప్పగా వైచికొని సముద్రము నీఁదఁ దలంచిన చందంబున”

“పోతుటిగ కేనియు బొలయఁ గూడదు”

“పాజెడు బండ్లకుఁ బాదంబులు సాఁచుమనియెదు.”

వచనమును హృద్యమైన శైలిలో రచించుట యందీతడు నిపుణుడు. రసానుగుణముగ ఉత్తమ భావమును వెలువరించునటుల సమానాంతర వాక్యములు వ్రాసి, పాఠకుని మనస్సునాకట్టు కొనుచుండును. ఇది చూడదగినది.

“ముకుందా, నందనందనా, అరవిందనయనా, ఇంద్రాది వందితా, భవదీయ పాదారవిందంబులు దర్శింపఁ గంటిఁ గావున నా జీవనంబు సఫలంబు. భవదీయ భక్తులైన భీమ వృషకేతు మేఘవర్ణులు మెట్టిరిగావున మా పురంబు సిరులకుం గాపురంబు. ధర్మజుని జన్మంబున కొదవెం గావున నీ తురంగంబును జనహృదయంగమమంబు. ఇన్నిటికి శేఖరంబుగ నీకు జోడు కోడె యైన యర్జునిం జూడ గలిగె.”

ఇట్టి మనోహర వాక్య విన్యాసము ఈ గ్రంథమునందు చాల చోట్లఁ గలదు. పురాణ, ఇతిహాస లక్షణములు కలిగిన జైమిని భారతమున నాడంబరమైన శైలికాక సరళముగా నుండు శైలినే యభిమానించినాడు కర్త. తేలిక పదములతో నుండి చూర్ణమనదగిన దీతని వచన రచనము. అయినను, కొన్ని చోట్ల

మాత్రము రసౌచిత్యము కొరకు కాబోలు, ప్రౌఢ సమాసాన్వితమైన వచనమును గూడ వ్రాసి యున్నాడు. కాని దీని పరిమాణము స్వల్పమే. ఉత్కలికాప్రాయ మనదగిన యిట్టి వచనరచనము తిక్కనాదుల కావ్యములందచ్చటచ్చట కాన్పించు నట్టిదే. ఒకటిమాత్ర ముదాహరింతును.

“అనిల సుతునకు మ్రొక్కి, శస్త్రాస్త్ర భీకరంబైన వైరి సైన్య నిక రంబు సొచ్చి యరుణారవింద కైత్రంబులైన నేత్రంబుల జూజూజుం జూచుచు, లయకాల శంకాకరంబైన శింజినీటంకారంబు దిశా విటంకంబులకు సంక్రమింపం గోపాటోపంబున, దత్తైనంబుంజొచ్చి మేఘవర్షనకుం గొఱూ హలంబు సంపాదించుచు”

ఈ శాబ్దికాబోపము మహాభారతాది గ్రంథములలోని వంటిదేకాని ప్రబంధ మార్గము ననుగమనించినదికాదు.

సముఖము వేంకట కృష్ణప్ప నాయకుడు సంస్కృతమునున్న అశ్వమేధ పర్వమునే అనుసరించి యీ తెలుగు వచన కావ్యమును రచించినను, తనకు పూర్వము చంపూ కావ్యముగా నాంధ్రమున వెలువడిన పిల్లలమఱ్ఱి పినవీర భద్రుని కై మిని భారతమును చూచినట్లుగను, దానిని అనుసరించినట్లుగను నిదర్శనములు కాన్పించుచున్నవి. ఈ ఉదాహరణము లీయభిప్రాయమును స్పష్టికరించును.

“పంక నిర్మగ్నమగు గోవుఁబరికరించి
సుకరముగ సుద్ధరించు గోపకుని మాడ్కి
ముదముదై వార సుద్ధరింపుదువుగాక
పంక నిర్మగ్నమగు నన్ను గోపాల తిలక”

—వీరభద్రుడు.

“పంక నిర్మగ్నమైన గోపాలకు చందనంబున శోకమగ్నులమైన మమ్ము నీ వుద్ధరింపుము”-వేం. కృ. నాయకుడు.

“పుడిసెడు నీటిచే నడఁగి పోయెడు ధూళికిఁ గాలమేఘముల్
దొడరునె, తెప్పవేయఁజెడు దోమల మీద సుపర్దుడె తిపోఁ

గడగనె, యీ సుధస్వరధిక ప్రభుడెన్నఁగ మీకు నీడుగాఁ
డుఁడుగుడు, సంభ్రమంబితని నోర్చెదఁదెచ్చెద నధ్వరాశ్వమున్.”

—వీరభద్రుడు.

“పుడిసెడు నీళ్ళు చల్లిన నడంగి పోయెడు ధూళికే గాలమేఘంబులు
వర్షింప వలెనే? తెప్పవేసినం బడిపోవు దోమల మీద గరుత్మంతుండెత్తి
రావలయునే? ఈ రాజు మీకు సమానుఁడుగాఁడు. మీరీతని మీద జేయి చేసి
కొనం బనిలేదు. నేనే యాతని గెలిచి యధ్వరాశ్వంబుఁ దెచ్చెద.....”
—వేం. కృ. నాయకుడు.

“కలనన్ మనవారెల్లను బొలసిరి, నీ దుర్నయమునఁ బోయిన యని
పెద్దలె నాకును ‘శ్రీ బుద్ధిః ప్రలయాంతక’ మనెడు పల్క బద్ధంబగునే”
—వీరభద్రుడు.

“నీ దుర్జయ ప్రబోధనలచే యుద్ధంబునకుం పోయిన నాకుం గలవారెల్లను
సమసి పోయిరి. ‘శ్రీ బుద్ధిః ప్రలయాంతక’ మనెడు పలుకే యధార్థంబయ్యె”
—వే. కృ. శా. ఇట్టివింకను చాలచోటులందు కలవు.

జైమిని భారతము నందలి రచనలోని ప్రయోగ విశేషములను గురించి
దానిని పరిష్కరించి, కాకినాడ ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్తు వారి యధ్వర్యమున
ప్రచురించిన శ్రీ మల్లాది సూర్య నారాయణ శాస్త్రిగారు కొన్ని విశేషములను
చెప్పియున్నారు. వానిని ఇచట నుటంకింతును.

“కథాసందర్భమును బట్టి కథా పాత్ర నామములకు సర్వనామ వాచక
పదము లుపయోగించుటయే సరిపోవుచుండగా, మరల మరల నాయా పాత్రల
నామములనే తఱచుగా నుపయోగించుటయు, యమక వృత్త్యనుప్రాసాది శబ్ద
లంకారములకై కథాప్రసక్తి కభ్యంతరముగా విశేషణ బాహుళ్యము గల్పించు
టయు, గ్రంథమామూలాగ్రముగా నెఱిగి సున్నలేకానియర సున్నలుపయోగింప
కుండుటయు, నేను అనదగిన చోట్లఁ దాననుటయు, చెప్పెను అనుచోట్లఁ ‘బలు
కరించె’ ననుటయు నీ కావ్యంబున సర్వత్ర కనుపట్టును. కాని యిందు నేను
అనుటకు బదులుగా దానని యుపయోగించిన స్థలముల నేనని సవరింపబడినవి”

ఈ సవరణలదివరకే జరిగియుండుటచేత ఈ ప్రయోగ విశేషములు ఇప్పుడు కాన్పించుట లేదు. పలుకరించు అను ప్రయోగము మాత్రము కాన్పి తావులందు కాన్పించుచున్నది.

“ఇవ్విధంబున భీమసేన పౌత్రుండు మాయాబలంబున యాతురంగంబు న పహరించుకొని పోయిన తెఱంగు హత శేషులయిన భటులు పలుకరించు టయు...”

“సువేగుడు యౌవనాశ్వు భీమ సేనులకు నాయమ్మ పల్కులు పల్క- రించి కొంత తడవు నవ్వించి...”

పలుకరించు అను క్రియావదమునకు మాటాడించు అనునది సామాన్య ర్థము. చెప్పట అను నర్థమున నిటయుపయోగింపబడినది. ఈ క్రియకు నిట్టి యర్థము మాండలికమైయుండవచ్చును. అందుచే దీనిని దోషముగా గ్రహించక, ప్రయోగ విశేషముగానే గ్రహించుట లెస్స.

ఇన్ని గుణ విశేషములు కలిగిన జైమిని భారతమును ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమీ వారు ముద్రణకై గ్రహించుట ముదావహము. వారిని నేను అభినందించుచున్నాను.

సామాన్యముగా పాఠకులకు అందుబాటులో లేని యీ వచన కావ్య మును తిరిగి వెలువరించుటకు నన్ను ప్రోత్సహించిన, ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమీ వారికి, అందును, డా. ఇరివెంటి కృష్ణమూర్తి గారికి నా కృతజ్ఞతలు.

విజ్ఞానపురి-
హైదరాబాదు,
18-10-79.

ఎం. కులశేఖరరావు.

జైమిని భారతము

ప్రథమాశ్వాసము

కథాప్రారంభము

అభ్యుదయ పరంపరాభివృద్ధిగా నారచియింపంబునిన జైమిని భారతంబునం దశ్వమేధ పర్వ నవన కావ్యమునకుఁ గథావిధానం బెట్టిదనిన : శ్రీమంతుండును, సామ్రాజ్య లక్ష్మీమఘవంతుండు నైన జనమేజయ మహీకాంతుండు, వేదవ్యాస మహామునీంద్ర శిష్యుండును, మేధాసాంద్రుండునైన జైమిని మహామునీంద్రునిం గనుంగొని, 'మహాత్మా, సకల పాపహరంబును, బవిత్రంబునైన కురుక్షేత్రంబునందు శత్రు సంహారకుండు, శరధి గంభీరుండును, గురువంశకర్తయు, ధర్మమయుండునైన పాండవాగ్రజుండు కపట వర్తనులగు ధృతరాష్ట్ర కుమారులఁ జతురంగ బల సమేతంబుగఁ బదునెనిమిది దినంబుల లోన రణాంగణంబునఁ గీటఁడగించి, చతుస్సముద్ర ముద్రితంబయిన భూమండలంబునే కచ్చిత్రంబుగ నేలుచు, నశ్వమేధ యాగం పొనరించెనని యెఱింగించితివి. ఆ కథ నవి స్తరంబుగా నెఱింగింప వలయు'ననిన, జైమిని మునీంద్రుండు జనమేజయ నరేంద్రు నవలోకించి, 'రాజేంద్రా ! భవదీయ పితామహుండైన ధర్మసందనుండు విశ్వవిఖ్యాతంబుగా నశ్వమేధంబు గావించిన క్రమంబు వివరించెద వినుము. సకలశాస్త్రపారీణుండు, సంగర ధురీణుండు, సర్వజ్ఞుండునైన భీష్ముండు, స్వర్గలోకంబున కరిగిన యనంతరంబ యుధిష్ఠిరుండు శోకవ్యాకులిత మానసుండై చింత నొందుచున్న సమయంబున:-

-ధర్మరాజునొద్దకు వేదవ్యాసుఁడు వచ్చుట-

వేదశాస్త్ర పురాణేతిహాస విద్యా విశారదుండును, దనుజప్రభావిత సేరదుండును, ధైర్యోక్య పూజితుండు నైన వేదవ్యాసమునీంద్రుండు విజయంబు సేయు

టియు, ధర్మనందనుం డెదుర్కొని సాష్టాంగంబుగా నమస్కరించి, యర్హి పాద్యాది పూజా విధానంబులొనరించి, కనకపీఠంబున నునిచి యిట్లనియె: 'మహాత్మా, మేము రాజ్యంబు కొఱకుఁ గ్రూరత్వంబున కొడిగట్టి పితామహుండైన భీష్ముని, ధనురాచార్యుండగు ద్రోణుని, సగ్రజుండైన కర్ణుని, ఎధించితిమి. ఈ పాపం బేమిటం దీటు? అక్కటా, భూవంశంబునం గల భూసురులు మా యన్నయైన కర్ణునిచే వలసిన పన్ను వ్రాతంబులు గైకొని హర్షభాష్యంబులు గురియ బహు విధంబులుగా స్తోత్రంబులు సేయుచున్న వారలందఱిప్పుడు శోక జనితంబైన కన్నీరు గురియ రోదనంబులు సేసెదరు.

భీష్మ ద్రోణ కర్ణాదులైన గురుజనులు చూడని రాజ్య భోగంబు కన్నులు లేని కాయంబు కరణి సౌఖ్యావహంబు గానేరదు. పిన్ననాటి నుండి మమ్ముఁ బెంచి పెద్దలఁ జేసిన భీష్మాదులం జంపి చేకొన్న రాజ్యంబు నేనొల్ల. భీమునిం బట్టంబుగట్టి, కానలకుంజుని తపంబొనరించి పాపంబునం బెడఁబాసెద. మునీంద్రా, ఏతపంబుల నేజపంబుల నేతీర్థయాత్రల నేయాగంబుల జ్ఞాతి వధం బొనర్చిన పాతకంబు దీటు? శుభంబు చేకూరు?' అనినవిని—

-వ్యాసుఁడు ధర్మరాజు నశ్వమేధం బొనర్చుమనుట-

సాత్యవతేయుండు కౌంతేయుఁగనుంగొని, 'ధర్మనందనా, నీవు బంధు వధం బొనర్చిన పాపంబు దీక్ష నశ్వమేధ యాగంబుఁ జేయుము. సుగుణ సాంద్రుండైన రామచంద్రుఁడు పులస్త్య వంశంబునం బుట్టిన రావణునిం ద్రుంచిన పాతకంబు దీక్ష హయమేధంబు గావించె. సంగరంబుల వలనఁ గలుగు జయంబు శ్మశ్రియునకు విడువం దగదు. నీ తమ్ము లొక్కక్కరుండుం బెక్కు సమరం బులం గెల్పులు గన్పవారలు. యాదపురిందఱు నీకుం గైవసంబుగావున్న దక్కిన తలంపులు మాని, నియమ ముద్రంబుగాని, యశ్వమేధంబున కారంభంబు సేయుము.' అనివనిచి, ధర్మనందనుండు డెందంబున దైన్యంబు దోఁపఁ గృష్ణ ద్వైపాయనుంగనుంగొని, 'మునీంద్రా, నిన్నటి సమరంబున రాజవీరు లెల్లను నమయుటంజేసి వారల కుమారులు తల్లిదండ్రులం బెడఁబాసిన వారలు. కావున దయసేయం దగిన వారలు. తక్కిన ప్రజలందఱు నుయోధుల కప్పనంబు లొసంగి నొచ్చి యున్నవారలు. నేను నూతనంబుగఁ బట్టంబు గట్టుకొన్నాఁడ.

కావున నిమ్మహాయాగంబొనరింప రొక్కం బెక్కడ నున్నయది? రాజవంశంబుల సమూలంబుగాఁ బెల్లగించి కులంబు నీలు సేసిన యట్టి దోసంబునంగాక ప్రజలం నెల్లబాధించి ధనంబులు దండుగలు గొనం దలఁచితి మేని గోరుచుట్టుపై రోకటి పోటు చందంబున జనులు నొవ్వడరి నన్నుంజూచి నవ్వుదురు. కావున బహు ద్రవ్య సాధ్యంబైన యశ్వమేధంబుఁ గావింప శక్తిలేద 'నిన విని, పారాశర్యుండు భరత కుల ధురింబుంజూచి, 'తొల్లి మరుత్తుండను మహిపాయిండు బహునువర్ణకంబును యాగంబుగావించి యపారంబుగా దక్షిణలోసంగిన, బ్రాహ్మణులు తమ యోపిన కొలంది యెత్తుకొని తక్కిన ద్రవ్యంబులు హిమ శైలంబు చేరువం బాటవైచి పోయిరి. కావున నా ధనంబు నీకు దొరికెనేని, యధ్వరంబుఁ చేయవచ్చు'ననిన విని, ధర్మనందనుండు, 'మునివరేణ్యా, తొల్లి మరుత్తుండు బహునువర్ణ యాగంబుం జేసి భూసురుల కొసంగిన ద్రవ్యంబు వారల సొమ్ము. కావునఁ దద్ద్రవ్యంబు దానంబు సేసి తరింపఁగోరుట గొప్పత్రాయు. దెప్పగా వైచికొని సముద్రంబు నీడఁదలంచిన చందంబగు. కులంబు ద్రుంచుటయు, గురువుల యెడఁ గల్ల లాడుటయుంగాక బ్రాహ్మణ ధవ్యంబపహరించితిమేని పాతకంబునకుం గొంత యేమి?' అనిన విని మునికుల తిలకుండు కురుకులతిలకుంగాంచి, మున్ను పరశు రాముండు కశ్యపునకు దానంబు సేసిన భూమండలంబు రాజులెల్లం బరిత్యజిం చిరే? విప్రులకు మోవం దరంబుగాక పరిత్యజించిన ధనంబు రాజులకుంగాని తక్కినవారలకుఁ బనిలేదు. అదియునుంగాక మరుత్తుండు యజ్ఞసమయంబున నుచితంబైన ధనంబు దక్షిణలిచ్చి మిగిలిన ద్రవ్యంబు కొల్లవిడిచిన బ్రాహ్మణు లెల్లఁదనిసి విడిచిన యర్థంబుఁ గైకొనుటకై వెఱవం బనిలేదు. ఇందునిమిత్తం బుగా నీ మనంబున నావంతయు వంత వలదు. అమ్మహాధ్వరంబు గావించు విధానంబు సావధానంబుగా నాకర్ణించుము.

-వ్యాసుఁడశ్వమేధ విధానంబుఁ జెప్పుట-

వేదశాస్త్ర పురాణాది విశాసదులును, సత్కుల ప్రసూతులును, గోవింద పాదారవింద కందశితాంతరంగులును, దేజోవిరాజితులును నైన బ్రాహ్మణు లణువదివేలు (ఇరువదివేలు) ఋత్విజులు గావలయు. అందు నొక్కొక్కరికి హాటక సమేతంబుగా నొక్క హాటకంబును, నొక్క మదపుతేనుంగును, నొక్క యరదంబును, బయఁడేసి రచ్చెంబులును, వెయ్యేసి యావులును, నావునకు నూతేసి గొట్టెలుంగా దక్షిణ యొసంగి, నియమంబునం దురంగంబును

బూజించి విడువ వలయు. ఇది మొదటి దినంబున నీయందగిన దక్షిణ ప్రకారంబు దెలిపితి. ఇంక నశ్వలక్షణంబు వినుము. చంద్ర చందన కుందకుసుమ సవర్ణంబైన వర్ణంబును, నింద్రసీలంబు సరియగు చెవియును, గనక గుచ్చంబునుబోలు పుచ్చంబును గలిగి, నిరాఘాట ధాటిపాటవంబైన యశ్వరత్నంబశ్వ మేధయోగ్యంబగు. చిత్రా పౌర్ణమీ దినంబునఁ జతురంగంబుల జతనంబు సేసి, తమ్ముని నేనియుం, గొడుకుల నేనియుఁ దద్రక్షణంబునకు నియోగించి, కనక పట్టిక యందుఁ దన బిరుదాంకంబులతో, “వీరుండు శూరుండు ధారణిం గలిగిరేని యీ హయంబుం బట్టుం” డని ప్రాసి, యా సువర్ణపట్టంబుం దేజి నుదుటంగట్టి, యధేచ్ఛగా విడిచి, యా హయంబు మూత్ర పురీషంబులు వినర్జించు తావుల గోసహస్రంబు దక్షిణగా హోమంబు సేయబనిచి, సంవత్సరంబు సంకల్పంబు సేసికొని, యయ్యశ్వంబు మగుడ వచ్చు పర్యంతంబు నియమంబు తోడం గూడం దీక్షించి, భార్యయుఁ దానును బ్రహ్మచర్యంబు, నధశ్శయ నంబునుం జేయుచు, నసిధారావ్రతంబుగా నుండ వలయు. మున్ను దేవేంద్రుండు నూతశ్వమేధంబులు సేసెంగాని నియమంబు సలుప నేరండయ్యె. పొందునందనా, నీవు నన్ని నియమంబుల తోడ నొక్క యాగంబు గావించితి వేని సకల పాప హరంబగు. వలరాజు వలలకుం దగులని భీష్ముడొక్కరుండు దక్కం దక్కిన వారలకుం గూడదు. కావున నిమ్మహాధ్వరంబు రాజులెవ్వరుం జేయ నోపరు. నీకు శక్యంబేని చేయుము.’

అనిన విని ధర్మనందనుండు కృష్ణదైవపాయనుం గనుంగొని, ‘మహాత్మా, నా తమ్ములు భీమార్జున నకుల సహదేవులు యుద్ధంబున మిగుల డస్సియున్న వారలు. మహాబలుండును, గర్జ నూనుండు నగు వృష కేతుండు బాలుండు. ఘటోత్కచుండు మా కార్యంబున హతుండయ్యె. అతని తనయుండగు మేఘవర్ణుం డత్యంతబాలుండు, గావున వారల నిరువురఁ గయ్యంబునకుఁ బంపుట యయుక్తంబు. ఎవ్వని ప్రాపునఁ గవ్వడి వైరి రాజులం బరాజయంబు నొందించె, నా గోపాలదేవుండు దూరంబున నున్నవాడు. కావున నియ్యాగ బేదిధంబునఁ జేయగలవారము?’ అనిన విని భీమసేనుం డగ్రజు సవరోకించి, ‘శ్రీకృష్ణదేవుండు సర్వత్ర పరిపూర్ణుండు. ఇచ్చట లేడననేటికి? అద్దేవుం దలంచిన మాత్రంబునఁ దాపంబులు రూపకంబు. సుకృతంబులు లభించు. అదియు నుంగాక, యొక్క రహస్యంబు వినుము. శ్రీవాసుదేవుని యానతి ప్రకారంబున

మనము కయ్యం బొనర్చి జ్ఞాతి వధం బొనర్చితి మింతియకాని, స్వతంత్రంబుగఁ జేసిన వారము కాము. కావున మనకు లేశమాత్రంబును దోషంబు లేదు. ఆశ్వమేధంబు సేసిన నేమి ? సేయకున్న నేమి ? శ్రీకృష్ణదేవుని పాదాంబుజంబులు నమ్మియున్న మోక్షంబునకుం గొఱత లేదు. ఎట్లయినను రాజలోకంబులోఁ గీర్తి కలుగుటకునై యీ యాగంబు సేయ నుద్యోగింపుము. హయమేధ యోగ్యంబైన గుఱ్ఱం బీ లోకంబున నున్నంజాలు. ఎంతవారెదిరించినను జయించి తెచ్చెద.'

-వ్యాసుఁడశ్వమేధ హయంబున్న తావుంజెప్పట-

అనిన వ్యాస మునీంద్రుండు ధర్మరాజుతో నిట్లనియె: 'మహిపాలకా, భీముని వాక్యంబు నిజంబు. భద్రావతీ పురంబున యౌవనాశ్వఁడను రాజు రాజ్యంబు సేయుచున్నవాఁడు. అతని లాయంబున నేఁజెప్పిన లక్షణంబులు గల గుఱ్ఱం బొక్కటి యున్నయది. పది యక్షాహిణుల సైన్యంబు జేయునుం బవలు రెప్పవేయక దానినిఁ గాపాడుచు నుండుఁ గావునఁ, బోతుఁడీగ కేనియుం బొలయఁ గూడదు. అత్తరంగంబు నీకుంద క్కెనే జన్నంబు నెఱవేఱు.'

-భీముఁడశ్వంబుదెత్తునని ప్రతిని వట్టుట-

అనిన విని భీమసేను డిట్లనియె: 'అన్నా, దేవాసురులడ్డమై రేనియ, జయించి యౌవనాశ్వ నింటనున్న యశ్వమే ధాశ్వంబు దెచ్చెద. మీపాదంబులార. అట్లు సేయనైతినేని వేదఘోషంబు లేని గ్రామంబునందును, శివాలయంబు, విష్ణుదేవుని దేవళంబును లేని స్థలంబునందును, వాసంబు చేయువాఁడును, చల్లిదండ్రులకు రెండు* దలంచిన దుర్జనుండును, జనంబు వాచని దానితో జలంబు గ్రోలిన వాఁడును, బ్రాహ్మణులతోడ ససత్కంబు పలికినవాఁడును, సప్త దీసికొని యటమఱించిన యధముండును, విశ్వాస పాతకియుం బోవు గతులకుఁ బోవం గలవాఁడ'. అని పలికి యూరకున్న తమ్మునింజూచి: 'యయ్యా, యౌవనాశ్వండు పరాక్రమ ధురీణుండు. అతని సైన్యంబు బాగు సమరంబుల నాటిలేతిన గూరులు గలది. వారలం గెలిచి యశ్వంబు దెచ్చుట

యత్కుల మత్కులంబు. సేవట్లు ప్రతిసఁ జేయ జెల్లునే' అనిన విని, వృషకేతనుం
 దవాత శత్రువుతో 'మహి రాజేంద్రా, భీమసేను తోడం గూడ నన్నుంబంపు'
 మనిన, వాయుగుండనుండు కర్ణనందనుం జూచి, 'కుమారకా, మీ తండ్రియైన
 కర్ణుని మా యన్నయని తెలియక సంగరంబునఁ గూల్చితిమి. నాఁడు నుండియు
 మా మనస్థాపంబులకు మట్టు మితియు లేదు. నిన్నుం జూచిన యెడ సంతోచం
 బగుచున్నది'. అనిన వృషకేతుండు భీమునితో, 'నయ్యా, మా తండ్రి బుద్ధిమాలి
 పనమాలి భక్తులరైన మీయెడ ద్వేషంబు సేసి దివ్య మణిం బాటవైచి గవ్వఁ
 జేకొన్న చందంబున దుర్యోధనుని నవలంబించి, ద్రౌపదీ స్వయంవరంబున దొమ్మి
 యుద్ధంబు సేసె. విరాటు నగరంబునఁ బసులంబట్టించె. మాయా జూదంబున మా
 తల్లియగు ద్రౌపదీదేవిం జీర తొలిపించె. దుర్యోధనుని వారింప శక్తి గలిగియు
 ధర్మాత్ములైన షీయందు మహాద్రోహంబు సేసె. అ పాపంబులు వాయ శ్రీకృష్ణ
 దేవుని సన్నిధానంబున ధనంజయుని మహాగ్రబాణంబులచే సంగరాంగణంబున
 సంహారంబునొంది తండ్రియగు నా సూర్యదేవుం గలిసె. కావున మా తండ్రి
 యగు కర్ణున కర్ణును ఋణంబుఁ దీర్చుకొనం గూడదు. అది యట్లుండె;
 నచేంద్రా ! నేను భీమసేనుని తోడంగూడంజని దుర్గమంబైన యౌవనాశ్వువురంబు
 ప్రవేశించి నా భుజ బలంబులచే శత్రుసైన్యంబులగెలిచి యశ్వమేధాశ్వంబుఁ
 దెచ్చి మీకు సమర్పణంబు గావించి, మా తండ్రి పాపంబులం బోజేసి, సద్గతికిం
 బనిచెద, నుత్తరువు దయసేయవలయు.'

అనిన ధర్మనందనుండు కర్ణపుత్రునిఁ గొంగిలించుకొని, 'అన్నా, మీ పిన
 తండ్రితోడఁ గూడఁజని, శత్రుసంహారంబు గావించి, జయంబుఁ జేకొని, హయంబు
 దెచ్చుని పంచిన, నమ్మాటలు విని ఘటోత్కచ కుమారుడైన మేఘవర్ణుండుఁ
 కయ్యంపు దేకుక మొగంబునఁ జెంగలింప, ధర్మనందనుం గనుఁగొనిన, యభి
 ప్రాయం దెడింగి భీమసేనుండు, 'వత్సా, మీ తండ్రియగు ఘటోత్కచుండు
 మేము చచ్చిపోయెను సేయునప్పుడు గంధమాదన పర్యతంబున మమ్ము రక్షించె.
 మా నిమిత్తంబుగా రణంబునఁ బ్రాణంబువిడిచె. అతండు సేసిన యుపకారంబులఁ
 వలఁచెకొనిన మనంబు గరఁగుచు నున్నయది. కావున నిన్ను జగడంబునకుం
 దొడ్చుని పోవనోప. మేము వచ్చుపర్యంతంబుధర్మనందనుం గొలిచి యుండుము'.
 అనినవిని, మేఘవర్ణుండు తాతయగు భీమునిం జూచి 'తొల్లి శ్రీరామభద్రుని
 పాదారవింధ సేవపుంజే బాధాణంబు పావనంబైన తెఱంగున, గంగానదితో,

గూడి యడవివాక యోగ్యులైన కైవడి, మా తండ్రి మీకు జనియించుటవలన
 ధన్యుండయ్యెఁ గావున, నేను మిమ్ముఁ గొలిచి భద్రావతీ పురంబునకు వచ్చెద.
 అగస్త్యుండు సముద్రంబుఁ గ్రోలిన చందంబున, వైరి సేనాసమదయంబుల నీవు
 బింకంబులఁబ, నీవృషకేతనుండు పగతుర సైన్యంబుల నడ్లగించి యావహంబు
 సేయు సమయంబున మేకపిల్లను బోలె నాయశ్వరత్నంబు నెత్తికొని యతి
 వేగంబునం జనుదెంచెద'నని పలికినఁ, బరమానందంబు డెందంబునఁ గ్రందుకొన
 సమీర నందనుండు ఘటోత్కచ తనయుం గొఁగిలింపుకొని, 'పౌత్రకా, నీ భాష
 ణంబులు మాకుఁ గర్ణభూషణంబులయ్యె. నీవు, నేను, వృషకేతనుండును గూడితి
 మేని, మన మువ్వురితోఁ ప్రమథగణ సమేతుండైన త్రినేత్రుండు నెదిరింపఁ
 జాలడు' అని పలికి, యుద్ధ సన్నద్ధులైయున్న సహోదర పుత్రపౌత్రులం గనుం
 గొని, ధర్మపుత్రుం డానంద బాష్పాకులిత నేత్రుండును, పులకాంకిత గాత్రుం
 డునునై, త్రేతాగ్నుల చందంబునఁ దేజరిల్లు నమ్మువ్వరం జూచి, లోకత్రయం
 బున వీరల కసాధ్యంబు లేదని యుత్సహించె. అంత పడమటి దిక్కునియెడు
 పడంతి కొప్పునం జెక్కిన, దెంగలుచ చందంబున రవిబింబంబు కట్టెఱుగు కాంతి
 తోడఁ గూడ నస్తరి ప్రాంతంబునకుఁ జనియె. అప్పుడు వివిధ విద్యావిలాసుండును,
 జ్ఞాన కలావాసు డును, బ్రహ్మజ్ఞాన మహోల్లాసుండును నైన వేదవ్యాసుండు
 ధర్మనందను నాశీర్వదించి, యతండానర్పు పూజలంఘింపించి, తన యాశ్రమం
 బునకు విజయంబు సేసిక, ధర్మతనయుండు సంధ్యావందనాది కృత్యంబు
 లాచరించి, తమ్ములు నమీపమ్మునం గొలుప రత్నసింహాసమ్మునం గూర్చుండె.
 తదనంతరంబు, కౌంతేయాగ్రజుండు క్రమ్మజఁ జింతాక్రాంతుండై 'భద్రావతీ
 పురంబున తెవ్విధంబునం జనువారము ! గుఱ్ఱంబు నెట్లు దెచ్చువారము ? దక్షిణ
 లకు ధనం బెక్కడ నున్నయది ? యాగంబునకు నిర్యాహకుం డెవ్వఁడు? కృష్ణ
 ద్వైపాయనుండాడిన మాటలకేల యిచ్చుకొంటి? త్రిలోకాధిపతియైన శ్రీకృష్ణుండు
 నిర్యాజ కరుణాకటాక్షంబునఁ దనకుఁ దానవచ్చి యీ యాగంబు వెలవేర్చినం
 గాని, యెవరికి శక్యంబు ? శ్రీకృష్ణా ! వృష్టికులభూషణా, కమలాక్షా, త్రిలోకా
 ధ్యక్షా, భక్త సంకట విమోచనా, శోకార్థవంబున మునింగి యున్నవాఁడ. నీ కృప
 యను నోడచే నన్నుద్ధరింపఁ జేయుము. మున్ను కౌరవ సభలో మానభంగంబు
 గాకుండుఁ బాంచాలిని రక్షించిన క్రమంబున నచ్చు రక్షింపుము' అని బహు
 విధంబులఁ బ్రస్తుతింపుచు, ఫాలతలంబున మోడుం గేలు గీలించి 'శ్రీకృష్ణదేవా,
 నీవే దిక్కని' వేడుకొను నవసరంబున.

- శ్రీకృష్ణుండు హస్తినాపురంబునకు వచ్చుట -

సర్వమాతాంతర్యామియు, విశ్వరూపియు నగు గోపికా వల్లభుండు యర్జునరాత్రంబున హస్తినాపురంబునకు వచ్చి, ధర్మనందను నగరుసొచ్చి, ప్రతి హాసం గడుంగొని, 'మా రాక ధర్మనందనున కెఱింగింపుము. ఎంతవానికేనియు చుహీకాంతుని సమయంబు దెలియక చనువు గలదని యంతిపురంబునకుం దోపుట యుచితంబు గాదని'నబ్రహ్మహారి గోవిందునకు వందనంబుగావించి, 'దేవర మేనమయంబున విజయంబు సేయుదు రదియ సమయంబ'ని మొదల నాలోచ మా రాజుగా రుత్తరువిచ్చి యున్నవారు. కావున నవసరంబుఁ జూడంబని లేదు. పరశ్రీ పరధనంబులు గోరు దురాత్మకులును, బరుల దూషించు దుర్మతులును, సీ కరుణ పడయలేరు. ధర్మనందనున కీ దుర్గుణంబు లెవ్వియులేవు. తానుం దమ్ములు సహారాత్రంబు దేవర పాదారవిందంబులు ధ్యానంబు సేయుచు నున్నచోరని పలికి, యతిశీఘ్రంబుగఁ బఱచెంచి, 'రాజేంద్రా, శ్రీకృష్ణదేవుండు నగర ఛాకిటికి విజయంబు సేసె'ననుటయు, బాండవాగ్రజుండాశ్చర్య భరిత మానసుండై మొగంబు చెంగలింపఁ దమ్ములుం దానును నెదుర్కొనుటయు, చనుదేవనందనుండు ధర్మజు వదంబులకు వందనం బాచరించిన, నతండు ప్రసన్నుఁడై గిటఁ జేర్చుకొని, యానంద బాష్పంబులు కపోలతలంబులంగురియు, రోమాంచులు ముందొకిన, నద్దేవు దివ్యరూపంబు సందర్శింపుచు, నానంద సముద్రంబునఁ దేలి చూడుచుండె. అంత భీముండును, నర్జునుండును, శ్రీకృష్ణదేవుని చరణారవిందంబులకుఁ బ్రణామంబులు సేసిరి. నకుల సహదేవులు నట్ల కావించిరి. అంత సత్యభామాశాంతు సంతాపురంబునకుఁ దోడుకొని పోయి యర్జున హద్దాది విధానంబులం బూజించి హర్షించి కనకాసనంబున నునిచి, తాము నుచి తాననంబులం గూర్చున్న యెడఁ, బాంచాల రాజురందన ముకుందునకు వందనం బొనరించి, మందస్మితంబు చదనారవిందంబున జెలువొంద, ధర్మజు మొగంబు గడుంగొని, 'యర్జునరాత్రంబున నచ్యుతుండిచ్చటికి వచ్చెనని' యచ్చెరువందనేల ? తన భక్తులెచ్చట నెచ్చట నుపద్రవంబు నొందుదు భవ్యటికి వచ్చి రక్షించుట యద్దేవుమకు సహజగుణంబు. ఆ కౌరవ సభలోన దుశ్శాసకుండు మీర లేవురుఁ జూచుచుండ పలువలొలునునప్పుడు, హా, గోవిందా, పుండరీకాక్షా, శ్రీకృష్ణా, యని దేవదంబునం దలంచిన యంత నక్షయ వస్త్రంబులిచ్చి మాన సంరక్షణంబు

సేసె. మన మధ్యనుని ద్వారకా నగరంబునకుం బంపి పిలిపింప పలయునని తలంచుచు నుండఁ దనకుందానె వేంచేసె. ఇద్దేవుని భక్త వాత్సల్యంబెంతని కొనియాడం గలదాన? ' ననినఁ. బాఁచాలి నవలోకించి, కించిదంకురిత హాసభాస ముభార విందుండై గోవిందుండు చాల నాదరించె. అంతఁ గౌంతేయాగ్రజుండు రుక్మిణీకాంతుంజూచి మేఘ గంభీర స్వనంబున నిట్టనియె:

'కమలనాభా, నాదు మనస్తాపంబు సుపశమనంబు నొందింపఁగోరి దేవర, దలంచితి. నా తలంపునకంటె మున్నుగా నీవు ప్రసన్నుండ వైతివి. నా మనోర థంబులు ఫలియించె. వ్యాసమునీండు ననుమతి నశ్వమేధంబుం జేయఁ దలంచితి. సకల కర్మంబులకుఁ గర్తృభోక్తృవు నీవ. కావున నీ యధ్వరంబు నిర్వహించు భారంబు నీయది,' అనిన విని, దేవకి నందనుండు కుంతీనందనుం గనుంగొని-

-శ్రీకృష్ణుండు భీమునితేజంబు వృద్ధి నొందింప యత్నించుట-

'శా ర్య వంతులకుఁ జేయంగూడని కార్యంబు లేదు. నీ తలంపు సమకూరు' నని పలికి, పవననందను జూచి, నె మ్మొ గం బు నం జిఱునగవు తళుకొత్త 'వృకోదరా, నీకు బుద్ధిమందంబు, ఆహారంబపారంబు, పొట్ట రెట్టించుచున్నది. రక్కసి రతులకుం జొక్కినవాడవు. మాటల పోఁబడి యెఱుగవు. నీవంటి వాఁడు మంత్రియైయున్నఁ గార్యంబు లగుటకు సందియంబేమి ? అంగహీనుని, నిల్లటంపుటల్లుని, బ్రల్లదంబు పలుకు వానిని, గామిసీలోలుని, మరుగుజ్జువానిఁ, జెవుడుగలిగిన వానిం, బందయగువాని, మామగారిని వెఱ్ఱిపట్టించువానిని, స్త్రీవశంపదుని, సిద్ధయునిఁ, బ్రచండకోపనుఁ, బ్రహుత్తుని మంత్రిఁజేసిన కార్యభాగంబులు సిద్ధి నొండ నేఱవు. నీవు బాహుబల గర్వంబునఁ గార్యపద్ధతు లెఱుగవు. గర్వాంధులుఁ బాపస్వరూపులు నగు బక హిషింబ కిమ్మీర జరాసంధాదులం జంపినయట్లు సులభంబుగఁ దలంపకుము. సత్యసంధులును, భుజబల ధురంధరులును, జితేంద్రియులు, దాన శూరులు నగు రాజశ్రేష్ఠులు పెక్కుండ్రు గలరు. ఒక్కొక్కని జయించుట కక్కసంబు, సూర్యుడస్తంగతుండు గాకమున్న సైంధవుని పథింతుననినాఁడు గాండీవిగావించిన ప్రతిన నెఱవేఱుట దైవయత్నంబు. మారుతననా, నీవంతకంటె సాహ సంబుగాఁ బ్రతిన సేసితివి. ఇది నెఱవేఱుట. యెట్లు ? యజ్ఞ ఘోటంబు నిరాఘా

టంబుగా దిక్కులం జరించునెడ శౌర్యసంతులైన మహీనాథులు, దేవగ ధర్మ యక్ష రక్షోగణ నాథులును బహు విఘ్నంబులు గావించురు. మున్ను దశరథ నందనుం డశ్వమేధంబు సేయుచు వానర బలంబులను, భల్లూక సేనలను, నశ్వరక్షణార్థముగా నంపిన శక్తిమతిపురంబున సురధుండను మహారథుండు తురంగంబులతోఁ గూడ వానర వీరుల నెల్లంగట్టి వేసిన యెడ శ్రీరామభద్రుండు తానె చని యశ్వంబును మరల్చికొని వచ్చెఁ కావున నీవు, సహాయంబుగా నర్జునుం దోడ్కొని పోవుట కర్జుంబు.'

అనినవిని కంసమర్దనునకు ఒకమర్దనుం డిట్లనియె. 'బావా ! నేను నీ వానతిచ్చిన గుణంబులు గల వాఁడనగుదు. నీకు నట్లువంటి గుణంబు లెవ్వ యును లేవుగదా! నీ కామాతురత్వంబునకు గొల్ల యిల్లాండ్ర గుబ్బపాలిండ్లు సాక్షి. నీచక్రీ సంగమంబునకు నీదు మత్స్య కూర్మ వరాహావతారంబులె సాక్షి. బహుబక్షకుండు వగుటకు బ్రహ్మాండకోటి పరిపూరితంబైన నీ కుక్షి సాక్షి. నీ శ్రీ లోలత్వంబునకు సత్యభామా నిమి త్తంబుగా భూమికిందెచ్చిన పారిజాత వృక్షంబు సాక్షి. నీదుమామా చరితంబులు ప్రకటింప నెవ్వరి తరంబు? దేవర కటాక్షంబు తోడుగఁ దొల్లి బిక పిడింబ కిమ్మిర జరాసంధుల గెలిచితి, నిప్పుడు నటుగతినే యౌవశాశ్వ విశ్వంభరా వల్లభుని గెలిచి, యశ్వమేధాశ్వబం దెచ్చెర. నా హృద యంబులో దేవర దివ్యశ్రీ పాద పద్మంబులు కుదురుగ నున్నంజాలు. తప్పులంబున గదాచండంబు కేలంగొని, కులపవర్వతంబులం బెకలించురు. షోణిమండలంబుఁ జూర్ణంబు సేయుదు. దిగంత దంతావళంబుల దంతంబులు డుగ్గి వైతురు. నాకసాధ్యం బేమి యున్నయది ? చాతకంబులు మేఘాగమనంబు కరణి మేము నీరాక నపేక్షించుచున్నారము. మమ్ము నీ కృపాదృష్టిచే రక్షింపుము. మీయెడ భక్తిలేనివారలకు నీవె యగ్ని వర్షంబు గురియుచువు. పంకనిర్మగ్నంబైన ధేనువును గోపాలకు చందంబున శోకమగుర్చులమైన ముమ్ము నీ వుద్ధరింపుము.'

అని అనిల నందనుండు పలుకు పలుకులకు ముదంబు దొలఁక, గోప కుల తిలకుండు తదీయ తేజంబు వృద్ధి నొందించుచు, గాఢాలింగనంబొన రించి, 'సమీరకుమారా, నీ వాక్యంబులకు నా యంతరంగంబు సంతసంబు నొందె. నీవు ధన్యుండవు. రాజమూర్ధన్యుండవు. మాన్యుండవు. మీ రాజన్యునకు దైన్యంబు వలదు. జన్మంబు నెఱవేఱెడిని. ద్రోణ భీష్మ కర్ణ ప్రముఖులైన గురు

జనులం, దక్కిన సంబంధి జాంధవులం, దురంబున దునిమిన దుష్కృతంబు మిమ్ములం జెందదు. అశ్వమేధాధ్వరంబు గావించి మాకు సమర్పణంబు సేయుడు. మీకు వంతవలవ దయ్యగంబు నేన సాగించెద.

అనిన విని, భీముండు గోపాలదేవుం గనుంగొని వెండియు దండ ప్రణామంబు గావించి, 'దేవా, నీ పాణి పద్మంబున వస్తువాకటి కోటి గుణితంబై వృద్ధిబొందుంగాన, హయమేధంబు గావించి తత్ఫలంబు నీకె సమర్పింపఁ గోరి యున్నవారము. నేను భద్రావతీ పురంబునకుఁ జని, తద్రాజ వద్యుని గెలిచి హయంబు దెచ్చు పర్యంతంబు సవ్యసాచి ధర్మరాజు సముఖంబునం గాచికొని యుండు'నని మాటలాడు సమయంబున, ద్రుపద రాజపుత్రి వచ్చి 'యారగింపు సమయంబు బయ్యె, విజయంబు సేయుడనుటయు, ధర్మ నందనుండును, వసుదేవ నందనుండును, గృతమజ్జనులై, ధౌత పరిధానంబులు ధరియించి, యిష్టాన్న పానంబులం బరితుష్టి నొంది, యుచిత ప్రకారంబుల నారాత్రి సుఖ నిద్రంజెంది, మఱునాడు వంది మాగధ బృందంబుల బిరుదగద్య పద్యంబులు, గాయక వైణుకులయంత్ర గాత్ర గానంబులు, నాలించుచు, నిద్ర మేల్కొని స్నాన సంద్యావందనాది నిత్య కృత్యంబులు నిర్వర్తించి, సంతోష భరితాంత రంగులై సఖాస్థలంబునకు వచ్చిరి.

-భీముడశ్వమునకై భద్రావతి కేగుట-

అంత భీమ సేనుండును, యుద్ధ సన్నద్ధుడై ధర్మతనయు పాదంబులకుఁ బంకజాతుని పదపంకజంబులకు వందనంబులొసరించి, కుంతికిం బ్రణమిల్లి, వివ్వచ్చుం గ్రుచ్చి కౌగిటం జేర్చికొని, తాను వచ్చు పర్యంతంబు ధర్మ తనయుం గాచి యుండుమని నియమించి, మాడ్చినందనుల నుపవరించి, ద్రావ దికిం జెప్పి, మఱిమఱియు మురవైరి చరణాంబురుహములకుఁ బ్రణమిల్లి, ప్రమోద భరిత మానసుండై, వృషకేతు మేఘవర్షులు సంగరోత్సాహ పరిపూర్ణులై తోడం జనుదేర, యౌవనాశ్వుండేలు భద్రావతీ పురంబునకుం గతిపయ ప్రయాణంబులం జనిచని, బంగరు మెఱుంగులం దురంగలించు నుత్తంగంబులై న శృంగంబులం గీలుకొలిపిన కెంపుల సొంపులు గులుకు ప్రకాశంబుల రాత్రులం బగళ్ళు సేయుచు, సమరావతీపుర సమానంబున స్ఫటిక మణి మయంబులు, సంభర తల చుంఛి

తంబులునైన కోటలును, బాతాళతలగంభీరంబులు నుల్లోల కల్లోల సముల్ల సితంబులు, గమల కువలయ గంధ బంధురంబులునైన యగడితలును, గనక మయ శిఖరంబులం దాపిన గుత్తంపు ముత్తియంబుల డంబులచే దారాగణంబుల విడంబించు సౌధంబులును, గోపురాగ్రంబులం గీలితంబులైన యింద్రనీల కాంతుల నకాలతిమిరములం గలుగఁజేయు గవనివాకిండ్లును, గలిగి, వేద ఘోషంబుల మట్టు పడం జేయుచు హోమధూమంబులచే మార్గంబులం గాన రాసీయక యాగయాప సంఘంబులచే నడువం గూడక సాధుజన సంతోషణంబును, వైరిజన భీషణంబు నైన యాపురంబు సేరంజని, పూచికాచి ఫలించి కైవ్రాలిన మావులు మోవులుఁ బొన్నలుఁ బొగడలుఁ దాలహింకాల తమాల నారికేళ పనస క్రముక ప్రముఖ తరువులు, నల్లిబిల్లిగా నల్లికొనిన మల్లెలు మొల్లలు సన్నజాజులు మొదలైన తీవలం బోలుపొందుచు, చిలుకలుఁ గోయిలలు శారికలుఁ జుకోరికలు నాదిగాఁగల వక్షి కులంబుల కలకలంబులును, జింకలు దుప్పలు నీహమ్మగంబులుఁ దక్కిన మృగ విశేషంబులచే భూషితంబులునైన పువ్వు బొదలం బోలుపొందు హృద్యంబైన యుద్యానంబునందు నిలిచి, సమీరకుమారుండు వృషకేతుంజూచి, 'కుమారకా, యీ వనంబునం జెంగలువలు నల్లగలువలుఁ దెలిగలువలుఁ జెందా మరలు వెలిదమ్ములు దొరంగిన పుప్పొడులం దేనియలం బొందెచిత్ర వర్ణంబులైన తరంగమాలికలం జెన్ను మెఱిసిన తటాకంబుఁ గనుంగొనుము. ఇచ్చటికి రాజు నగరి వాజినంఘులు సీక్కు ద్రావం జరుదెంచు, నందశ్వమేవ యోగ్యంబైన యశ్వంబు వచ్చు, గావున దానిం గాపాడుకొని వచ్చుఁ సైనికాసీకంబుం బాజుఁద్రోలి, హయంబు రయంబునం గొనిపోవున, మన పలుకును నొక్క పొరవటం బొంచియుండె.

అప్పుడు కర్ణనూనుండు పితృతాడ్రియగు భీమసేనుంజూచి, 'యీరాజునకు, గల సేనయంతయుం బదియక్షాహిణులు. వానిలోఁ గొంతకొంత తురంగంబు వెంబడిం జనుదెంచుఁ గాని యెల్ల సైన్యంబుఁ బెల్లగిలిరాదు. కావున మనకి యశ్వంబు గ్రహించుట సులభంబు. గంగాతీరంబునం జేరిన జనుల పాతకంబులుఁ బలె, లలాటలోచనం దాసిన కాలకూటంబు కరణి, శ్రీవాసుదేవ పాదారవింద చింతనంబు వలన మానవుని జన్మంబునుం బలె, నిమిషమాత్రంబులో నీ గదా ఘాతంబున యావనాశ్వని సైన్యంబు లయంబు నొందు'నని సల్లాపంబు లాడుచు నుండు సమయంబున, దండిమెజురు డిండిమ వాద్యఘోషంబులును, గాంధన ముణిమయంబులైన ఘంటల ఘణఘణారవంబులును, సంకుశాఘాతంబులం

బొడము ఘోకారంబులును, గంధ స్థలంబులు దొరగు మవజలంబుల పరిమళంబులకై మ్రోయు తుమ్మెదల ఝంకారంబులునుం జెలంగ, నేనుంగులు గుంపులు గుంపులుగావచ్చి యా సరోవరంబు సొచ్చి మచ్చికలు హెచ్చుదుండా గ్రంబుల నుదకంబులం బూరించి పెంటి యేనుంగుల మీదం జల్లుచు, వానిచే జల్లబడిన సలిలంబులచే మేనుల్పదడియ మెల్లమెల్లనఁ దద్గాత్రంబులు నిమురుచుఁ, బుండరీక ముకుళంబులంబెఱికి యుండొంటితో నేటులాడుచు, నన్యోన్యముఖ సౌరభంబుల నాస్వాదించు సంతోషంబున ఘోషించుచు, నక్కు నక్కునుం జెక్కు జెక్కును దొడఁ దొడయుం జెవి జెవియుం బరిబరియు సరికొరయఁ, గరాగ్రమ్ముల జలంబులం బీల్చి చిమ్మన గ్రోవులంబెఱ జిమ్ముచుఁ, బెద్దయుం దడవు తద్దయుం గ్రీడించి, మావంతుల బలవంతంబున జలవిహారంబులు చాలించి యమ్మద గజంబులు పురంబునకుం జనియె.

తదనంతరంబ క్రొమ్మించుల మించుతేరి గండ్లయంచుల వలనం బొడ మిన భూరేణువుల కాలతిమిరంబు సంపాదించఁ, గాలరుద్ర ధక్కాధమడమాత్కారంబులం ఛిక్కిరించు వాద్యఘోషంబులు మొఱయ, మృత్యువు నాలిక పోలికఁ జలదలంగదలు బిరుద కేతనంబులు మెఱయఁ, బట్టపగలింటి మార్తాండ కిరణంబులకు ననుకరణంబులైన ప్రహరణంబులం బొలుపొందు భట సమూహంబును, సందడింప, నేలయానిన తెఱంగున, సముద్రంబు పొరలిన చందంబున, వచ్చు సైన్యముం గనుంగొని, యౌవనాశ్వ భూపాలుండు వచ్చెనొ యను తలంపున దిగ్గనలేచి, కర్ణకుమారుం డా సైన్యమును గలయంజూచి నీరుగ్రోలఁ జనుదెంచు తురంగ బృందంబుల సందడిగాని రాజుకాడని తెలిసి, యనిల నందనుంజూచి, 'యయ్యా, కయ్యంబునకుం గాలు ద్రవ్య చందంబున ఋరంబుల భూతంబు ద్రవ్యచ నూరఁబిచ్చకలు ముంగిసలు నొంపెలు నడచిన కైవడి బెడంగు నడలు మెఱయం, బరిచారకులు వాగెలం గుదియంబట్ట నిట్టట్టు గెరలుచు, వేసవేలు తురంగంబులు జల తరంగంబుల కరణిఁ ద్రొక్కిన చోటుం ద్రొక్కక యిక్కొలనికిం జనుదెంచి నీరు ద్రావుచుంబోవుచు నున్నయవి గాని యశ్వమేధాశ్వంబు గనంబడదు. దానికున్నచోటన గడ్డియుం గవణంబు నీరు సమరించి బయలుపుచ్చురు గాఁబోలు' ననిన వృషకేతుం జూచి యనిలనూతి, 'కుహరకా, మనము ఛర్మజుని సమ్ముఖమున నానావిధంబులైన ప్రతిసలు గావించిరిమి. సవనహయంబు లేకయ రి త్ర చేతులతో మగిడి పోవం జనదు.

పుత్రులు లేనివానికి గది గలుగనేరని వితంబున, నంగనాపతుడైన యజ్ఞానికి బంధుమర్యాదలు మాలినకరణి, గార్యాలోచనము సేయని మనుజునాథునకు రాజ్యంబు సిద్ధింపని తెఱంగున, శ్రీకృష్ణదేవుని చరణకమలంబులం దల్లంపని వానికి శుభంబులు లభింపని చందంబున, శంకరునిం బూజింపని వంకర కట్టెకు సంపదలు సంభవింపని కైవడి, హయంబునుం గైకొనకయి విఫలప్రతిజ్ఞల మైతిమేని, మన కీర్తి హానిం జెందు' నని మాటలాడుచుండె.

- అశ్వమేధాశ్వము నీరు ద్రావ వచ్చుట -

ఆ సమయంబున ద్వీరదంబులు నరదంబులు ఘోటకంబులు, భటసమూహంబులు, వాద్య ఘోషంబులు మ్రోయ, విచ్చలంపు ముత్యాల కుచ్చుల గచ్చులు మెఱయ, ధవళాతపత్రంబు పున్నమ చందురు చందంబునఁగాంతిచంద్రికలు వెదచల్ల, సుభయ చామరంబులు, ధవళ శఖంబులు, సాంబ్రాణి ధూపంబులు, చంద్రకావి పావడలు దీపింప, మహామండలేంద్రుని చందంబున నతిశయిత వైభవంబుతోఁ బద్మాకరంబునకు నయ్యాగ హయంబు రానాలోకించి, పట్టం దమకించు కుమారుని నివారించి, మనుమనిం గనుగొన్న, నమ్మేఘవర్షుండు సమర విజయనేతయగు తాతకా నమస్కరించి, 'మహాబలనందనా, లెక్కకు మిక్కుటంబైన కక్కసంపు జోదులు పెక్కండు చుట్టునుం బరివేష్టింప వచ్చుచున్నట్టి యిత్రేజిం జెవి పట్టి కొని లేగ దూడసిద్ధి తెచ్చిన విధంబునం బట్టి తెచ్చెద. యౌవనాశ్వని, నాతనికుమారుని మూటకట్టుగాఁ గట్టి మీ ముందఱం దెచ్చి పెట్టెద. ఇంతయేల? తురంగంబై చాలునంటిరేని, యత్రైంకునం జేసెద' నని సంగరోత్సాహంబున సంగంబు పొంగుచుండ, శైలశృంగంబునుండి చంగునం దుముకు సింగపుంగొదము కరణి ధరణికిం జనుదెంచి, మాయాప్రభావంబునఁ గాల కంఠ కంఠ కుహరీతరాళ కాలకూటంబు కరణి, గాటంబైన యంధకారంబుఁ గల్పించి, దిక్కులు విచ్ఛిక్కులుం ధళక్కున. మెఱపు టూఱపులు మిగుల, బ్రహ్మాండ కుహరంబు విరియింపఁజాలు గర్జితంబు లూర్జితంబులై యెల్లడల వినంబు, బలుపిడుగులు పడంజేసి, దేవ మానవాదులకు భయంకరంబుగ మేఘ నాచుని చందంబున సింహనాదంబు సేసి, యుద్ధనుజ సింహుండు పరాక్రమంబు మెఱుంగుటయు, దేదేంద్రుండు చారుల వంసం దద్దులైతంబుమిని, 'యా కక్కసుం డెక్కడివాడు? మీ విజృంభించినాడు? తెలిసిక'మ్మని

యొక్క దూతనంపించిన, వాడుం ద్వరితంబుగా పచ్చి యంబరంబున నాడంబ రంబులు సేయు హిడింబా పౌత్రునిగాంచి, 'నీవెవ్వండవు? ఏమిటికిట్లు విపరీతం బులు సేసెదవు? దీన నీకేమి ఫలంబు? నిన్నెవ్వ రంపించినారు? త్రైలోక్య వల్లభుండైన దివిజనాథుండు తెలిసి రమ్మనియె,' ననిన విని యాఘటోత్కచ పుత్రుండు, 'నేను బాండు పుత్రుండైన భీమసేను పౌత్రుండ. మా పెద్ద తాత యగు ధర్మరాజు హయమేధంబు గావింపంగోరి యౌవనాశ్వుని నగరంబున యాగ తురంగంబున్న దని విని సన్నుంబంపిన నేను దానింబట్టి కొనవచ్చి మాయలం బన్నుచున్న వాడంగాని, దేవతలకు విరోధంబు సేయందలంచిన వాడఁగాను'. అనిన విని, యాదూత నేవేంద్రున కత్రైతంబెఱింగించిన సతండు సంతోషంబు నొందె. అంతనంతకాల కాలని చందంబున, సద్దనుజుండొక్కెడం బిడుగులు గురియించుచు, నొక్కదిక్కున తాళ్లుజుప్పుచు, నొక్కచోట మిడుంగులులు నింగి కెగయ నిప్పులు గుప్పలించుచు, నొక్కదెన రుంఝా మారుతంబులు వినరించుచు, నొక్కచక్క మిక్కుటంబైన దుమ్ము గ్రమ్మజేయుచు, నొక్కచోట గాటంబు లైన చీకటల నుత్పాదించుచు, నొక్కతావునఁ బెళపెళమని యులుము లులుమం జేయుచు, నొక్కొక్క దిక్కునం దకుక్కుమను మెలుంగులచే దృష్టులుమిలుమిట్లు వడం జేయుచు సేనల నెల్లం జీకాకు పజిచి-

-మేఘవర్షుండు గుఱుఱము నపహరించుట-

పొద్దేటి పిల్లంబట్టిన తెఱంగున సశ్వంబు నాలుగు కాళ్లంబట్టి, మూపునం బెట్టికొని, గగన మార్గంబున కెగసిన, వియచ్చరులచ్చరునొంది, 'యదెయదె దానవుండు హయంబుం బట్టికొని పోయెఁబోయె' ననియెడునెలుంగులు నింగిముట్టఁ బ్రళంసించి, కృపాయత్త చిత్తులై మేఘవర్షుని పయంబుష్ప వర్షంబులు వర్షించిరి.

ఇవిధంబున భీమసేనపౌత్రుండు మాయాబంబున యాతురంగంబు నపహరించి కొనిపోయిన తెఱంగు హతశేషులయిన భటులు పలుకరించుటయు, యౌవనాశ్వ విశ్వాంభరాధీశ్వరుండు విని, యులికిపడి నిప్పులుపుత్తిల్ల దశ దిశలం జూచుచు దురాప ప్రతాపదీపితుండై, యంబరతలంబున కెగయం జూచు రథికుల నాలుగు వేలకుం బనుపుటయు, వారలు క్రోధంబున యాథంబులగుచు

విక్రమంబునఁ జక్రగదాకుంత కరవాల భిండిపాల ముసలముసుండికా పరిఘ పట్టిసాది సాధనంబులు సారించుచు, నవ్వీరుం జుట్టుముట్టిన, నాబిరుదుమగండు బెట్టుగా నట్టహాసంబు సేసి, యశ్వంబు నమరావతీ పురంబున నునిచి, తాను బెట్టిదంబైన చెట్టు వెఱికికొని, చుట్టుకొనిన మూకలం గనుపుకొట్టి, యిట్టట్టువడం జేసి, యాగహయంబును మగుడం గొనితెచ్చి, భీమసేను ముందఱంబెట్టి నిలిచిన, నతండు పౌత్రుం గొఁగిలిండుకొని దీవించె. ఆ సమయంబున యౌవనాశ్రుని సైన్యంబులు క్రమృణం జుట్టుముట్టిన, మేఘవర్షుండు మహార్థవంబునం డిరుగు మందరనగంబు చందంబునం దచ్చమూ సముదయంబు గలగుండు వడం జేయుచు, బరాక్రమించు సమయంబున, వృషకేతుండు తన మనంబున 'హయంబుం బట్టికొని వచ్చునప్పటి కయ్యంబున మేఘవర్షుండు మిగుల నలసి యున్నవాఁడు. పెక్కండ్ర నొక్కనికి గెలువ శక్యంబు గాద'ని యూహించి, యసిల సుతునకు మ్రొక్కి శస్త్రాస్త్ర భీకరంబైన వైరి సైన్య నికరంబు సొచ్చి, యరుణారవింద జైత్రంబులైన జైత్రంబులం జురజురం జూచుచు, లయకాల హంకారశంకారంబైన శింజిసీ టంకారంబు దిశావిటంకంబులకు సంక్రమింపం, గోపాటోపంబునం దత్తైస్యంబుం జొచ్చి, మేఘవర్షునకుం గోతూహలంబు సంపాదించుచు, 'వత్సా, నీవు కయ్యంబున మిగుల నలసినాఁడవు. తలంచిన కార్యంబు నెరవేర్చితిమి. ముహూర్త మాత్రంబు బడలిక తీర్చుకొమ్ము'. అని భీము చెంతకుం బంచి, కంఠీరవంబు గంధగజయూధంబుపై నులుకు చందంబున నుఱికి, క్రొవ్వాడి మెఱుంగు తూపులనియెడు గోళ్ళచే భద్రగజకుంభస్థలంబులు పెకలించి, తురంగ సంఘంబులం దెగటార్చి, యరదంబులం జెక్కులుసేసి, కాలుబంట్లఁ కాలుని ప్రోలుకనిచి, రోదసీ కుహర మేదురంబైన సింహనాదంబు సెలంగఁ, ద్రిపురంబులపై గడంగు త్రిలోచనుని చందంబున, నిరర్థశంబుగ మార్గణ వర్షంబులు వర్షించిన, విదళిత మాతంగంబును, విధ్వస్త తురంగంబును, విశిష్టశతాంగంబును, విఖండిత భటాంగంబునునై, యాసైన్యంబు చచ్చియుఁ నొచ్చియు జీకాకు పడుటయు నందొక్కరుండు బలుగాయంబుల నెత్తురు జొత్తిల్లు గాత్రంబుతోఁ బురంబునకుం బరువెత్తి, భద్రావతీశ్వరునకుం బ్రణమిల్లి, సైన్యంబు సమసిన తెఱుగును, యాగీయ వాజిం గొనిపోయిన చందంబును విన్నవించిన, యౌవనాశ్రుండు రోషానుజిత లోచనుండై, 'యెట్టెట్టురా ! వింతలు వింటిమి ! పరదళంబెంతవచ్చె ? గుట్టంబెటువలెం బట్టువడె ? విచరంబుగా నెఱుంగం బలుకు' మనిన 'దేవా, యెవ్వరో యెఱుంగము, మువ్వరు

వచ్చిరి. వారిలో నల్ల బాలకుండొక్కరుండు గగనంబున కెగసి డేగతూతిన విధంబునం, దూజి సేనా మధ్యంబున నున్న తురంగంబు నెత్తి మూపున నుంచు కొని, మీరంపించిన యంబర చరుల నాలుగు వేల రథికుల నంబరంబుననే సంహరించి, వెండియు నాబలంబుతో భండనంబు సేయుచు నుండఁ, బెద్ద నిట్ట తాటి చెట్టు చందంబున లోకభీకరంబైన యిసుప గుడియ కౌలంబూని యొకండు నిలిచియున్నాఁడు. వాని చెంగట సింగపు కొదమ తెఱంగున గర్జిల్లుచు నొక్క చక్కని రాచకొమరుండు కొలుచుచున్నవాఁడు.'

-యౌవనాశ్రయండు భిమాదులపై యుద్ధమునకు లేచుట-

అని విన్నవించిన యౌవనాశ్రయండు, దన యిచ్చలో మచ్చరంబు నచ్చె రువు విచ్చలవిడిం బెచ్చుపెఱుగ, 'వారు మానవ సామాన్యులు గారు. కారణ జన్ములు. నాకుంజూడఁ ద్రిమూర్తులు నరమూర్తులై వచ్చిరని తోచుచున్నది. ఒక్కండు గుఱ్ఱంబును బట్టుకొని పోవుటయేమి ? వేటొక్కండు లెక్కకు మిక్కుటంబైన సైన్యంబు నుక్కడగించుట యెట్లు ? ఒకరుండు వేడుక చూచుచు నూరకుండుట యేమి ? ఐన, నశ్వమేధంబుసేయ వలయునని యతి ప్రయాసంబుగా నశ్వంబు సంపాదించితి, నది యితైఱంగున బోయినఁ బోవ నిమ్ము. ఇమ్మువ్వరితోఁ గయ్యంబును జుట్టబొనరించి దేవతలనెల్లం దృప్తి నొందించెద' నని యాహవాంతాహ కౌతూహలంబున నమ్మహివల్లభుండు దిక్కులు పిక్కటిల్ల రణభేరి మ్రోయించి, మదపుటేనుంగులు, మనోజవ తురంగంబులు, మణిమయ రథంబులు, సుహాసాహసిక పీఠభటులు లెక్కకు మిక్కుటంబుగా దిశలు గ్రక్కదల నార్పుచు, ఏరాలాపంబులం బేర్పుచు, నలుగెలంకుల బలసి చనుదేఱఁ, బురంబువెడలి సమీపంబునకు వచ్చి, యుగాంతకాల కాలుండు నుంబోలెఁ, బ్రచండ గదా దండంబు భుజాగ్రంబునం గీలించి, భండనంబు గనుచున్న వృకోదరు విఘ్నేశించి, లోకోత్తరంబైన తదీయ తేజో విలాసంబున కచ్చెరువందుచు, నాయోధనంబున నాయోధులనెల్ల సమయించి, వింటి కోపునం జేయూదియున్న వృషకేతుంజూచి, శిరః కంపనంబు సేయుచు, యౌవనాశ్రయండు తన మనంబున, 'సాగరంబు మేఱ మితిస చందంబున

నపార చతురంగ బలంబుతో భూనభోజంతరంబులు కంపింపఁ జేయుచు నెత్తివచ్చిన నన్ను సడ్డసేయక యనాదరంబుగఁ జూచుచు, సింహాకిశోర బు కరణి శంకారహితుండై కర్మపాశ వినిర్ముక్తుండైన యోగిచందంబున, మరణ భయంబు లేక యిక్కుమారుండున్నవాఁడు,' అని సంతనంబు రోషంబు నగ్గలింప బలంబునకుఁ జేయివీచుటయు, వానిపయిం గడంగు వృషకేతునుం జూచి, మారుత నందనుండు రోష తామ్రాక్షుండై గదాచండంబు నంకించి కదలుటయు, గర్జ కుమారుండెదురుగాఁ బరతెంచి-

-వృషకేతుండు భీముని నిలిచి చూడుమని కోరుట-

'అయ్యా, ఈ రెండు లోకంబు లెత్తి వచ్చినను మీకు నీకు గాదనినయెడ సీయల్ప సైన్యంబేమి లక్ష్యము! నీవుత్రుండగు నన్నుండయజేసి చూచుచుండుము. నేనీ షణంబు కాత్తిచ్చు చందంబునం జేర్చిన దశంబుల భస్మీకరించెద. తండ్రీ! కాయంబులు బుద్బుద ప్రాయంబులు. జవ్వనంబులు చంచలంబులు. బలంబులస్థి రంబులు. ఇంతయుంగలిగినప్పుడె త్రైలోక్య వర్తని యైన కీర్తి నార్జింపవలయుం గాని, వర్ధంబుగా బ్రచుకం జనదు. గజ గమనంబు లనియెడి గమన విలాసం బులును, బాళంబులనియెడి భుజంబులును, జక్రంబులనియెడి స్తనంబులును, శంఖంబులనియెడి కంఠంబును గలిగిన శత్రుసేనారమణిని మున్నుగా నేను వరించినాఁడ. వానితోడం గ్రీడించి కీర్తియనియెడి సంపాదంబుఁ గాంచెద. మీఁఁ జేర వావిగాదు. కౌదలయిన సేనావధూటి మీమ్ముంజూచి వ్రాలుపతాకలనియెడి వ్యాజంబున మొగంబు వాంచుచున్నయది.' అనిన వాయు సూనుండు, 'కుమారకా, సేనావధూటి నీకుఁ గైవసంబైన మిగుల లెస్స. అటుగాక నిన్నుండల మీరేనేని, దౌదవ్యుల నస్మదీయ గదాప్రహారంబులఁ జేవయణంచి శిక్షించెద. మామగారు కోడలిని శిక్షించుట యుచితంబుగదా!' అనివలికి, 'నీవు పాదచారివి. వారు రథికులు. నిన్ను నొంటిగఁ బనువఁ జాల' ననిన వృషకేతుండు మారుత సూతిం జూచి, 'మీకటాక్షంబును పక్షాంగి జోదు గలిగియుండ నాకు భయం బేమిటికి? చింత వలదు. నన్నుంబంపు' మని, భీమునకుం బ్రదక్షిణంబు సేసి యుబ్బునం గట్టు మీఱిన దేహంబుతోఁ గన్నులం గెంపు దొలంకఁ గాముకుండు కామిసింగదియు చందంబునఁ, గెంఘాఁచుననియెడు కుంకుమ రసంబునలంబి, సింగిబేలిండ్లను కనుబొమ్మ లల్లాయుచు, మెలుంగుఁ చూపులను చూపుఁ దళు

కొత్తుచు, గరికుంభంబు లనియెడు కఠిన స్తనంబుల నొఱపు మిగిలిన వైతి సేనయను చాంగదిసి, వృషకేతుండు కొతుకంబు నెమ్మొగంబునం బిగుకొత్త, మున్నుదన చేతం గూలిన చతురంగ బలంబుల నెత్తురులనియెడు సలిల పూరంబులచే సాగరంబు తెఱంగునఁ గన్పట్టుచు, రుద్రవిహారస్థానం బగుటం చేసి కైలాసంబుకరణి నొప్పుచు, విదళిత సైంధవం బగుట కతనఁ బార్థుని ప్రతిచందంబునం దోచుచు, శంఖ చక్ర సమన్వితం బగుట కతన శౌరిహస్తంబులం బోలె చెలువొందుచు, నిజ నిశిత విశిఖంబులచే శకలితంబులైన రథగజతురగ పదాతి గాత్ర ఖండంబుల చేత మిట్టు పల్లంబులైన సంగరాంగణంబు సొచ్చి, కార్ముక జ్వారావంబును, గఠోర సింహనాదంబును, గనక పుంఖ చిత్రితంబులగు కంక పత్రంబు లుల్లసిల్లఁ, గోదండ పాండిత్యంబు మెఱయ, వింట బాణంబుదొడుగుట తివియుట యేయుటయు నెఱుంగ రాకుండ, శరపరంపరలను వర్షంబు పర్షించుచు, సమున్నిద్రంబైన రౌద్రరసంబు మూర్తీభవించిన చందంబునఁ గనుపట్టి, కుంభి కుంభ స్థలంబులు పెకలించి ముత్యంబుల జలజల రాల్చుచు, నశ్వగాత్రంబుల శకలంబులు వికలంబులు సేయుచు, బరాక్రమించుచు నుండె.

--యౌవనాశ్వ వృషకేతుల యుద్ధము--

ఇవ్విధంబునం జూప విద్యా నైపుణంబు సూపుచునున్న వృషకేతుం గాంచి, యౌవనాశ్వండు దంతావళంబు వెక్కి ధవళ చక్రత్ర చామరంబులు మెఱయ దగ్గర వచ్చి, 'కుమారకా, ఆది విష్ణు దేవుండునుంబోలెఁ బ్రకాశించుచున్న వాడవు. నీకులంబు గోత్రంబు నామధేయంబు నెయ్యది? నీ తండ్రి తాతలెవ్వరు? నీ రాకకు నేమికారణంబు? నీ చరిత్రంబు దెలియక యుద్ధంబు సేయరాదు కాన నెఱింగింపు' మనిన, వృషకేతుండు 'కశ్యప మహామునిండ్రుడు మా వంశకర్త. వేదమయుండైన సూర్యుండు మాతాత. త్రైలోక్య విఖ్యాత దానలక్ష్మీసముదీర్ఘుండైన కర్ణుండు మా తండ్రి. నాపేరు వృషకేతుండు. మాపినతండ్రి ధర్మనందనుండశ్వమేధంబు సేయదలంచి నీ వశంబున యాగాయాశ్వమున్నదని విని, భీమ సేను, నన్ను, ఘటోత్కచ పుత్రుండగు మేఘవర్ణుంబనిచె. అమేఘవర్ణుండు తురంగంబు సపహరించె. నేను బలంబులఁ బోలియించితి. మాయయ్య వేడుక చూచుచు నున్నవాడు.' అనిన నమ్మహికాంతండు సంతసంబునంది 'రాజనందనా,

ముహూర్త మాత్రము బడలికఁ దీర్చుకొనుము. చేయవలసిన వానితోఁ గలప్పుడు సేయరాదు. నీవు పాదచారివి. నేనేనుంగు నెక్కియున్నవాఁడ నగుట నీతోడఁ గల్యణబొనర్చుట పాడిగాదు. కనకమయంబైన యరదంబొసంగెదఁ గైకొని యుద్ధమునకు రమ్మ' నన, వేవెలుంగుల దొరమనుమండు, మొగంబునఁ జిలునగవు తటకొత్త, 'నెవ్వాని పట్టణంబునఁ జెట్లు రాళ్లు పసులు సైత మఖిలార్థము లొసంగి యాచకులం బ్రోచు, నట్టియమర వల్లభుం డర్థియైవచ్చి వేడినఁ గవచ కండలంబు లొసంగె, నట్టి దానశూరుండైన కర్ణునకుం గుమాచుండ నైన నేను నీవలన సరదంబుఁ బుచ్చికొందునె? నీవాఁడెడు మాటలు వినిన సంధికి వచ్చిన యట్టులున్నయది. కాని సమరంబునకుగాఁ దోఁపదు.' అనిన నారాజు నీవు వాలుండవు. మేము చాపవిద్యాప్రవీణులము. మున్నుగ నీవు పరాక్రమంబు జూపుము. నీ సామర్థ్యంబు చూచి మేము యుద్ధంబు సేసెద'మనిన వృషకేతుండు నవ్వుచు, 'మున్నుగఁ దురంగంబుఁ బట్టితిమని చెప్పిన న్నిని కోపాటోపంబున గృహంబు వెలువడి సకల దళంబులఁ గూర్చుకొని, ప్రతిజ్ఞలు వలుకుచు యుద్ధంబునకై బయలు మెఱసిన వారలు, తను పరాక్రమంబులు మెఱమింప వలెఁ గాని, ముందుగ నా ప్రతాపంబుఁ జూపితినేని మఱి నన్ను మెచ్చి యుద్ధంబు సేయు వారెవ్వరు? కాలమృత్యుముఖంబున బడిన పిమ్మటఁ గ్రమ్మర వచ్చుట యెట్లు? నీవు, పుత్రులు, పౌత్రులు, మిత్రులు బంధువులు, సింధురంబులు, హయంబులు, రథంబులు, నధిరోహించి, భేరులు బిరుదకాహళంబులు మొదలైన వాద్యంబులు మొరయ, బిరుద భృజంబులు మెఱయ, పలువగల కైదువులు సొరించుచు, కయ్యంబునకుం గాలుద్రవ్యుచు మెండుకొని యున్నవారలు. నీవు వృద్ధుండవు. నేను బిన్న ప్రాయంబువాఁడ. నన్నొంటి గాఁడని యనవలదు. కమలాక్షుని కృపాకటాక్షంబె నాకక్షయ బలంబు. పెక్కుమాట లేమిటికి? తొలు దొలుత నీ గుఱ్ఱంబుఁ బట్టి తెచ్చితిమి. నీ చతురంగ బలంబులో నగము సమయించితిమి. తొలిపోటు మాదె కావున నీవె మార్కొను' మనుటయు, నా యౌవనాశ్వుండలిగి యేనుంగు దిగి, రథారూఢుండై గుణంబు మ్రోయించి, యిరువదియైదు సాయకంబులు దొడిగి యేయుటయు, నక్కుమారుంధొక్క బాణంబున ఖండించి, యర్ధచంద్ర బాణంబు నిగిడించుటియు, గుటిలవర్తనులంగూడిన నజ్ఞనుని గుణంబు సమసింపకరణి, యౌవనాశ్వుని భవళవృత్రచామరంబులు తుమురమయ్యె. అంతటంబోక, మూడువాడితూపులు పింట సంధించి యొక్క బాణంబునఁ

జాపంబు, వేటొక్క శరంబున గుట్టంబులను నొప్పించి, మఱియొక్క మార్గంబున యౌవనాశ్వుని వక్షస్థలంబు నేయుటయు, నది యతని వడితొమ్ము ప్రక్కలించుకొని వెన్నునడుస్సి, దబ్బరసొక్కము పలికినవాడు ఘోరసరకంబునంగూలు తెఱంగున భూతలంబునంబడి, మరలఁ దెలివొంది, యరదం బెక్క, యమ్మహి కాంతుండు వేటొండు కార్ముకంబు కరంబునం బూని, సజ్యంబుగావించి, గుణ స్వనంబున దిక్కులు గ్రక్కతిలంజేయుచు, నఱువది బాణంబు లొక్కపిడికిటఁ బట్టి, వృషకేతుని భుజమధ్యంబున గాటంబుగ నాటించుటయు, జిమ్మనగ్రోవులం జిమ్మిన చందంబునం గ్రొత్తనెత్తురు లెగసిన నక్కుమారుండు తరుణకిరణమాలిక కరణం బ్రకాశించుచు, గోలచే గొట్టువడిన బెబ్బలి కరణి బిట్టురోజుచు, నాలుగు వాలు తూపుల రథ్యంబులం గీటడంగించి, యొక్క మార్గంబున సారథి శిరోధిం ద్రుంచి, బహు ముఖంబులైన శిలీముఖంబుల నజ్జననాథు యునుంగనేసి, పందిరివెట్టిన కరణి శరకదంబంబుల నంబరంబుగప్పి రవికిరణంబుల మఱుంగు వరచి సింహనాదంబుసేసి, 'భూనాథుండు పొలిసెఁ బొలిసె'నని సైనికులెల్లఁ దల్లడంబంద నాగ్నేయాస్త్రింబు వింటఁ దొడిగి యేయుటయు, బొగలుసెగలు మిఱుంగురులు మంటలు మింటికి నంటఁ గడంగిన, నద్దారుణీ రమణుండు వారు జాత్రంబున దాని నివారణంబు గావించినఁ, బంకజమిత్ర పౌత్రుండంతటం చోక వాయుజాత్రంబును సంధించిన, నమ్మేడిసీనాథుండు పర్యతాత్రంబుఁ బ్రయోగించుటయు, నేనుంగులం బోలిన జాలుఱుప్పుచు వచ్చు నయ్యత్రంబుమీద పజ్రాత్రంబుఁ బ్రయోగించి తత్పాషాణంబుల జూర్ణంబుసేసి,

—వృషసేనుండు మూర్చ్ఛిల్లుట—

హాలాహల విషజ్వాలలం గ్రక్కు వాలు తూపులపారంబుగా నిగిడించిన, నమ్మహీనాథుండొక్క భల్లంబునఁ దనవక్షంబు పెల్లగించిన, రవికిరణసంకాశంబైన యొక్క మెఱుగుటమ్ము రాజ భుజ మధ్యంబున నాటించి తాను మూర్చ్ఛిల్లిన, భీమసేనుండు రణరంగంబునం బడియున్న కుమారుం గాంచి, కనుగవ జేపురింప, నవుడు గజచి, యంబున యౌవనాశ్వనృపాలునిఁ బుత్ర మిత్ర బంధుసేవాసమేతంబుగాఁ గాలుని పురంబున కంపకయే యీ బాలుని కొదవ దీక్షదనుచు, నుద్దండ గదా దండంబు సారించి, రెండవ దండధరుండునుం బలె, భండనంబునకుంగడంగి, నితాంత కోపంబుఁ గొండలంబోని యేనుంగు

తండంబులం గనుపు గొట్టిన నప్పట్టున వెడలు నెత్తురు దేరుఁ పారంబులై పారినం, బారవశ్యంబున నవ్వటద వెంబడింబోవు వాహనంబులు నా నెత్తురుచేటి యుభయ తీరంబులందును జొత్తు పాపలుం బలె నెమ్ముల తిత్తులై పడిన, రాహు త్తులును బ్రవాహవేగంబునఁ దలక్రిందులుగా డుల్లిన రథంబులును, రథంబుల చెంగట యమరపురంబునకుఁ బథికులైన రథికులును, కాలుకాలుం బెనచికొని తేలియాడు కల్బులంబును గలిగి యాలంబు త్రిజగదాభీలంబయ్యె నప్పడు, భీముని యూరు వేగంబునం బొడమిన చండ మారుతంబులు బిన బిన వినఁదినం, జతురంగ బలంబు బొందెతో స్వర్గంబునకుం బోవుకై వడి, సూర్యమండల పర్యం తంబు నెగసి యందుండి కాలుఁ గేలుఁ గీలువీడి పడునట్లుగ, విష్ణుద్రోహులు నరకంబునఁ గూలుకై వడి భూతలంబునం బడియె. మఱియు నవ్వడముడి మ్రోకాలివేగంబునఁ బిక్కల వలనం బుట్టిన ఝంఝామారుతంబు వినఁదినం, బెల్లగిల్లిన దంతంబులు, భగ్నంబులైన కుంభ స్థలంబులు, విఠిగిన చరణంబులుం గలిగి పీనుంగులైన యేనుంగులును, దనిసిన గళంబులుఁదెగిన ప్రేవులుఁ జెక్కలైన డొక్కలుంగలిగి చాఁపకట్టుగాఁ బడిన తురంగంబులును, జుక్కలైన చక్రంబులును, సుగ్గనూచములైన నొగలును, విరిగిన కేతనంబులును విట తాటంబులైన యవయవంబులునుం గలిగి, శకలంబులైన యరదంబులును, పడు గులు వీడి కుత్తుక వెండి వెడరూపంబులఁ బడిన పీఠభటులునుం గలిగి సంగరాంగణంబు ఘోరంబయ్యె.

—సువేగ భీమసేనుల గదాయుద్ధము—

అప్పడు యౌవనాశ్వ కుమారుండగు సువేగుండు రథముడిగ్గి, మహోగ గదాచండంబు సారించుచు, భీమునిండాసి, వాసిమెఱయు, శిరంబుఁ సురంబుఁ బ్రక్కలుం దెక్కులు నొప్పించి, యల్లటంబోక సుడిగాలి తారునం బేరెంబులు వాడి, యతని గదాప్రహారంబుల మైమెలకువచేఁ దప్పించుకొని, యుప్పరంబునకెగిసియు, దిక్కులరికట్టియు, విచిత్రవిహారంబులు సలిపిన, నవ్వడముడి గదాపొదలికలు మెఱయఁ గుడియెడమలం జడియుచు, నొడలు దగులం గొట్టుచు, మండలప్రచారంబు గోమూత్రికా బంధంబుల సంచరించుచు, గోలాట లాడు చందంబునఁ, గీలుబొమ్మలు నటించు వైఖరి, నాణెంబులైన విన్నాణములఁ ద్రాణలు మెఱయించుచు, గదలమర్చుకొని గగనము గదల నార్చుచు

నాకరొకరిని మెదలనీయక, పొదలికలుం గదలికలు మెరయుం బెద్దయుంబ్రొద్దు గదా యుద్ధంబు సేసియుం గసిదీఱక, గదలు దిగువ వైచి యాత్రైక్రలోక్య మల్లులు మల్లయుద్ధంబునకుఁ జొచ్చి, పాయుచున్ డాయుచుఁ జుట్టుకొనుచు వదన వక్షోబాహు దేశంబులం దగలఁ బొడుచుచు 'మేలు, హైసరి, మాయన్న, హేయిరే!' యని మెచ్చుచు, బాహోబాహిఁ గచాకచిం దొడరి, ప్రాబల్య దౌర్బల్యంబులు లేక తుల్యంబుగా మెలంగిరి. అప్పుడు భీమసేనుండు సువేగునిం జొచ్చి పడవైచి చరణంబులొడిసి పట్టి బిఱబిఱఁ ద్రిప్పి వేసిన, భూతలంబు సోఁకి సోఁకకమున్న బంతిచందంబున నెగసి, వాయుతనూభవు నట్ల చొచ్చి పట్టి వ్రేసిన, నవ్వుడముడియు భూతలంబునం బడక నెగసి, దట్టంబులై పడియున్న మోటక గజ కశేబరధట్టంబుల వైచిన, సవ్వైరుండు ముంజేత నొడ్డుచు దండెవెట్టి కఠోర ముష్టిఘాతంబుల నొప్పించిన సమీర కుమారుండు వాని పెట్టు తప్పించి కర్ణ కంఠగండ ప్రదేశంబులం బిడుగులం బోని పిడికిళ్లంబొడిచిన, వాడునుం బొలివోవని బంటుతనంబున నొడ్డుకొని యఱచేతి పెట్టులఁ, బెడచేతి దెబ్బల, ముష్టి ప్రహారంబుల, జానుఘాతంబుల నొప్పించిన, నాజగజెట్టు లొండొరుల పెట్టవలన మూర్చుల మునింగి పుడమిం బడిరి.

అంత వృషకేతనుండు కొంతవడికిం దెప్పిరి వదలిన కేశపాశంబు బిగి యించి, యెప్పటి యట్ల కిరీటంబు ఘటియించి, నుచుటివయిం గనువట్టు చెమట బిందువులు చేఱంచలంబున నార్చుకొని, బలువిల్లు పిడికిటం బదిలంబుగాఁ బట్టి, యెదుటనున్న విరోధి నీక్షించి టెక్కల తోడి పెనుఁబాముల చందంబునఁ గుంద నంపుఁ బింజల రంజిల్లు నైదుబాణంబు లొక పిడికిట నాకర్ణాంతంబుగాఁ దిగిచి, యయిదు ప్రాణంబులు గొను తెఱంగున నమ్మండలేంద్రుని పక్ష స్థలంబుఁ దూఱనేసిన నతండు నెత్తురు గ్రక్కుచు మూర్చమునింగి మరణంబు నొందిన కరణి మేనుమఱచి, నిశ్చేష్టితుండై రథంబు మీద బోరగిలం బడుటయు, వృషకే తుండు కరుణాకలిత మానసుండై, 'అక్కటా! క్షత్ర ధర్మంబింత క్రూరంబగునే?' యని గర్హించుచు, నతని రథంబు మీదికరిగి, గాయంబులం దొరంగు నెత్తురు కేలందుడుచుచు, వృద్ధుండైన యుమ్మహీధవుని శిరంబునకు దాపుగాఁ దనయూరు కాండంబు నునిచి, తనువున నాటియున్న బాణంబులు తివిచివైచి, యుత్తరీ యంబున గాయంబులొత్తి యొత్తి, తన బంగరు దట్టి ముంగొంగుచే నెమ్మొ గంబున వినరి, యుచ్చార్జ్వల నిశ్వాసంబులును, హృదయంబునుం బట్టి చూచి,

‘శ్రీ హరి, నిర్వాణ కృపాలహరీ, ప్రత్యహంబును నీపాదారవిందంబులే భజియింపుచు దేవతాంతరంబు నెఱుంగకుండితి నేని, సుకృత శాలియు, సుగుణ హారుండును, బరాక్రమ విజిత శూలియు, మహాశూరుండును నైన యీ రాజేంద్రుండు బదుకుం గాక !’ యని, శ్రీకృష్ణచరణారవింద యుగళంబు మనంబునం దలంచి, తలంచి, యగ్గాయంబు లభిమంత్రించిన, నెత్తురులడంగి, ప్రాణంబు కుదురు పడి, యుచ్ఛ్వాస నిశ్వాసంబులు యథాపూర్వంబుగా నిగుడ, తెప్పలల్లార్చి, లోచనంబులు విచ్చి కర్ణసుతుని మొగంబుసూచి లేచి కూర్చుండుటయు, వృషకేతుండు చివ్వున నతని రథంబు డిగ్గి నుడికి తొంటి దిక్కునకు వచ్చి, విల్లు గైకొని, గుణధర్మని గావించిన, యౌవనాశ్వ మహిశ్వరుం డక్కుమారుని శౌర్య ధైర్యంబులు గరుణా పరత్వంబునుంగాంచి, సంతోషభరితమానసుండై, శరశరాసనంబులు వైచి రథంబు దిగివచ్చి, కౌగిలించుకొని, ‘కర్ణచందనా, నందనందనుండు, నరవిందనందనుండు, నిందు శేఖరుండు సాక్షిగా నన్ను రక్షించితివి. ప్రాణ దానంబు సేసిన నీతోడ సమరంబునకుం గడంగితి నేని, నాకంటెనే యెవ్వడు న్నాడు ? మీ తండ్రియైన కర్ణుండు నిఖిల దానంబులు సేసెగాని పోయిన ప్రాణంబుదెచ్చి యిచ్చినవాడు కాడు. జయలక్ష్మీవల్లభుండవైన నీకు సామ్రాజ్య భాగంబులన్నియు నర్పించి కమల పత్రాక్షుండు గొస్తుభ వనమాలికా కలిత వక్షుండును, యాదవ కులలోత్తంసుండును, వేదశాస్త్ర కృతప్రశంసుండును నైన కంసారిం గొలుచుచు సంసార బంధంబుల నిరసించెద’ నని పలుకుచు, నాతని సఖ్యంబు సేసికొని, సువేగుండును భీమసేనుడున్నచోటికి వచ్చి, వృషకేతుండు తన్ను రక్షించిన చందంబు వారలతో వివరించి, ‘అనిలనందనా ! ఈ శిరంబు మీరిచ్చినయది. ఈ క్రతుహయంబు వెంట నన్నుంబనుపుము. నేని దిక్కుల రాజులనెల్ల జయించి ధర్మజు సముఖంబునకు వచ్చెదను. అదియుంగాక, యైరావత కుంభ సంభవంబులైన పదివేల యేనుంగులు ధర్మజునకు సమర్పించెద. దయాసముద్రుండు, ననంత కల్యాణ గుణసమున్నిద్రుండును, బురుషోత్తముండు నైన యదూత్రముని చరణారవిందంబులు నత్రమిల్లి పుత్రమిత్ర కళత్రాది బంధు సమేతముగా నా సర్వస్వంబు సమర్పణం, బొనరించెద. విశేషించియును బ్రాణ దానంబు సేసిన వారితోడి యుద్ధంబసంబద్ధంబు గావున, మీకు నేను మాన్యుండను’. అనియెడి రాజహ్మని సౌజన్య వాక్యంబులకుఁ బరితోషంబు నొందిన పవన నందను సమీపంబునకు మేఘవర్షుండు సవనహయంబునుం గొనివచ్చె.

-యౌవనాశ్వుండు భీమాదులతో భద్రావతికేగుట-

తదనంతరింబ చిత్రవర్ణంబులును, రత్నపరిస్తీర్ణంబులునైన మెత్తలు, ఘణంఘణిత దిగంత రాశంబులైన కాంచనఘంటికా జాలంబులును, శరచ్చంద్ర చంద్రికా డంబరంబులైన కర్ణ చామరంబులును, బౌరసుందరీ మందగమన సమానంబులైన గంభీర యానంబులును, గ్రమ్ము తుమ్మెదలకు సమ్మోద ప్రదంబులైన యష్ట మదంబులును, వజ్రవలయ ప్రభాధవళిత దిగంతంబులైన దంతంబులును, గైరికాది ధాతురసకల్పిత చిత్ర తిలకంబులైన గంధసింధురంబుల మావంతులు బంతులుగాఁదెచ్చి నిలిపిన, యౌవనాశ్వ పృథివీశ్వరుండు భీమండు దాను నొక్కొక్క వేదండంబును, రెండు శుండాలంబుల, మార్తాండపౌశ్రుండును, ఘటోత్కచ పుత్రుండుగానెక్కి, లెక్కింపరానిసేనలు క్రిక్కిరిసి నలుదిక్కులంగొలువ, వంది మాగధ బృందంబులు బిరుదావళులు వంశావళులంజదువ, భేరులు ధమాములు, ఢక్కలు, హడుక్కలు, దమ్మటలు, గుమ్మెటలు, మురజంబులు, కరగజంబులు, కాహళంబులు, జయదోహలంబులైన శంఖంబులు, ననంఖ్యంబులుగా మొరయఁ, గదళికా స్తంభంబులు, పోక ప్రమాకులు, చూత పల్లవ సముల్లసిత తోరణంబులు, కాలాగురు సాంబ్రాణి ధూపంబులు, మొదలైన యలంకారంబులం బొలుపారు గోపుర ద్వారంబు సొచ్చి, యచ్చట, బచ్చవిలుకాని తేజీ కూనలంబోని చానల, వలకారి చూపులనియెడు వలలందగిలి యిట్టట్టు గదల నేరక జిట్టలచందంబునఁ జిట్టకంబులం బొదలు చిట్టివిటులచేత హరువులైన నెఱి తెరువులును, మొత్తంబులైన ముత్తియంబులు, సొంపులైన కెంపులు, పచ్చికలం దచ్చనలాడు పచ్చలు, నిగరాల మగజాలును, జగడంబులైన పగడంబులును, ముంగిళ్ళ నత్తమిల్లిన యంగళ్ళ నునిచిన మంగళ ద్రవ్యంబులును, సంతరిక్షంబునఁ గాంతులు వింతలు పొంతలుగ సుంచరించు వైజయంతికలును, భూసురాశీర్వాద పురస్సరంబుగా సువాసిసీ జనంబులు సల్లు తెల్లని పూవుల నక్షతలం దేజరిల్లు రాజ మార్గంబునంజని, నవరత్నకచితంబైన హజారంబు సేరంబోయి, మద దంతావళంబులు డిగ్గి, హితులఁ బురోహితుల మంత్రుల సామంతుల నిండ్ల కనిచి, యౌవనాశ్వ విశ్వంభరాధీశ్వరుండు భీమ వృషకేతు మేఘవర్షులతోడంగూడ సంతిపురంబు నకుంజని, హాటక మయంబైన కొలువు కూటంబున సింహాసనంబు నందు సుఖాసీనులై యుండిరి. అప్పుడు యౌవనాశ్వుని భార్యయైన ప్రభావతి, సఖీజనులు

దాసును బంగరు మెఱుంగుం బల్లెరంబున ముత్తయంబులుఁ బగడంబులుఁ గూర్చిన రంగవల్లికలు రంగమరఁ, గర్పూర దీపంబులు వెలుంగఁ, జెలంగుం జనుదెంచి, 'సంగరంబునఁ దనదు మంగళ సూత్రంబు సంగతిగ నిలిపిన సదయునకు జనుమంగళం నిత్య శుభమంగళ'మృనైడు పాటలు పాడుచుఁ, గర్జ కుమారుని కీర్తిలోకవిఖ్యాతంబగుగాక యని దీవించి, వారలకు నివాళిదీసి, యప్పరమ సాధ్వి యంతిపురంబునకుం జనియె.

తరువాత వరుణకాంతలు జలకంబులాడుచు, సన్నెకంటిమీద నునిచిన పనుపు ముద్ద చందంబున, నరవింద మిత్రుండ స్తగిరి శిఖరంబు నలంకరింపఁ, గాటుక పొడి చల్లిన తెఱంగునఁ జీకటులు నలుగడల నల్లుకొనియె. క్రేపులఁ దలఁచి మందలనున్న యావులు తిరుగం బడియె. పక్షులు గూండ్లకు బంతులు గట్టె. కమల వనంబులు సొగసె. కలువలు విరిసె. అవ్వేశ గబ్బిగుబ్బెతలు తెచ్చిన బంగరు కుండలసలిలంబుల సంధ్యావందనాది కృత్యంబులు నిర్వర్తించి, యౌవ నాశ్వుండు భీమసేన వృషకేతు మేఘవర్ణులును, దక్కుంగల బాంధవులును, బంతి గూర్చుండి బంగరు పల్లెరంబులు, పటికపు గోరలు, మగతాల గిన్నెలు, కుండనపు గిండ్లు నునుచి, చలువ పరకాళ కుచ్చెళ్ళ పెకపెళ్ళలు, మగరాల కమ్మల ధళధళలు, మొలనూలి చిటుగంటల ఘణంఘణలు, కంకణంబుల ఝణం ఝణలు, కీలందియల ఝళం ఝళలు, మట్టియల గిలుకు గిలుకులం గులుకులు, మెఱయఁ, గొమరు బ్రాయంపు బడంతులు చతుర్విధాన్నంబులు నింపుతో వడ్డింప, రుచుల నుతియింపుచు భోజనంబు గావించి, గంధోదకంబులఁ గరపద ప్రక్షాళనంబు చేసి, గందపొళ్ళుం జేతులార్చుకొని, యూడిగంబులు కరంపు వీడియంబు లందీయఁ గొలుపునం గూర్చుండి, పసన నందనుని కోప ప్రసాదంబులు, వృషకేతను విక్రమంబును, మేఘవర్ణ నేర్పును వినుతించి, ధర్మనందన వసుదేవనందనుల సందర్శనంబు సేయఁగలిగెఁగదా యని తన పూర్వ పుణ్య పరిపాకంబునకు మెచ్చుచుఁ బట్టణంబునఁ జాటంబనిచి, చుగసాలె పట్టుసాలె కుమ్మరి కమ్మరి చిత్రకార కలాద ప్రముఖులు, రజక ఖైరక శిల్పా చార్య ప్రభృతులునైన పదునెనిమిది జాతుల వారిం బయనము సేసి, తన యొద్దనున్న మన్నీల వజీరుల రాజులంజూచి, 'మీమీ యంతిపురంపుటింతులతో దంతి పురంబునకుం జనుండు. కుంతీ ద్రౌపదీ ప్రముఖ కాంతా జనంబుల

గనుంగొని, ముకుంద చరణారవిందంబులకు మ్రొక్కి, గంగా తరంగిణిలో నశ్వమేధావభృథ స్నానంబులు సేసి, పావన మూర్తులరై వత్తురుగాక, యని యాజ్ఞాపించి, సుతుండగు సువేగునింజూచి, నీవు సకల దళంబులం దోడ్కొని మున్నుగా హ స్తినాపురంబునకు నీ జననియగు ప్రభావతి తోడంగూడ నీపల్లకుల మున్నిడుకొని పొమ్ము.'

-ప్రభావతి మౌఢ్యము -

అని యాజ్ఞాపించిన నతఁడంతి పురంబునకుంజని తల్లికి మ్రొక్కి, 'అమ్మా, ధర్మనందనుని యజనంబుఁ గనుగొనుటకు, గరినగరంబునకుం బోవలెఁ బయనంబుగ' మృతవుడు, నవ్వనిత కోపించి, 'పుత్రకా, నీకేమిటికి వెట్టిపడ్డె? ఈ ధనంబు లీధాన్యంబులు నీరూకలు నీకోకలు నీయిండ్లు మొదలగు సంపదలు, వీటిఁబుచ్చి నన్నెందుకు వెడలి రమ్మనియెదు? మదిమది నుండి రాజ్యంబువిడిచి పోవుటకు నీకేల బుద్ధిపుడ్డె? పురజనులు, మీరలు నెచ్చటకేని యుంబొండు; నీవేమి చెప్పిన నేవచ్చుదానంగాను.' అనిన సువేగుడు, 'అమ్మా, ఇంత మూఢత్వంబు, నింత సంసార బ్రాంతియు, నీకేల వచ్చె? ధర్మజుని ఆశ్వమేధంబున వేదవ్యాస ప్రముఖులైన మహామునులును, నింద్రాది దేవతలును, దేవ దేవుడైన వాసుదేవుండును, రుక్మిణీ సత్యభామా ప్రముఖులైన యద్దేవుని పట్ట మహిషులును, జరుదెంతురు. వారల సందర్శనంబు వలనఁ బంచ మహా పాతకంబులు బంస బంగాళంబులై పాణి పోవుం గావున మఱు మాటాడక లేచి రమ్మ'నిన, 'నోరీ! మా తాత తరంబున, మా తండ్రి తరంబున నా తరంబున నణుమాత్రం బేని పుణ్యంబు సేసి యెఱుంగము. ఈ ముదుసలి వయసున నీ తొడుసులు నాకు పలదు. ధర్మనందన వసుదేవ నందనుల దర్శింప కున్న నాకు గోరంత కొఱంతలేదు. ధర్మజునకు యాగంబు మీద విశ్వాసంబు, శౌరికి ధర్మ రక్షణంబునఁ బ్రేమ. నాకు సంసారంబు మీదఁ బ్రాంతి. ఇది యెవ్వరికిం దప్పింప శక్యంబు కాదు. వేయేటికి? నేను యాగంబునకు వచ్చు దానను గాను, వలయునేని మీరు సఱుండు.'

అనిన సువేగుడు యౌవనాశ్వ భీమసేనులకు నాయమ్మ పల్కులు పల్కరించి కొంత శడవు నవ్వించి, యంతటం బరిచారికాజనంబులచే నయ్యంబం

బట్టి తెప్పించి మొట్టోయని కూతలు వెట్టుచు నీడిగిలంబడ, నెట్టకేలకుం
 దిగిచి యందలంబుపై నిడికొని కరిపురంబునకుఁ బయనమయ్యె. పల్లకులం
 దలంబులు, భద్రగజంబులు, కొలారుబండ్లు, గుఱ్ఱపు మోటులు, వేసడములు,
 మహోష్ఠములు, మొదలైన వాహనంబులెక్కి, పురంబులోనంగలుగు బ్రహ్మ
 క్షత్రియ వైశ్య కూద్రాది పౌర జనంబులు రాజుకంటె నయిదు దినంబులు
 మున్నుగా హస్తపురంబునకుం జనిరి. కరితురగ స్కందనములు, వీరభట సమూ
 హంబులరు వంకలఁ గొలువఁ, జలువలు వెదజల్లు వెల్ల గొడుగుల నీడ, యువ
 నాశ్వై పృషదశ్వై తనూజులు, గుఱ్ఱముతో వృషకేతు మేఘవర్షులును, గతి
 పయ ప్రయాణంబుల హస్తినాపురంబునకుఁ జేరవచ్చుచుండ, నిరువదియామడ
 దూరంబున నిలిచి, భీముడు యౌవనాశ్వం గాంచి, 'కాంచనాహార్య ధైర్యా,
 మీరు విజయంబు సేయు విధంబు మున్నుగా మాయన్నతో నెఱింగించి యెదురుగ
 తోడి తెచ్చెద. వృషకేతుండు మిమ్ముం గొలిచివచ్చు' నని పలికి, శీఘ్రంబుగఁ
 గరిపురంబునకుం జని యంద నవరత్న ఖచితం బైన సభామందిరంబున
 బంగరు సింగపు మోము గద్దెయందుఁ దమ్ములు గొలువ, రెండవ యాఖండలుం
 డన, సింహాసనంబైన యగ్రజుం గాంచి, సవినయంబుగా సాష్టాంగ నమస్కా
 రంబు గావించిన, సతండు దీపించి, దిగ్గనలేచి కౌగిట జేర్చుడు నర్జునుండును,
 మాద్రీచందనులును దనరు వందనములు సేసిన, వారల నభినందించె. అంతఁ
 గాంతేయాగ్రజుండు 'సమీర కుమారకా, సేమమే?' యని యడిగినఁ గరకమ
 లంబులు ఘాతలంబునఁ గీలించి 'రాజోత్తమా, యుత్తమంబైన నీ కరుణ గలిగి
 యుండ సేమంబునకుఁ గొఱంత యేమి? భద్రావతీశ్వరుండగు యౌవనాశ్వం
 డశ్వమేధాశ్వంబుం గొనివచ్చె. విశ్వంబున నీ కీర్తి శాశ్వతంబుగా వర్తించు. అతని
 సతి ప్రభావతి సఖీ సహస్రంబుతోఁ బాంచాలిని కనుగొన వచ్చుచున్నది.
 వృషకేతుండు భండనంబున నప్పుడమి తేని మెప్పించె. మేఘ వర్షుండు సార
 మశంబుగా నధ్వరాశ్వంబుఁ బట్టి కొని వచ్చె' ననిన, ధర్మనందను డానంద
 కందళితాంత రంగుండై 'మన విజయంబు యాజ్ఞ సేనికి నెఱింగించి రమ్మ'నిన,
 సతండు సంతిపురంబునకుఁ జనినఁ, గనక పీఠంబునం గమల కర్ణికాసీనయగు
 కమలాదేవి కరణింగారున్న ద్రౌపతి దిగ్గన గద్దియ దిగ్గి, యెదురు వచ్చి
 వాయు తనూభవుం గనక పీఠంబున నునిచి, 'విజయంబు గలుగ విజయం చేసి
 తిరే? కర్ణనందనుడును' నా మనుషుండు మేఘవర్షుండును సేమంబున నున్న
 వారె?' అని యడుగుచు నతని కడింది ఊమ్మునఁ గనుపట్టు వెడదగాయంబులు

కర కమలంబుల నిమురుచు గుళల ప్రశ్నంబులు వేసిన, 'భద్రదేభయానా, భద్రావతీశ్వరు రాణియగు భద్రావతీ ముంజువాణి వేవురు చెలులతోడంగూడ నిన్ను జూడ వచ్చుచున్నయది. కావున నీవు నలంకరించుకొని యమ్మిండుఁ జోడికి నెదురుఁగ రమ్ము. మనకు రక్షకుడైన పుండరీకాక్షుండు ద్వారకానగరంబునకు నరిగెనో? ఈచ్చట నున్నవాడో?' యని యడిగినఁ గృష్ణ యిట్టనియె. 'ఆ శ్రీ కృష్ణుండు నల్లదె సీలంపు టుప్పరిగలో నున్నవాడు, అనిన సంతోష భరితాంత రంగుడై. నీమందిరంబున నిందిరా కాంచుం డున్నవాడు గావున నీవు ధన్యవు. తామసింపక శృంగారంబు సేసికొని యంగనాజనులు, నీవునుం బ్రభావతీకి నెదురుగా రండని' పలికి యనిలనందనుండు చనినఁ, బాంచాలియుఁ బన్నిట జలకంబులాడి, వెన్నలన్నిరసించు సన్నహాన్నంచు వలువ విన్నాణంబుగాఁ గట్టి, నెఱికురుల విరులు చుఱిమి, సిస్తుగాఁ గస్తూరి రేఖ ఫాలతలంబునం దీర్చి, తారహారంబులు, హీర కంకణంబులును, జారు కాంచీమంజీరంబులు మొదలగు సౌమ్ములు ధరించి, యలంకృతలైన సఖీసహస్రంబులతోఁ గూడ జీవ రత్నంపుగుంపుల నుల్లసిల్లు పల్లకిపై నెక్కి, హల్లక పాణులు వింజారమంబులు వీవ, సంతః పుర సంచారులగు కంచుకులు సందడి యెడగలుగం, జడియ వెడలు నపుడు యుధిష్ఠిరుండును, నచ్యుతుండును, శృంగారితంబులైన యేనుఁ గుల పై నెక్కి, శంఖ కాహళ దుందుభి మృదంగ పటహ మురజ రుల్లరీ జర్లరీ డిండిమ ప్రముఖ వాద్యంబులు, భూస్పృభోంతరంబున బోరు కలంగ మ్రోయ, నెదురు వచ్చిన, యౌవనాశ్వందధ్వరాశ్వంబు గానుకగా నునిచి, దండ ప్రణామంబు సేసినఁ, బాండవాగ్రజుండేనుంగు డిగ్గి, యాస్పపాలునిం గొఁగి టంబొదివి 'నరవరేణ్యా! భీమార్జున నకుల సహదేవులట్ల నీవును నాకు నొక్క సహోదరుండవు. ద్రౌపదితోఁగూడఁ బ్రభావతి సంతిపురంబునకుఁ బంపుమ, నుటయు నతండు నట్లకావించె

తదనంతరంబ, యౌవనాశ్వ మహిశ్వరుండు గోవిందుని పదారవిందంబులు తన శిరంబున సోఁకం బ్రణమిల్లి, 'ముకుందా, సందనందనా, అరవిందనయనా, ఇంద్రాదివందితా, భవదీయ పాదారవిందంబులు చర్కింపఁగంటిఁ గావున నా జీవనంబు సఫలంబు. భవదీయ భక్తులైన పృషకేతు మేఘ పర్వులు మెట్టిరిగావున మా పురంబు సిరులకుం గావురంబు. ధర్మజుని జన్మంబున

కొదవెంగావున నీ తురంగమంబును జనహృదయంగమంబు. ఇన్నిటికి శేఖరంబుగ నీకు జోడు కోడెయైన యర్జునిం జూడఁగలిగె' నని పలుకు నవసరంబున, సవ్యసాచి యవ్విశ్వంభరాధీశ్వరుఁ బరిరంభణంబొనర్చి, 'నీవు నాకు ధర్మనందనునట్టఁపూజ్యుండవు. నాచేసిన పురాకృత పుణ్యంబున నీ సందర్శనంబు గలిగె,' నని కొని యాడె. అప్పుడు పాంచాలికిఁ, గుంతీదేవికిఁ, బ్రభావతి చాగిలి మ్రొక్కిన, వారలక్కోమలి నక్కునం గదియించి మిక్కిలి గారవించిరి. అంత భద్రావతీశ్వర పుత్రుండైన సువేగుండు, ధర్మజ ప్రముఖులకు వందనంబు సేసి, 'కష్టనందనుని కతంబున శ్రీవాసుదేవ చరణారవిండంబులు సేవింపగలిగె. మా భాగ్యంబు నెంతని వినుతింతుము ? ఇంక, సర్వకాలంబులందును నడవేవుని చరణ కమలంబులు స్మరియింపుచు నుండ గలవారము. శ్రీకృష్ణునికి నర్పితంబుగాని రాజ్యంబు ధనంబును వ్యర్థంబులు. ముఖతురంగంబు వెంట నన్నుఁ బనుపుము. ఎదిరించు మేదిసీపతుల నెల్ల చెల్లాచెదురుగాఁ బాఱంద్రోలి, నేన యశ్వంబు రక్షించుకొని వచ్చెద,' నని పలికిన సువేగునిఁ గొఁగిటంజేర్చి, శ్రీహరి, కరుణా కటాక్ష వీక్షణంబుల వీక్షించె. వృషకేతుండును నందనందన పురందరనందనులకు వందనంబు గావించిన, నందఱుం బ్రమోద కందళిత మానసులై కరినగరంబునకుం జనుదెంచిరి. అంత, రుక్మిణీకాంతుండు దంతిపురంబున నొక్కనెల పసియించి, ధర్మతనయుం జూచి 'యిందునకుఁ బదునొకందవ నెల చైత్రశుద్ధ పౌర్ణమాసినాఁడు జన్మంబు నొనర్చుట ముఖ్యంబు గావున నిప్పుడుగ్రసేన భూపాలకునిచే సందర్శితంబైన ద్వారకాపురంబునకుం జనియెద. యౌవనాశ్వు, నర్జును, భీమునిం దక్కిన యోధులను దురగంబుఁ గావం బంపవలయు. నీవు ద్రౌపదీ సమేతంబుగా యాగదీక్షఁగైకొని సావధానంబుగా నుండదగినయది. యాగ దీక్షాకాలంబున మమ్ముం బిలిపించితివేని బంధుమిత్రసమేతంబుగా వచ్చెద' మని పలికిన, గోవిందుని కందువ యెఱింగి కుంతీనందనుండు బహువిధములగు బహుమానములు గావించి వీడ్కొలిపిన, సంవత్సారంపరీ నిర్జితాలకాపురంబైన ద్వారకా పురంబునకు వనజాక్షుండు విజయంబు సేసె.

-వ్యాసుఁడు మరల వచ్చుట-

తపసంతరంబు కృష్ణదైవదాయన మహామునిండుండ నున్నహితుండగుటయు ధర్మతనయుండు విసయంబున వందనంబు సేసి, యర్హుపాద్యాది

విధులం బూజించి, నవరత్న పీఠమున నునిచి, కృతాంజలియై, 'మహాత్మా, మున్ను మరుత్తుండను మహారాజు యాగం బెవ్విధంబునంజేసి? నానతి యొసంగ వలయు' ననిన, వ్యాసమునీంద్రుఁడు నరేంద్రునింజూచి, 'తొల్లి హరిధ్యాన సమాయత చిత్తుండైన మరుత్తుండశ్వమేధం బొనర్చఁగోరి బృహస్పతి నాచార్యునిగా వరించిన, నింద్రుండనూయచే నతనిఁ బోవలదని నివారింప, నతని తమ్ముండైన సంవర్తుని గురువుగా వరియించి యాగం బొనర్చునపు డింద్రాగ్నులు విఘ్నంబు సేయందలంచిన, వారల నిరాకరించి యాగంబు నెఱవేర్చి యామరుత్తునకు వరంబులొసంగి సంవర్తుండు యధేచ్ఛంబుగాఁ జనియె. అన్నరేంద్రుండు సర్వ భూత నివాసుండైన శ్రీనివాస దేవుని సాయుజ్యంబు వడసె' ననిన, విని, యమ తనయుం 'దేధర్మము వలన నరుండు భవ బంధంబులఁ దరించు? నా ధర్మంబాన తీయవలయు'ననుటయు, సాత్యవతేయుండు కౌంతేయునిం గాంచి, 'వేదశాస్త్రంబులు సదివి, తద్ధర్మంబు నెఱింగి తాను నాచరించిన బ్రాహ్మణుండును, నయ మార్గంబున భూమండలంబును పరిపాలించిన క్షత్రియుండును, వంచన లేక క్రయ విక్రయాదులు గావించిన వైశ్యుండును, శ్రీమన్నారాయణ స్మరణయు బ్రాహ్మణ పూజయుం గావించిన శూద్రుండును, నైహికాముష్మికంబుల సుఖంబుం గాంతురు. ఇంక శ్రీ జనుల లక్షణంబు వినుము. చక్కని పురుషునిం గన్నఁ గూడఁజనుటయు, బిత్తరంపుఁ జూపున తెప్పలల్లార్చుటయుఁ, జెలిక తెలఁ బిలుచు విధంబున నుచ్చైస్వనంబునఁ కూయుటయు, బలుమాటు నవ్వుటయుఁ, బొదుగిరుగులకుఁ బోవుటయు, మేఱమీఱి పలుకుటయు, సారెసారెకుం బైఁట జార్చుటయు, మిగుల సిగ్గురిక తెయుంబలె మెలంగుటయుఁ, బరపురుషుల చంక నున్న పసిబిడ్డల ముద్దాడుటయు, గోడనెక్కి చూచుటయుఁ, గొప్పు దిద్దుకొనుటయు, నత్తమామలకు మగలకు మాటు మలయుటయు, నివి మొదలగు వికారంబులు జారకాంతల లక్షణంబులు. మఱియుఁ బువ్వులమ్ము పువ్వుఁబోడితోడ, దాసీజనులతోడ, సైరంధ్రులతోడ, దాదులతోడ, మగలు విడిచిన సతులతోడ, మంత్రసానుల తోడ, దూతికలతోడ, జోగురాలితోడ, నాకులమ్మెడి యంగన తోడ, వితంతువు తోడంగూడి చెలిమి చేయుదానిం గులటయని యెఱుంగవలయు. ఈ చెప్పిన దుష్టసతులలో దూతయు, దాదియు నను నిరువురు జారిణికి సాహస సముద్రంబు గడవం దెప్పలు. కావున మాన ధనులగు పురుషులు చానలకుం జనవీయం జనదు. జననంబు మొదలు మరణ పర్యంతంబు వారల సమ్మం గూడదు. కావున, నత్తయు, మామయు, మగండును, గత్తుల బోసులవలె మత్త

కాశినులం గదల మొదలకుండఁ గాపాడం దగు. కొమరు బ్రాయంపుటింతుల
 చిత్రము సదా పర పురుష భోగాయత్తంతైయుండునని యెఱుంగుము. విధవ
 యగు వెలంది యుపవాసంబులచే మేనుఁ గృశింప చేయక, పాలుపెరుగు
 మృతంబు మొదలగు రసద్రవ్యంబులచే దేహంబుఁ బోషించుచు, మలిన వస్త్రంబులు
 గట్టక, మడుంగులు గట్టుకొని, మైఘాతలు బెట్టుకొని, దాన ధర్మంబులు సేయక,
 వడ్డికిచ్చి కూడబెట్టుచు, తల్లిదండ్రులకింద నడంగక, పొరుగిరుగిండ్లం దిరుగుచు,
 హరిస్మరణంబులేక దుర్భాషలం గూయుచు నుండెనేని, పెనిమిటితోడం గూడ
 దానును గల్పాంతరంబులు నరక కూపంబునం గూలు. నాలుకయుం, దాలువులు,
 నథరంబులు, నీలవర్ణంబులై యెవ్వతెకుండు, నేతరుణి పాదంబులు నేలమోపక
 యుండు, నత్తరుణి శీఘ్రంబుగ వైధవ్యంబు వహించు. విధవా సంగమంబు
 సేసిన యథముండు దాను జేసిన పుణ్యంబులెల్లం గోల్పడి నరకంబునం బడు.
 బాల్యంబునఁ దల్లిదండ్రుల మఱుంగునఁ, బ్రాయంబున మొగనియుద్ధ, వార్ధ
 కంబునఁ దనయునికడ, నుండవలయుంగాని, స్త్రీలకు స్వాతంత్ర్యం బెన్నటికిం
 జెల్లదు. ఇది నీ యడిగిన ప్రశ్నంబునకు నుత్తరంబు. నీవు జూదరుల,
 నాస్తికుల, నసూయాపరులఁ, గొండెంబులు పలుకువారలం జెంతంజేర్చక ప్రజలం
 బాలింపుము. పోషింపఁబడిన జనులచేత ధనంబుచే ధర్మంబును, ధర్మం
 బునఁ గీర్తియుఁ, జేకుఱుఁ గావున, రాజులకుం బ్రజా పరిపాలనం బవశ్యంబును
 జేయవలయు. తన కీర్తి మర్త్యులకుఁ గీర్తనీయంబై యుండ నారాయణ చరణార
 వింద సంస్మరణ శీలుండై యున్న భూపాలుండిహంబున భోగంబును, గీర్తిని,
 బరంబునఁ గైవల్యంబును గాంచు. శమ దమ సదాచార సంపన్నుండై న బ్రాహ్మ
 ణుండేనియు, శ్రీ విష్ణు భక్తి విరహితుండయ్యెనేని చండాలుండని యెన్నుము.
 చండాలుండేనియు శ్రీహరి పదాయత్త చిత్తుండైనఁ ద్రైలోక్య పూజ్యుండగుం
 గావున, నీవు శ్రీవాసుదేవ చరణార విందంబులు త్రికరణంబుగ నమ్మి సుఖంబున
 నుండు' మన, ధర్మనందనుండు, 'మహానుభావా, ఆ భక్తి వ్యవిధంబున వచ్చు?
 లక్ష్మీ పల్లభుండెవ్వారల గృహంబుల నిలుచు?' నని యడిగిన, నమ్మునీంద్రుండు
 తన శక్తివంచన చేయక పితృదినంబులు నెఱవేర్చు నతండును, దీర్ఘయాత్రా
 పరుండును, దానశీలుండయ్యు విసయపరుండగు వాఁడును, బర కాంతా సంగ
 మంబు గోరనివాఁడును, కూరుండును, సత్యము శుచిత్యమునుం గలుగు
 వాఁడును, జననీ జనకుల బాంధవులం బోషించువాఁడును, బాప భీరువును,

సప్తసంతానంబులం బడసినవాడు, దయాపరుండు, చేసినమేలు మఱవని వాడు, తక్కుంగల పుణ్యపురుషుల గృహంబుల మహాలక్ష్మి వాసంబుసేయు, నన్నటనే శ్రీమన్నారాయణుడు నెలకొనియుండు. జూదగాని, దుష్టుని, దుర్వ్యసనశీలునిం జోరుని, జారుని, సజ్జనదూషకుని, నిర్దయు, గృహదాహకు, లుబ్ధుని, స్వోదరపోషకుని గర్వోద్ధతుం బెడఁబాసి లక్ష్మి, పరాన్న భోజన శీలుండగు బ్రాహ్మణుని వేదాది విద్యలు విడిచిన తెఱంగునఁ దొలంగి పోవు. ధర్మసందనా, తొల్లి నీవు దుర్వ్యసనాస కుండవై జూదం బాడితి వదికారణంబుగా నింత యనర్థంబు సంభవించె. ఇంక నెన్నండట్లు లా చరింపకుము. కృష్ణ పదభక్తి పరాయణుండవయి యుండుము. వ్యతీపాతవైద్రుతి, సంక్రాంతి, యమావాస్య మొదలగు పితృదినంబులఁ, దీర్ఘయాత్ర, వ్రతచర్య దినంబుల వనితా సమాగమంబొనర్చిన వానియొద్ద లక్ష్మిచేర వెఱచు. నీకుం దెలియ వలయు నర్థంబులు దేబి పఱిచితి. ఇంకఁ దామసింపక జన్మంబొనర్పవలయు. కావున సకలశ్రేయంబులకు హేతువయిన శ్రీకృష్ణ దేవుం బిలిపింపు' మని యానతిచ్చె.

--ధర్మజుపనుపున భీముఁడు ద్వారక కేగుట -

అంత నజాత శత్రుండు వైరిసేనా భీముండైన భీముంబిలిచి, 'నీవు ద్వారకానికిం జని యాగ యోగ్యులైన చైత్రమానసంబు సేరవచ్చెంగావున, మంత్రి పురోహిత సామంత దండనాథ బంధుమిత్ర పుత్ర కళత్ర సమేతంబుగా, రుక్మిణీకాంతుం దోడ్కొనిర'మ్మని పంచిన, నన్న పాదంబులకు మ్రొక్కి, వృకోదరుండు సత్వరంబుగా ద్వారకా నగరంబునకుం జని, దేదీప్య మాన దివ్యరత్న ప్రభా ధగద్ధగిత నిజారంభైన హజారంబు సొచ్చె.

-శ్రీకృష్ణుని భోజన సమయము-

చిరత్న రత్న మయంబులును, గాంచన సమంచితంబులును గల ధౌత నిర్మితంబులు నైన జోడ పక్కెర పల్లంబు జానంబునంకవన్నెలు మున్నగు ముస్తీదులతోఁ గైజామోటలల్లార్చుచు రాజిల్లు వేనవేలు పడివాగె తేజీలును,

సమగ్రాంతలు సెయ్యేటటుల బోలుపొందు కైవడి మదధారా దూసరిత గండస్థ
 లున్నట్లైన వేదంతంతులును, వివిధాయుధ సంపన్నులైన వీరభట వ్రాతం
 లును, బోలుపొందు కష్టాంతరంబులు గడచి, ఫణిహారిం గనుంగొని తనరాక
 లోకరక్షకుడైన పుండరీకాక్షునితో విన్నవించుమని పంచుటయు, వాడును జని,
 మృత్యు ప్రభానికరంబులచే నంధకారంబు దూరంబునఁ బ్రోయుచు,
 నాలాగుడు సాంధ్రాజి గంధసార కర్పూర ధూపంబుల పరిమళంబులచే భూన
 భోజంతరంబులు వాసింపం జేయుచు, బంగరు చెఱంగుల రంగుమెఱయు చీనిచీ
 నాంబరంబుల తెరలును, గొత్తము త్రియంపు జల్లుల నుల్లిసిల్లుచు గందోవలం
 పించుసేయు దెందోవల చందువలును, రత్నప్రభాడంబరంబులైన రత్న
 రంజకంబులును, జీలుకలు, గోయిలలు, గోరువంకలు, జికోరంబులు,
 శతపత్రంబులు*, కాపురంబులు, మయూరంబులు, లేళ్లు, దుప్పలు, జింకలు
 మొదలగు నకలవిషదోష పరిహార క్రియానిపుణ చాతురీ ధుర్యంబులగు
 మృగ పక్షి సమూహంబులచే నభిరామంబును, మల్లెలు, మొల్లలు, జాజులు,
 మిరియాలు, పొన్నలు, పొగడలు, సంపంగలు, గోరంటలు, చేమంతులు,
 చెంచామరలు, చెంగులవలు మొదలగు పూవుల తోరణంబులచే నేత్రానంద
 కరంబును నైన భోజనాగారంబున మృగ మదంబున నలికిన, ఘనసార
 కంబున రంగవల్లికలం దీర్చిన చతురస్రవేదిక యందు, బాలభాను ప్రభా
 భాసమాన రత్నపీఠంబున సుఖాసీనుడై, నవరత్నమయంబగు పశ్చరంబున
 బేడకి వేది పట్టింపఁ, దుమ్మి పూవుల చందంబునఁ దెల్లనగు రాజాన్నంబులును,
 సువర్ణచ్ఛాయా రూపంబులగు సూపంబులును, సద్యోఘృతంబులును, నప్ప
 దంబులు, పడియంబులు, చాలింపులు, సంభార పరిమళ గంభీరంబులై
 గురివెచ్చునగు పడిచెంబులు గల వంటకంబులు, దియ్యచేరులు, మోరుజేరులు,
 బుడచారలు, దానకంబు లానకాలు, జక్తెర, పొంగలి, దధ్యోదనంబు,
 పురిమోర మొట్టోగింబు నతిరసంబులు, వడలు, నప్పంబులు, దోసెలిడ్డనలు,
 చట్టెంబులు, తేనెలు, సుకియలు, సుదుసులు, మణుంగుబూలు, సారె

* శతపత్రము = చెట్టుపట్టి

సత్తులు, మనోహరంబులు నరిసెలు, సమృతఫలంబులు మండెగలు, మొదలగు భక్ష్యవిశేషంబులును, జాయసంబులు, శిఖరిణులు *, ఫలరసాయనంబులు, బచ్చళ్ళు, బెరుగు లూరుగాయలు, వరుగులు నాచియో భక్ష్యభోజ్య లేహ్య చోష్య పానీయంబులును, గుండేలు, ఉడుము, ఆకుప, లేడి, యడవి పండి, మొదలైన భూచరంబులును, గండె, వాలుగ, జెల్ల, ములుగు, కొఱ్ఱ, మారు వాయి, బొమ్మదాయ, యిసుక దొందు, ఉలప, తిరికిదేప, తాబేలు మొదలగు జలచరంబులును, గొర్రు, పూరేడు, పొట్టిపిట్ట, పొన్నంగి, వెలిచె, చెడిచె, లావుక, కేరజము, బెళప, పొడబెళప, పచ్చబెళప, కాటిగాడు, ఉల్లంకి, చింతవంకలు, లకుముకి, వంగపండు మొదలగు భేదరంబులుండెచ్చి, లవణాప్లు మరీచికా జారక రహ్యుర మృగ మదాచి పరిమళ సంభార సంభృతంబులుగాఁ జాకం బొనర్చి, బంగరుగిన్నెలఁ బడికంపుదొన్నెల నుంచి యమర్చియుండ, రుక్మిణి సత్యభామ లిరుకెలంకులఁ గంకణ ఝణఝణా త్కారంబులు తోరణంబులుగా, సురటులువీవ, జాంబవతీ మిత్రపిండలు చేపా వడలు వీవ, లక్షణాసుదంతలు బంగారు గిండ్లతో గంధోదకంబులు పూని యాయత్తముగా నిలువ, భద్రయుఁ గాళిందియుఁ జెలిక తెలసంపి యియ్యైవస్తువులు వేవేగఁ దెమ్మని తీవరించుచుండ, నారగించుచు నుండిన సమయంబున నవ్వుండ రీకాక్షునితో దౌవారికుండు భీమసేను రాక నెఱిగించిన, నవ్వి, నవ్విరించి గురుండు 'వాకిట నిలువనేల ? వేగఁదోడుకొని రమ్మ'ని పంచిన వాయునంద నుండు నందనందనుని సన్నిధికిం జని సాష్టాంగ దండ ప్రణామంబు సేసిన;

- శ్రీకృష్ణ భీముల సంభాషణము -

శ్రీ వాసుదేవుండు మందహాస భాసుర వదనారవిందుండై, 'బావా, నీ భావంబున నున్న కార్యంబులన్నియుఁ గుళల ప్రశ్నంబును, వెనుక నొడువుదువు. ఇంతియకాని మున్నుగ బుద్ధిమత్కృత్యంబగు భోజనంబు నాకంత పరిపూర్తిగఁ గావింపుము. అట్లుగాక నీ కెద్దియుం దోచదు. నీ పలుకులకు శంక వలదు. నీకరణి బహు భక్షకు లగస్త్య కుంభ కర్ణాదులు కొందఱు గలరు. నీవేమిటికి సిగ్గుపడియెదవు ?' అనిన ననిలనందనుండు మంద స్మితంబు దదనం

బునం గనుపట్ట, 'యాదవేంద్రా, నీవిత లెన్నెన్ని పల్కరింతు? కడుపారం దల్లిపాలు గ్రోలియుఁ జాలక పురిటింటిలోనఁ బూతన చనుబ్రాలుగ్రోలి దానిం దిలుకు మార్చితివి. జననివెట్టిన యుగ్గునం తృప్తి నొందక వ్రేపల్లెలోనున్న వెన్నలు పాలు నిచ్చ నిచ్చలు మ్రుచ్చరించితివి. యశోదమ్మ పొత్తున భుజియిం చియు, నాకలి యడంగమి, నిండ్రయాగ విఘాతంబు సలిపి, యతనికై యుంచిన యన్నరాసుల భక్షించితివి. మాత యొసంగు నేతి కజ్జాయంబులు చాలక కుచేలు చేతి యడుకులు నాచికొని మెసమితివి. యుగంత కాలమునఁ జరాచర పరి పూర్ణంబులైన బ్రహ్మాండకోటులదరంబులోఁ గూరికొని యుండిన నఱకోటఁ తయగానిఁ తృప్తుండవుం బోలెనుండలేదు. ఇట్టి నీపొత్తునం భుజియింపు మనిన నాకుంబొసంగునె? నీవు మెండైన దీపనంబు గలవాడవు'. అని పరిహాసంబు లాడుచుండ, వాయునందసునిఁ గనకాసనంబునఁ గూరుచుండనియమించి, సరసా స్నంబులం దృప్తి నొందించి, యొక్క రమ్యస్థలంబున వసించి, యంగరాగం బులు, కర్పూరతాంబూలంబులు, గునుమ మాలికలు, నవరత్నఖచిత భూషణంబులు, దుకూలంబులు, వలయు వస్తు వాహనంబులు, బహుమానంబు లొసఁగి, పచ్చిన కార్యంబడిగి, యతని వచనంబులాలకించి, కృతవర్మం బిలిపించి, 'హేరజనులకెల్ల నజాతశత్రుని యశ్వమేధాధ్వరంబు గనుగొనుటకుఁ బయనంబు గండని చాటింపఁ బనుపుము. నగర సంరక్షణంబునకు మాతండ్రియగు నెను దేవుని, నన్నయగు బలభద్రుని నియోగించు చున్నవాడ'నని యానతిచ్చె.

-శ్రీకృష్ణుడు సకల జనులతో హస్తినాపురమునకు వచ్చుట -

అప్పుడు భోజ భూనాయకుండు కల్పాంతకాల తంతన్యమాన ధారాధర గర్జితానుకారయైన ప్రయాణభేరి వేయించినఁ, బురజను లాబాలగోపాలంబుగాఁ బయనంబు వెడలిరి. అప్పుడు పుండరీకాక్షుండు వసుదేవుని చెంతకరుదెంచి, సమస్కరించి, తన పయనంబుం దెలుపుటయు, నతండు కుమారుంజూచి, 'నీవు ధర్మజు నశ్వమేధాధ్వరంబు నవలోకింపం బోవునప్పుడు, హరికథావిముఖుం డును, సన్మాయ వర్తనుండును, ధర్మార్థకామ రహితుండును, దపోవర్జితుండును, మిత్రవలచకుండు, స్వామిద్రోహి, పతితుండు, బంధయు, బరదానిరతుండు, సల్లునినాము భక్షించునభముండు, ధర్మబాహ్యుండు, విచూషకుండు, మర్వప్ర సనాసత్తుండు, బహుభాషియు, విశ్వాసఘాతకియు, ఋతుకాలపరిత్యాగియు,

గష్టలోభియు, ఖలుండు, నాత్మస్తోత్రపదుండు, గలహశీలుండును, గృతఘ్నుండు, భృత్యవంచకుండును, క్షేత్రవిత్తాపహరకుండును సగువారలఁ దోడుకొని పోవలదు. నినుం బాసి నిమిష మాత్రంబేనియు నోరువంజాల' నని తానును బయనంబైనఁ, గమల లోచనుండు 'సగర సంరక్షణార్థంబు మీకుండక తీరద'ని యొడంబడఁ బలికి, ప్రశస్త ముహూర్తంబున నాస్తమంత్రి యోధభృత్యవర్గము పరివేష్టించఁ, బల్లకుల ముందగం బనిచి, యదువృష్టిభోజాంధక వీరులతో నిరాఘాట ధాటి పాటవంబునం బటుతరంబైన తురంగంబునెక్కి పురంబు వెడలి, గండస్థలంబులఁ దొరఁగు మదాంబుధారావాసనలకుం గ్రమ్ము తుమ్మెదలకై శిరంబులు గదల్చుచు ఘోరకారంబులు సేయు సింధురంబులును, సింధురంబులం జూచికెరలి రాహృతులు తత్తఱంబంద దాటు తురంగంబులును, దురంగపేషారవంబులకు బెదరి గోనెలుదిగవై చి పాటు వృషభంబులును, వృషభమ్ముల సందడి దందడిగొని మోపులుఁ క్రిందఁ బడవైచి దైవంబును దూఱు భారవాహకులును, గలిగి తొమ్ము తొమ్ముఁ దొలఁగఁ ద్రోయరాని సందడిలో మంద గమనమ్మున గోవిందుండు చనుచు, జనుపచారలుంబోలు తలవెండ్రుకలు గాలికల్లాడ, వెలిచిన చెవ్వాకులు కర్ణంబుల వీడ, రొంటిమీదఁ గట్టిన మురుక చేలంబులూడ నాదాడ నల్లండం జూచి 'యింటికి రావై తివేమి? నాకూతురు నిన్నుంజూడక రాతిరియెల్ల నిదురరాక విరహవేదనం బొరలుచుండె' నని పలికి, బెల్లించి విటుల చేతులనున్న వక్కలాకలు జల్లించి కోలయూనికొనుచు, మెల్లమెల్లనం జని యెవ్వరినిఁ గన్న నవ్వింధంబుననె పలుకుచుఁ బయనంబు సనుచున్న వృద్ధకాంతలం గనుంగొని, చిలునగవు దళుకొత్త భీమసేను దిక్కుమొగంబై, 'వాయునందనా, తొల్లి వయసు కాలంబున నాటిన గోటిమీఁకులు, మోవికాటులు కాయలుకాచి, నీమేని గాయంబుల కరణి కనుపట్టు. చొట్టెం బోని పొట్టలు నీ పొట్టకు సమానంబై చూపట్టు. అతి స్థూలాకారంబు నీకు సమానలై యున్న యీ వృద్ధ వేశ్యలం బరిగ్రహింపు, మనిన, నవ్వి భీమ సేనుండు, 'ఋన్ను మధురానగరంబున మువ్వంక గూనిదాని నొక్కతెం జక్కఁ బెట్టితివి. పావపర్మ రాగంబులచేఁ బాషాణంబును యోషారత్నంబు సేసితివి. ఇట్టి కొఱమాలిన జంతువులనెల్ల దిద్దుకొనుట నీభారంబుగాని మాకుం దరంబే? ఎంత పాపవేసిన వారలై నను నీకటాక్షంబున ధన్యులగుదు' రని పలుకుచు, నాయరువురుఁ బరిహాసంబులాడుకొనుచు, గొంత దూరంబు ఛనిరి.

రుక్మిణీకాంతుం ఉదంచయేన చెందొపల పలనం జెందిన పుష్పిడులు గట్టి యొప్పులు గులుకు తరగంటులం జెలంగు రాజహంస చక్రవాక బకక్రౌంచాది పక్షిగణంబుల కోలాహలముచే మనోహరంబును, బాపహరంబును, మాధురాజిత సుధాసారంబునైన కాసారంబుఁ గాంచి దాని, తీరంబులఁ జందన మంచార కుండకురవకాశోక కదళి ప్రముఖ తరువుల నీడల బాశెంబులు విడువ నియమించి, బ్రాహ్మణక్షత్రియ వైశ్యశూద్రులును, నట నర్తక గాయక వందీ మాగధులును, జిత్రకార ఘటకార పటకార సూచీకారకులు మొదలైన నాతులవాడును, నయ్యైతావుల గుడారంబులు వైచికొని నిలిచిరి.

అంతఁ, బ్రయకాంతయైన రుక్మిణీ రమణింజూచి, 'రాజహంసములు, మదపుచేసుంగులు, గండుతుమ్మెదలు మధురసంబుల నాస్వాదింప సొంపు మెఱయు నీవచ్చినిం గంటివె?పురుషులకంటెఁ బొలతులకుఁ గామం బెనిమిదింతలది కము గదా' అనిన నీక్యాంత తనకాంతునితో, 'దేవా, నీవు సర్వభూతాంతర్యామివి. నీవెఱుంగని యర్థంబేమి యున్నది? నీకుమారుండగు బ్రహ్మకు వాహనంబు రాజహంస. నీవాహనంబేనుంగు. తేఱులు దాని యెడం బుట్టినవి. అన్నియుఁ దనూజులకు సమానంబగుటంజేసి యిట్లు పలుకందగ' దని పరిహాస పల్లవి కంబిని నల్లాపంబుఁ జేయు పల్లవాధరితో నాజగద్వల్లభుండుల్లసిల్లుచున్న సమయంబునఁ దెల్లని పట్టెనామంబులును, దీగెల యెడ్డాజెంబును, బాచంబులం దెచ్చిన చిల్ల చెప్పులును, జెవులం జెక్కిన నెనులి తెక్కలును, గటితటంబునం దాల్చిన కంబళ్లును, దెనుగు పాలు నేతులు నించిన కావళ్లును నుల్లసిల్ల, వేల కొలది గొల్ల లచ్చటికివచ్చి, తెచ్చిన ద్రవ్యంబులు కానుకగా నిచ్చి, గ్రుచ్చి కొనిరించుకొని, యద్యుతునింజూచి, 'ఓరి కిననా! నీయప్పటి కంబి యేడ నేసితిమి? కొండగోగుల పువ్వులచాయ కంబి యెవ్వరిచ్చిరి? చుక్కలం దెచ్చి ప్రసన్నుల యెట్లున్నయది. ఈ తెల్ల గురిగింజ పేరులేడ సంపాదించు కొంటివి? అప్పప్ప! చంద్రనిష్ఠుల యొప్పున నొప్పులు గులుకు నీగాజు పూసలేడఁ దెచ్చుకొంటివి? గబ్బు కంపులం బొల్చిన నల్లని తిరునామం బేడ దొరకె? ఇల్లితోక యేంది? మెడమీద జడలేంది? నిక్కుచెవులేంది? అప్పప్ప! ఈ కోడ బోడి మెద్దేడ సవరించుకొంటివి? వింత వింత వేసంబులతో నీచుట్టునుం జుట్టు కొన్న యీగొల్ల లెచ్చట నుండు వారలు?' అని పలుక, వారి మూఢ వాక్యంబు లకు సంలసించి విరించి జనకుండు వారల నాదరించె. అప్పుడొక్క కుంభ స్తని

నవసీత కుంభంబును, నొక్క మెఱుగుఁజోడి పెరుగువంటకంబును, నొక్క బాలిక వనమాలికయు, బంగరు కుండయుఁ దెచ్చి శారినిం బొడ గనిరి. ఒక్క వాలుగంటి జుంటి తేనియఁ గానుక యొసంగిన గోపాల చక్రవర్తి దాని యథ రామృతంబు తొల్లి గ్రోలిన వాడగుటంజేసి, తలంచుకొని నవ్వె. ఒక్క వేదండయాన పూదండ దండనుండుటయుఁ దదీయ భుజాలతాలింగనంబు స్మరించి కనుగీఁఁటె. ఒక్క చెల్వ బిల్వ ఫలంబులు ముందర నునిచిన దాని కుచంబుల దృష్టి నిలిపె. మఱి యొకతె నెమ్మి గరుల కుంచె యెదుటనుంచిన నయ్యింటి కుంతలంబులు మున్నుదాఁ బట్టి యీడ్చినది తలంచి కనుమొగిచె. ఇవ్విధంబునం దొంటి వలపులం దలపింప నాగోపకాంతలంజూచి గోపాల దేవుండు సర్మగర్భంబుగాఁ బలుకుచు, వారల వీడు కొలిసి యారాత్రి యచట పసియించె. అని జై మినిముసింద్రుఁ డాన తిచ్చుటయు, జనమేజయ సరేంద్రుండు తదనంతర కథావృత్తాంత శ్రవణ కౌతూహలాయత్త చిత్తుండై యుండె.

చ. అవిరళ దానశీల, శరణాగత రక్షణలీల, సత్కళా
కువలయమిత్ర, సూనశరకోటి మనోహరగాత్ర, సాహితీ
సవరస భోజ, నూత్ని దిననాథ విడంబక తేజ, రాజమా
స్యవిజయరంగ చొక్క నరనాయక సజ్జన భాగ్యదాయకా.

క. శ్రీరంగ కృష్ణ ముద్దుల
వీరేంద కుమార, సమరవితరణశూరా,
శ్రీరంగ పతి పదాంబుజ
సారంగ సమదశైల సమసారంగా.

మానినీ — సనయ హృదయ పద్మా, శాశ్వతైశ్వర్య సద్మా,
మదన విమత శౌర్యా, మందారాహార్యధైర్యా,
విదిత విభవ సాంద్రా, విశ్వనాథాన్వయేంద్రా,
ముదిత కవి సమాజా, ముద్ధమాంబా తనూజా,

గద్య

ఇది శ్రీమత్పాండ్య మండలాధీశ్వర శ్రీ విజయ రంగచొక్కనాథ
 మహీనాథ కరుణాకటాక్ష సంపాదిత గజ తురంగ మాందోళి
 కాపాప్రముఖ నిఖిల సంపత్పారంపరీ సమేధమాన
 సముఖ మీనాక్షీ నాయక తనూభవ మీనాక్షీ
 దేవి కటాక్ష లబ్ధ కవితా సంప్రదాయ
 వేంకట కృష్ణప్ప నాయక ప్రణీ
 తంబైన జైమిని భారతం
 బున నశ్వమేధ పర్వం
 బను వచన కావ్యంబు
 నందు
 ప్రథమాశ్వాసము.

శ్రీ రస్తు

జైమిని భారతము

ద్వితీయాశ్వాసము

శ్రీ రాధా వర చరణాం

భోరుహ భృంగాయమాన, భుజకరవీరా

ధారాఖండిత శాత్రవ

శూరా, శ్రీ విజయ రంగ చొక్క వజీరా !

అవధరింపుము; జైమిని మునీంద్రుండు జనమేజయ నరేంద్రుం గనుం
గొని యిట్లనియె. 'అమ్మఱునాటి వేకువ జామున స్నాన సంధ్యావందనాది
నిత్యకర్మంబులు నిర్వర్తించి, నంద యశోదాదులున్న తావునకుం బోయి,
కుంతీదేవి మామేనత్త గావున నద్దేవికి నమస్కరించి, 'ధర్మజుని యశ్వమేధంబు
గనుంగొని వత్తురుగాక, మీరలు ప్రద్యుమ్నాది కుమారులం దోడ్కొని మెల్లన
రండని చెప్పి, కోడండ్రును, దానును, దేవకీదేవి కుంతీదేవి యొద్దను,
నుషాకన్య సఖీజనంబులతోడఁ బాంచాలి సమీపంబునను, బ్రద్యుమ్నుని యాదవ
కుమారులతోడఁ గూడ ధర్మజుని సమీపంబునఁ దనతో మున్ను బాల్యంబున
నాటలాడిన గోపాలకుల నెల్ల గాండీవి చెంత నుండు నట్లుగా నియమించి,
యాభీరవరులం జూచి, సింహరాశియందు బృహస్పతి యుండు సమయంబునఁ
బ్రశస్తతరంబైన గోదావరీ ప్రభావంబుగాంచి, సకల తీర్థంబులు విస్మయంబు
జెందినభంగి, మీరలు కిరీటి పరాక్రమంబు గాంచి తీర్చవడి యుండక, తోచిన
పాటి పరాక్రమంబు గావించి, యతని మెప్పింపుడని యాజ్ఞాపించి, కృతశర్మ
భీమసేనులఁగాంచి, 'మీరిరువురు సకల దశంబులం దోడ్కొని మెల్లన రండు.
నేను మున్నుగాఁ గరినగరంబునకుం జనియెద' నని పలికి, పవన జవంబైన
తురంగంబు నెక్కి మిత్రజన పరిమిత సమేతంబుగా హస్తినాపురంబునకు వచ్చి,
ధృతరాష్ట్ర విదుర కృప సంజయ సమేతుండైన ధర్మనందనుంగ దిసి, కంసారి
సంసారి భంధంబున సాష్టాంగ దండ ప్రణామంబు గావించె,

-శ్రీకృష్ణుడు హస్తి నానగరమునకు వచ్చుట-

తనకు మ్రొక్కిన యర్జున నకుల సహదేవుల నుచిత సంభాషణంబుల నాదరించి, స్వర్ణపీఠంబున గూరుచున్న సమయంబున, యుద్ధిష్ఠిరుండు, 'దేవా, నీవు పుత్రమిత్రామాత్య సమేతంబుగా రాక, యొంటిగ వచ్చినదేమి?' అని యడిగిన నవ్వి, యవ్యాసుదేవుండు, 'వసుదేవ బలదేవు లిరువురుం దక్కఁ దక్కిన వారలందఱు వచ్చిరి. రేపకడ నిచ్చటికిత్తు' రనిన, సంతసించి, కౌంతేయాగ్ర జుండు పాద్మనింగాంచి 'సకల దళ సమేతంబుగా రేపకడఁ గదలి యాగ తురంగంబు నడుమ నునిచికొని వారల కెదురుగాఁ జనవలయు'నని పలికి, మఱునాఁ డరుణోదయంబున వనజోదరుండు యౌవనాశ్వుండు మొదలగువారలు తోడరా, నధ్వరాశ్వంబు నలంకరించుకొని, కుంతీ ద్రౌపదీ ప్రభావతులం బై లుమెఱయుండని నియమించుటయు, వారలు రుటంపు సూర్యపటంబు గురాళంబులం దులకించు కుందనంపుటాండోళికల నెక్కి, యుభయ పార్శ్వంబుల ఘోటికాసహస్రంబులపైఁ జేటికా సహస్రంబులు కాంచన దండమండితంబులగు ఛత్ర చామర కలాచికా పాదుకాప్రముఖ రాజ చిహ్నంబులతోఁ గొలిచి నడువ, దేవకి యశోదాదులకుం దగిన కట్టనంబులు పెట్టియల నలవరించి, కట్టామృతంబై పట్టణంబు వెడలి, రెండవ మూఁఖండలంబునుంబలె నఖండిత వైభవంబునం గదలి, కాశిందీతీరంబుఁ జేరంజనియె. అంతకుమున్న భీమ కృతవర్మాదులు సకల సన్నాహంబులు మెఱయ నెదుర్కొను నప్పుడు, గంభీర భేరిఘాంకారంబులను, గంచుకుల హేంకారంబులను, మదగజఘీంకారంబులను, జామరంబులు వేయు తోయజాతుల కంకణ క్రేంకారంబును, భూనభోఽంతరంబులు ఘూర్ణిల్లె. ఆ సమయంబున శమన నందనుండు సహోదరులుం దానును, దేవకీదేవికిం బ్రణమిల్లె. భీమ సేనుండేనుంగు డిగ్గి ప్రద్యుమ్నాది యాదవ కుమారులుందానును నన్నకు నమస్కరించె. దేవకి కోడండ్రతోఁగూడఁ గుంతికిఁ బ్రణామంబుసేసె. ద్రౌపది ప్రభావతీయుం దానును దేవకీదేవి పాదంబులకు మ్రొక్కె. మఱియుఁ దారతమ్యంబు లెఱింగి వారువారు తగు తెఱంగున వందనాలింగన యోగక్షేమ వాక్యాదివిధుల నొండొరులతో సంభాషించిరి.

-అనుసాశ్వుడు సవన హయము నవహరించుట-

అయ్యవసరంబున, సౌంభ పురాధీశ్వరుండును, యాదవకులద్రోహియు, గృష్ణదూషకుడునై సంగరాంగణంబున మున్ను గోవిందునిచే హతుడైన

సాల్వునికిం తమ్ముం దనుసాల్వుండను వాడు, వసుదేవ సందనుండగు ముకుందునిం జంపి యన్నపగ దీర్చుకొందునని సన్నంధుండై, తన సైన్యములనెల్ల గృధ్ర వ్యాహంబుగాఁ బన్నించి సేనాపతులంజూచి 'నేను యాగీయ ఘోటకంబునుం బట్టి తెచ్చెద. మీరలిచ్చట నిలువుండని నియమించి, సాశుపంబు తూరిన చందంబున సేనల నడుమం జొచ్చి, కిట్టిన యోధావళి నట్టిట్టు పఱిచి, యశ్వమేధా శ్వంబుఁ బట్టుకొని నిజసేనామధ్యంబునకుంజని, సేనాపతియైన సుతారకునితో 'నేను యాగ యోగ్యుండైన యీ హరింబట్టి తెచ్చుటయెల్ల హరితోడ సంగరంబు సేయుటకని యెఱుంగుము. ఆతండును, బాండవేయులు, దళసమేతంబుగా నిచ్చటికివచ్చి తాకుదురు. వారితోడం దారసిల్లి కయ్యంబు సేయుడు. శౌరి కంఠఁబరుండు వేటొక్కండులేడు. ఆతని తెఱంగెఱంగి పట్టుకొననివాడు నాకు హితుండును, సుతుండును, బాంధవుండును, భటుండునుంగాడు. అవ్యా హితుండు, నభేద్యుండు, నవ్యయుండు, నాద్యంత రహితుండు నచ్చిద్రుండు, సకలలోక వ్యాపకుండు నక్షరుండునైన యచ్యుతుండు మనమేయు బాణములకుం దలగడు. ప్రహ్లాదుండు, నారదుండు, పరాశరుండు, పుండరీకుండు, వ్యాసుండు, నంబరీషుండు, శుకుండు, శౌనకుండు, భీష్ముండు, దాల్బ్యుండు, రుక్మాంగదుండు, నర్మదుండు, వశిష్ఠుండు, విభీషణుండు, వాయునందనుండు, బలియు మొదలగు వారలు కొందఱు భక్తివశంబున దేవకీనందనుని దమకైవసంబు చేసికొని యుందురు. ఇంతియకాని తక్కిన వారలకుం జిక్కఁడు' అని పలికి తన యోధులఁ బదిలపఱచి తానును గట్టాముతంబై సేనాముఖంబునకు వచ్చినిలిచె.

ఇక్కడ హయంబు నపహరించుకొనిపోవుట యాలకించి, శ్రీకృష్ణదేవుండు, రాణివాసంబుఁ బొరజనులఁ బాశంబునుం గాచుటకుఁ బార్థునిం బుచ్చి, మూల బలంబుతో ధర్మనందను నగరి వాకిటనుండఁ గట్టడ సేసి, భీముండును, దానును యుద్ధ సన్నద్ధులై ప్రద్యుమ్న వృషకేతులం బిలిచి, 'మీరు మున్ను గయ్యంబునకుం బొంద'ని యనిపిన, సూర్యపౌత్రుండు వృషకేతుండు కృష్ణంజూచి, 'నేను సాహసంబున, బాహుగర్వంబు మెఱయ సవనహయంబుఁ గ్రమ్మఱంబట్టు కొని పగతు గెలిచివచ్చెద, నట్లుసేయ నైతినేని బ్రాహ్మణీగమనంబు సేసిన పాతకియు, ఋతుకాలంబున నిశాంగనను బరిత్యజించిన వాడును బోవుగతికిఁ బోవుదు'నని ప్రతిజ్ఞచేసె.

-వృష కేతుం డనుసాశ్వనిఁ బట్టి తెచ్చుట-

అంత నతండు సహాయుండుగాఁ బ్రద్యుమ్నుండు నాహవోద్యోగంబున గృధ్ర పూహంబుగాఁ బన్నియున్న విరోధి సైన్యంబు సొచ్చి కోదండ మండ లాకారంబుగాఁ దిగిచి చండకాండంబు లొండొండ నిగిడించి, సమదవేదండం బులఁజొడఁడియు, ఘోటకంబులఁ గీటడఁగించియు, మణిమయ స్వందనము లఁ జిందరవందర సేసియు, వీరభట పరంపరల వెంపరలాడియు, సంరంభంబున విజృంభించిన ననుసాశ్వండు ప్రద్యుమ్నుంగాంచి 'మకరకేతూ, విరహిజనుల, దరుణుల, వెట్టితాపనులఁ గుసుమ బాణంబులచే జయించితినిని గర్వింపకుము. ప్రళయకాల దండధర దండోపమానంబులును, బ్రచండంబులు నైన కాండంబులు గాడినంగాని తెలియద'నిన, నవ్వి ప్రద్యుమ్నుండు, 'నాయమ్ములు పువ్వులగుట సహజము. నిన్నుఁదాఁకు నెడఁ గల్పాగ్ని కీలాభీలంబులగు'నని పలికి, యెదు శరంబులు వింటఁ దొడగి యాకర్షాంతముగాఁ దిగిచి యేయుటయు నను సాశ్వండు అయిదు బాణంబులచే వానిం దుత్తుమురుసేసి, దంభో? సన్నిభంబైన యొక్క సాయకంబు జొమ్మునందుయ్య నేసిన, నతండు మురవైరి యెదుటం బిల్ల మొఱము వైచిన పగిదిం ద్రెళ్లే. అంత, దనుజాంతకుండు మనంబునఁ గ్రోధ శోకంబులు పెనంగొనఁ బ్రళయకాల రుద్ర డక్కాడమాత్కార ఘోరంబుగాఁ బాంచజన్యంబు పూరించి, తఱిమి నడిచిన, పవన నందనుండు ముందఱం దలకడచి యుద్ధండ్ గదా ప్రహారంబుల రథగజ తురగ పదాతి వర్గంబులం బీనుంగు పెంటలు గావించినం, గర్జనందనుండు వాయుపుత్రునిం జూచి, 'కంఠీరవంబు మదగజంబు విడిచి మఱియొక్క ఖుద్ర మృగంబునకుఁ బోవునే? నీ ప్రతాపంబునకు నీయల్పబలంబు సరియగునే? ఇంత మాత్రంబునకు మీరు గదా దండంబుఁ బూనందగదు మరలుండని పలుకు నవసరంబున నను సాశ్వండు మహోగ్రబాణంబు వింట సంధానంబు గావించి, మారుతీ కుమారు మర్మంబులు లక్ష్యంబు గావించి యేయుటయు, మంత్రించి పడవైచిన కరణి మహితంబున గూలె. అంత మురవైరి యనుసాశ్వనిం గనుగొని, 'యెందుఁ బోయెదవు నిలునిలు' మని యదల్చిన, ననుననుసాశ్వండు 'కమలనాభా! నీవు మా యగ్రజుండగు సాశ్వనిఁగొని గగన మార్గంబునకుం గొనిపోయి బాధితోనం బడవైచి మృతినొందించితివి. కావున నిన్ను గీటడగింపక మానను,

నీ కొడుకును, మఱియొక బడిన పాటు గన్నారం గనుగొంటివి గదా! ఇంక నీవు పాతాళంబు సొచ్చితివేనియు, మౌని మానసంబున డాగితి వేనియు, నిన్ను జోనిచ్చు వాడను గాను. నీవు పురాణపురుషుండవు. నేను బ్రాయంపు వాడ. నీకు నాకు నంతరం'బని భూకుటీ కుటిలంబును, విశంకటంబునగు నానంబునం గనుపట్టుచు, నాలుగు తూపులు సంధించి రథ్యంబుల ప్రక్కలు ప్రక్కలించుటయు, యుగ్యంబులు మ్రొగ్గిన, దారుకుండు పగ్గంబులు పదిలంబుగాఁ బట్టి యరదంబు పిఠిడికిం దివ్వించి, క్రమ్మరఁ దురంగంబుల సేదదీర్చి యెట్టకేలకు రథంబు ముందఱకుం దెచ్చుటయు, మురాంతకుండతని వక్షంబున బదుమూడు బాణంబులు గ్రుచ్చిన, నతండును జిచ్చులు రాల్చు మెఱుంగుదూపులు శింజినిం గూర్చి యాకర్ణాంతంబుగాఁ దివిచి మురవైరి వక్షంబు లక్ష్యంబు సేసి యేసిన, నచ్యుతుండు పెనుమూర్చు చేత ముచ్చముడింగి లీలా మానుష నటనంబున రథంబు పయింబడియె. అంత మురాంతకుని పాటు గనుంగొని, చతురంగబలంబులు పటాపంచలై, తండ్రి, బిడ్డ, యన్న, తమ్ముడనక విడిచి పాటుటయు, వృష కేతనుండదలించి, విఠిగిన సైన్యంబు మగిడించి, యనుసాక్షుని నిలునిలుమని గద్దించి, సప్తసాయకంబుల నిగిడించిన, వాడును దళనిశాత బాణంబులు కర్ణకుమారుని వక్షంబు పీక్షించి యేయుటయు, నబ్బాను పౌత్రుండు తురంగంబుల ద్రుంచి, సారధిబడగెడపి, రథంబు చెక్కలు సేసిన, నుక్కురక్కర యనుసాల్వూడు రథంబు మీదకు నుఱికి కర్ణజాని వక్షంబు తన్నినం బడక, యతండు వాని కిరీటంబు వీడఁ దట్టి, ముందలఁ బట్టి, బిఱబిఱంద్రిప్పి, పుడమింబడవైచి, తొమ్మనం దుమికి తన వింటనారి వాని కంతంబునం దగిలించినఁ, గన్నుల ముక్కుల నెత్తురులు గ్రమ్మ మమ్మరించిన మూర్చం గ్రమ్మి, మే నెఱుంగక యున్నయెడ, వేటకాడు లేడిం బట్టి యిడ్చి తెచ్చిన తెరంగున బట్టి తెచ్చి, 'వీడె గుఱ్ఱంపు దొంగ వచ్చెఁ గనుంగొన నవధరింపుము' అని విన్నవించుటయు, యాదవేంద్రుండు కర్ణ కుమారుం జూచి 'వఱా, నీవు ధన్యుండవు, వీర లోకమాన్యుండవు. నీకుందక్క నన్యునకు నిమ్మహారథుం బట్టి తేగూడునే' యని గోపాలదేవుండు సూర్య పౌత్రునిం గొనియాడ, నతండును వాని కంతంబునం దగిలించిన గుణంబు వదిలించుటయు, ననుసాక్షుండు మూర్చు చెప్పితి శ్రీకృష్ణ దేవుం గనుంగొని, శాంత చిత్తుండై, 'స్వామీ, మీ పాదంబులకుఁ బ్రణామంబు. కర్ణనందనుని

సామర్థ్యంబు వలన చేపర సందర్శనంబు లభించె, నని యనేక ప్రకారంబులఁ బ్రశంసించిన యనుసాశ్వనిం గృహంతరంగితంబులగు నపాంగ విలోకనంబులం గనుంగొని, గారవించి, తొంగిలించి, యతని కరంబునవలంబించి, తోడ్కొని పోయి ధర్మనందనునిం గానిపించి, దండప్రణామంబు సేయించినఁ, బాండ వాగ్రజుండాదరించి, 'నాకు నీవు వృకోదరాది సహోదరు లట్ల గాదిలి సోదరుండవు. క్రతురక్షణంబున సావధానుండవై యుండు' మని యానతిచ్చె.

అంత, ధర్మనందనుం డయ్యధ్వరాశ్వంబునుం గొనితెచ్చిన ప్రద్యుమ్ను పుష్ కేతనులం బ్రతులం గావించి, కరి పురంబురకు వచ్చి, యాదవుల విడియించి, కృష్ణానుసాశ్వ యౌవనాశ్వ మహిషతుల సబహుమానంబుగా నిజ నివాసంబునకుంజోపం బనిచి, తానభ్యంతర మందిరంబునకుఁ జని, యజ్ఞ రథా సమయంబుఁ బ్రతీక్షించుచు బుజ్జకథా ప్రసంగంబులం బ్రౌద్ధులు గడపు చుండఁ, జైత్ర శుద్ధ పౌర్ణమి వచ్చుటయు, నప్పజ్ఞా దివసంబున ధర్మనంద నుండు ద్రాపదీ సమేతంబుగాఁ గృతస్నానుండై నిత్యకృత్యంబులు నిర్వర్తించి, యాగ దీక్ష వహించి, తురంగంబు దెప్పించి, గంధ పుష్ప ధూపదీప నైవేద్యాది పూజలు గావించి, నిజ బిరుదాక్షర సమేతంబుగా సువర్ణ పట్టంబు దాని లలాటంబునం గట్టించి రత్నఖచిత మంజీరంబులును, గనత్యునక కింకిణీ జాలంబును, బురుసాకురాళంబును, ముత్యంబుల జల్లులపై దండలు, నీలాల చృష్టిదండలు, హేమ పద్మంబుల మెచ్చులు, మీను దుమ్మెచ్చులు, బంగరు తంగు పట్టియు, వజ్రాల మోముట్టు, సింగంపు మోము తలాటంబును, జలచ్ఛామరంబులు, గబ్బిమీను హరబ్బికవికయుం, జోక గావించి, దవిణ మలహరి సాంబ్రాణి ధూపంబులు, పచ్చపావడలు విరాజిల్లు వేనవేలు తేజీలు, గంధ సింధురంబులు, న్యందనసందోహంబులుం గూర్చి, ధనంజయుని నశ్వ సంరక్షణార్థంబుగా నియమించి యాశీర్వదించి పంచిన, నతండును ధర్మజునకు మ్రొక్కి, శౌరిపాదాజ్ఞంబులకు వందనంబు గావించి, దేవకి దేవికిం దన్నుఁ గన్నతల్లికి, గాంధారికి, ధృతరాష్ట్రునకు నభివాదనంబులు గావించి, కృష్ణాను మతంబునఁ బ్రద్యుమ్నుండును, పృష్కేతుండును, యౌవనాశ్వండు నను సాశ్వండు మొదలగు మహారథికవరులు నిజ చమూనమేతంబుగా వెంబడిం జను చేర వెనకె. అట్లెరంగంబు నభిషేక్తుహార్రంబునం గదలి గ్రామంబులు, పల్లెలు సగరంబులు, పేటలు, కోటలు, చెరువులు, దొరువులు, గ్రమించుచు యభేచ్ఛ

విహారంబుగా వచ్చి పచ్చి, దక్షిణదిశామండల మండనంబైన మాహిష్మతీ పురంబు సేరం జనుదెంచె.

-ప్రవీరుఁ డశ్వమును బట్టుట-

అవ్విధంబునఁ దురగంబు మాహిష్మతిం జేరంజని, హృద్భంబులైన యు ద్యానంబులం బూచిన పూవుల తావులకుం దావలంబులైన మందానిలంబులచే నందంద కదలేడు చిటు తరంగంబుల వలనం బొడమిన జల ధూమ్రంపుసొంపు నందెరువరుల బడలిక నపనయించుచు, ద్రిశోక శర్మదంబైన నర్మదాతటంబు చేరంజని, యందొక్క శృంగార వనంబుఁ జొచ్చి, యయ్యశ్వరాజంబు జంబూ కదంబాది వృక్షజాతంబుల నీడ దూరంబు నడచి పచ్చిన బడలిక దీఱుం జరియిం పుచు, గోమలంబులైన దూర్వార దళంబులు మేయుచు, జలంబులు గ్రోలుటకై కొలంకుల కడకుం దాయుచున్న సమయంబున, నద్దేశాధీశ్వరుండగు నీలధ్వజుని కూర్చి తనయందైన ప్రవీరుండనువాఁడు నిజకళత్రంబైన మదనమంజరి తోడంగూడ నయ్యుద్యానంబున విహరింపుచుండి, కుంద చందన మందార చంద్ర శకల శరచ్చంద్ర కిరణంబులం బలెఁ దెల్లనగు శరీరంబును, సంపెంగ పూవుల చాయం బచ్చనైన పుచ్చంబును, నింద్రనీల వర్ణంబైన కర్ణంబులును, పాల సూర్యుని బింబంబునుం బోలి యధరంబును, బగడంబులవలె, గోరోజునంబు కైవడి, గుంకుమ పంకంబు పోలిక, నెఱ్ఱనైన కంఠంబునుం గల యత్తురంగ రత్నంబుం గనుంగొని యయ్యంగన తన నాథునితో, 'గోటానఁగోటి ఘోటకం బులలో మేటియైన యీ ఘోటకంబు నీ లామంబున నుండెనేని, నీవు చేయు రాజ్యంబు సఫలంబగు' ననిన, విని నీలధ్వజుని కుమారుండైన ప్రవీరుండు చేరంజని, దాని నుడుటఁ గట్టియున్నట్టి బిరుదు పట్టంబు గనుంగొని యందు 'రాజాధి రాజ రాజపరమేశ్వర సకలసామంత రాజభయంకర వీరప్రతాప మూర్తియైన యుధిష్ఠిర మహారాజేంద్రుం డధ్వరంబు సేయంబూని విహరింపం బంపిన యీ యశ్వరాజంబు, నీశ్వరునిం బోరిలో గెలిచిన నెఱ యోధుఁడు, దుర్జన దండధరుండైన యర్జునుండు క్షింపం బూని వచ్చె. దారుణీ తలంబున వీరుండు శూరుండునుం గలిగె నేని పట్టి కట్టుండని వ్రాసిన వక్కణ చదివి, యా చెక్కర బొమ్మంజూచి 'యత్తురంగంబు వెంబడి వచ్చిన యర్జునుం గెలిచి నేని హయంబు దెచ్చెద. నీవు సఖిజనంబులతోడం గూడఁ బట్టణంబునకుం

బొమ్మని' పంచిన, నమ్మించుఁబోడి, గడగడ వడంకుచు గుఱ్ఱంబుమీది వాంఛం జాలించి, తన తనూవల్లికి సమానంబైన పువ్వుదీగెల పంచుటమాని, కరపల్లపంబుల సౌరు గలిగిన చివురు గిల్లుటలుడిగి, గబ్బిగుబ్బలవలె నుబ్బుమీఱు కుసుమ గుచ్చంబులు ద్రుంచుట వర్జించి, పెదవి తేనియలకుం బదులైన పువ్వుఁదేనియ లానుట విడిచి, ననంబు వెడలి ప్రాజేశ్వరు నెడఁబాయ జాలక, కాళ్లు తొట్రువడ, మెల్లనఁ బల్లికినెక్కి, సఖీజనంబులతోడఁ గూడఁ బట్టణమార్గంబు వట్టి చనియె.

అంత నరాతి భయంకరుండైన ప్రవీరుండు నేఁసుంగులు, దురంగంబులు, నరదంబులు, వీరభట పటలంబులు, దృఢవ్యూహంబు పన్ని, వజ్రకవచంబును, జగ్గమీఱు తలగొగ్గియు, నుదుము చర్మంబునం బొదివిన కరతల త్రాణంబును మెఱయ, దివ్యబాణతూణీరంబులు మూఁపునంగట్టి, కనక రేఖాలంకృతంబైన కార్ముకంబు భూతలంబున నూది, వింటికొప్పనం దనకిరీటంబు పేర్చి, సరకు సేయక పరదశంబులఁ గనుగొనుచున్న సమయంబున, నయ్యాజ్ఞికులు నెదురుగాఁ బఱచి, పార్థునిం గనుంగొని, తురంగంబు పట్టుపడిన వృత్తాంతంబు పల్కరించు టయు, ముఖారవిందంబున మందస్మితంబు దళుకొత్త, గయ్యంపు వేడుక ముఖంబునం జెంగలింప, దిగ్గజంబు కర్ణపుటాంబులకుం గఱోరంబుగా గాండివి గుణారావంబు నెగడ 'నరదంబు త్వరితంబుగా బొవనిమ్మ'ని(యె).

- వృషకేతు ప్రవీరుల యుద్ధము -

(అట్లు) వచ్చు వివ్వచ్చుని మున్నాడి వృషకేతుండు, పట్టిన హయంబుతో సడ్డపెట్టక దిట్టయైయున్న రాచపట్టిని విఠోకించి, 'తురంగంబు విడిచెదో? మాతోడంబోరి ప్రాణంబులు విడిచెదో? రెంటిలో నొక్కటి విడువక కర్ణ సుతుండు నిన్ను విడువఁడని పలికిన, ప్రవీరుండు మొగంబునం జిఱునగవు దొలఁకఁ 'జిన్నయ్యకుం దలమీఱివచ్చిన నిన్ను సురనగరంబున కలంకారంబుగాఁ బంచి, యాపిమ్మటఁ బరాక్రమోపార్జనంబైన యర్జునుం టెగటార్చెద'నని నాలుగు క్రోవాడిబాణంబుల గుఱ్ఱంబుల నొప్పించి, యొక్క శిలీముఖంబున సారథిని మూర్ఛపుచ్చి, యుదు మెఱుంగు దూపుల పక్షస్థలంబుఁ జెకలించినఁ గర్ణకుమారుండు నేడు వాడి మెఱుంగుటమ్ముల దురంగంబుల గేటడంగించి, యొక్క బాణంబున సారథి నొప్పించి, నాలుగు వేట బల్లెంబుల నా రాజకుమ

రుని ఫాలంబు దూయవేసిన, నా ప్రవీరుండు కంపంబు నొందక, మహామేఘంబులు పిడుగులు వర్షించు వడువున నపారంబులైన శరవర్షంబులు గురియించి, కర్ణనందనుని స్రుక్కించి, వేరొక్కతావు వింటం గీలించి, యాకర్ణాంతంబుగాఁ దీసి యనుసాశ్వని మూఁపు నాటించి, యుద్ధంబునకు నిలిచిన, వాఁడును సువర్ణపుంఖంబులు, మనోమారుత రింఖంబులు, నైన కంక పత్రంబులు నసంఖ్యాకంబులును, బుంఖాను పుంఖంబులుగాఁ గురిసినఁ, గాలుసేయాడక, ప్రవీరుండాహారంబున కోహటించి యుండు సమయంబున, సేనలు కలగించారి, యాహాకారంబు లొనర్చి, నాసుద్దియాలకించి, మాహిషృతీ పురాధీశ్వరుండైన నీలధ్వజుండు మూఁడక్షపాణుల నైన్యంబుతోఁ దన యల్లుండైన యగ్నిదేవుని మున్నెడుకొని కదనంబునకుం గదిసె.

- నీలధ్వజుండు పరాక్రమించుట -

(ఆతఁడు) తన కుమారుండగు ప్రవీరుని యరదంబునకుం చలకడచి చొచ్చి విచ్చలవిడి నస్ర వృష్టిచే ననుసాశ్వని ముంచి, వచ్చిన యోధవీరుల నెల్లం బదేసి విశిఖంబులం గ్రుచ్చుటయు, సేనాసందోహంబులు పటాపంచలై నలుగడలకుం బఱచిన, ధనంజయుండు విరిసిన నైన్యంబుల మగుడం బురికొల్పి కొని, యాభూపాలునిందాకి, యయిదు బాణంబులు ప్రయోగించుటయును, నీలధ్వజుండు నైదమ్ములు దొడిగి త్రోవనేయ, నబ్బాణంబులు మగిడించి సింహ నాధంబుసేసిన, యౌవనాశ్వండును, సువేగుండును, ననుసాశ్వండును, వృష కేతుండును మొదలుగాఁగల యోధవర్గంబుల నర్గళంబులగు మార్గజాసారంబులు గురిసిన, నీలధ్వజుండు వెఱవక యందఱ కన్నిరూపులై తూపులసోనలు గురియుచుఁ దన యల్లుండైన యగ్నిదేవునింబిలిచిన, నతండు నస్రరూపంబై యెదుటంగనుపట్టిన, నయ్యాగ్నేయాస్త్రంబు కార్ముకంబునఁగదియించి మౌరీనాదంబున దశదిశలు ఘూర్ణిల్లంజేయుచుఁ బ్రయోగించిన, నర్జునుండు వారుజాస్త్రంబు సంధించుటయు, జలకణంబునుంబోలె నయ్యాస్త్రంబు నొక్కగ్రుక్కగా బీల్చి చటచ్చటార్పటలు మింటనంట నొంటుకొను మంటలును, మంటలకంటె మున్నుగా మిఱుంగురు బూవులకై వడి మీఱి నింగికెగయు మిఱుంగురులును, మిఱుంగురుల

సంపదకచే ప్రకయకాలంబున గబ్బిమెఱయు మబ్బులవలె నుబ్బుమెఱయు పొగలును. బొగలకంటె మున్నుగా గగనంబునంబఱచు దివ్యవిమానంబుల ధగభగమని రగులుకొనింజేయు సెగలునుంగలిగి, సాక్షాత్కారంబుగా నగ్నిదేవుండు నుని సైన్యంబులంబొదివిన, భద్రదగజకుంభంబులు పగిలి పెటపెటంబిటిలిన ముత్తెంబులరాసులును, యుగ్యంబుల పగ్గంబులు, కేతనంబుల పతాకలు, భద్రంబులు, నిపులులై పూదెలుకట్టిన కనకరథంబులును, గిరీటంబులండాసిన రత్నంబులు చిటిలి పడఁదెటిలిన దేహంబులతో నటునిటుం బొరలాడు వీరయోధులును, గత్తులు, కేడెంబులు, జీరాగొగ్గి ముస్తీదులు, తరకసంబులు, సింగిలులుం గమలి, భస్మావశేషంబులై గాలికింబోవఁ గమలిన దేహంబులతోఁ దీసుంబెంటలైన వీరభటులును, రూకలపెఱకలు క్రిందంబడవైచి మంటలు వెంటనుంటఁ గుంటుచుంబాబు నొంటెలును, నొంటెలకంటెమున్నుగా అంకెలు వైచుచు మోపులువైచి పరుగిడు వృషభంబులునుంగలిగి, పాండవబలంబులు భూపటంబులై పఱచినంగని నీలధ్వజుండు నవ్వచ్చుఁ దురంగంబుం బట్టికొని యాలంబుచాలించి, పురంబునకుం జనియె.

-అర్జునుం డగ్నిదేవుని స్తుతించుట-

అప్పుడర్జునుండు భన్వర్థరుండై వహ్ని నుద్దేశించి యంజలి యొనర్చుచు, 'దేవా, వేదమయుండవు. ప్రతి స్మృతి పురాణేతిహాసంబులు నిన్నుంగొనియాడు. నీవు సకల దేవతలకు ముఖంబవు. ఆహవనీయంబును, దక్షిణాగ్నియు నీ యందు చ్చటించె. సర్వసాక్షివగు నీకుం బ్రియంబును, శ్రీకృష్ణదేవునకు నారాధనాత్మకంబును, బృందారకుల కానందకరంబునుంగా, ధర్మనందనుండశ్వమేధంబు సేయ నుద్దేశించె. క్రతుదీక్షా సంరక్షకుండవైన నీవు దీనింబక్షిక కక్షింపవలయుంగాని యుపేక్షింపవగునె?' యని ప్రస్తుతించిన గై కొనకమేర మీది మామగారి మీది కనికరంబున శిఖానికరంబులు పరగించుచుఁ, బొగలు సెగలు మిగుల రగులుకొని దిగదిగమని తగులుకొని యెరగలి పగిది మించి చను దెంచు నవ్విచ్చుం గనుంగొని, వివర్ణుండు మనంబున నతని కామాతురత్వంబు చను గర్తించుచు, శ్రీమన్నారాయణుని చరణంబుల స్మరణంబు గావించి, నారాయణాశ్రయ దేవోర్త ప్రకారంబుగా వింటునొంటించి, ప్రయోగింప నుద్దేశించుటయు, సూర్యుడవ్రాంగారకాది గ్రహచారకాగణంబులు గతులచప్పె. దిగ్గ

జంబులు మ్రొగ్గె. పంచభూతంబులు హాహాకారంబులొనర్చె. వేరంబు మఱచి మోదంబుమాని చతుర్ముఖుడు తమ్మిగద్దించిడిచి దిగ్గనలేచె. సప్త సముద్రంబులు కలంగె. కులపర్వతంబులు వణంకె. భూమి పెటపెటం బగిలె. బ్రహ్మాండభాండంబు దిగఁబడియె. ఇంద్రాది దిక్పాలకులు, సిద్ధసాధ్య కిన్నర కింపురుష గరుడోరగాదులు దిక్పాకమొగంబులై పాఱం జొచ్చిరి. అపుడు హవ్యవాహనుండు భయంబొంది, వేంద్రంబుమాని, యెంద్రనందనుని చెంతకు బ్రాహ్మణరూపంబునం జనుదెంచి వినయంబున నిట్టనియె. 'మహాత్మా, నాయెడం దయసేయుము, ఏ దేవునిం దలంచినంత మాత్రంబుననె నూబుజేల యశ్వ మేధంబులు, పది లక్షల షోడశ మహావానంబులు, కోటి తీర్థయాత్రలు ననేక కోటి వ్రతంబులుం జేసిన ఫలంబు లభించు, నట్టి శ్రీవత్సాంకుండును, రమా కళత్రుండును, బరమ పవిత్రుండును, బరంజ్యోతియుఁ బరబ్రహ్మంబును, వేదాంత వేద్యంబునైన పరతత్త్వంబు నీయింట నుండి కంటికి రెప్పగాచిన చందంబున నిన్నుంగాచుచునుండి నాబోటులకుఁ దేణి చూడందగునే? శ్రీహరిని వినర్జించి, దేవతాంతరంబు లపేక్షించు నతండు, పాలసముద్రంబు దొరకినను బాలకై మేకను బితుకువాని చందంబున, సూర్యకిరణంబులఁ గాదని మిఱుంగుఱుఁ బురువుల కానపడు నవస్సారి వితంబునఁ, బరిహాస యోగ్యుం డగుం గావున, నంబుజోదర దివ్యపాదారవింద వందనానందంబునం బొదలు నీకు నశ్వమేధాది యాగంబులు సిద్ధించుట యెంత వింత ? నాకు మామయైన మాహిష్మతీ పురాధినాథునిం దోడ్కొని వచ్చి నీకు సేవకునిం జేపెద. ఇమ్మహా నారాయణాస్త్రంబుపసంహరింపు' మని ప్రియ వాక్యంబుల వేడుకొనుటయుఁ, గ్రీడి సావకుని యెడఁ బ్రసన్న చిత్తుండై యమ్మహాస్త్రంబు సుపసంహారంబు గావించిన, నగ్ని దేవుండు భండనంబునం బడిన సేనల నెల్ల నైంద్రజాలికుని పగిది మగుడన్ బ్రదికించి, యర్జునునకుం బ్రదక్షిణంబు గావించి, పురంబునకుం జనియె. అనిన విని జనమేజయ నరేంద్రుండు జై మిని మునీంద్రుం గనుంగొని పావకుండు నీలకేతున కెవ్విధంబున నల్పండుయ్యెనని యుడిగిన నతఁడిట్టనియె.

- అగ్ని దేవుని వృత్తాంతము -

రాజేంద్రా, నీలధ్వజుని పట్టంపురాణి జ్వాలయను వధూటి కలదు. అప్పు రంధ్రీమణికి నీరేడు తోకంబుల నీడుజోడుకాని చక్కదనంబుల నుతికెక్కిన స్వాహా నామధేయయగు కన్యకారత్నంబు గలిగిన, నా తరుణి జవ్వనంబును, సౌందర్యంబు, గుణంబు, లీలావిలాసంబు, త్రిభువన మోహనంబులు గావున

దానికిం బెండ్లి సేయందలంచి, నీలధ్వజుండు రూపలావణ్యవంతులు, కీర్తిమంతులు నైన రాజకుమారుల, బెక్కండ్ర వ్రాసితెచ్చిన చిత్రపటంబులు సూపి, యందొక్కని వరియింపుమనిన, నగ్గజగమన సిగ్గునం దలవొంచి, 'మదాంధులు గర్వగ్రంథులు వసుంధరాధిపతులు. తక్కిన మానవులెల్ల దీనులు. వారల శరీరంబులు నిత్యంబులుగావు. కావున మర్త్యుల వరియించుట నాకు సమ్మతంబు గాదు. అమర్త్యులందు నొక్కరుని వేదకు'మనిన, నీలకేతుండు కూతుంజూచి 'మంచిది వాసవుని రప్పించెద వరియింపు'మనిన, నమ్మదిరాక్షి మదిలోన విచారించి, 'సుర పతి నాకుం దగిన పతియగుంగాని, యతండు జూరుండు. తపోవిఘ్నకరుండు. కుల గోత్రవిదారుండు. సవికారుండు. అదియుంగాక, దేవాది దేవుండైన శ్రీ విష్ణుదేవునిం దనకుఁ దమ్మునిగానెంచి భక్తి గావింపఁడు. కావున దేవేంద్రుండు సమ్మతుండుగాఁడన, నతండు 'మఱి యెవ్వరిం గోరుదు?' వనిన, 'యగ్ని దేవుండు జగత్పూజ్యుండు. దేవతలకెల్ల నగ్నిముఖబంబి వేదవచనము గలదు. కావున నతని యెడ నా భావము నిలిచి యున్నయది. పతి తోడంగూడి ననుగమనంబు సేయం దలంచిన సతి తన శరీరం బాహుతి గావించెనని దాని దురితంబుల నడచి కైవల్యంబు నొసంగం జాలునట్టి దైవం బగ్నిదేవుండు దక్కవేఱొక్కరుండులేడు. సుర గరుడోరగ విద్యాధర సిద్ధసాధ్య చారణ గంధర్వాదులలో నొక్కరుండును నా మనంబునకు సమ్మతుండు గాఁడు. వైశ్వానరుని యందు నా డెందంబు లగ్నంబయ్యె' ననిన, జెలులు నవ్వుచు నప్పువ్వుబోడింజూచి, 'యేమని కోరితివమ్మా! రాజుచుండెడు మొగంబేమి! నిప్పులు కుప్పించు నడకలేమి? సర్వభక్షకత్వమేమి? ఎచ్చటకువచ్చి నంగాల్పుటమేమి? పోయిన మార్గం బెల్ల మలినంబగుట యేమి? ఇట్టివానిం బెండ్లియాడు నాఁడు వారుం గలరె? అదియునుంగాక, రెండుతలల తోడి మూఁడు కాళ్ళ ముదుసలిని వరియింపందగునే?' అనిన సఖీజనంబుల వాక్యంబులు నిరాకరించి, తండ్రిచే ననుజ్ఞఁగైకొని, తపోవనంబునకుంబోయి, నియమవ్రతంబు సంకల్పించి, సమంత్రతంబుగా వైశ్వానరునావాహనంబు సేసి, కర్పూరంబు, కుంకుమంబు, కస్తూరియు నగరుచందనంబు, మలయజంబును, లవంగశరక్కరాఘృత పాయసంబులు, తేనెయు, బిల్వఫలంబులు, తెల్ల చెఱకులు, కదళి ఫలంబులు, తాంబూలంబులు, మొదలైన పూజాద్రవ్యంబులు దెచ్చి హోమంబు నర్చనంబునుంజేయుచు, బహుకాలంబు భజించుటయు, జిన్నదొర మెచ్చి, నృపాలుని పురంబునకు వచ్చి, విప్రరూపంబున రాజ

మందిరంబుసొచ్చి, సముచితోపచారంబులఁ బూజితుండై, 'మహిశ్వరా, నీకన్యయగు స్వాహా వధూరత్నంబు నాకుం గన్యదానంబు సేయు' మనిన, నీలధ్వజుండు ధూమ ధ్వజునింజూచి, 'నా కన్యక యగ్నిదేవునిం దక్క నితరుల నొల్లదు గావున, వేఱొక్క కన్నియ నొసంగెద వివాహంబుగ' మ్మనిన, ననలుండు నిజరూపంబుఁ జూపిన, రాజు ప్రమోద భరితుండై, స్వాహాకన్యకను జిత్రభాను నకుం గన్యదానంబు సేసె. అది మొదలుగా వీతిహోత్రుండు వారియింట నిల్లంబ్రపుల్లుండై తత్పురంబు రక్షించుచు, వైరుల మీదం దార్కొనుచు నతనికి నస్తుంబై యుండె. ఇది జాతవేదుండు నీలధ్వజునకు నల్లుడైన తెఱం''గని వినరింప జనమేజయుండవ్వలి కథ సెప్పుమనుటయు, జై మిని యిట్లు సెప్పందొడంగె.

అవిధంబున ధూమకేతనుండు నీలకేతనుని సమ్ముఖంబునకుం బోయిన నతండు నల్లునింజూచి 'శత్రు సైన్యంబు నిశ్శేషంబుగా దహించి వచ్చితివే?' యని యడిగిన ననలుండతనింజూచి, 'నరేంద్రా, అర్జునుండు నారాయణపరాయణుండు కావున నావ్యూహంబు నాకు మరవగాహంబు. దాహంబు నొందింపంగూడదు. అది యునుంగాక, తొల్లి దేవేంద్రుండు ప్రయోగించిన వజ్రాయుధంబు స్తంభింపజేసి భాండవ వనంబు నా కాహుతిసేసె, 'నయ్యుపకారంబు నలంపక యతనితో నాచేత నైన యంతఃబోరితి, నింక నాకు నసాధ్యంబు. సీవు నిరర్థక విరోధంబు పాటింపక యాగహయంబు రయంబునఁగొనిపోయి పార్థున కొసంగి కృతార్థుడవుగమ్ము'. అనిన రాజపుంగవుండు తన కులాంగనయగు జ్వాలాసతింగనుంగొని 'యల్లుండైన యగ్నిదేవుండు మనకు హితంబు సెప్పెఁగావునఁ గ్రతుఁ ఘోటకంబుఁగొనిపోయి కిరీడికి నప్పగించి స్నేహంబుగావించుకొనియెద' ననిన, దంపయగు నావాలుగంటి తన నాథునితో, 'ముక్కంటివాఁడు పెనంగెనేనియుఁ జలపట్టి తన పట్టిన కార్యంబు విడువక కీర్తిఁజేపట్టుట రాజధర్మంబు. సాహసంబు సేయక శ్రీయును కీర్తియుఁగలుగనేరవు. పట్టిన గుఱ్ఱంబు మగుడనిచ్చి యతని వేడుకొనంబోయితి వేని, సరిరాజులు నవ్వరే! గెలిచితివేని నరలోక రాజ్యంబును, మృతుండవైతి వేని సురలోక రాజ్యంబును ననుభవించెదవు. పరునకుంబ్రయంబు సెప్పిబ్రతుకుట కంటె క్షత్రియునకు మరణంబుమేలు'. అనినవిని, యమ్మనుజునాథుఁడట్లే కావించెద' నని యమ్మించుఁబోఁడితోఁబంతంబులు పలికి రణభేరి భాంకారంబులును, గజఘోరకారంబులును, శింజినీ టంకారంబులును సెలంగ, నహంకారంబును సేసె

లంబురికొల్పికొని, పురంబువెడలి, పురందరసందనునితోడం దలపడుటయు, గాండివి గాండివ గుణధ్వని దిక్కులు గ్రక్కదలంజేయు ప్రళయకాల సీల జలధరంబు వర్షించిన తెఱంగున నంపరలపరంపరల వెంపరలాడుటయు, బడిన యేనుంగులును, మడిసిన గుఱ్ఱంబులును, బొడియగు రథంబులును, జడిసిన వీరభటులును, దునుకలైన కేతనంబులును, దుమురులైన గొడుగులును, ద్రుంగిన సేనాంగంబులును, విరిగిన కైదువులును, విటతాటనంబులైన మైమఱువులును, విశకలితంబులైన కిరీటకేయూర హారాది భూషణంబులును, వ్రేలెడు ప్రేవులును, దుమ్ములైన యమ్ములును, గ్రమ్మిన రుధిరమ్ములును, నాడెడు నట్టలును, నందంద విహరించు భూత భేతాళులును, నానందంబునొంచు కంక కాక గృధ్ర జంబు కంబులును గలిగి సంగరాంగణం బతి ఘోరంబయ్యె. అంత సీలధ్వజుండు కపిధ్వజునిందాకి నిశిత విశిఖంబులనొప్పించిన, గాండివి మండలీకృత కోదండుండై, చండకాండంబులు తండోపతండంబుగాఁ గురిసిన, నొక్క తీక్షణభల్లంబున భుజ మధ్యంబు పగులనేయుటయు, నెత్తురులు గ్రక్కుచు మరణసమానంబైన మూర్చనొందిన, సారథి యన్నీలధ్వజుని దుర్దశయును, సైన్యంబులు సమయుటయును, గాలు కాలుంబెనచుకొని పడిన సుతభ్రాతృ బంధు యోధజాలంబునుం గాంచి, యరదంబు కదన రంగంబునకుం దొలగించి, పట్టణంబునకుం దెచ్చుటయు, సెట్టకేలకు మూర్చదెప్పితి, యప్పుడమితేడు సారథింజూచి, 'మేలుసేసితి' వని కొనియాడి, మంత్రులంబిలిపించి, మంతనంబుగావించి, 'కృష్ణసహాయుండైన జిష్ణుని మార్కొనుటకు నెవ్వరికిఁదరంబు? పర్వతంబుపై సన్నపడినదగరు శిరంబు నొచ్చుటయేకాని, పర్వతంబునకుఁగొఱంతయేమి? బలవద్విరోధంబు తగద'ని యాలోచన నిశ్చయించి, తన పట్టపురాజీకిం దెలుపుటయు, నియ్యి కొనక యయ్యతివ ప్రల్లదంబులు ప్రేలినఁ గినిసి 'నీ దుర్నయంపుబోధనచే యుద్ధంబునకుఁబోయిన నాకుంగలవారలెల్లరు సమసిపోయిరి. స్త్రీబుద్ధిః ప్రళయాంతకి యనెడు పలుకె యథార్థంబయ్యె' నని యాగ్రహంబున 'నిస్సీ! ఇటు వంటి దంటతోడం గాపురంబు సేసిన గుణంబు సెడి మాన ప్రాణంబులకు హాని సంభవించు'నని యప్పుడె దానిఁ బట్టణంబు వెడలనడచి, చీనాంబరంబులును, జిరత్న రత్న భూషణంబులును, జిత్రంబులైన కానుకలును, జిన్నారి నారీమణులునుంగూడ, నయ్యధ్వరాశ్వంబుఁదెచ్చి, విజయున కొప్పుగించి, వినయ పూర్వకంబుగా మ్రొక్కుటయు, నర్జునుండు నతని నాలింగనంబుసేసికొని, 'నీవు

సహోదర సమానుండవు. ఈ సంవత్సరంబులు నాతోడంగూడ నశ్వరక్షణంబు సేసి యాగంబుంగనుంగొని, ధర్మనందన వసుదేవనందనులకు వందనంబు సేసి వత్తువుగాక' యని ప్రార్థించి, యమ్మహిధవునిదోడ్కొని, యధ్వరాశ్వంబు నుం దరలించిన, నదియును దక్షిణదిశాభాగంబునకై యతివేగంబునం జనియె.

-జ్వాలాదేవి సోదరుని కడ కేగుట-

అంత నీలధ్వజుని భార్యయైన జ్వాలావతి మగనిచే నవమానంబు నొంది, డెందంబునం బట్టరాని రోష విషాదంబులం బొగులుచు, గాశీనగరంబునకుంజని, యాదేశంబున కధీశ్వరుండు నవక్ర పరాక్రమాబోప దీపితుండు, నాత్మీయ సహోదరుండునైన యుల్లుఖుని యొద్దకుంబోయి, విషాదవేదనాదోదూయ మాన మానసయై, పాదంబుల పయింబడి రోదనంబు గావించుటయు, నతండును గరుణాయత్ర చిత్తుండై యూరడించి, 'నీవొంటిగా వచ్చుటకుఁ గారణం బేమి! ఇంత వంత యేమిటికిం జెందెదవు? ఎంత కార్యంబయిన నిర్వహించెద,' నని యడుగుటయు, నామె, యశ్వమేధాశ్వంబు వచ్చుటయు, బహుజన క్షయమును, దన మగని పరాజయమును, దాను మగుడ సమరంబునకుఁ బురి కొల్పుటయు, నతండు మంత్రులతో యోచనచేసి కయ్యంబున కియకొనక తన్ను నవమానించి పురంబు వెడల నడుచుటయు, నాద్యంతంబును బూస గ్రుచ్చిన వితంబునఁ దెలియఁ బలికి, మఱియునుం దద్విరోధంబు రూఢమూలంబు సేయంచలంచి యిట్లనియె: 'అన్నా, నాబన్నంబు లెన్నని వివరించెద! నీ మఱిది, తానును, వుత్తుండును, దండనాయకులును, దశసమేతంబుగా ధనంజయునిందాకి, దావాగ్ని జ్వాలలంబడిన శలభంబుల కై వడిఁ నొచ్చియు, జచ్చియు, వెన్నిచ్చియు, బార్థుని కోలలకుం జాలక, కలహకారిణియగు నన్నుం బురంబు వెడల నడిచి, యతని శరణంబునొందె. ఈ యవమానంబు సహింపఁగూతక యేనిందు వచ్చితి. నీవు దక్క నాకు రక్షకులు లేరు. ఎవ్విధంబుననైన నీయవమానంబు దీలునట్లుగాఁ బార్థుని తోడంబోరి సంహరింపుము'. అనుటయు నతండు సహోదరింజూచి, 'యట్ల కానిమ్ము రేపటికి హయం బిచటికి వచ్చు. నేను బట్టి కట్టెద, నతనికి నాకును సమరంబయ్యెడు, నపుడర్జునుని నిర్జించెద, నీవు వంతం బొందవల' దనుటయు, నాజగజంత సహోదరుంజూచి, 'యింద్రనందనుండు గుఱ్ఱంబు పోయిన త్రోవనే పోవుఁగాని, యిచ్చుట కేలవచ్చు? గుఱ్ఱంబు వెంబడి నతండు

పోయిన నీవెవ్వరితోడఁ గదనంబు సేసెదవు?' అని తీవ్రించుటయు, 'సహోదరీ! ఇంతలోన నేమి కార్యంబుదప్పె? ఎన్నటికేనియు నతనికి, మనకు విరోధంబు పుట్టకపోవునే? నాటికి నీకొఱతఁదీర్చెద. ఈ వేళ మారకుండు' మనుటయు, నాచట యతనింజూచి, 'యన్నా, పుట్టిన జగడంబు తోడుత నడుపవలయుం గాని, యేండ్లు పూండ్లు చెల్లిన నేమి ప్రయోజనం?' బనిన, నుల్ముఖుండు నాగ్రహోదగ్రుడై 'పాపాత్మురాలా, చొచ్చిన యిల్లు చెఱచిన యదిగాక, పుట్టిన యిల్లునుం జెఱువవచ్చితివే? నీవంటి చెఱపనచేట మా యింట నుండందగదు. పాపెడు బండ్లకుఁ పాపంబులు చాచు మనియెదు. నీవలసిన యెడకుం బొమ్ము' అని విడనాడుటయు, బిడుగు వడిన దానిం గొఱవిఁ జూఁడిన తెఱంగున నయ్యంగన కెరలి, మనంబులో మిడుకుచు గంగా సమీబంబునకుం జని(యె).

-గంగ యర్జును శపించుట-

(అచట) నోడ యెక్కి యవ్వలి గట్టునకుఁ బోవు వారల తోడంగూడఁ బోవునెడ, దన యెడమ కాలిమీద గంగా జలంబు తుంపర పడుటయు, 'శివ శివా, యెంత పాపాత్మురాలినంటితిని! ఇందుకింకనేమి ప్రాయశ్చిత్తంబు సేసికొంచు?' నని పలికినఁ, దీర్ఘవాసులయిన జసులందఱు గువ్వకరిగొని 'త్రిలోక పావనియగు పుణ్యవాహినిం దూషించిన నీ నోరు పుచ్చవలదా! కర్మచండాలీ, నీవు మాతోడం గూడ నుండ దగ'వని యేక వాక్యంబుగాఁ దిట్టిన, నా గంగానది నవ్వుచు నంగనా రూపంబునఁ బ్రత్యక్షంబై, 'నీమాటి! నాయందేమి యన్యాయంబుగంటివి? నీవిట్లు దూషించుటకుఁ గారణంబేమి? ఎఱంగింపుము' అనినఁ, 'బుట్టినబిడ్డల నేడ్వరం దొట్టితొట్టిన మెడలు నులిపి వేసిన పాతకివి! నీకుఁ గడపట నుప్పురాయివలె నొక్కండు నిలిచె. సత్య వ్రతుండగు నమ్మహానుభావుని, శిఖండిని మున్నిడికొని యర్జునుండు వధించె. ఆ సూడు దీర్చుకొనక యున్నదానవు. పుత్రహీనవు. నీ మొగంబు సూడరాదు.' అనిన, నా దివ్యనది కోపశోకంబులు మనంబునఁ జెనంగొన, 'నేటి కాఱవ నెలనాటికి నర్జునుని శిరంబు వాని కుమారునిచేఁ ద్రెళ్ళుంగాక' యని శపియించి యంతర్ధానంబు నొందుటయు, నాజ్వాలయు సంతసంబునొంది, యా దివిజ నదీ తీర్థంబున ధారువుల చేతం జితి యమర్చికొని, శివునుద్దేశించి తన శరీరం బాహుతిఁ

గావించి, మృత్యు దంష్ట్రా కరాళంబును, జ్వాలామాలికా భీలంబును, నర్జను ప్రాణా పహారంకంబును, నగు శరంబై జనియించి బ్రభువాహను తూజీరంబునందుండె.

-అధ్వరాశ్వము తాతినంటుకొనుట-

అంత నా సైంధవంబు జవంబున నయ్యైదేశంబులు దాటి, వింధ్యపర్వత సమీపంబునకు వచ్చి, యచ్చటఁ దిలకంబులు, క్రముకంబులు, కదంబంబులు, కరవీరంబులు, నర్జునంబులు, నామ్రంబులు, కుటజంబులు, కరంటకంబు లామకంబులగురులు, సాలంబులు, రసాలంబులు, పాటలంబులు, వటంబులు, లవంగంబులు, నారంగంబులు, సీపంబులు, ధూపవృక్షంబులు మొదలగు తరువులచే బహుళంబులైన గహనంబులు సొచ్చి, పోవునెడ, మార్గమధ్యంబున యోజనంబు నిడివియు, నరయోజనంబు వెడల్పును, నంతియ పొడవుం గల యొక్క శిలం జూచి, దేహంబు తీఁట దీరుటకై యా శిలతో నొరసికొను మాత్రంబునఁ, జిగురుఁగండెలోనం దగిలిన పక్షికైవడి, నా గుంటితో నంటికొని, యవ్వలివ్వలం గదలనేరకఁ, గనకంబునం జెక్కిన రత్నంబుకై వడి, నిశ్చలంబై యుండుటయు, నా సాహిణులొసఁపేనినాదంబుల నదల్చి, కశాఘా తంబున వైచి, వాగె పట్టి సాగఁదీసిన, రాక యూరకుండుటయు, నయ్యశ్వ రక్షకులు భయభ్రాంత మానసులై, వడిగాఁ గవ్వడి కడకు వచ్చి యా వృత్తాంతంబు విన్నవించుటయు, నరుదఁది పురందరనందనుండశ్వంబు దురవస్థఁ దప్పించు నుపాయంబు గానక, తత్సమీపంబున నున్న సౌబరి యాశ్రమంబునకుం జనియె.

- అర్జునుండు సౌబరి యాశ్రమంబునకుఁ బోవుట -

అందు శరభంబు పిల్లలం బ్రక్కలోనుంచుకొని చన్నుబాలిచ్చి పాలించు గండభేరుండంబులును, బొదుగులం బాలుదాచి సింహకిశోరంబుల కొసంగి నిదురపుచ్చు శరభంబులును, నేనుంగు గున్నల కటంబుల తీటతీట మెలమెల్లన గోరులంగీటు సింగంబులును, లేడిపిల్లలం జూచి చన్నులుచేపి వాని మేనులు నాకు సివంగులును, బాముపిల్లలకు నెండ సోకకుండ టెక్కలం గప్పు నెమిళ్ళును, నెలుకపిల్లల మెల్లనం గలుగుజేర్చు మార్జాలంబులుం గలిగి, జాతి వైరంబులు లేని జంతు నివహంబులచే సకల భువన సంతోషకరంబైన

యాశ్రమంబునకు ననతిదూరంబున సైన్యంబును నిలువ నియమించి, ప్రద్యుమ్న వృషకేత నానుసాశ్వ యౌవనాశ్వ నీలధ్వజులం గూర్చుకొని, యాశ్రమ ప్రదేశంబున కరిగి, వేదాంత విద్యావిశారదుండును, దయారస వర్షనీరదుండును, శ్రీమదష్టాక్షరీ మంత్రలబ్ధ మహత్త్వండును, రుద్రాక్షమాలికా విభూతి జటా వల్కలధారియు, శమ దమాది గుణహారియు, నగు సౌఖ్యింగించి, సాష్టాంగంబుగా మ్రొక్కి సేవించి, సవ్యసాచి నిటలంబునఁ గరకమలంబులు మొగిచి, 'మౌనికులచంద్రాఁ ధర్మనందనుండు జ్ఞాతివధం బొనరించిన పశ్చాత్తాపంబునఁ గృష్ణదైవపాయను ననుజ్ఞచే నశ్వమేధాధ్వరంబు సేయంబూని, చైత్రశుద్ధ పౌర్ణమాసి దినంబున దీక్ష గైకొని, బ్రాహ్మణులకు మణికనకాది దానంబు లొసంగి, మఘవాజిం బయనంబుసేసి, పూజించి పంపుటయు, నేను శ్రీకృష్ణ యుధిష్ఠిరులకు నమస్కరించి, వారల యనుమతిఁ గైకొని, యీ యౌవనాశ్వ దులు వెంబడిం గదలిరా, దేశంబులన్నియుఁ గడచివచ్చి, వింధ్యవాటింజొచ్చి, యయ్యశ్వంబు యోజనవిస్తారంబైన ప్రస్తరంబుతో నొక్కటిగా నంటికొనియె. శిలానిబద్ధంబైన యీ హయంబేవితంబున విడివడు నావితంబెఱిగంపవే ' దయా నిధి, నీకు నమస్కారంబ'ని ప్రార్థనంబు సేసె.

- ఉద్దాలక మహర్షి కథ -

అంత సౌఖరి యింద్ర తనూభవుం జూచి, 'తొల్లి యుద్దాలకుండను (మహర్షి) మహామునీంద్రుండు యథోక్తంబుగా బ్రహ్మచర్యవ్రతంబు నెఱవేర్చి కర్కశభాషిణీయుఁ గలహకారిజీయుఁ బ్రతికూలాచారయు, ననుదిన కృతాప చారయునైన చండిక యనుదానిం బెండ్లియాడి, బాల్యంబున నుండి యౌవన కాల పర్యంతంబు నానావిధంబులుగా మనోరంజనంబు సేసియు, దానివలన యేగుణంబు గానక' చింతించుచుండు. వేపచెట్టునకుం బాలుపోసి చక్కెర యెరువువేసి పెంచిన నేనియుఁ జేదుగాక మాధుర్యంబు గలుగనేర్చునే! అతండు సంధ్య వార్షఁ బాత్రంబు దెమ్మనిననది రాతి మీదం బగులఁ గొట్టు. దాని నతికింపకొనుట యతి ప్రయాసంబగు. తడి దోవతి యెత్తి యిమ్మనిన, నడిమికి రెండుగాఁ జింపు, నది బ్రహ్మకమ్మివైచి కట్టుకోవలయు. జపమాలికం దెమ్మనిన, సూత్రంబు త్రెంచి పూసలు వెదజల్లు, నవి వెదకి యేటి తెచ్చుకో వలయు. సమిధలు దెమ్మనినఁ గుండంబార్చి వైచు, నది యూఁది రగులుకొల్పు

ప్రయాసంబు దైవంబెఱుంగు. వంట వేగంబె కావలెననినఁ, గడవలు పగులఁ గొట్టు. కోపంబు వలదే యనిన రోకలిచేఁ బ్రహరించు. ఇవ్విధంబునఁ బ్రతిదినంబుం బ్రతికూల వర్తనయగు భార్యచేతం బడరానిపొట్టు పడుచు, బ్రహ్మచారియు గృహస్థుండును గాక, రెంటికిఁ జెడ్డ రేవఁడై వంతం బొందుచున్న యెడ, నతనికి గురుండగు కౌండిన్యండును ముని వర్యుండు, శిష్యులు గొలువం దీర్థయాత్ర పోవుచును ద్రోవవచ్చి, యుద్ధాలకుని యాశ్రమంబునకుం జనుదెంచుటయు, నతండర్హ్య పాద్యాది విధానంబులం బూజించి కుశలంబడిగి, కౌండిన్య నితోఁ దన భార్య ప్రతికూల వర్తనంబు లెల్ల సవిస్తరంబుగాఁ బలుకరించి, దుఃఖించుటయుఁ, గౌండిన్యండుద్ధాలకునింజూచి, 'యయిన పనికి నేమి సేయం గలవారము? అగ్నిసాక్షికంబుగా వివాహంబైన సతు లెటువంటి వారైనను విడచుట యెట్లు? దీని కొక యుక్తిఁబలుకరించెద. చేయవలసిన కార్యంబు చేయ వలదనుము. చేయనొల్లని కార్యంబు చేయుమనుము. ఇట్లుచెప్పితివేని యకృత్యంబులు మాని కృత్యంబులు సేయుచునుండు. నీయభీష్టంబు సిద్ధించు'నని యానతిచ్చిన నయుద్ధాలకుండు తన పత్నింజూచి, 'మన యింటినడవలో నెవ్వరో కొందఱు వచ్చియున్నారు. వారల నవ్వలికిం బొమ్మని తీర్థంబు మొదలుగనీయక దుర్భాషలం దిట్టు' మనిన, నా చండిక 'యక్కటా ! యిట్లు చేయుదురె?' అని వారలకు నమస్కరించి, తోడ్కొని వచ్చి షడ్రసోపేతముగా నన్నపానంబు లొసంగి పూజించె. వారలు చనిన యనంతరంబ యుద్ధాలకుండు మఱునాడు భార్యనుం గనుంగొని 'రేపటికిఁ బైతృకంబు నేను జేయం గలవాఁడనుగాను. కాదని చేసితి నేనియుఁ గుండ గోళకుల దురాచారుల వేశ్యాపతుల, బధిరుల, నంధుల, విష్టుభక్తి వర్జితులఁ బరదారాద్రవ్యనిరతుల, బ్రాహ్మచార్యంబునకు నియమింతు; నింతియకాని నిన్న మనయింటికి వచ్చినవారు మగుడ వచ్చిరేని వారల నియమించు వాఁడంగాను. పైతృకంబు సేసితినేని యులువలు, చామలు, నారుగలు, కందులు, నలసందెలు, ననువులు, తమిదలు, జొన్నలు, కంబులుల్లి పుచ్చ కాయ ముల్లంగి, సొరకాయ, పిండికూర మొదలైన యభక్షద్రవ్యంబులు దెచ్చి వడ్డింతు, నదియునుంగాక, తెల్లవాణిన జాముమీఁద బ్రాహ్మణులం జెప్పుదును గాని, తొలినాటిరాత్రియే విజ్ఞాపనంబు సేయువాఁడనుగాను. సాయంకాల సమయంబున, రాత్రియేనియు సర్పనంబు సేయుదుఁ గాని, కుతప కాలంబున నిద్ర పోవంగల వాఁడ. నట్టింటఁ బిట్టముకయు, దవుడు మట్టిడి పెంటలు నెఱపుదు, నింతియకాని

గృహంబు నలంకరింప. బ్రాహ్మణుల వస్త్రంబులు దోచుకొని, దక్షిణ లేదు పొమ్మని, యవిశ్వాసంబుగా నాచరింతును.' అనిన చండి విని, మండిపడి 'నదాచారసంపన్నులు, వేదవేదాంగపారగులు నైన బ్రాహ్మణోత్తము నాటి రాత్రియే నియమించి, గృహంబు ముంగిలియు నడవయు గోమయానులేపనంబు, రంగచల్లికలచే శ్చంగారంబుగావించి, తానును నరుణోదయంబుననే స్నానంబు సేసి, మినుములు, పెసలు, యవలు, గోధుమలు మొదలగు ధాన్యంబులును, దోసకాయ, పనసకాయ, కాకరకాయ, యూరుదొండకాయ, బలుసుకూర, మొదలైన శాకంబులు, నతిరసంబులు, వడలు, దోసెలిడ్డనలు మొదలగు ప్రేక్ష్యంబులైన భక్ష్యంబులును, గమనీయంబులైన నూతన భాండంబులం దలవరించి, దక్షిణలు, హెచ్చు వస్త్రంబులు, మంచిగంధంబులు సంపాదించి, యుక్తకాలంబున యథావిధిగా శ్రాద్ధంబుఁ జేయించి, మగనికి, నిష్టభాంధవులకు షడ్రసోపేతముగా భోజనంబులు పెట్టి, తాంబూలాదులొసంగి, సంతోషంబు నొందించు సమయంబున, సూర్యమండలంబు బింబిఫల డంబర విడంబనంబై కాంతికదంబకంబులం గనుపట్టి, నస్తగిరి శిఖరంబునఁ గనక కలశంబు కరణిం బ్రకాశించె. అప్పుడుద్దాలకుండు భార్య చేసిన యుపచారంబులకు సంకుప్తండై, మేనుమఱచి, తద్వివేతంబుగాఁ బలుకక 'పార్వణంబు గొనిపోయి గంగా జలంబులొవైపు' మనినం గోపించి, యాపాతకి యింటి సమీపంబున నున్న పెంటమీద వైచుటయు, నుద్దాలకుం డాగ్రహ వ్యగ్రుడై, కనుఁగొలకుల నిష్కలుప్తులం జూచుచు, 'నిర్భాగ్యురాలా, పవిత్రంబులైన పార్వణంబులు పెంట మీదవైచి శ్రాద్ధంబు వ్యర్థంబు గావించితివి. ఈ యకృత్యంబు లెన్నాళ్లు సహించఁగలవాడ? గొంఠారణ్యంబున గుండు రాయివై పెద్దకాలంబు పడి యుండు' మని శపియించి, గడగడ వణకు పడంతుకం జూచి, కరుణా కలిత మానసుండై, 'కొంతకాలంబునకు ధర్మనందనుని యశ్వమేధాశ్వ సంరక్షణార్థ ముగా నర్జునుండు వచ్చు; నతని కరంబు సోఁకినం గృతార్థవయ్యెద' వని శాపమోక్షణంబు ననుగ్రహించెగావున, నీకరంబుచే నిష్పాషాణంబు నంటుము. అశ్వమేధ హయంబు వీడివచ్చు. చండికయును శాపమోక్షణంబు గాంచు' ననిన, నక్కిరీటి సౌజరి మహామునికి సాష్టాంగ సమస్కారంబు సేసి, వాజి సమీపం బునకుంజని, నిజకరారవిందంబుచే (రాత్రి) నంటుటయు, (హయంబు దాని తోడ నంటువాసె.) శ్రీరాముని చరణారవింద రేణువులు సోఁకిన యహల్యకై వడి

చండికయు శాపమోక్షంబునొందె. ఉద్దాలకుండును గ్రమ్మట దాని తోడం గాపురంబు సేయనొల్లక సన్నస్యసించె.

అంత నయ్యశ్వంబు, వింధ్య కాననంబుదాటి, యాదిభుజంగ పుంగవుని పణాశ్యంగంబులు బరువుచేత గ్రుంగఁబడునట్లుగాఁ జతురంగంబులు నడువ, హంసధ్వజ మహారాజ ప్రతాప సంరక్షితంబును, గోపురాగ్రపరిచుంబిత గగనం బైన చంపకాపురంబు చేరంజనిన, నాహవ ప్రవీణులును, మహా సాహసి కులును, బాహుబలభరితులునైన యోధ వీరులతో నింద్రనందనుండు తోడనె వచ్చె. అప్పుడధ్వర ఘోటకంబు వచ్చుటయు, నానాధ్వజినీ సమేతంబుగా ధనంజయుఁడు కూడం జనుదెంచుటయు, నుపలక్షించిన వేగరులు వేగంబజని హంసధ్వజుని కెఱిగించుటయు, (నాతఁడు) మంత్రులం బిలిపించియాలోచనం బుసేసి, 'ధర్మజుని యశ్వమేధాశ్వంబు వచ్చెనట! వివ్వచ్చుండు తోడనే వచ్చు చున్నవాడట ! నేనత్తురంగంబుబట్టి బెట్టుగా సమరంబు గావించెద. అపుడు భక్తసంకట మోచనుండును, బద్ధులొచనుండును, గరుణా వర్షిష్టుండును నైన శ్రీకృష్ణుండతనికిఁ బ్రాపై వేంచేయఁగలఁడు. నేనద్దేవుని దివ్యపాదారవిందంబులు సందర్శించి కృతార్థుండ నయ్యెద.'

- హంసధ్వజుఁడశ్వమును బట్టవచ్చుట -

అని నిశ్చయించి, సన్నాహ సముచితమైన రణభేరి మ్రోయించుటయు, గోలఁగొట్టిన భంగిఁ జతురంగ బలంబులు వెలువడియె. బలపరా క్రమ ధురీణులును రణకలాప ప్రవీణులును, బరమాపులునైన డెబ్బదుండ్రు సేనాపతులు, నొక్కొక్కనికి డెబ్బదియొక్కవేయి భద్రగజంబులును, నవ రత్నమయంబులునైన యన్ని యరదంబులును, నందఱు వీరభటులునుం గలరు. ధనబలుండును, సురభుండును, సుధన్వుండును, సుబలుండును, ధర్మ బాహుండు ననంబరఁగిన కుమారులేవురు గలరు. వారలందఱు ధర్మపరాయ ణులును, శ్రీవిష్ణుభక్తి నిష్ఠా గరిష్ఠులును, నేకపక్షీప్రతులును, సత్యభాషణు లును, దాతలును, హరులును, సంగరప్రియులునై యొప్పుదురు. అట్టి సేనలతో హంసధ్వజుండు కయ్యంబునకు వెడలునపుడు నిజ పురోహితులైన శంఖ

లిఖితులం బిలిచి, 'నాయాజ్ఞ సుల్లంఘించి రణంబునకు రాక వెనుకఁజిక్కిన వారిని, కాగిన చమురు కొప్పెరలో వైపుం' డని యాజ్ఞాపించి, భద్రగఁజు మీదనెక్కి శ్వేతచ్ఛత్ర చామరంబులు మెఱయ వెడలునపుడు, మేడలుప్పరిగలు చంద్రశాలలు, నెక్కి పౌరసతులు మహిషాలుని మీదంజల్లు కమల దళంబులు, తత్కాక్షంబులతోడంగూడ మేనంబడిన, నమ్మేదిసీనాథుం డర్జునునితోఁ దాఁక దలంచినంత మాత్రంబున దేవేంద్రుడయ్యెనోయనం జూపదై.

-సుధన్వుడు సంగరమునకు రాక జూగు చేయుట-

అయ్యవసరమున సుధన్వుడనం బరంగిన యతని మూఁడవ కుమారుం డాహవంబునకుం గట్టాయితంబై, తల్లియొద్దకు వచ్చి వందనంబు చేసిన, నయ్యంబ నెయ్యంబునఁ గొగిటంజేర్చి, 'కులంబునకుం గీర్తి తెమ్మ'ని పంపినం, దనకు సగ్రజయగు కువలాదేవికి మ్రొక్కిన, నాయమ్మయు నట్టదీవించి 'తామసింపక తాడ్రి వెంటంజను' మని పంచుటయు, సంతసంబుతోఁ దన మోహంపుటింతి యగు ప్రభావతి చెంగటకు వచ్చి, 'సంగరంబునకుం బోయి వచ్చెద' ననిన, నయ్యంగన కర్పూర సీరాజనంబుల నివాళి దీసి, చెట్టఁబట్టు కొని, కేళీగృహంబునకుం దోడ్కొని పోయి, వలపు దెలుపు కలికివారుఁ జూపులు జూచుచు జాటుపయ్యెద సవరించుచు, జెదరిన ముంగురులు కొన గోట చిద్దుచు, రతికేళి కౌతుకంబు తెలియంబడఁజేసిన, నారాకుమారుండు 'బోటి! కిరీటిం గెలువక నిన్నుం బొందునది లేద'నిన నమ్మగువ చిటు నగవు మొగంబునకు వింత సొగసు సంపాదింప, 'నీవు సకలధర్మంబులు దెలిసిన వాడవు. నేవిన్నవింపఁ దగిన దేమున్నయది? ఋతుధర్మంబు దాటవు గావున విన్నపంబు గావించితిని. నా కోర్కి నెఱవేర్చిపోవుట యుక్తం'బని కౌగిలించి కొనిన, సుధన్వుండు నిజ సతిం జూచి, 'దివాసురతంబు ధర్మంబు గాదు. తాజు మహోగ్ర శాసనుండు. రణభేరీ నినాదంబు వినివినకమున్న పురంబు నందలిసైన్యపతులెల్లఁ గరితురగన్యందన వీరభటుల తోడం గూడఁ గదనంబునకుం జనిరి. నేను వెనుకఁ జిక్కిపోయితినేని, చండశాసనుం డైన మండలేశ్వరుండు పురోహితులకు నొప్పగించు. వారలు నిర్ణయాత్మకులై తప్త తైల కలాహంబునం బవ వైచెదరు. రమణీమణి, నీ ఋతువాసరంబులు పెక్కుగలవు గాన, నేటికిఁ గిరీటిం జయించి వచ్చెద. నేడు చక్క దినంబు

లేకయున్నదియే ?' అనిన నయ్యిందువదన కందర్పబాణ బాధితయై 'నేటి తోడం బదియాలు దినంబులు నిండె నింక ముందర ఋతుదినంబులు లేవు. తండ్రి తిథియైనను, భార్యయెడ ఋతుకాల గమనంబు సేసిన దోషంబు లేదని శాస్త్ర వచనంబులు గలవు. అదియునుంగాక, యిది తెల్లవారుజాముగాని, సూర్యోదయంబుగాలేదు. కావున దివాసంగమ దోషంబును లేదు. కయ్యంబునకుం బోక వెనుకఁ జిక్కిన, శంఖలిఖితులు కఱగిన నూనె తొట్టిలోనం బట్టివై వుదురని భయపడియెదవేని, ఋతుకాలంబు తప్పిన భూణహత్యా దోషంబు వచ్చు, నందుచే యమలోకంబునఁ దప్తతైల కటాహంబునఁ దూలవలయు. కాకున్న నిప్పుడే మదన వేదనచే శరీరంబు నిలువదు. నామాట జవదాటి పోయితివేనియు స్త్రీహత్యయు, భూణహత్యయు, రెండు దోషంబులును బ్రాపించుచున్న చువి'. అని పలుకుచుఁ గులుకు బెళుకుఁ జూపుల జంకింపుచుఁ గర్ణకంకణంబులు మెరయఁ జను గుబ్బలందు హారంబులు మెరయ, నెఱికురులు విరియ, రయంబున బింకంబు జను గుబ్బులరంబునం జేర్చి కౌఁగిటఁ బొదివి, గందంపుఁ జెట్టునంజుట్టిన చిలువ చెలువ చందంబునఁ దల్పంబునం బడ గెడపుటయు రాజనందనుండా కుందరదన మాట జవదాటఁ జాలక రతికేళిం దనియించె.

తదనంతరంబ, సుధన్వుండు సత్వరంబుగా వెలువడి వచ్చుటయు నంతలో హంసధ్వజుండు తన కుమారుండైన సుధన్వుండు తోడరాకుండుట వలన మండిపడుచు, దండధరకింకరులంబోని లంకె నాయకుల వంకఁ గనుఁగొని, 'నాయాజ్ఞ సుల్లంఘించిన నుధన్వునిం బట్టుకపోయి, మత్తురోహితులైన శంఖ లిఖితుల కొప్పగింపుఁడు. ఇంచుకయు శంకింపవల'దని, నిరుత్తరంబుగా నాజ్ఞా పించుటయు, వారలు చంపకాపురంబున కరుగుదెంచుచు, ముందట సఫలీకృత మనోరథుండు నాహవోత్సవ సమున్నతుండునై, కవచ కార్ముకంబులు ధరియించి, కవదొనలు బిగియించి, కరత్రాణంబు నంగుళిత్రాణంబును బూని సింగంపుఁ గొదమ కైవడిం జనుదెంచు రాజకుమారునింగాంచి, మ్రొక్కి, 'సుధన్వా, నీవు రాజశాసనంబు మీఱి వెనుకం జిక్కితివి గావున నీయెడ మిగులం గోపించి భూనాయకుండు నిన్నుంగట్టుకపోయి ధర్మశాస్త్ర గురువులైన శంఖలిఖితుల కొప్పగించిరండెనె,' ననవుడు సుధన్వుండు 'తండ్రి యాజ్ఞ దాటిన కుమారు, నేలిన వాని యాసతి మీఱిన బంటు నేమిచేసినఁ జెల్లు.

తండ్రియు ధరణీపల్లభుండునైన యమ్మహారాజు నానతిఁ జేయుటయే జన్మ ఫలంబని రథంబు డిగ్గుటయు, నభిజ్ఞాకారుకుండు, నాబద్ధ కవచ తూజీరుండు, నఖిల భూషణ భూషితుండు, సంగజాకారుండునైనయక్కుమారునిం బెడకేలుగట్టి పట్టికొనిపోయి, బ్రాహ్మణోత్తములైన శంఖ లిఖితుల ముందరఁబెట్టి, 'యితండు రాజాజ్ఞమీటి, వలరాజు నాజ్ఞకు లోబడి, కృష్ణపాదకమలంబులఁ జూడవలయు నను వేడుకలేక తన చేడియతోఁ గ్రీడారతుండై వెనుకఁజిక్కిం గావున, నితని దప్త తైలకటాహంబునవైపుం'దని పలుకుటయు, లిఖితుండగ్రజుండైన శంఖునింజూచి, 'భూమిలోన నేమనుజుండు తనుపలికిన పలుకు నిజంబు సేయక తప్పించు, నమ్మనుజునకు రౌరవాది నరకంబులు సిద్ధించు. తొల్లి సత్యంబు నిర్వహించుటకునై తన రాజ్యంబంతయు విశ్వామిత్రునకొసంగి, కుమారుని, భార్యను, గాశిలో విక్రయించి, తానును జండాలునిచే విడువఁబడి సత్యంబు ప్రతిష్ఠించిన హరిశ్చంద్ర నరేంద్రుని వినలేదా ? అట్లే రామచంద్రుం డును, సత్యపరిపాలనంబునకై రాజ్యంబు త్యజించి వనంబునకుంజనియె. దశ రథుండు కైకకిచ్చిన వరంబులు దప్పక సత్యంబు నిమిత్తంబుగాఁ దనువు దొఱంగె. సత్యంబు దప్పిన రాజుసేవ వలనఁ గోటివేలు వచ్చినం గాదు. సజ్జన నిందితంబైన యసత్యంబున గొగ్గునట్టి రాజుచేసిన పాతకంబులు పురోహితుంజెందు. పతియాజ్ఞ మీఱినయెడ మిత్తుండైనను, దల్లియైనను, దండ్రుయైనను, బాంధవులైనను దండనార్హు లగుదురు.

-సుధన్వుండు తప్త తైల కటాహమున దిగుట-

అని చెప్పిన, శంఖుండు నిని 'యట్ల చేయదగిన యది. రాజకుమారకా, నీమనంబున కెట్లు తోచుచున్నది ?' యనిన సుధన్వుండు చిటునగవంకురింప ధనుర్భాణంబులు క్రిందవైచి, కవచంబు నడలించి, కవదానలు వదలించి, తొల్లిపరవీరుల జయించి తెచ్చిన రత్న భూషణంబు లుజ్జగించి, శ్రీకృష్ణపాదార వింద సమర్పితంబులైన తులసి మాలికలు, పద్మాక్షమాలికలు కంతంబునం గదియించి, శ్రీహరి పాద తీర్థంబు గ్రోలి, కమలాక్షుండును, ద్రిలోకాధ్యక్షుండును, గంకాంబరధారియు, యోగిజనహృదయ పద్మ విహారియు నగు శౌరినిం బేర్కొని, యుపనిషద్వచనంబులచే నద్దేవునిం బ్రస్తుతింపుచు,

సీలమేఘ శ్యామలంబును, గోటిమన్మధోపమానంబును, బూర్జ చంద్ర పదనంబును, నాశ్చర్యకరంబును నైన శ్రీమన్నారాయణ మూర్తిని హృదయ పంకజంబునం గుదురుకొలిపి, సోపానంబులు గట్టినయట్టి నూనియ తొట్టి యొద్దకుం బోయి, సెగలచే నలుదిక్కులం గప్పుచుఁ బొగలెగయు నుడుకు నట్టి తైలంబు కేలంద్రోయుచు, మగదజంబు సరోవరంబు సొచ్చు చందంబున, మొదట మెట్టునకుందిగి, రెండవ మెట్టునకు నడుగువెట్టి, మూడవ మెట్టునకుం బోయి, నాల్గవ మెట్టు నిలుచుటయు, సగ్నిమయంబైన నతైలంబు కుత్తుక బంటియయ్యె. అప్పుడతని వదనంబు యమునా జలంబునం గనుపట్టు కమలంబు కరణి నతి మనోహరంబై యొప్పె. వ్రేలెత్తి చూపగూడని యా స్నేహంబును, శ్రీ విష్ణు భక్తుండగు రాజకుమారునితో స్నేహంబు చేసిన చందంబును జంద్ర కిరణంబుల కైవడిఁ, బిన్నీటిధార తఱుంగునఁ, జందన రసంబు చందంబున, నతి శీతలంబై యుండె. జనమేజయ నరేంద్రా ! హరిదాసుల కసాధ్యం దేది యుంగలదె !

-దేవతలు సుధన్వునిపైఁ బూలవాన గురియుట-

అవిధంబు గాంచి శంఖలిఖిత లాశ్చర్యంబు నొంది, యిక్కుమారుం డిట్లుండుట యింద్రజాలంబుగాఁ దోచుచున్నయది. లెస్సగాఁ బరిక్షింప వలయు నని, నారికేళ ఫలంబు లతైలంబుతోన వైచుటయుఁ బెటాలుం బెటిలియించుచుక చిద్రుపలై యెగసి చుట్టునున్న జనులపయిం బడిన బొబ్బలెగసి బొబ్బరించుచుఁ బరువెత్తిరి. అంతయుంగాంచి యమ్మహా మునులు, 'హరిభక్తి యుక్తుడైన రాకుమారుని మహాత్వం బెఱుంగక యవమానించిన మహాపాపం బేమిటం దీటు? జ్వాలా మాలికా భీలంబైన యాతైలంబుతోనం బడుటయే ప్రాయ శ్చిత్తం'బని, యయ్యిరువురుఁ దోడనె యా తైలకటాహంబునం దుమికిరి. ఆపుడమ్మువ్వరి మీఁద దేవతలు పుష్పవర్షంబులు గురియించిరి. ఆ సమయంబున నింద్రాది దిక్పాలకులు సుధన్వునిం జూచి, 'కుమారకా, నీవు ప్రహ్లాదు నంతటి పాదపు. నీ స్వరూపం బెఱుంగక యవమానంబు సేసిన యిమ్మునులకు నీ పాదారవిందంబులు సోకిన తైలంబుతో ఘనుండుటయే గంగా స్నానంబు

సేసిన గతిం బ్రాయద్భ్రతంబయ్యె, నింక బయలు వెడలుం' డనుటయు; రాజు పుత్రుని తోడంగూడ నమ్మునులు బయలు దేటి, ధౌత వస్త్రంబులు ధరియించి, హంస ధ్వజుని చెంతకు వచ్చి యతని వృత్తాంతంబు వివరించుటయు, నతండు సంతోషభరిత మానసుండై, 'తప్తతైల కటాహంబున నవగాహనంబు సేసిన నిన్ను శ్రీహరి రక్షించెంగావున నీవు భన్యుండవు. నా యజ్ఞ చెల్లించి సత్యంబు నిర్వహించి వచ్చితివి. కావునఁ గులోద్ధారకుండవు. సేనాధి పత్యంబొసంగెద' నని యాలింగనంబు సేసినఁ, దండ్రీకిఁ జాగిలి మ్రొక్కి కరంబులు మోడ్చి, తొంటికరణి నముజ్జ్వల భూషణంబులు ధరియించి, నిజ తేజంబున దశదిశా భాగంబులు ప్రకాశింపఁ జేయుచు, దన్ను దండించిన శంఖ లిఖితులుం దక్కిన జనంబులు బహువిధంబులం గొనియాడ రథంబు నధిరోపించె.

- హంసధ్వజు డధ్వరాశ్వమును బట్టించుట -

అద్విభంబున సుధన్వుండు తండ్రీచే సేనాధిపత్యంబు గైకొని, రథవక్ర సముద్భవంబులగు దుర్వులచే సప్తసాగరంబు లిఱింకు లింకంజేయుచు, భేరీ పటహడిండిమ శంఖ కాహళాది వాద్యధ్వనులచే దిగ్గజంబుల చెవుడుపడంజేయుచు, గైదువులు సారించుటవలనం బొడము మిఁనుంగులులచే సూర్యునకు వేడిమిచేయుచు, జాలసూర్యకిరణ ప్రకాశంబులైన మణిమయ ధ్వజంబుల యొన్నత్యంబుచే నాకాశంబు తూట్లుపడఁ జేయుచు, చటుల ధాటీ నిరాఘాటంబులైన చతురంగబలంబులు నలుదిక్కులం గ్రమ్మి చను దేజ విలునారి మ్రోయించుచు, నాహవోత్సాహంబున వెడలు నగ్గలిక గనుంగొని హంసధ్వజుండు సంతనంబున నయ్యధ్వరా శ్వంబుంబట్టి తెప్పించి, పద్మ పూహ మధ్యంబున నుంచి తాను ముందుగాఁ గయ్యంబు వేడుక మొగంబునం జెంగలింపఁ గదలివచ్చి, ధ్వజంబు లనియెడి వృక్షంబులును, బతాకలనియెడి తీగెగుంపులును, వీరభటులనియెడి సింహశార్థాలంబులునుం గలిగి ప్రవేశింపఁ గూడని కతంబున, మహారణ్యంబునుంబోలె, రాజాధిరాజ కిరీటంబులం దాపిన దివ్య రత్నంబులనియెడి గ్రహంబులును, గజకదంబంబులనియెడి మేఘంబులును, నర్జును రథంబునియెడి మార్తాండు మంతలంబును గలిగి, గగనంబునుంబలె నంటం దరంబు గాక, వెలిగొడుగులనియెడు తెల్లదామరలును, జామరంబులనియెడు రాజహంసంబు లును, ఖడ్గకాంతులనియెడు వారిపూరంబులును, యోధవీరులనియెడి బలుమొసళ్ళు నుంగలిగి, మహాతటాకంబు చందంబున, చురచుగాహంబుచు, జతురంగంబు

అనియెడి తరంగంబులును, గజంబులను పర్వతంబులును, రథంబులను ద్వీపంబులును, విజయ జయ ఘజ ప్రతాపంబనియెడి బడబానలంబునుంగలిగి, సముద్రంబు కరణి నపారంబగుచు, వృషకేతనుండును, బ్రద్యుమ్నుండును, యౌవనాశ్వండు, ననుసాశ్వండును, నీలధ్వజుండును, సువేగుండును, మేఘవర్ణుండును మొదలైన మహారథులచే దుర్బిరీక్ష్యంబును నైవచ్చు వివ్వచ్చు సైన్యంబు నాలోకించె.

అప్పుడు సవ్యసాచి ప్రద్యుమ్నునింజూచి, 'కృష్ణనందనా, నా పరాక్రమంబు మీరలందఱుం గనుంగొనుడు. దురవగాహంబైన యీ పద్మపూహంబు సొచ్చి, చెండాడి, తన్మధ్యంబున నున్న మఘాశ్వంబు గొనితెచ్చెద'ననిన, బ్రద్యుమ్నుండు పార్థునితో నిట్టను. 'మా తండ్రియగు వాసుదేవుండు సేనాసమేతంబుగా నన్నుంగూర్చి మీ వెంటనంపుటకుఁ బ్రయోజనంబేమి? ఎదుటి దశంబు లెల్ల నాపాలుసేసి మీరు కనుంగొనుచు నుండుండ'నుటయు, వృషకేతనుండు క్రీడినవలోకించి, 'పుడిసెండు నీళ్ళుచల్లిన నడింగిపోయెడి ధూళికిఁ గాలిమేఘంబులు వర్షింపవలెనే? తెప్పవేసినం బడిపోవు దోమల మీఁద గరుత్మంతుండెత్తి రావలయునే? ఈ రాజు మీకు సమానుండు గాడు. మీరీతనిమీఁద జేయిచేసికొనంబనిలేదు. నేనే యీతనిగెల్చి యధ్వరాశ్వంబు దెచ్చెద'.

-వృషకేతు సుధన్వుల యుద్ధము-

అని పలికి యర్జునుని వీడ్కొని యరదంబు సధిరోహించి కిఱకిఱం దిరుగు రథ చక్రంబు వలనఁ బొడమిన మిఱుంగులు లంబరంబున కెగయగుణంబు సారించుచు వచ్చు నావృషకేతనుం జూచి, సుధన్వుండు 'ఓయీ, నీ కులగోత్ర నామధేయంబు లెఱుంగక సీతోడం గదనంబు సేయనొల్ల' ననిన, వృషకేతనుండు, 'కశ్యపమహాముని మాకుం గూటస్థుండు. నాచే నిహతుండవై యెవ్వని బింబంబు భేదింపగోరెద వాసూ స్యుండు మాతాత. త్రిలోకాధిపతియైన దేవేంద్రుండెవ్వని కడకు యాచకుండై సచ్చి యాచించె నట్టి దాతల దాతయు, శౌర్య సముదీర్ణుండు నగు కర్ణుండు మా తండ్రి. నా పేరు వృషకేతుం' డనిన, విని సుధన్వుఁడిట్లనియె. 'మధుచ్ఛండనుండను మహాముని మాకుం గుల

గురుండు; హంస ధ్వజుండు మాకుఁ దండ్రు. నా పేరు సుధన్వుండు. మన యిరువురకు జోడు తగియున్నది'. అనిన విని రోషావేశంబులం గన్నులు జేవుణింపఁ, గోదండంబు మండూకాకారంబుగాఁ దిగిచి సానలందీజిన మెఱుంగు వాలమ్ముల వాసలు గురియించి, చుట్టునున్న సైన్యంబులఁ జెల్లాచెదరుగాఁ గొట్టి, యయిదు విశిఖంబులు బాపంబునంగూర్చి విల్లు ఖండించి, కేతనంబు దునిమి, సూతుని ప్రాణంబులు గొని, తురంగంబులం గూల్చి, రథంబు చక్కాడుటయు, సుధన్వుండు వేతొండు రథంబెక్కి, విల్లు గైకొని, యయిదు బాణంబులచే వృషకేతు రథంబు దూరంబునంద్రోచి, విల్లు తునియలు సేసి, సేనలకుం జేయి వీచుటయుఁ జుట్టుముట్టి, పరిఘంబులు, పట్టినంబులు, గదలు, గుడియలు, ముసలంబులు, చంద్రహాసంబులు మొదలగు కైదువుల వాసలు గురియుటయుఁ, జిక్కువడియునుం జేవ చెడక, సూర్యపౌత్రుండు మధుసూదనుని పాదార విందంబులు డెందంబునం దలంచుచు, నొక్క రథికుని చేతివిల్లాడిచి తీసికొని, దురంబొనరించుటయు, సుధన్వుం డతని సాహసంబునకు సంతసించుచు, పక్షాయుధంబు చందంబున జ్వాలా మాలికాభీలంబయిన యొక్క బాణంబు శరాసనంబున సంధించి, యాకర్ణాంతంబుగాఁ దిగిచి యేయుటయు, నడు తొమ్మునం దాకి, వెన్నున వెడలి భూతలంబున మునింగినం, గర్జనందనుండు కీడెడలిన జుత్రంపు బొమ్మ చందంబున రథంబు మీదఁ బడి బలు మూర్చ నొందె.

-ప్రద్యుమ్నుండు సుధన్వునిం దాఁకి మూర్చిల్లుట-

అంతఁ బ్రద్యుమ్నుండు దుర్వార భుజాగర్వంబునం దేరు దోలించి, నిలు నిలుమని యదల్చి, యయిదు నారసంబుల నొప్పించి, నాల్గు సాయకంబుల నాలుగశ్వంబుల నిరువది తునుకలు గావించి, మూడు బాణంబుల నొగలు ఖండంబులు చేసి, యొక్క కాండంబునఁ గోదండంబు రెండు ఖండంబు లొసర్చి యార్చుటయు, సుధన్వుండు ప్రద్యుమ్నుని కరకౌశలంబునకు మెచ్చుచు, బదాఱు బాణంబు లొక్క పిడికిటం బట్టి విల్లు దునిమి, సారథిం గూల్చి, ధ్వజంబు చక్కడిచి, తురంగంబులఁ గీటడఁగించి, బలు పిడుగులంబొని మూడు తూపులు నడుతొమ్మునం బ్రచ్చి, యచ్చుతుని పట్టిని నొప్పించి, సహనాచంబు

సేసె. ఇవిధంబునఁ బక్షుల గతి గగనంబున కెగయుచు, సర్పంబుల పలెం బెనఁగొనుచు, బొట్టేళ్ల కైవడి గిట్టల తోడనే చండించుచు, నిరువురును నొమ్మ మ్మడిగఁ గరలాఘవంబులును, లక్ష్యకుద్ది దృఢచిత్తత్వంబులును మెఱయ, విలువిద్య నేర్పులు చూపుచుఁ బెద్దయుండడపు పోరిపోరి మూర్ఖా పరవశులై వ్రాలిరి.

—కృతవర్మాదులు సుధన్వునిం దాఁకుట—

అంత సుధన్వుండు శీఘ్రంబున దెప్పిటి, వేఱొక్క యరదం బెక్కి, సేనం గనుపుగొట్టుచున్నఁ గృతవర్మ యెడదాఁకి, తొమ్మిది తూపులు నిగి డించిన, సుధన్వుండు నడుమనె ఖండించిన, వెండియుఁ గృతవర్మ మూఁడు వాఁడితూపులు మఱియు నైదు సాయకంబులు నించిన, హంసధ్వజనందనుం డది గణింపక, కృష్ణసర్పంబులంబోని తొమ్మిది వాలమ్ములం నిగిడించిన, నహింపఁ జాలక తేరుడిగ్గి పలాయనంబు గావించె.

అనంతరంబ, యనుసాక్ష్యం డెదిరించి, యదరించి నిజబాహుబలంబు గాన్పించి, శరవర్షంబులు గురియించి, మఱియు నవ్వీరాగ్రేసరుం డుభయ దళంబులు గొనియాడ, 'నేను బ్రయోగించు నీ యస్త్రంబు సైరింతువేని నిన్ను మెచ్చెద'నని యెచ్చరించి, బడబాసల జ్వాలికయుంబోలె, మృత్యుజిహ్వయుం బోలె, వాఁడి మిగులు వాలికతూపులు నడుతొమ్మునఁ గ్రుచ్చుటయు, సుధ న్వుండు ధైర్యంబు పదుక నిలిచిన, ననుసాక్ష్యండు వెండియుఁ బ్రచండ కాండంబు లొండొండ నిగిడించి, యట్టహాసంబు సేసి, మూఁడు వాఁడితూపులు తొమ్మున నాటించుటయు, సుధన్వుండు మూర్ఛిల్లి, తోడనే తెప్పిటి యయ్యును సాక్ష్యనిపయి శరవర్షంబులు గురియించి మూర్ఛ నొందించి, సేనల విరియించి, యంతకుని చందంబునఁ గోటి సైన్యంబులం గనుపుగొట్టచు నక్కజంబుగఁ బెక్కు నారసంబులు పఱపిన, దొర్లిస హావంతులును, ద్రెళ్ళిన మత్తవారణం బులును, జెక్కచెక్కలైన చక్రకూబరాదులును, విశ్లేధంబులైన రథంబులును, విదారితంబులగు కేతనంబులును, విధ్వస్తంబులగు కార్ముకంబులును, గూలిన రథికులును, గొఱప్రాణంబులతోడం బొరలు మహారథులును, శిరంబులు దెగి పడిన రాహుత్తులు కబంధములు మోచుకొని నలుదిక్కులం బఱచుచు, దెగిన

మోటులు, విడిగిన జొమ్ములు, పగిలిన ప్రక్కలు, తెగిన తోకలు, ఖండితంబులైన పాదంబులు, శిథిలీకృతంబులగు సందిబంధంబులుం గలిగి పౌరలు సైంధవంబులును, శిరంబులు, సురంబులు, జానువులు, జంఘలు, కర్ణంబులు, కపోలంబులు, వెన్నులు, కన్నులు పచ్చడికిం దఱిగిన చందంబున శకలంబులై నెత్తురులు గురియ, పీఠమార్గంబు గైకొని కాలుంగాలుం బెనచుకపడ్డ పీఠభటులును, ఖండంబులైన కోదండంబులును, దుత్తుమురులైన కత్తళంబులును, జండంబుమారిన చిందంబులును, జూర్ణంబులైన శూలంబులును; భంగంబులైన ప్రాణంబులును, సింఠితలైన కుంతంబులును, జక్కులైన చక్రంబులునుం గలిగి, యాధిలంఘన సమరభూభాగంబునఁ దెట్టువలు గట్టునట్టలతోడం గూడ గట్టు పొరలినట్టు మట్టుమీఱిన నెత్తురులును, గైరికాది ధాతు రంజితంబులగు హిమశైల కక్షకభాగంబుల బహువిధంబులుగాఁ బ్రవహించు భాగీరథీ ప్రవాహంబుల కరుణిం గనుపట్టె. ఆ సమయంబున సాత్యకి సుధన్వునిం దాఁకి నిశితాస్త్ర చర్షణంబు గురిసిన వాడునుం దోడ్తోన మరలించిన, శైనేయుం డెనుబది నార సంబులు ప్రయోగించి యతని యరదంబట్ట కావించె.

అప్పిదంబున విరభులై సాత్యకి సుధన్వులు వేలు నరదంబులెక్కి చలంబు దింపక యొండొరుల మైమఱపు లఱపుక్కు సేసి నెత్తుటం జొత్తిల్లుచుఁ బూచిన మోడుగుల చందంబునఁ బోలుపొందిరి. అంత సుధన్వుండు సాత్యకి నదర్శి మృత్యుచంష్టాకరాశంబును, జ్వలత్పావక సంకాశంబును, గనక మాలికాలంకృతంబైన శక్తి కేలం గైకొని వేయుటయు, సాత్యకి చేష్టలుడిగి వసుధాతలంబున వ్రాలె. అంతఁ గొంతేయ మధ్యముండు శత్రుభీకరంబైన యాతారంబునం గనుపట్టుచు సుధన్వునిం జూచి, 'నృపాలకుమారకా, ద్రోణ భీష్మ కర్ణాది మహాయోధవీరులతోడం బెనంగి, వారల బలపరాక్రమంబు తెఱింగి యున్నవాడ. నీ విక్రమం బంతకంటె నతిశయించి యున్నయది' అనుటయు, సభిజ్ఞుధన్వుండగు సుధన్వుండు 'కిరీటీ! నీ బోఁటి మేటి వీరునకుఁ బెక్కు మాట లేమిటికి? తొల్లి కృష్ణసారథ్యంబున జయంబు చేకొంటివి. ఇప్పుడొంటిగా వచ్చినాడవు. చక్రంబు కేలంబుని చక్రి సేకు సహాయుండయ్యెనేని హయంబు విడువంగలవారము గాము. శ్రీకృష్ణ దేవునకుం బ్రయంబుగా మా తండ్రి హయమేధంబు సేయుంగాక.'

—అర్జున సుధన్వుల యుద్ధము—

అనిన విని యర్జునుండు క్రోధారుణలోచనుండై, నూఱు నారాచంబులు నిగిడించిన, నతండు నన్నియ బాణంబుల వానిం ద్రుంచి, పదితూపులు మేనం గీలించి నవ్విన, నవ్వీరుండును గాలమేఘంబు చందంబున శరవర్షంబు లపారం బుగాఁ గురిసిన, సుధన్వుండు మండలీకృత శరాసనుండై, మిన్ను నేలయు, దిక్కులు విదిక్కులు శరపరంపరలచే ముంచె. అంతఁ గుంతీనందనుండును గాలకూట విషాగ్నిజ్వాలలుంబోని కీలాజాలంబులం పొలుపొందు నాగ్నేయా స్త్రంబు ప్రయోగించిన, హంసధ్వజకుమారుండు, సప్తకుల మహామేఘంబులు పుట్టింపంజాలునట్టి పర్జన్యాస్త్రంబు ప్రయోగించుటయు, ధశధళాయమానంబు లైన మెఱపులు, పెళపెళమని యులుము నులుములును, జెనుగుండ్లంబోని వడగండ్లును, మిక్కుటంబుగా దిక్కులు క్రిక్కిరియంబాటు మహాప్రవాహం బులును, నెడనెడం బడు పిడుగులునుం గలుగుటయుఁ, దురంగంబులు, మాతం గంబులు, శతాంగంబులు, పదాతినంఘంబులు, బక్కెరలు, పల్లంబులు, జోళ్ళు, ఛత్రంబులు, చామరంబులు వెల్లింబడిపోవ, మిఱ్ఱపల్లంబును నొక్కటిగా బహు ప్రవాహంబులు పాఱందొడంగిన, నింద్రనందనుండు వాయవ్యాస్త్రంబుచే నయ్యస్త్రంబు మాయించిన, హంసధ్వజ కుమారుం డర్థచంద్రబాణంబున నర్జునుని సారథి శిరంబు ఖండించి, దీప్తపావక సదృశంబులైన నిశితవిశిఖంబుల నాపాద మస్తకము గ్రుచ్చి, యార్చుటయు, రథవాహంబులు క్రుంగంబడి నలుదిక్కులు పఱచుచు శికాకుపడెను.

- శ్రీకృష్ణుడర్జునకుఁ బ్రత్యక్షమగుట -

అప్పుడర్జునుండు దుస్తరంబైన యాసంకటంబు నిస్తరింపం జాలక 'ఆప దుద్ధారకా, ఆదిదేవా, ఆనంభా, అంతశయనా, అంబుజనాభా, అచ్యుతా, హరీ, శ్రీకృష్ణా, నిన్ను నమ్మినవాఁడ. లక్కయింటం జిక్కువడకుండఁ గౌరవ సభా స్థంబున ద్రౌపదికి మానభంగంబు గాకుండ, నడవుల నిడుమలం బడునపుడా పదలం బొరయకుండ, భీష్మ ద్రోణ కృపాశ్వత్థామ కర్ణాది యోధవీరుల యస్త్రాగ్ని జ్వాలలం గ్రాగకుండ, సైంధవ పథంబునఁ బ్రతిజ్ఞా భంగంబు గాకుండ రక్షించి, సకల సంకటంబులు నెడఁబాపితివి. త్రిలోకాధ్యక్షా, పంచజాక్షా, ఇప్పుడి సుంక

టంబు తొలగించి రక్షింపవే! రక్షింపవే!' అని ప్రార్థించుటయు, భక్త రక్షణ విచక్షణుండగు కమలాక్షుండు తెలిదమ్మి రేకులం దెగడుచుఁ గరుణామృతంబు వెదజల్లు చల్లనిచూపులఁ జెన్నుమెఱయు కన్నులును, బున్నమ చందరుం బురుడించు నెమ్మొగంబున నందంబుమీఱు మందహాసంబును, గలుముల జవ రాలికి నిజనివాసంబైన వెడంద యురంబున బాలసూర్యబింబ విడుంబకంబైన కౌస్తుభంబును, నద్భుతంబులైన పరిమళంబులం గుప్పఱించు వనమాలికయు, శార్ఙ్గ కోదండమార్ద్ర కిణాంకంబులును, ఆజాను దీర్ఘంబులు కంకణకేయూర కట కాంగుళీయకాది నానాభూషణ భూషితంబులును, సర్వాభీష్టప్రదాయకంబులును, లోకరక్షా దీక్షితంబులును, శుభ లక్షణలక్షిత కరాంగుళి విలసితంబులైన చతుర్భుజంబులును, జిగురుటాకులంబోలి మౌని మానస ధ్యాన యోగ్యంబులును, వేదాంత వీధి సంచారయోగ్యంబులునగు మృదుల పాదంబులును గనుపట్ట, నీలమేఘ శ్యామలుండును, బీతాంబరధరుండును, గోటి కందర్ప లావణ్య నిధియును, బ్రసన్నముఖారవిందుండునైన గోవిందుండు తత్ క్షణంబ ప్రత్యక్షంబయ్యె.

అంత, ఘల్లుంబుండు సాష్టాంగ వందనంబు గావించి, కరంబులు మొగిచి, కరణారసంబు వెదజల్లు చల్లనిచూపులం గటాక్షించి, యాదరంబున నిటలతటంబున ఘటియించిన (చేతులతో) ఆనందబాష్పంబులు తెప్పల నుప్పతిల్ల రోమాంచ కంచుకితగాత్రుండై గద్గద కంఠంబున నేమియుఁబలుకనేరక యూరకయున్న, యయ్యర్జునుని గాఢాలింగనంబుగావించి, సారథ్యంబునకుంబూని, యాముకుందుండు పగ్గంబులు బిగియంబట్టి, మునికోలం గేలం గైకొని, తురంగంబుల కందంబులప్పఱించి, తేరు మరలించి యర్జునింజూచి, 'యవక్రపరాక్రమశాలియైన శత్రునిం జయింపుము. శీఘ్రంబు లెమ్ము. జయమ్ము చేకొనుము'. అనుటయు, గాండీవి మ్రొక్కి, గాండీపంబు నజ్యంబుగావించి, జ్యానాదంబులచే రోదసీకుహరంబు పూరింపుము దేవదత్తంబొత్తుటయు, గమలాక్షుండును బ్రళయకాల జలధర గంభీర స్వసంబైన పాంచజన్యంబు పూరించె.

- అర్జున సుధన్వుల ద్వంద్వ యుద్ధము -

ఇవ్విధంబున యుద్ధ సన్నద్ధులును, రథిక సౌరభులునైవచ్చు నా కృష్ణుల నిరువుర నుపలక్షించి, సుధన్వుండు వదనారవిందంబున మందస్థితంబు తఖ

కొత్త, 'శక్రసందనా, చక్రపాణి నీకు సహాయుండైయుండఁ బరాక్రమించుట కేమి భయంబు? ఉభయ బలంబులు వృధా సమయనేటికి? రిత్తయంపపోకడ కయ్యం బెంత తడవు? 'ఇన్ని బాణంబులలో నిన్ను జయించెద'నని ప్రతిని గావింపు'మనిన, పురందర సందనుండు, 'రాజసందనా, మూఁడు బాణంబులచేత నీ శిరంబు పడఁగెడపెద. అటు చేయంజాలనైతినేని, తండ్రియుం దాతయు మొదలైన మా పూర్వులు పుణ్య విహీనులై నరకంబునఁ గూలుచు గాక'యని ప్రతిని గావించుటయు, 'నీ వేయు బాణంబులు నే నడుమ ఖండించెద. ఇట్లు సేయ నైతినేని నేనును, మా పెద్దలును నాచరించిన సుకృతంబులు రాక్షసుల పాల గుంగాక. పూజావిరహితుండైన దురాత్ముండును, వసిష్ఠ సమానుండైన బ్రాహ్మ ణునిం జంపిన బ్రహ్మహతుకుండును బొందు దుర్గతిఁ బొందఁగలవాఁడ'నని త్రివాచకంబుగాఁ బ్రతినిఁ గావించి సుధన్వుండు, సువర్ణపుంఖంబులును, గంక పత్ర విచిత్రంబులు నగు నూఱుములొక్క ముష్టింబట్టి విల్లాకర్ణాంతంబుగాఁ దిగిచి యదుకులాధ్యక్షుని వక్షస్థలం బుపలక్షించి యేయుటయు, నా బాణంబు నకుం గట్టిన బలుతెక్కల గాడ్పుల నయ్యరదంబు నన్నూఱు మూరల కొలఁది పిఱిందికింజని భూనభోంతరాళంబు లేకంబుగా దువ్వ గ్రమ్ముట వలన రథ రథ్య కపిధ్వజంబుల తోడఁగూడఁ గృష్ణార్జునులు గానంబడరైరి. అప్పుడా సుడిగాలి బిసలోసందగిలి యా రథంబు బొంగరంబు చందంబునఁ, గుమ్మరిసారె తెఱంగునం దిరుగుచునుండఁ గాని నిలువదయ్యె. అప్పుడు విశ్వంభరుండైన శ్రీ కృష్ణదేవుండు తన యుదరంబు నందున్న బ్రహ్మాండ కోటల బరువు తోడఁ గూడ నయ్యరదంబు చిక్కంద్రొక్కి, యెట్టకేలకుఁ గదలకుండ నిలిపి, 'అర్జునా, పెక్కు బవరంబులు గనియున్నారము. ఇంత కడింది వీరు నెక్కడం గానము. ఇతండు సత్యవ్రతుండు. అదియునుంగాక యేక పత్నివ్రతుండు. అత్యంత కాముకులమై, బహుశ్రీలోలురమైన నీకు నాకును వీసిం జయింపఁ గూడునే? నీ ప్రతిని యెట్లు నెరవేఱుం గలయది? చిత్తంబు తలంబగుచున్నయది!' అనిన విని, కిరీటి నవ్వుచు, 'శ్రీకృష్ణా, నీ కటాక్షంబు గలిగెనేని యసాధ్యం జేమి యున్నయది?' అని పలికి గాండివి జ్యానాదంబు దిక్కులు వ్రక్కతిలంజేయఁ గాంచన పుంఖంబును గాలదండోప మానంబును నైన సాయకంబొక్కటి వింట సంధించి, వాని కంతంబుపలక్షించి యేయు నవసరంబున, గోపాల దేవుండు మున్ను దాను గోవర్ధనాచలం బెత్తి, గో గోప సంఘంబులఁగాచిన సుకృతఫలంబు

నయ్యుత్తంబున కొసంగిన, నదియును గాఢీవి నిర్ముక్తంబు ప్రళయకాల
దండధర దండోపమానంబునై దిక్కులు విదిక్కులు ఘూర్ణిల్లంజేయుచు
మెఱుంగు మొత్తంబులు నుమియుచు, గాలదండంబు కరణిఁ బఱతెంచిన;
నయ్యేక పత్నీ వ్రతుండు సంతకంబె మిన్నైన తూపొక్కటి వింట సంధించి
ప్రయోగించిన, నదియును బక్షింబ్రుదూరగంబు ఖండించిన తెఱంగున దాని
ఖండించె. తోడనే సుధన్వుండు నిప్పులు గుప్పళించు శరంబు లపారంబుగాఁ
గృష్ణార్జునుల పయిం గప్పినఁ, గిరీటి హాటక పుంఖంబును, గోటి సూర్య
ప్రకాశంబు నగు వేటొక్క సాయకంబు గాండివంబునం బూన్చి యేయుటయు,
నయ్యతుండు దాను మున్ను పరకు రామాపతారంబున సకల క్షత్రియుల
జయించి చతుస్సముద్ర ముద్రితంబైన భూవలయంబు కశ్యపునకు ధారవోసిన
ఫల బయ్యంబకంబున కొసంగిన, నదియును బ్రళయకాలానలంబు చందంబున
జ్వలింపుచు, దుర్వార వేగంబునం జనుదెంచు తఱి, హంసధ్వజ కుమారుండు
తాదృశంబైన బాణంబా కర్ణాలతంబుగాఁ దిగిచి యేసిన గాండివి కాండంబు
రెండు ఖండంబులై భూమండలంబునంబడియె.

-అర్జునుండు సుధన్వుని తల డ్రుంచుట-

ఇవిధంబున శరవర్షయశమ్మ వమ్మగుటయుఁ బురుషావ సంచనుండు
డెందంబున గ్రంథకొను చలంబును, మచ్చరంబును, విచ్చలవిడిం బెచ్చు
పెరుగఁ గల్పాంత ఘోరాండ మండలంబు వేడిమిం గ్రేణి సేయు మూఁడవ
బాణంబు ధనుర్ధంబునం బూన్చుటయు, సప్తరుషోత్తమండు సక్రాండంబునకుఁ
బుంఖ దేశంబున హిరణ్య గర్భుని మధ్య ప్రదేశంబున సమవర్తి సహితుండగు
రుద్రుని బాణాగ్రంబునం దన తేజో విశేషంబు నునిచి, తొల్లి శ్రీరామావ
తారంబునఁ బితృవాక్య పరిపాలనంబును, సత్ప్రవ్రతంబును, నేకపత్నీవ్రతంబును,
శరణాగత రక్షణంబును, నశ్వమేధాది యాగంబులును జేసిన ఫలంబు
తత్సాయకంబు సందునెచె. అంతకమున్న రంభోర్వశి ప్రముఖులైన యచ్చర
మచ్చైకంటు లమ్మహా వీరుఁడగు సుధన్వు నెదురు కొనుటకై కానుకలు గైకొని
వచ్చిరి. ఇంద్రాది దిక్పాలకులు విమానారూఢులై యతివేగంబున వచ్చి,
సుధన్వార్జునుల ప్రతినలు, నిరువుర జయ సందేహ సమర విజృంభణంబును,
హర్షాద్భుత భయంబులం బొరలు సంతరంగంబులం బొగడుచుఁ గనుంగొను
చుండిరి.

ఆ సమయంబున పార్థుండు లయకాలశిఖాసంకాశంజైన యాశీలీముఖంబు సంధాన క్రియాచాతుర్యంబున సంధించి యేయుటయు, మంటికిమంటికి నేకంబుగా మంటలెగయ మిణుంగులుల కుప్పల గుప్పలగుప్పనం గప్పచు ఛటచ్చట శబ్దంబుల భూనభోఁతరాశంబులం గ్రక్కతిలం బజలెంచు నయ్యుత్తంబు సురవడిం గనుంగొని, సుధన్వుండు చండమార్తాండ కిరణప్రకాశంబును, దంభోశీ సంతా శంబునగు బాణంబొక్కటి వింట సంధించి ప్రయోగించుటయు, సక్కండం బతిరయంబునఁ బజలెంచి యర్జునుండేసిన బాణంబు నడిమికి రెండు తుండంబులు సేసిన, నా శరంబు సగంబు తెగిపడియును, వేడిమియు వేగంబును జెడక, శ్రీ వాసుదేవుని సంకల్పంబు వలన నతి త్వరితంబుగాఁ బజలెంచి, చంద్రబింబోప మానంబును, గిరిట కుండలాభిరామంబును, వీర రసోన్మిద్రంబును, విజృంభిత సింహనాదంబునైన సుధన్వుని శిరంబు ఖండించె.

తదనంతరంబ, తత్కబంధంబు బిజబిజం దిరిగి, రథగజతురగ పదాతి బృందంబులు చాఁపకట్టుపడం జేయుచు, ధరాతలంబునం బడియె. ఫల్గుణ ఖండింతంబగు నతని శిరంబు గగనంబున కెగసి 'గజేంద్రవరదా, గరుడ వాహనా, నీరజాక్షా, నిఖిల లోకాధ్యక్షా, దేవకీనందనా, దీనజనాభినందనా, నారాయణా, భక్తత్రాణపరాయణా, నమో, నమో' యని దివ్యనామ సంకీర్తనంబు సేయుచు నతివేగంబున వచ్చి శ్రీ గోపాలదేవుని చరణపద్మంబునఁ దుమ్మెద కైవడి వ్రాలె. అప్పుడతని దివ్యతేజంబు దిశదిశలు ప్రకాశింపఁ జేయుచుఁ గేశవుని దివ్యదేహంబునం గలిసె. కంసమర్దనుండును దన్మస్తకంబు కేలంగైకొని హంసధ్వజుని మ్రోలవైచుటయు, నమ్మహిధవుండు పుత్రశోకార్తుండై పెద్దయుం బొడ్డువగచి, యా శిరంబు గ్రమ్మర రుక్మిణీ వల్లభుని పాదాబ్జంబులం గదియవైచుటయు, సద్దేవుండు దానినెత్తి గగనంబున కెగుర వైచుటయుఁ, దోడనె యంతర్ధానంబు నొందె.

అంత సుధన్వునిపాటు గనుంగొని చింతావ్యాకులిత మానసుండై 'హా కుమారకా, హా కులోద్ధారకా, హాగుణభూషణా, మాతాపితృ సంతోషణా, మేరునగధీరా, వీరాభివీరా, హా కుసుమశరీరా, సుజనాధారా, బుధవిధేయా, దానరాధేయా, సందనందన చరణారవిందవందనా, దీనజనాభినందనా, అయ్యయ్యో! నన్నును నీ తల్లిని నగతికులంజేసి వాసుదేవుని సాయుజ్యంబు

నొందితివే ! నీ వుత్తమోత్తంబైన దివ్యపదంబున కేగితివిగావున నీకు వగవం బనిలేదు. నన్ను గన్నతండ్రి ! పరాక్రమోపార్జనుండగు నర్జునుని నిర్జించివత్తువని నీ రాక కెదురుచూచుచునుండు నీ తల్లితో నేనేమనం గలవాడ ? నీ రాణీయగు ప్రభావతి ముఖంబేమని చూడగలవాడ ? కుమారా ! అనాథుల మగు మా జీవనంబునకు వగచెద'మని పలవించు, హంసధ్వజుని చెంతకుఁ జనుదెంచి, సుధన్వున కగ్రజుండైన సురభుండు తండ్రినూరార్చుచు, 'రాజేంద్రా, శూరుల కాహవమరణంబు మోదకరంబుగాని భేదకరంబుగాదు. నీజంటి ధీరుండిట్లు దైన్యంబు నొందనగునే ? నన్ననికిఁ బంపుము. వైరిసేనలం జుట్టుముట్టి కనుపు గొట్టెద. మాధవుని ప్రాపున సుధన్వుని వధించిన వాసవతినూజునిం బాఱఁదోలెద. కాక యెదిరించెనేని, నా తమ్మునికి సహాయంబుగాఁబనిచెద. దిక్కులఁగిరినించెద' అని అనేకవిధంబుల హంసధ్వజు నూరార్చి, సురభుండు కైదుపులు మెఱుంగులీన జోదులిరుగెలంకులంబులని చనుదేర, నరదంబు నెక్కి, ద్వీరదంబులు, తురంగంబులు, ఘట సంఘంబులు నసంఖ్యాతంబులుగాఁజనుదేర, గుహనాన్యసింహుని కహకహార్పణుల చందంబుగా నందంబు మీఱు చిందంబు పూరించుచు, సింహనాద మేమర రోదోఁతరాకుండై బయలుమెఱయు సురభుని రాకఁజూచి, మమసూద నుండు పార్థుడుదేశించి (యిట్లనియెః)

-సురభుఁ డర్జునునితో యుద్ధము సేయుట-

'అర్జునా, దుర్జయ కాలభైరవుండునుం బలె మంతుచు, సుధన్వాగ్రజుండైన సురభుండు సర్వసన్నాహంబగు సైన్యంబుల తోడంగూడ నిదె వచ్చె. వీని నీకె కాదు. బ్రహ్మవిష్ణు రుద్రాదులకైన నెదుర్కొనంగూడదు. తమ్ముని యుమ్మలి కమ్మున రోషమ్మునం జనుదెంచు వీని ధాటికిఁ బ్రథమ కబళంబు గానేమిటికి ? మనమీవేశం దొలంగి యుండుదము. పురుషరూపంబు గైకొన్న సత్యంబు కైవడి, నరాకృతి పహించిన ధర్మంబు కరణి, సాకారంబైన సదాచారంబు చందంబున, సద్గుణాభిరామండైన యీ రాజకుమారుండు నీకు నసాధ్యుండగుట కతనఁ బ్రద్యుమ్న వృషకేతన మేమవర్ణ యౌవనాశ్వ నీలధ్వజాది యోధుల నిచ్చట నిలిపి, మనము కొంత తడవునకు మరలివత్త'మని పలుకుచు, బర బలం బుల మీదఁదమ బలంబుం బురికొల్పెడు చందంబున నరదంబు తణిమికొని మూఁడు యోజనంబులెడ గలుగం జనియె.

అప్పుడు సురభుండు రమణమెఱయ నేగుదెంచి, పిడుగులు పడువడువున బెడిదంబులైన శరంబు జడిగొనం గురియుచు, నద్దనుని సైన్యంబుసౌచ్చి, మారి మసంగిన భంగి, మంత్రించి పడవైచినగతి, లయకాల దండధరుండు తాండ పించిన దారి, విజృంభించి, గంభీర గుణావాంబుజే నంభోనిధులు గలంగ, భద్ర గజ సమాహంబుల గుడులు గ్రుచ్చిన చందంబునం గూలనేయుచు, దేరుల తిల మాత్ర శకలంబులఁ జేయుచు, భటకదంబంబుల నంబకంబులం బడఁగెడవుచు, ఖండంబులైన శస్త్రాస్త్రకాండంబులును, బ్రోవులైన ప్రేవులును, బంకంబులైన మాంస మజ మస్తిష్కంబులునుం గలిగి, రణాంగణంబు ఘోరంబుగాఁ గను పట్టం బరాక్రమింపుచు, యోజనత్రయ విస్తారంబుగాఁ బన్నిన సైన్యంబుల నెల్లఁ జించి చెండాడి, శ్రీకృష్ణునిఁ బార్థునిం గనుగొని సురభుండిట్లనియె. 'కృష్ణా, నీవు మూఁడవతారంబులం జేసిన సుకృతంబు నీ బలంబును పార్థునకొసంగి సుధ న్వునిం జంపింప నగునె ? పురాణపురుషుండవయ్యుఁ బడుచుదనంబు మానవై తివి. రేసు(గు) పండ్ల నిమిత్తంబుగా ముత్తియంబులు వేలములువేయు చందం బున, గోవిందా, నీవిట్లు చేయందగునె ? నిన్ను ధర్మదయాసాంధ్రుండని మహా మునులు గొనియాడ విందు. నీవిందు మఱుదిచేత సుధన్వునిఁ జంపించి పోపం జూచిన పోవనిత్తునే ?' అనిపలికి యలుక మొగంబునందొలుక వేలకొలందులగు కడింది బాణంబులు పురందర నందనుని పయి నిగిడించిన, నతండు వానినన్నిం టిని ఖండించి, క్రొవ్వాడి బాణంబులచేఁ గోదండంబు ఖండించి, గుఱ్ఱంబులఁ బడెగడపి, సారథిని వధించి, రథంబు వితథంబు గావించిన, వాడును బొలివోని బంటుతనంబున వేఱోండు రథం వెక్కి, సముజ్జ్వలంబైన కార్ముకంబు సజ్యంబు గావించి, కమలాక్ష పార్థుల రథాశ్వ కేతన సమేతంబుగా బాణవారాశిలోనం జిక్కువడఁ జేసినం, గ్రీడివేడుక మెఱయ వాని తూపులు రూపఱంజేసి, యొక్క మెఱుంగు నారసంబు నభిమంత్రించి వేయుటయు, వాని రథంబు టెక్కల తోడి మేరు శిఖరంబు చందంబున సూర్యమండలంబుదాఁకం గొనిపోయె. అన్నరుని ధనుర్విద్యా కౌశలంబు వర్ధింపం దరంబి ? సురభు నీతీరునం గొనిపోయి సురపథంబున, నిల్చివాడు భువన భయంకరంబుగా నట్ల హాసంబుసేసి, భీకరంబయిన సాంఘికంబు వింట నరిఁబోసి పార్థునరదంబు గుఱి సేసి యేసి, నది విజయిం దిరిగి భూమిలోనం బూడుకొనుటయు, మురజభం జనుండు ధనుంజయుని తోడంగూడ దుమికి తన బాహుదండంబులు సాచి

యయ్యరదంబు నుబుక నెత్తంజాలక, 'తొల్లి పరాహాపరాంబున శైలకానన సమేతంబైన వసుంధరాచలంబు చంప్రాగ్రంబున నుద్ధరించితి, నవ్వుడు నింత బరువుతోచలే'దని పార్థునితోఁ బలుకు నవసరంబున, నాంజనేయుండు తక్కితంబున నుండి డిగ్గనుటికి మహా మేరు శైల సమానంబుగాఁ బెరిగి దీర్ఘతరంబైన వాలంబునం జుట్టిపట్టి యాడిగిలం బడసిడిప్పియు నత్తైరనెత్తంజాలడయ్యె.

అంత సురభుండును గరుడవాహన శ్రేతవాహనుల మీద నర్బుదనృర్బుద ఖర్బుమహాఖర్బుశంఖ సంఖ్యాతంబులును, యంభాసుపుంఖంబులైన మార్గణంబులం గుంపుటయును, నాశునార్దనుండు దాని సైరింపఁజాలక యర్జునింజూచి 'కిరీటీ, నీ మేటితనంబెక్కడికిఁబోయె? అనిమొసలం గనుచెవరని పీరాధిపీరుండవని కదా నిన్ను నమ్మి మా యన్న సమృత్తిలేకుండియు, నాచెలియరినొసంగితి! ఇంకనైనఁ దెలివొంది కయ్యింబు సేయుము. అదియునుంగాక సాటిలేనిమేటి పోటుబంటువని, సరిజావమఱివని, లాఘవంబెన్నక సీరథంబు గడవనొడఁబడి పార్థుని సారథియను నామధేయంబు ఒగడ్చిఖ్యాతంబుగా భరించితి. అయిననేమయ్యె? ఇప్పుడవక్రపరావ్రమంబగు చక్రంబు నొసంగుదునో? లేక నేను రథికుండనై శార్థకోదండు మండలాకారంబుగా గుడుసుపడం విగిది యాశివిషోపమానంబులగు నిశిత విశిఖ పరంపరల వెంపరలాడి వైరిసమాహంబులం గనుపు గొల్పెద. నీవు సారథ్యంబునకు నాయితంబుగమ్ము లెమ్ము. పగ్గంబులు గైకొమ్ము'నియె.

అంత ఘల్గుండు రోషారుణలోచనంబునై, బాణాసురమర్దనుంగనుంగొని, 'దేవా, నా పరాక్రమంబు చూడుము'. అని పలికి, నూలులకొలందులు, వేల సంఖ్యలు, నయతనియుత గణంబులైన యంబులం బ్రయోగించి, వాని తేరు తిలమాత్రంబులు, నణుమాత్రంబులు, బరమాణుకల్పంబులును, దుమ్ముఘాతీయుం జేసి భూతలస్థునింజేయుటయు, సురభుండు విరభుండై మాధవాంజనేయులచేతఁ దెమలినపంగూడని పార్థుని రథంబు పెల్లగించి సంగడంబుచందంబునం బొడవుగా నెత్తి, కంస కర్ణభంజనులంజూచి, 'కర్ణప్టులారా, మీ యరదంబు భూమింబడవైచి చూర్ణంబుగాఁజేయుదునో, సప్తసాగరంబులకవ్వలి తీరంబునఁబడవై తునో, హస్తినాపురంబున ధర్మజుని సన్నిధానంబునఁ బడఁజిమ్ముదునో' యని పలుకుచు ఘాత చేసిన, నాఖండలనందనుండు చంభోః సంకాశంబులైన యయిదు బాణంబులు గాండింబునంచొడిగి సురభుని చక్షంబు భేదించిన, వాడును విసంజ్ఞుండై, చేవదగ్గి భరణితలంబునం బడియె.

-అర్జునుడు సురభుని జంపుట-

అంతలో రమాకాంతుండెప్పటి తెజంగునఁ దేరాయత్తంబుసేసి, పార్థుండును దానునెక్కి, దేవదత్త హేచజన్మంబులు పూరించుటయు, సురభుండు సారథి తెచ్చిన వేటొక్క తేరిమీదఁ దాను నవలీల నెక్కి, నిరర్గళహస్తజాసారంబులు గురియుఁ బోటుపంతంబు మాటలాడం దొడంగిన, ధనంజయుండు సురభునింజూచి, 'యవశ్యంబును భవదీయ మస్తకంబు ఖండింతు, నట్లు చేయనై తినేని నా పూర్వజులకు ద్రోహంబు సేసిన వాడ నగుదు'ననిన, సురభుండు పార్థునింగనుంగొని, 'నీ శరీరం బవశ్యంబు ధరణీతలంబునం బడద్రోయుదు, నట్లు చేయనై తినేని నీ చెప్పిన శపథఃబె నాకును సరి' యనుచు, గిరిటిపై ననేక కోటి బాణంబులు నిగిడించిన, వానిం ద్రుంచి యతండు సురభునిపై శత సహస్ర సంఖ్యాతంబులైన విశిఖంబులు సంధించె. అంత నా సురభుండు రోషాదుణితోచనుండై వివ్వవచ్చు వింటినారిఁ ద్రెవ్వ నేయుటయుఁ బార్థుండు వేటొక్క నారినవరించి, రథంబు చెక్కలు గావించిన, నతండు వేటొక్క శలాంగంబుపై నెక్కి, యుద్ధతి మోహరించుటయు, పార్థుండు దానిని బహుశకలంబులు గావించె. క్రమ్ముట నొక్క రథం బెక్కినం దునిమె. మఱియు నొక్క శతాంగంబు నథిరోహించిన ఖండించె. ఇవ్విధంబున నూట యెనిమిది రథంబులు పొడిచేసిన, సురభుండు విరభుండయ్యుఁ గార్ముకంబు సారంపుచు, దూచేరంబునకుం గేలుసాచి బాణంబు నందుకొనునంతలో నర్థచంద్రావగంబున నతని బాహువు ఖండించె. అట్లు ఖండిత బాహుడయ్యు శౌర్యంబు వదలక సురభుండు కేలం గద యమర్చికొని, త్రిప్పచుం బఱలెంచి కిరిటి తేరి గుఱ్ఱంబులం జదియమోది, రెండువేల యేనుంగులం బీనుంగులు గావించి, యన్నియ రథంబుల మర్థనంబొనర్చి, పదివేల వీరయోధుల మడియించి, యన్నియ తురంగంబులఁ గీటడంగించి, సింహనాదంబు సేసినం, గిరిటి కృష్ణ సర్వోపమానం బైన క్రొవ్వాడి మెఱుంగుఁ దూపు వింటందొడిగి గదతోడంగూడ వామ భుజంబు ఖండించిన, రెండు భుజంబులు లేకుండియు, గొమ్ములు లేని యేనుంగు కైవడి నొద్దత్యంబునఁ బాదపూతంబులచే రథ రథ్య సారథి మాతంగ తురంగంబుల మర్ధింపుచువచ్చునెడ, బాండవ మధ్యముండు రెండు బాణంబులచే రెండు పాదంబులు ఖండించిన, సురభుండు దొర్లివచ్చుట కనుగొని యంద్రనందనుండు

కనక పుంఖ విభ్రాజితంబును, మయూర పత్ర చిత్రితంబును, ననేక సూర్య ప్రకాశంబునైన సాయకంబు సంధించి యభిమంత్రించి యేసిన, నది యతి రయంబునంజోయి సురభుని శిరంబు ఖండించిన, నా శిరంబు రాతిమీదంబడిన చందంబుగా బెట్టుగా మిట్టిపడి పార్థుని మస్తకంబు మీదం బడుటయు, బిడుగు పడు చందంబున రిమ్మవట్టి, కిరీటి వివశుండై, భూతలంబునం బడియె. సురభుని మొండెంబు కరితురగ రథ సమూహంబుల నుగ్గు నూచము చేయుచు జేగులు కొండ చందంబునఁ గుంభిని తలంబునఁ గూలె. అంత, మూర్ఛనొంది పుడమిపయింబడిన కౌంతేయునిం గనుగొని, దనుజాంతకుండు నిజపాణిపల్ల వంబుచే మేనునిమిరి సేదదీర్చినం గిరీటి స్వస్థుండై నిలిచె.

-శ్రీకృష్ణుండు గురుత్మంతునిఁ దలంచుట-

అంత సురభుని శిరంబు నెత్తామరమీద వాలు మధుకరంబు తెఱంగున శ్రీహరి చరణారవిందంబుల మీదఁ వ్రాలె. అప్పురుషోత్తముండు నయ్యుత్త మాంగంబు కేలంగై కొని పార్థునకుం జూపి, 'యితండు ప్రాణావసాన సమయంబు నందును సత్యంబు దప్పఁడు. శీలవంతుడును, దాంతుండును, సమర దురంతు డును నయిన యీ యు త్రమ శ్లోకుండు నిఖిల లోక వందనీయుం' డనుటయు, సంక్రందన నందనుండు పరమానందంబున నందుకొని, తచ్చిరంబునకు వంద నంబు గావించె. అంత మురాంతకుండును రాజ తనూజుఁ గృతార్థుఁ జేయ నూహించి, వైనతేయుం దలంచిన, నిబ్బరంపు మబ్బులోనం గబ్బిమీటు విద్యుల్లత తెఱంగున విద్యోత మానంబులైన టెక్కల వలన మిక్కుటంబుగాఁ బొడమిన ఝంఝామారుతంబుచేఁ గుల పర్వతంబు తొడ్డగిల్లనట్లుగా నెగసి వచ్చి సన్నిధానంబున నిలిచి, 'దేవరదాసుండునగు నేను వచ్చితి; నేమి కార్యంబున నియమించెద?' వని పలుకుటయు, నుపేంద్రుండు ఖగేంద్రునిఁ జూచి, 'నీ వీ శిరంబు గైకొని శీఘ్రంబుగా నరిగి ప్రయాగలోఁ ద్రివేణీ మధ్యంబున వైపుము. సురభుండు త్రమ లోకంబు గాంచుఁ గాక!' అనిన నాగాంతకుండు నరకాంత కుని యానతి శిరసావహించి, 'దేవా, భవదీయ దివ్య పాదారవిందంబు లొకసారి మదిం దలంచినంతనే యెట్టి మానవుండైనను గృతార్థుండై పరమ పదంబు నొందు. అట్టి మీ భక్తునిం దలంచిన వారికిఁ దీర్థ యాత్రా ఫలంబు సేకూరు, ననునెడ భవదీయ భక్తులకుఁ దీర్థయాత్ర లేమిటికి? అయినను మీ యానతి

యనుల్లఁఘనీయంబు గాననట్లే గావించెవ,' నని పలికి, యమ్మ స్త్రీకంబు గైకొని గురుత్మంతుండు నిజపక్ష విక్షేపంబులచేఁ గిరుల నూటాడం జేయుచు వచ్చునెడ సదాశివుండు పార్వతీ సమేతంబుగా వృషభారూఢుండై యంబ రంబునం జనువాడు, తనయొద్ది భృంగిబీనిం జూచి, 'నీవు జవంబునం జని గరుడండెత్తుకపోవు శిరంబుఁ దీసికొని రమ్మ'ని పంపుటయు, భృంగింబే వైన తేయుం జేరవచ్చి యతని తొక్కల గాడ్పులో నుడివడి సురగలితో సంవగిలిన చొక్కాకు చందంబునఁ బెద్దయుం బొద్దు తిరుగుడు వడి యెట్టకేలకు విడివడి, యతిరయంబున బజతెంచి, 'దేవా, మహాదేవా, ఇక్కార్యంబు నాకశక్తింబ' బనుటయు, భార్వతీదేవి నాథుని విలోకించి నవ్వుచు నిట్లనియె. 'అత్యంత వికారంబులైన యంగంబులం గనుపట్టు భృంగి పరమ భృతుండు. పిశా చంబులు సఖులు. మంచముకోడు కైదువు. ఇంటింటఁ బిచ్చంబే కూడు. పునుకల పేరు హారంబు. ముదియెద్దు పడివాగె తేజి. ఇన్ని యమంగళంబులు గల మీకు సంగర జయం బబ్బుట కేమి యాశ్చర్యంబు?' అని పరిహాసంబు లాడు శైలరాజ కన్యకం గనుగొని నవ్వి, యచ్చృషభాంకుండు తారకాసుర వైరి నవలోకించి, 'షణ్ముఖా, నీవుపోయి తచ్చిరంబు గొని రమ్మ'నుటయు, సతండు గరుడని వెనుకం బఱచి, కూడం జాలక, తదీయ పక్షవిక్షేప జాతంబు లైన వాతూలంబులచేఁ ద్రిలోకంబులం దిరుగుచు నెట్టకేలకు గరుడునింగూడె. అంతలో భాగ్యవశంబునఁ బ్రయాగ తోఁచుటయు వినతానందనుండు త్రివేణికా మధ్యంబున సురథుని శిరంబు వైచిన, నీటిలోనం బడక మున్నె కుమార స్వామి తూటి యెత్తుకొని వచ్చి మహాదేవుని సన్నిధి నునిచె. అతండుం దానిం గరాంబుజంబునఁ బట్టుకొని హిమశైల బాలికకుఁ జూపి, 'దానహరులు, దయా పరులు, సత్యవ్రత పరాయణులు, జితక్రోధులు, మాతాపితృ భక్తులు నైన వారల శిరః కపాలంబులు నేను హారంబుగా ధరియింతు. ఈ యుత్తమ శ్లోకుని యుత్తమాంగంబు తన్మధ్యంబున నాయక రత్నంబుగాఁ దాల్చెద,' నని ధరి యించె. అంత నాగాంతకుండు సత్వరంబుగాఁ జని మురాంతకున కవ్యవ్రాంతం బెఱిగించి, తదనుమతంబున యధేచ్ఛంబుగాఁ జనియె. అనిన విని జనమే జయించు జైమినిం గనుంగొని తరువాతి వ్యవ్రాంతంబు వినవలయుననియె.

గద్య

ఇది శ్రీమత్పాండ్య మండలాధీశ్వర శ్రీ విజయరంగ చొక్కనాథ
 మహీనాథ కరుణాకటాక్ష సంపాదిత గజతురంగమాందోళికా
 ప్రముఖ నిఖిల సంపత్పారంపరీ సమేధ మాన
 సముఖ మీనాక్షీ నాయక తనూభవ మీనాక్షీ
 దేవీ కటాక్ష లబ్ధ కవితా సంప్రదాయ
 వేంకటకృష్ణప్ప నాయక ప్రణీ
 తంబైన జైమిని భారతం
 ఋణ నశ్వమేధ పర్వ
 మృదు వచన కావ్యంబు
 సందు
 ద్వితీయాశ్వాసము.

శ్రీరస్తు

జైమిని భారతము

తృతీయాశ్వాసము

క. శ్రీపాండ్య ధరాభరణా,
భూపాలక మకుటరత్న పూజిత చరణా,
రూప రతి స్మర నిర్వాఙ్మ
జోపకృతీ, విజయ రంగ చొక్క నరపతీ!

అవధరింపుము. జైమిని ముసీంద్రుండు జనమేజయ సరేంద్రునిం గనుం
గొని, తదనంతరంబు హంసధ్వజుండు బలపరాక్రమ సంపన్నులయిన కొడుకు
లిరువురు సమరంబునఁ గూలుటయు, సైన్యంబులు పరాజయంబు నొందుటయు,
నాకర్ణించి కోపాటోపదీపితుడై చెదరిన బలంబులనెల్ల గలయం గూర్చి సమర,
సముత్సాహదోహలంబులైన వీరకాహళంబులును, నిస్సాణంబులును, భూన
భోంతరంబులఁ బూరటిలంజేయ, నిజభుజపరాక్రమంబుచే మాధవునారాధింపఁ
దలంచి సింహనాదంబులు, నట్టహాసంబులు, నార్పులు, బెడబొబ్బలు, జంకెనలు,
గజమీంకారంబులు, శింజినీటంకారంబులు, వీరహుంకారంబులు, భుజాస్ఫూలనం
బులు, ధ్వజ పటపటాత్కారంబులు, రథచక్ర ఘోషంబులు, హయ హేషారవంబులు,
రత్నభూషణంబుల ధగధగలు, కైదువుల ధళధళలు, నీఁటెల నిగనిగలు నొక్కు
మ్మడిం గ్రమ్మ, సాగరంబు పొరలిన తెఱంగున నాహవ యజ్ఞంబునఁ బ్రాణంబు
లాహుతులు సేయందలంచి, సాహసంబున మోహరించి వచ్చు నా హంసధ్వజుం
గనుంగొని, కంసవైరి కరుణాకలిత మానసుండై, దిగ్గనందేరుడిగ్గి, పీతాంబ
రంబు వలెవాటుజాఱ, వనమాలికా పరిమళంబుమీఱ, గంధసింధుర గంభీర
గమనంబున నెదురు వచ్చుటయు, నమ్మహీనాథుండును తోడనే యరదంబు
దుమికి, భక్తి వినయ సంభ్రమంబులు మనంబునం బెనంగొనం జనుడెంచి,
పాదారవిందంబుల వ్రాలిన, శ్రీవల్లంభుండు శుభలక్షణ లక్షితంబులును, శార్ఙ్గ

హృక్విజాంకితంబులును, లక్ష్మీవిగచిత మకరికాపత్రాభిరామంబులును, గరిక
రోపమానంబులునైన తన భుజంబులం జూచి లేవనెత్తి, యా మండలేశ్వరుని
నిండు కౌగిటం జేర్చి, భక్తవాత్సల్యంబునం గన్నుల బాష్పంబు లొలుక నూట
డించుచు, 'రాజచంద్రా, జనన మరణాది సుఖదుఃఖములు బ్రహ్మాదులకైనం
దప్పవు. నీ కుమారులిరువురు సమరయజ్ఞంబు సాంగంబుగా నెఱవేర్చి ప్రాణాహు
తులు గావించి మమ్ముం దృప్తిపొందించి మా సాయుజ్యంబు నొందిరి. వారికై
వగవం బనిలేదు'. అనిన విని, హంసధ్వజుండు, 'కంసాంతకా, దేవరపాద
పద్మంబులు సేవింపంగోరి కయ్యంబునకుఁ బూనితి. నా మనోరథంబు ఫలియించె.
ఇహపర సౌఖ్యంబులకు నిధానంబైన తావక దర్శనంబు లభించె. ఇంక నాకు
దుఃఖంబు గలుగదు'. అనిన, గోవిందుండు 'నరాధిపా, నీ సఖ్యంబు మాకు
దొరకె. నీ వాప్తబంధుండవు. పాండవులు నాకుం బ్రియులగుట నీకునుం దెలిసి
యుండుఁ గావున నిఖిల సేనా సమన్వితుండవై యశ్వంబు రక్షించుచు, నర్జును
నితోఁ గూడవచ్చి, ధర్మనందనుని యాగంబు నిర్వహించి, యాతనిచేఁ బూజి
తుండవై వచ్చుట మాకుం బ్రియంబు'. అని సవ్యసాచి సమేతంబుగాఁ దత్పురం
బునకుంజని, యతనిచేఁ బూజలు గాంచుచు, నయిదురాత్రులు వసించి,
యంబుజనాభుండు హస్తినాపురంబునకుం జనియె. తదనంతరంబు విజయుండు
హంసకేతనుని తోడంగూడఁ దురంగంబుఁ దరలించుకొని చనుటయు, నయ్య
శ్వంబు పవనజవంబున సుత్రరాభిముఖంబుగాఁ జని చని, యెండ తాకునంగొట్టు
వడి, యొకవనాంతరంబుజొచ్చి, నవరత్న ఖచిత సోపానంబులును, నమృతోప
మానంబులైన తేట నీళ్లును, జెంగలువలు, తెలిగలువలు, తెలిదమ్ములు, జెంద
మ్ములు నందమ్ముమీఱ నొక్క సరోవరంబు సొచ్చె.

-సవనాశ్వము గోడిగయై పులియగుట-

(అప్పడది) కంఠదమ్ము జలంబుల నిలిచి, సలింబు గ్రోలి, తనిసి వెలు
పలికివచ్చి, యందఱు నరుదంది కనుంగొన గోడిగయయ్యె. క్రీడి యది కనుం
గొని విచారంబు నొందునెడ, నయ్యశ్వాంగన వేఱొక్క కొలనికిం జని, జలం
బులు గ్రోలి, తోడనే బెట్టులియయ్యె. అనిన విని, 'మనీంద్రా, అట్లుగుటకుం
గారణమేమి'? అని యడిగిన జనమేజయునకు జైమిని యిట్లనియె.

-స్త్రీమండల వృత్తాంతము-

తొల్లి దాక్షాయణి శంభునుద్దేశించి, వినయంబుతోఁ దపం దాచరించు మండ, దుర్మదాంధుండైన యొక్క రక్కసుం డద్దేవిని జెనకంజూచిన, పలుకారంబుచే వాని భన్మంబు గావించి, 'యిదిమొద లేజంతువు లీజల జాకరంబు సొచ్చిన తోడనే యాడు జన్మంబుఁ జెందుగాక' య శపియించె, గావున సిగుజ్జంబు గోడిగయయ్యె. అదియట్లుండె, మున్ను కృతయుగంబున నకృతవర్ణుండను మునివరుండు తీర్థయాత్ర సేయుచు, బుణ్యస్థ లంబులు, నదులు, నదంబులు, తటాకంబులు నవలోకించుచు, దత్స రోవరంబునకు వచ్చి యఘమర్షణ స్నానంబు గావించునెడ, నొక్క మొసలి యతని పాదంబులు వట్టుకొని, తివియుటయుఁ బెనంగి విడిపించుకొని, 'నేడు మొదలేజంతువు లిందు జొచ్చిన వ్యాఘ్రంబు లగుంగాక' యని శాపంబొసంగె. అది కారణంబుగాఁ బెద్దపులి యయ్యె. అవ్విధంబు గనుంగొని పార్థుండు ముందు తోచక శ్రీకృష్ణ దేవుని మనంబున ధ్యానంబు సేయుటయు, నా హరి కరుణా కటాక్షంబుచే వ్యాఘ్రం బెప్పటి ఘాటకంబయ్యె. అంత భేరి పటహాది వాద్యంబులు మ్రోయ రయంబున ననేక దే శంబులు క్రమించుచు, జని యాడు మండలంబునకుం జనియె.

తద్దేశంబునకు రాణి నీలనిభవేణియు, రాకేందుబింబ వదనయు, గుండ కోరక సమాన రదనయు, బల్లవాధరయు, గంబుకంధరయు, బర్వతోప మాన పక్షోరుహయు, మల్లికామృదుబాహయు, నణుమధ్యయు, నతిపుణ్య సాధ్యయు, జలజనిభపాణియు, సైకతశ్రోణియు, రంభాసమోరుకాండయు, రాజీవరక్త చరణయు, రత్నమయ సర్వాభరణయునై, హావభావవిలాస విభ్రమంబుల నింపుమీటుచు, పురుషుని మనంబెఱింగి శృంగార విలాసంబులం బ్రొద్దులు పుచ్చుచు, సరస వాగ్విలాసంబులు నెరపుచు, బ్రమీలయను నామ ధేయంబుగాంచి, నరులకు సురల కసురులకు, సిద్ధులకు, సాధ్యులకు, నసాధ్య మైన ధనుర్విద్యా కౌశలంబునం బొలుపొందుచు, దైర్యవీరసాహసంబు లుగ్రశానంబులుక్కు మెఱయ, లక్ష యేనుంగులు, నన్నియ గుజ్జంబులు, నన్నియ రథంబులును, విషకన్యకలనం బరగిన పది లక్షల కన్నెలు గదాముసలముద్గర భిండిపాల తోమరశక్తి ముసుండి శరశరాసన ఖడ్గభేటకాద్యాయుధంబులతో గరిడి సాధనల నెప్పుడుఁ జరించుచునుండ, నఖండిత వైభవంబున రాజ్యం

బేలుచునుండు. తద్దేశంబునకు మార్గవశంబున బోయిన పురుషులను జేరంబిలిచి
యందలి యిందుముఖు లమృత మధురాలాపంబుల నాహ్లాదంబు పుట్టించి
వశీకరించి యొక్కొక్క పురుషునితోఁ బెక్కండ్రు వనితలు క్రిడించుచుండ,
నొక్కమాసంబులో నాపురుషుండు పరలోకంబున కరుగు. వానితో రమించిన
యొక్కంతలందఱు నగ్నిప్రవేశంబు సేయుదురు. అందొక్క యువతికి
గర్భంబు నిలుచు. అది కనియెనేని యాడుబడుచుం గాంచుఁగాని, పుత్రునిగాంచదు.
ఇది యాదేశంబునందలి నడవడి. జనమేజయ నరేంద్రా, విజయ భుజ విక్రమ
రక్షితంబైన యశ్వరత్నం బవ్వీటి సమీపంబునకుం జని, పచ్చిక మేయుచు
నుండు నెడఁ గణివంక కనుబొమ్మల వంకలకుఁ గొంకిన చందంబున గుడువడం
దిగిచిన సింగాణివిండ్లును, గలికిమాపుల కలికి వెనుకదాఁగిన వితంబున నంప
పొదులలోనం బొదలుల కోరి కోలలును, వట్టువగబ్బి గుబ్బలు గనుంగొని
భ్రమపడిన చందంబున బిఱబిఱఁ దిరుగు చక్రంబులును, బెడంగుజడల
యందంబునకు వణంకెడు చందంబునఁ దళతళమని కత్తులు మెఱయ మీర
శృంగార రసంబులంగనారూపంబు గైకొన్న కైవడి, వీకమీఱు రాకేందు
ముఖులు, తేజీలు దువాళింపుచుఁ గోకిలలొక్కుమ్ముడిఁ గాకలీ స్వనంబు లొన
రించు కరణి వీరాలాపంబులు, నార్పులు, నట్టహాసంబులు, పంతంబులు మెఱం
యం బాటుటయు, నందొక్క కుందరదన గుఱ్ఱంబు మీటి యధ్వర
హరింబట్టుకొని వచ్చి తమ యేలికసాని సమ్ముఖంబున నిలిపి, 'రాజ రాజేశ్వరీ !
ఈ హయంబు ధర్మజునిచే విడువఁబడినది. హయ రక్షణార్థంబుగాఁ బరాక్రమో
పార్జనుండగు నర్జునుండు చనుదెంచి యున్నవాడ'ని పలుకరించిన, నయ్యంగ
నామణి బంగరు రంగులం దురంగలింపు తురంగశాలలోనఁ గట్టుటకు నియ
మించి, యంతరంగంబున నెంతయు సంతసం బెసంగ, 'నేటితో నా కోరికలు
నెఱవేరె. సుఖంబు సమకూరె. సందియంబు లేదు. ఇందుకొఱకా పురందర
నందనుండిచ్చటికి వచ్చు. ఇది మొదలనుదినంబును వానితోడం గూడెద.
నా పాలి రైవంబులను వేడెద'నని, యెడవీడని కోరికలు పొడమ, నప్పడఁతుక
పదివన్నియ బంగారునకు మెఱుంగు పెట్టిన హారంగునఁ, బైగోవవ్యాదికిఁ
బువ్వుఁదావి గట్టినరీతిఁ, జిన్నారి జాబిల్లిమీఁద సుధారసంబు చిలికించిన చందం
బున, రంగై న యంగంబును, శృంగారింపఁ దొడంగి, యంగజుని, చక్రంబులం
భోలఁ దళకు తళకునఁ జెక్కులుఁ గుల్కు కళకు రతనంబుల కమ్ములు

వెట్టి, చివురాకుఁ గెమ్మోవి కెంపుల సొమ్ము మీఱు సుపాణి ముత్యపు ముంగర ధరియించి, వింత వింత మణుల కంఠసరములు, కంటెయు, సేవళంబును, ముత్యాల దండలు, సందిటి కడెంబులు, ప్రత్తికాయ తాయెతులు, కంకణంబులు రవల గాజులు, కడెంబులు, మొలనూలు, నొడ్డాణంబు, నందెలు, పాడగంబులు, పాద (రసములు) సరములు, మెట్టెలు, బిల్లాణులు, వీరముద్రికలు, మొదలగు నానావిధ భూషణంబులఁ గైసేసి, తన యనురాగ రసంబు వెల్లువ గట్టెనో యన, నందంబగు చందురకావి పావడపైఁ దన (మనో) మాలిన్యంబు వెలికుఱికిన తెఱుంగున, మవ్వంపుఁ జువ్వనివ్వబట్టి రాయంచ యంచుల మించు పైతాణి దుప్పటంబుగట్టి, మట్టు మీఱిన మదనానలంబు తన్నుఁ బట్టుకొనిన తెఱుంగున నిండు తగటి అవిక కుంకుమ పూఁత పొంకంపు సిబ్బెంపు గుబ్బల గబ్బుమీఱ నిండు ముస్తీబుచేసి, చిలుక తేజీవజీరుని తేజి తెఱుంగునఁ గనుపట్టు మరకతంపుఁ బిడెంపు బాకు చేపట్టి, విరజాజి సరుల తావియుఁ బై గోవజవాజి పట్టెల వాసనయు, దిక్కుల గుమ్మని క్రమ్మ, గిలుకు పావలు మెట్టి, నెమ్మిమై మేఘమండలంబు వెలువడు క్రొక్కారు మెఱుంగు తీవియవోలె నంతిపురంబు వెలువడి, యాప్తలైన చెలి కత్తెలు వెంటరా, బంగరు గుమ్మలం బోలు నండజయానలు దడలం జేరి కై దండలొసంగ, నవరత్న ఖచితంబగు బంగరు బెత్తంబుల మొత్తంబులు చెలంగఁ గటికవారలు 'రాజరాజేశ్వరీ, రాజపరమేశ్వరీ, కేరళ దేశాధీశ్వరీ, స్వామినీ, పరాకు, హెచ్చరిక, జితను, సావధానత,' అని హెచ్చరికలు దెలుప, నల్లనల్లనవచ్చి, డాలుమీఱు పగడాల కంబంబులు, దారవజ్రంబుల బోదెలు, జీవ దంతంపు దంతెలు, నీళంపు దూలంబులు, కెంపుబోడు బిళ్లల పైకప్పడంబును, నానారత్న విచిత్రంబులు, బాలభాను ప్రభాభాసమానంబులు, గగనలక్ష్మి నివా సంబులునైన తమ్మిరేకులఁ బోలుపొందు, కనక కలశంబుల విలసిల్లు ద్వారంబులును, జంద్రకాంతమయంబులైన వజ్రమణిమయ గజరాజ శోభితంబులైన పార్శ్వంబులం గనుపట్టు సోపానంబులును, హెచ్చురతుల పచ్చరాతిన్నెయుఁ, గలశంబులు తుండంబులఁ గైకొని యభిషేకంబులొనర్చు దారవజ్రంపు దేనుంగు లిరుగడలం గడలుకొన, మూర్తీభవించిన సామ్రాజ్య లక్ష్మివలె నొప్పుచు, లక్ష్మి విగ్రహంబులం బోలుపొందు ద్వార దేశంబులం గలిగి, జాళువా సరిగ కుట్టు పని హరువుల ప్రతిమలం బ్రతిభేది తెరలును, కొత్త ముత్తెంబుల జల్లుల మేలు

కట్టును, నెనులి తెక్కుల ఛాయల బ్రతి క్షణంబును వింతలైన కాంతులు మంతు మీఱ రత్నగర్భయైన పుడమి కన్నకరణి నున్న తివాసుల నొప్పుచు, సుధర్మా స్థానంబు కరణిఁ బ్రభాశోభితంబైన వాటంబును, ప్రభావిజిత మేరు కూటంబును నగు కొలువు కూటంబున, బాల భానుకిరణంబులతో వాదంబులు సేయుపాదంబులును, బసిఁడిగట్టుపై తట్టువలె గనుపట్టు విస్తారంబును గలిగి, గోమేధిక పుష్కరాగ మరకత ముక్తాప్రముఖ నిఖిల రత్న విరాజితంబైన గ్రహ నక్షత్ర తారకా నికర కోరకితంబైన యాకసంబు తెఱంగున (రమ్యంబును), నఖిల సురాసుర పూజితంబునైన సింహాసనంబునం గూర్చుండి, సామ దాన భేద దండోపాయలగు మందయానలు సందడించి కొలువ, నొక్క చక్కిఁ జక్కిర బొమ్మలు చక్కిరయు చెక్కిబలకన్న మిక్కుటంబైన చొకాటంబులు నైనదండక తారావశీ ప్రముఖ ప్రబంధంబులు విన్నపంబు సేయ మఱియొక్క దిక్కున రాకేందువదనలు మీమాంసావ్యాకరణాది శాస్త్రంబు లనన్గళ ప్రవాహంబులుగా నుపనయనింప, వేఱొక్క చాయఁ బల్లవాధరలు బ్రహ్మాండ పురాణంబు, విష్ణుపురాణంబు, పద్మపురాణంబు మొదలగు నష్టాదశపురాణంబులు, కథలు, వినిపింప, మఱొక్క దిక్కున నీలవేణులు చిత్తరు బొమ్మలవలె శిరః కంపనము చేయుచు, జంత్ర గాత్రంబుల తాయి గీత ప్రబంధంబులు ఘన నయ దేశీయంబులు వినికిసేయ, నొకవంక మకరాంక విజయ పతాకలం బోలె రంభోర్వశీ మేనకాదుల నెంత లేదను బిరుద పాత్రలు చర్చరి చారి మొదలగు పడియారు నాట్యంబులు నభినయంబులు గమఁగొనిపింప, నొక్క ప్రదేశంబునఁ గలకంఠకంతులు పరిహాసంబులు వినోదంబులుగాఁ బ్రసంగంబులు సేయ, నిరుపంకల రవల కంకణంబులు ఘల్లు ఘల్లునఁ బంకజాక్షలు కనకదండ మాడి తంబులైన ధవళ చామరంబులు వీవఁ, గత్తి, కేడెంబు, సురె, చికటారి, సిడెము, వాకి, పట్టిస, బాణమునల ముద్గర భిందిసాలములు, బరిచి, నేజా మొనలగు ముప్పది రెండాయుధంబులు, గుండె కాళంజియు, జేమిపావడ యడ పంబును, గిండి సురటియు, నిలుపుటద్దంబులు మొదలగు మహారాజ చిహ్నంబులఁ బూని యూడిగంపు జెలువ లూడిగంబులు సేయ, సాక్షాత్కరించిన పీఠమోహిని చందంబునఁ నిండోలగంబున నుండె.

అంతఁ గుంతీ సుత మధ్యముండు కాంతాజనులు మఘవాజింగొనిపోయి రని చారులు పలుకరించిన నవ్వి, తగిన రాయబారులం బనిచి 'గుఱ్ఱంబు విడువు'

మని మందలించిన యెడ, నమ్మండలేశ్వరి ముఖ చంద్రమండలంబున వెన్నలయు నుంబోలె మందహాసంబు గందళింప 'గిరిటీ మేటి వీరుండని వింటిమి. అతని రణకౌశలంబు పరీక్షింపకయె కవ్వడిం గడవనీయము. నేనిదే సమర సన్నాహంబుగా నరుగు దెంచెద. పార్థుని రమ్మనుడు, పొండు'. అని బహుమానంబులుసేసి పంపిన, నియోగులు వేగంబె యరుగుదెంచి యవ్వజయునకు వివరించిరి.

-ప్రమీలా విజయుల యుద్ధము-

అంతః దురంగ మాతంగ శతాంగ వీరభట మహర్షి సమేతంబుగాఁ బ్రమీలమోహరించి, రథచక్ర ఘోషంబును, గేతనపటాత్కారంబును, గార్మకజ్ఞానాదంబును, లలిత మధుర సింహనాదంబును, భూసభో ౨౦ తరంబు దీటుకొన, శతమఖతనయుం గాంచి, తన కులుకు జూపులంబోని వాలుతూపులు వింటం సంధించి రథరథ్య కేతన సమేతంబుగా నించుటయు, బార్థుండును నంగన తోడి కయ్యంబునకు రోయుచు, దీఱని కతంబున మూడు వాడితూపులు సంధించి యేయుటయు, నది తోడనే ఖండించి తీవ్రముఖంబులై వ శిలీముఖంబులచే దశదిశాముఖంబులు గప్పి, తక్కిన బోటులు ఘోటకంబుల మీటి, సామజంబులఁ బురికొల్పి, రథంబులం దోలి, చిలుకుటమ్ముచేఁ గ్రుచ్చియు, సీఁదెలం బొడిచియు, బట్టిసంబుల నఱికియు, శూలమ్ములం గ్రుమ్మియు, వంకులఁ జిమ్మియు, జముదాళ్ళం బొడిచియు, గదలనడిచియు, ముసలంబుల మోదియు, ముద్గరంబులఁ జిదిమియు, గిరునకత్తుల విదళించియు, జిరుత కడ్డియలఁ గొట్టియు, దారసిల్లిన నయ్యిరువారును బూర్వపశ్చిమ సముద్రంబులవలెం దాకి తుములంబుగా సమరంబు గావించునెడ, బ్రమీల యింద్ర నందనుం జూచి, 'కిరిటీ, మమ్ము నీ బోటికిం గెలువఁగూడదు. నీకే కాదు. అనిమిష సిద్ధ సాధ్య గరుడోరగాదులేనియు నన్ను గెలువ లేరు.

-ప్రమీల యర్జునుని మోహించుట-

నీకు గుఱ్ఱంబు గావలయునేని దురాభిమానంబు మాని ప్రియంబున నన్ను పరియించిన హయంబు నిత్తుంగాక. లేకయన్న నిన్నుంబోనిత్తునే ? నీ యగ్రజాండై న యుధిష్ఠిరుండు సోమపానంబు సేయనిమ్ము. నీవు నా యథ

రామృత పానంబు సేయుము. అతండు కురుదేశం బేలనిమ్ము. నీవు నా (మనో) దేశంబేలుము. ఈ దేశంబునకు నీవె యొడయుడ వయ్యెదవు'. అనిన ధనంజయుండు దరహాసంబు నెమ్మొగంబునఁ గనుపట్ట, 'జవ్వనీ, నిన్నుం గూడిన నరుండు మాసమాత్రంబునఁ బంచత్వంబు నొంది యధోగతికిం జను. అంతట యువతీ మండలంబేలు వాఁడెవ్వండు ? ధర్మజునకు మరల హయంబు సేర్చువారెవ్వరు ?' అనినం బ్రహ్మీల వాలారు మెఱుంగుఁ జూపులం జూచుచు, 'నీవు దైవయోగంబున మా దేశంబునకు వచ్చిన వాఁడవు. ఇంక నెచ్చటికిఁ బోవంగలవు ? ఎట్టియిన నీ ప్రాణంబు లపహరింపకమాన. నా మహోగ్ర బాణంబులచే నీమేను జల్లెడ క్రంతలుగా గాయంబులంబడి వేదనం బొరలుదు వృధా ప్రాణంబు లప్పగింప నేల ?' అనినఁ గన్నులఁ గెంపు నింపుచు నిలింప పఠినందనుండు నారి నాటమ్ములు సంధించి యేసిన, నవ్వెలాసిని యన్నియ నారసమ్ముల వానిని రూపజంజేసి, వెండియు నేడు వాఁడి బాణంబులు మేనం గీలించి, మఱియు వేల కొలంది తూపుల వాన గురిసిన, సురపతి తనూభవుండు సమ్మోహనాస్త్రంబు వింట సంధించిన, నవ్వాలుగఁటి యయ్యస్త్రంబు తోడం గూడ గాండీవ గుణంబు ఖండించిన, నరుండు తోడండంబున వేఱొండు నారింగూర్చి, 'యన్నారిం బరిమార్చక మా.' నని కట్టుకుం గను బొమ ముడిపాటు గదియించుటయు, నాకాశవాజి, 'అర్జునా, నిర్జడలకై నం దీనిం గెలువ శక్యంబు గాదు. నీవు పదివేల యేకులు పోరినం జయంబు చేకూ రదు. రిత్తయానాసంబేమిటికి ? ఒకనాటి రాత్రి దీనిఁ దనియించి హయంబు గొని యథేచ్ఛంబుగా జనుము'.

- ప్రహ్మీల యర్జును నంతిపురంబునకుఁ గొనిపోవుట -

అనిన (విని) అర్జునుండు నమ్ములు విల్లు, సరదంబున నునుచుటయు, నయ్యంగన యతి త్వరితంబుగా వచ్చి యాఠింగనంబు సేసి, పురంబునకుం దోడుకపోయి యంతిపురంబున బంగరు పడుకటింటం బువుల పాన్పున లీలా వినోదంబునం బ్రొద్దగడపి, మరునాడు మత్త మాతంగ మణి భూషణావళుల తోడంగూడ మఖ వాజి నర్పించి మ్రొక్కుటయు, నయ్యర్జునుండు సాదరంబుగా పీడ్కొని చనియె. అని చెప్పి మఱియు జై మిని ముసీంద్రుండు జనమేజయ నరేంద్రునిం గనుంగొని యిట్లనియె:

- వృక్ష దేశ వృత్తాంతము -

తదనంతరంబ యత్తురంగంబు వృక్ష దేశంబునకుం జనియె. అందలి విశేషంబులు వినుము. అచ్చటి మానవ పశుపక్షి వృక్ష సంఘంబులు ప్రాతః కాలంబునం బుట్టి, తోడనే యౌషధంబునొంది, మధ్యాహ్నకాలంబునం గాపురంబు సేసి, సాయంకాలంబున మరణంబు నొందు. అనుదినంబు నివ్వధంబున జనన మరణంబులొందుచుండు. ఇది యద్దేశాచారంబు. పార్థుండవ్వైశేషంబులు గని యచ్చెరువొందుచుఁ బోవునెడ, స్వకర్మానురూపంబుగాఁ బుట్టిన యేకపాదులు, ద్విపాదులు, త్రిపాదులు, ననేకపాదులు, వికటపాదులు నైన జనులును, గుండేలు, ఎద్దు, ఎలుఁగు, వానరంబు, ఏనుఁగు, జింక, గుఱ్ఱంబు, పంది, పశువు, పులి, మార్జారము మొదలగు జంతువుల వలె కనుపట్టు ముఖంబులు గలిగిన మానవులు, గూబ, కోకిల, ఎండ్రకాయ మొదలగు వానివలె వికృతంబులు, కపిల వర్ణంబులు, విషమంబులునైన కన్నులం గనుపట్టు జనులునుం గలిగి, వింతవింతలైన దేశంబు లతిక్రమించి పోవుచు, నత్తురంగంబగ్రభాగంబునఁ బిశాచ నిశాచర శాకినీ థాకినీ భేతాశాదులకాలయంబును, సింహ శరభ శార్దూల గండభేరుండ వేదండ గండక శశ వరాహాది నానా మృగ సమూహంబులకు శరణ్యంబైన యరణ్యంబు ప్రవేశించె. అందుఁ బాపంబులు కాపురంబుసేయు తావును, నశుభంబుల కాలయంబును, జనలోక భయంకరంబునగు దనుజ పురంబొక్కటి కలదు. అప్పట్టణంబున ఘోషంబు కోట్ల దానవులు పార్శ్వంబులం గొలువ, నిర్దయ చిత్తుండును, దంష్ట్రాకరాశవదనుండును, గ్రూరకర్ముండును, గీలునకుఁ బదివేల దిగ్గజంబుల సత్తువు గలవాఁడును, భీషణాకారుండును, నైన బకాసుర తనయుండు భీషణుండను నామధేయంబు గలవాఁడు రాజై యుండు. తత్సమీపంబు నందొక్క పర్వత గుహలోఁ బ్రాణి హింసా దీక్షితుండును, భీషణాసురునకుఁ బురోహితుండును నైన బ్రహ్మరాక్షసుండుండు. వాఁడు, నిడువలైన ప్రేవుల జందెంబులును, నెత్తుటి పద్మవర్ధనంబులును, గపాల జపమాలికయుఁ, బచ్చిచర్మంబనియెడి కాషాయ వస్త్రంబును, నేనుఁగు తల కమండలువును, గర్జపవిత్రంబులును, వెన్నెముక యూత కోలయుం గలిగి, మేదోహోతయను నామధేయంబున వర్తిండు. వాఁడు నర్జునుని యశ్వమేధాశ్వంబు వచ్చుటంజూచి, భీషణాసురుని చెంగటికి వచ్చి

దీవించి యిట్లని విన్నవించె. 'దానవేంద్రా, మీ తండ్రియగు బకాసురుని బలా తిశయంబున భీముడు చంపె. వాని తమ్ముండగు నర్జునుం డశ్వమేధాశ్వంబు వెంబడి మన వీటి చెంగటికి వచ్చె. తండ్రిని జంపిన పగ దీర్చుకొనుట కిదియే సమయంబు. నీవు నరమేధంబను యాగంబు సేయుము. నే నొద్దాత్రంబు సవ రించెద. నేజేయు వ్రతంబులు వినుము. అష్టాద మాసంబునఁ బౌర్ణమాసి యందు సన్న్యాసుల రక్తంబులను జలంబులే చూహారంబుగాఁ దపంబు సేసితి. శ్రావణమాసంబున విధవలను దలదీయకయే పండ్లుటాకుల కరణి మ్రింగి వ్రతంబు సలిపితి. భాద్రపద మాసంబునఁ బాశుపత దీక్షాపరుల గుండె కాయలు కందమూల ఫలంబులంబోలే నశనంబు సేయుచు నియమంబు నెఱవేర్చితి. ఆశ్వయుజ మాసంబున బ్రహ్మచారుల పలాహారంబు సేయుచు నిష్ఠా సమన్వితుఁ డనై యుంటిని. ఇవ్విధంబునఁ జాతుర్మాస్య వ్రతంబు సలిపి, కార్తిక మాసంబునఁ గన్నియల భక్షించి పారణ చేసితి. ఈ పురంబునఁ బెక్కండ్రు బ్రహ్మరాక్ష సులు గలరు. వారలిత్రెఱంగున నియమంబు నడుపంజాలరు. పుణ్యకాలంబు వీటిం బుత్తురు. అదియట్లుండె. ఇప్పుడు బ్రహ్మరాక్షస సహస్ర భోజనంబు సేయ సంకల్పించి నరుని బలంబులనెల్ల ధారవోయుము.' అనిన విని, భీషణుండు కొద్దిగా నవ్వుచు, 'నీకుం గావలసిన భోజనం చెడ్డి? ఏ మాత్రంబు భక్షింపఁ జాలుదువు? తెలియంబలుకు' మనియె.

తదనంతరంబ యా బ్రహ్మరాక్షసుండు, 'బలపరాక్రమవంతు లున్న తాకారు లాజానుబాహులును మూర్ధాభిషిక్తులైన రాజకుమారుల వేయిమందిని, గజతురగ వీరయోధుల తుద మొదట్కు కూరలుగా మెసవం గలవాడ, నింత మాత్రంబు దయచేయవలయు' ననిన, దనుజ నాయకుండు నవ్వి, చేతంజేయప్ప శించి, 'బ్రహ్మరాక్షసోత్తమా, ప్రాణి హింసాయజ్ఞంబు నే జేయంబునితి. తగిన యాగోపకరణంబులు సంపాదించుము-హౌ' మ్మని యనిపి, భూమి గ్రక్కదల, దిక్కులు పిక్కటిల్ల, రణభేరి చఱవం పనిచి, హుంకారాట్టహాస సింహనాద భుజాస్పృలన భేరిభాంకార భయంకరంబుగా నావ్రబలంబులతోఁ బురంబు వెలు వడి, శాత్రవ శోషణుండైన భీషణుండు భండనంబునకుం గడంగు నప్పుడు, జగడంబు సూచు వేడుక మీఱ, పొలదిండి పడంతులు బంతులుగా వెడలి, రెండు యోజనంబులు, మూడు యోజనంబులు, నాల్గు యోజనంబులు, నిడివియైన చన్నులను, దావాగ్ని దగ్ధంబులైన కొండచఱులం బోలే భీకరంబులగు

మొగంబులును, బ్రశయకాల మేఘ మాలికలంబోని యాకారంబులునుం గలిగి, భువన భయంకరంబుగా ముచ్చట లాడుచు, వచ్చి పర్వత శిఖరంబు లెక్కి, పాండవ సైన్యంబుఁ జూచి, యర్జును రథ ధ్వజంబున మంతు మెఱయు హను మంతునింజూచి, 'వీడుగదా, తోకచిచ్చున లంక నివులు సేసిన మర్కటంబు! సప్తమంత్ర కుమారులఁ బంచసేనాగ్రగుల, జంబుమాలి నక్షయ కుమారుని మ్రింగిన క్రోఁతి! వీడేమిటి కీత వచ్చిచాడు? వీడు దానవుల వేరువిత్తు.' అని కలంగంబడు సమయంబున నొక్క బలురక్కసి వారల నోడకుండని భయంబు దీర్చి, తానొక్కతెయ్య నాకసంబున కెగసి, నల్లమబ్బుకరణి మ్రేపెంచి, హంకరింపుచు, వేదెంబులు వాటుటయు, మూఁడు యోజనంబులు నిడివియైన దాని చన్నుల చేతం గొట్టువడి యర్జును సైన్యంబులు దైన్యంబునొందె; నింత దక్కిన రాక్షస వనితలు సవ్యభంబుననే కువతాడనంబులఁ జతురంగ బలంబులం గీటడంగించుటయు, గేతన స్థితుండైన వాయు పుత్రుండు మహాగ్ర కోపంబున గర్జించి, వాంబు పెంచి, వారల కంతంబులు బిగియించి, పర్వత శిఖరంబులం గొట్టియు, బయోరాశిలోన వైచియు, బది దిక్కులం ద్రిప్పి వైచియు, ముష్టిఘాతంబుల, మోకాటి పోటుల, మోచేతి కుమ్ముల, నఱచేతి పెట్టుల, బెడచేతి దెబ్బలఁ జెంపకొట్టలఁ బాదఘాతంబులంగెడపి, యద్ధానవ భామలం దెగటార్చుచుండె,

-అర్జునుఁడు భీషణుం జంపుట-

అంత భీషణాసురుండు రథచక్ర ఘోషంబును, ధనుర్గుణారావంబును, దుందుభి ధణంధణాత్కారంబులు రోదసి గహ్వరంబునం బ్రతిధ్వనులు సంపాదించి బిరుద కేతన ప్రభలు రవిమండలంబుఁ గబళింప, నమరేంద్ర నందనుం దాకుటయు, నుభయ బలంబులు రథసంబునఁ దారసంబయ్యె. అప్పుడు దానవేంద్రుం డీద్రనందను మీఁద నైదుశరంబు లేయుటయుఁ గిరీటి మూడు బాణంబులు నాటించె. అసుర యాటుతోమరంబు లడరించుటయు, సురేంద్ర సూనుం డయిదు సారసంబులం గ్రుచ్చి, యొక్క యర్థ చంద్ర బాణంబునఁ గోదండంబు ఖండించిన, దైత్యుండు వేటొక కార్ముకంబు సజ్జింబు గావించిన, సవ్యసాచి దానిని గుణంబుతోఁ ద్రుంచె. రాత్రించుచుండు చక్రంబుం బ్రయోగించిన, సరుండు నడుమనఁ చునుమాడె. ఒక తనూభవుండు ఖడ్గంబు

జడిపించిన, బకవైరి తమ్ముండు మొసలి వాకొలందికి ఖండించె. భీషణుండు భీకరశక్తి వైచుటయు, ఫల్గునుండు దానిం బది తునియలు గావించె. రాక్షసేశ్వరుండు పర్వతంబై చనుదెంచిన, నరుండు వజ్రాస్త్రంబేసె. పుణ్యజనుండు మహారణ్యంబై క్రమ్మిన, వివ్వచ్చుండు చిచ్చుబాణంబేసె. క్రవ్యాదుండు సీల జీమూతంబగుటయు, భీమానుజుండు వాయవ్యాస్త్రంబేసె. మతీయు నసుర సింహ శార్దూల మృగ వృశ్చికాది రూపంబులం జనుదెంచిన, ధనంజయుండు సన్యైబాణంబులం జదిపె. అవ్వేశ నొక్క మునీంద్రుండు పార్థకడకుం జేరి, బహువిధంబులగు కథాప్రసంగంబులు గార్యకలాపంబులుం బలుకుచు మోసంబుసేయఁ జూచిన, దానిని దానవమాయగాఁ దెలిసి విజయుండు గపట మౌనిం బరిమార్చె. అంతనప్పొలదిండి గదాదండంబు కేలంగైకొని కదియ వచ్చుటయుఁ, బాండు తనూభవుండు గల్పాగ్ని కీలాకల్పంబును, గనక పుంఖ విరాజితంబును, గంకపత్ర విచిత్రంబును నగు బాణంబొక్కటి యేర్పఱిచి, గాండివంబు గుడుసువడం దిగిచి యేయుటయు, వజ్రాయుధంబున ఖండితంబైన శైల శృంగంబు కరణి దైత్యుని శిరంబు పుడమిం గూఱె. అవ్వధంబున దనుజుని వధియించి, తత్పురంబునం గల సమస్త వస్తువులుఁ జేకొని యవ్వలం బోవునెడ, నయ్యశ్వంబు మణిపురంబు చాయలకుం జనియె.

అంతఁ బద్మరాగమణిమయాకారంబులైన, ప్రాకారంబులును, బాతాళంబు నంటిన యగడ్తలును, నమరావతీపురంబున కంతటం తటం గనుపట్టు గోపురంబు లును, నింద్ర సౌధంబైన వైజయంతంబుతోఁ బంతంబులాడు సౌధంబులును, నిజధర్మంబు దప్పని చాతుర్వర్ణ్య జనంబులును, శత్రుచమూ భయంకరంబు లగు చతురంగ బలంబులును, వివిధ వస్తు సమ్మర్థంబులైన యంగడి వీధులును, బల్లవ కుసుమ ఫల భరితంబులైన యారామంబులును, నానావాద్యఘోషితంబు లైన దేవాలయంబులును గగిగి, యలకాపురంబు నదలించుచు, నమరావతి నెది రించుచు, నతులితైశ్వర్య ధుర్యంబును, నాశ్చర్యకరంబును, బ్రభువాహన భుజా పరిపాలితంబును నైన మణిపురంబు గనుపట్టిన, నింద్రుని ముద్దుపట్టి హంస ధ్వజునింజూచి, 'ముందటి పట్టణం బెవ్వరిద?' నుటయు, నతండు 'భవదీయ కుమారుండును, బాలభాను సమాన తేజుండును నగు బ్రభువాహనుండేలు పట్టణంబిది. వైరిపీఠ సరహంతుల కంతంబులనియెడు కడకాండంబులకు అంపం బనం బ్రసిద్ధిగాంచి, బలపరాక్రమ సంపన్నుడైన కుమారునికి మావంటి రాజులు

వేవురు, సహస్ర హాటక భరితంబులైన శకటంబును గానుకగానిచ్చి పొగడ వత్తురు. నీవు తండ్రివని, తాను కుమారుండనియు మేర దప్పక యితండ్సారకున్ను తెన్ను గాక, యెదిరించి తురంగంబు వట్టించెనేని యెటువంటి వారికేనియు నెదిరింప శక్యంబుగాదు. అని పలుకు నవసరంబున, సుబుద్ధియనం బరగిన బ్రభువాహనుని సేనాపతి వేడుకగా సరాళంబుగా వచ్చిమగుడు నస్పృహత్తురంగంబుం గాంచి పట్టుకొని వచ్చె. అప్పుడు సామవేదమయంబైన బింబంబునం గనుపట్టుచు నాదిత్యుండు పశ్చిమ సముద్రంబునం గ్రుంకె. పక్షు లంతరిక్షంబున వివిధ నాదంబులు సేయుచు గూండ్లాచేరం జనియె. తారకానికరంబు లింతంశటం దోచె. దిగంతంబు లంతంతకుం గొంచెంబులయ్యె. చీకటలు వేకటలుయిన కరణిం బెరిగె. ఇవ్విధంబున నర్కుండస్తమించు సమయంబున సుబుద్ధిపురంబునకు వచ్చె. కెంపు గోడలు, మగజాల నెలకట్టు, పగడాల కంబంబులు, దంతపుఁ దలుపులు, బంగారు సోపానంబులు, ముత్యాల చూరుమొగ్గలు, కుందనంపు బొమ్మలు, చీనాంబరబుల మేలుకట్టు, నగరుసాంబ్రాణి ధూపంబులు గలిగి, పెంపొందు కొలువు కూటంబున, మూర్ధాభిషిక్తులైన మండలాధీశ్వరులు కొలువు నకై సందడింప, రెండవ యాఖండలుండునుం బలె బ్రభువాహనుండు కనక రత్నమయంబులైన కరదీపికా సహస్రంబులు పగలు పత్తులు వియత్తలంబు పట్టపగలింటి కరణిం జేయ నిండోలగంబున నుండె.

ఆ సమయంబున బంగరు పల్లంబులు పక్కెరలు మోముట్టులు సింహపుఁ దలాటంబు, చామరంబులు, కనకమయంబులైన కళ్లెంబులుం గలిగి, నశక సింధ్వారట్టకాంభోజాది హయంబులం దెప్పించి కనుగొనుచుండు నవసరంబున, సుబుద్ధి భూజానికి మ్రొక్కి యత్తురంగమ శ్రేష్ఠంబు కానుకగా నర్పించె. అవ్వి భుండు దానియాకార రేఖాలక్షణంబుల కాశ్చర్యంబు నొంది, సమీపంబునకుఁ దెప్పించి, మొగంబు నిమిరి, లలాటంబునం గనుపట్టు కనక పట్టికఁ దీసి, 'రాజాధి రాజ రాజపరమేశ్వరాష్ట దిగ్రాజ మనోభయంకర రాజమూర్తాండుండైన యుధిష్ఠిరుచే విస్సృష్టంబయ్యె. నిటలాత్తు నెక్కటి కయ్యంబున గెలిచిన కిరీటి యిత్తురంగంబున కంగ రక్షగాఁ జనుదెంచె, భారుణి శూరులు గలరేని పట్టు దురుగాక!' అనియెడు బిరుదు గద్యంబు చదువుకొని, సుబుద్ధినింజూచి, సాద రంబుగా, 'మా పెద్ద తండ్రిను, సమానుష పరాక్రముండునైన యుధిష్ఠిరుండశ్చ మేధంబు సేయ దీక్షించి, విదుషం జనుదెంచిన దీహయంబు. దీనికి మా తండ్రి

సహాయముగా వచ్చె. ముక్కుంటి నొంటి పోట్లాటం గెలిచిన నెఱజోదు. ఇంద్రుని యర్ధాసనంబెక్కిన మహానుభావుండు. కాలకేయాది దానవులం గీటడం గించిన త్రైలోక్యమల్లుండు. చిత్రాంగదానాయకుండిచ్చటికి విజయంబు సేసె. ఇంక నా భాగ్యం బేమని వర్ణింతు! ప్రభాతకాలంబున మా తండ్రి సమ్ముఖం బునకుం బోవలయు. వలయు వస్తు వ్రాతంబులు సమాకూర్పుము'. అని యానతిచ్చి, మంత్రుల నిజ నివాసంబుల కనిచి, బ్రభువాహన మహీకాంతుం డంతిపురంబునకుం జనియె. అంతఁ బ్రభాతంబగుటయు, మణిపురాధీశ్వరుండు నిమరమేల్కాంచి, కాలకరణీయంబులు నిర్వర్తించి, మణిభూషణాంబరగంధ మాల్యాంకకృతుండై, సామంత మంత్రి పురోహిత దండ నాయకులు గొలువ, భభ లక్షణ విరాజియైన తేజినెక్కి, కంచుకులు సాహోనివాదంబుల హెచ్చరికలు దెలుపఁ, బౌర పురంధ్రీ నివహంబులు గుసుమాక్షతలు సల్ల, వంది మాగధ వైతాంకులు పాతకులు బిరుదు గద్యంబులు గైవారంబులు సేయ, శంఖ ఖేరీ మృదంగ బిరుద కాహళంబు లురియఁ, జతురంగ వాహినీ పరివృతుండై, మేరు శైలంబు కైలాసగిరియు, బెల్లగించితేని మాత్రంబెకాని, యంతకంటె తక్కువ కాని బంగరు వెండి రాసులును, మలయ శైలంబు తేని దోషంబకాని, యంత కంటె గణనకుమించిన గంధసారంబులును, గంధమాదనగిరి తేలేదనినమాత్రంచె కాని, యంతకుఁ గడమ తేని కర్పూరంపు బెఱికలును, దండ్రికిం గానుకలు దెచ్చె. మేలు మేలని సకల రాజులు కొనియాడ బ్రభువాహనుం డధ్వరాశ్వంబు గొనుడు వచ్చి, యెక్కిన గుఱ్ఱంబుడిగ్గి వివ్వచ్చు చెంతకుంజేరి, క్రొత్తముత్తయం బులు పాదంబులపయింబోసి, సాష్టాంగ దండ ప్రణామంబు సేసి, 'నిన్నఁ దప్పిదంబుగా మావాడు హయంబుఁ బట్టి తెచ్చె; నీ యపరాధంబు సహింపుము. నిద్ద తంతనేరక నడిచినను దండ్రికి సహాయంబుచితంబె కదా!' అని వెండియుఁ బాదంబుల పయింబడియె.

అంతఁ బాండవ మధ్యముండు గంగానదీ శాపంబు వలన విపరీతకాలంబు గుటంజేసి, బుద్ధి భ్రంశంబు నొంది, యాగ్రహంబుడుపలేక రత్నమయంబగు నతని కిరీటంబు వీడివడం దన్నుటయు, సందలి రాజులందఱును హాహాకారంబులు చేసిరి. అప్పుడు బ్రభువాహనుండు మొగంబున వికారంబు నొందక చేతులు గట్టుక యూరకున్న, సాత్త్విక 'తనయునిం గృహఁజూడు' మనియె. కర్ణనందనుం 'డింతకోపందేమిటి' కనియె. నీలధ్వజుం'డింకనైన మన్నింపు' మనియె. ప్రద్యు

మును 'డిదియేమిరిత్ర గొడవ !' యనియె. కృతవర్మ 'యిది తగవుగా దపక్కిరి' యనియె. అనుసాశ్వం 'డయుత్తం' బనియె. యౌవనాశ్వం 'డిచందంబు నీవంటి వాని కర్తంబగా' దనియె. తక్కిన రాజులందఱు వేనవేభంగుల విన్నవించిన; బాధ్యండుంతకంతకు నగ్గలంబగు కోపంబునఁ జూచుటంజూచుచు, 'ఓరిపందా, ముందఱఁ బఱుతెంచు గుట్టంబు వట్టికొని యాపిఱుంద నవచ్చు నీదశంబులం గనుంగొని, ప్రాణభీతిచేఁ గదనంబునకు బ్రాలుమాలి కాళ్లమీఁదంబడి యెదవు. నీవు నాకు జనియించుటకల్ల. చిత్రాంగదా వధూటికిం గోమటివానికి. బుట్టినవాఁడవు, నాకెదురుగా నుండక పొమ్మ'నిన, నారాచకొమరుండు పొక్కి పడుచు, 'నన్నునేమన్న నేమి? ఏమి చేసినం గొఱంతలేదు. పరమ పతివ్రతా తిలకంబును, సీతాసమాన చారిత్రయు, నుభయకుల పవిత్రయునైన మా తల్లిని దూషించితివి గావున నేవినంజాల. నీవేమిచేతువు ? నావినయంబింకకుఁ దెచ్చె పెక్కుమాటలేమిటికి ? ఎక్కటి పోరునం జయించెదో, దశంబులు సహాయంబుగాఁ గొనిపోరెదో ? ఆయత్తము గమ్ము. లెమ్ము. నేను శ్మత్రియ కుమారుండ నగుటయు, వైశ్య పుత్రుండ నగుటయుఁ జూచెదవు'. అని తెచ్చిన కానుకలు పురంబునకు మగుడననిచి, యశ్వంబు లాయంబునకుఁ గొనిపొమ్మని, మొగంబున గంటు పెట్టుకొని గిఱుక్కున మరలి, రెండు గడియల దూరంబవ్వలికిఁ జని, సుబుద్ధియను సేనావతిఁ జూచి, 'సైన్యంబుల నొక్క ముఖంబుగా మోహరింపం జేయు' మనుటయు. సైన్యపతియుఁ, గనక కింకిణీ ఘంటికా కేతన పతాకాలం కృతంబులైన యేడుకోసుల రథంబులును, గీలుమదంబునం బొదలు భద్ర గజంబు లర్బుదంబులును, జటుల ధాటీ సిరాఘాటంబులును, మనోహరంబులు నైన తెల్లగుట్టంబులు రెండర్బుదంబులును. సమరకర్కశులు బాహుబల ధురీణులు నైన వీరభటులు మూఁడర్బుదంబులును, గ్రంధుకొనఁ గాలచక్రాకారంబును, నాహవభయంకరంబును, నగు మోహరంబు సంఘటించె. అప్పుడు కపి కేతనుని పాలికిం దోచు ధూమకేతువందంబునను, నీలమణి దండ మడితంబైన మయూరధ్వజంబును, గనక మయ నిర్వక్రంబులైన చక్రంబును, ధిరస్కృత వజ్రాయుధంబులైన యాయుధంబులును, మరకతమణి విభాంగంబులైన తురంగంబులును గలిగి, సఫలితమనోరథంబైన రథంబెక్కి, బ్రభువాహ నుండు కాణ బాణాసన చూడేర కరవాల ఖేటక కవచ తనుత్రాణ శిరస్త్రా

బంబులు మెఱయ, భద్రగజంబు మీదం గమకించు సింగంపుఁ గొదమ
తెఱంగున నెదురుగా మోహరించి నిలిచె.

తదనంతరంబ యుభయ బలంబులొండొరులం దార్కొని, పూర్వ
పశ్చిమ సముద్రంబుల తెఱంగున, నేనుంగు లేనుంగు, లశ్వంబు లశ్వంబు
లును, రథంబులు రథంబులును, గాల్పంట్లు గాల్పంట్లును, సేనాపతులు సేనా
పతులును, దొరలు దొరలుగాఁ దలపడి నెత్తులుచేరులు, మాంసపర్వతంబులు,
మేదోమ స్త్రీష్క పంకంబునుం గలుగునట్లుగా ఖడ్గాఖడ్గి, దండాదండి, బాహా
బాహి, కచాకచియుంగా జెనంగునెడ బ్రభువాహనుండు, తేను కదియందో
లించి, క్రీడినుద్దేశించి, 'తండ్రివిగావున చందనంబు సేసెద. నేనువచ్చినయెడ
మేరఁగి నమాటలాడితివి. నాపరాక్రమంబుఁజూడంగోరి యవ్విధంబునఁ బలి
కిన నేమి ? నీ తలపు నెఱవేర్చెద. ఇంక శంకింపంబనిలేదు. కార్ముకంబు
గైకొనుము. నీవు గురుండవు గావున మున్నుగా బాణంబులు నాపై ప్రయో
గింపుము'. అని పలుకు నవసరమున ననుసాక్ష్యం డక్కుమారు నెదిరించి,
కార్ముకంబు గుడుసుపడం దిగిచి, తొమ్మిది యమ్ములు నిగుడించుటయు, నది
సరకుఁగొనక, చిత్రాంగదా నందనుండు చిలుక టెక్కలు గీలు కొలిపిన
వాలికల కోరి కోలలు నూలు ప్రయోగించిన, వాఁడవి నడిత్రోవనే తునియలు
గావించి, శత సహస్ర సంఖ్యాతంబులగు కంక పత్రంబులేసె. ఈ చందంబున
సింహ విక్రములైన యయ్యిరువురు శిలీముఖంబుల మేనులఁ గ్రుచ్చుచుఁ
బూచిన మోదుగుల తెఱంగునఁ దురంబు సేయు నవసరంబునఁ, బాండు
పౌత్రుండు నాలుగు నారాచంబుల నశ్వంబులను, నయిదు ప్రదరంబుల సారథి
శిరోధియు, నేడు వాఁడి తూపులఁ గార్ముకంబును, నెనిమిది విశిఖంబుల రథంబు
నుం దుత్తునియలు గావించిన ననుసాక్ష్యండు, నూతన శతాంగారూఢుండును,
సజ్జీకృత కార్ముకుండునునై, చండ కాండంబుల బాండుపౌత్రునిం దూలించుటయు
నతండు రోషావేశంబున శస్త్ర వర్షంబులు గురిసి క్రమ్మట విరభునిం గావించిన,
ననుసాక్ష్యండు గద కరంబునం గైకొని యెదురుగా నడిచిన, దొమ్మిది
చిలుకుటమ్ము లురంబున నాటించిన, నతండు రెమ్మవట్టి భూతలమ్మున వ్రాలె.
అంతఁ బ్రద్యుమ్నుండు విద్యుల్లతా సంకాశంబైన బాహుసంబు మండలాకా
రంబుగా దిగిచి, ప్రదర వర్షంబులు గురియుచు ననుసాక్ష్యనకుం ద్రాపై యెది
రించిన, బ్రభువాహనుండు బాహు విజృంభణంబున లక్షల కౌలండులగు శిష్ట

బాణంబులు ప్రయోగించిన, శ్రీకృష్ణ కుమారుం డనంగుండను పేరు యధా
 ర్థంబుగా నావరింపఁబడి యేడు వెలిగిన చందంబునం గనపట్టి సమర వ్యాపా
 రంబులు మఱచి, ముందువెనుక దోచక తిరుగుడు వడుచు నుండు సమయంబున
 బార్ధ కుమారుండు చతురంగ బలంబులఁ గని మనంగుటయు, బ్రహ్మముండు
 గొంతతడవునకుం దెలివించెడి, బ్రహ్మవాహను దేహంబును దనయట్లు శరమ
 యంబు గావించి, యతని సైన్యంబులోనం జొచ్చి, కఠోరంబులును, కాలదండోప
 మానంబులును, గనక వుంఖ వుంఖితంబులును నైన కాండంబు లకాండ
 ప్రళయ జలధరంబు గతించు గురిసిన, మ్రగ్గు వదాచకంబులును, బహుమా
 వంతులును, గెడయు రాతులును, దన్నుకొను గుడ్డంబులును, నణవజలైన యర
 దంబులును, జచ్చిన రథిక సారథులును, బొలిసిన పీఠ యోధులును, దుముచు
 లైన చక్ర గదా కుంత తోమర ముసల ముద్గర పట్టిసాది సాధనంబులును,
 జినిగిన మైమఱువులును, చిద్రంబులైన శిరస్రాణంబులును, బొడియైన
 చిందంబులును, గాలికింబోవు చామరంబులును, జూర్జంబులైన భూషణంబులునుం
 గలిగి, మృత్యు విహారస్థానంబునుం బోలె రణాంగణంబు దుర్నిరీక్ష్యంబయ్యె.
 ఆప్పడు శాకినీధాకినీ భూతబేతాళ కూషాండ బ్రహ్మరాక్షస ప్రేత సంఘంబులు
 చొరబడి గజ కళేబరంబుల, హయ కంకాళంబుల, పీఠభట శరీరంబుల,
 మంచదిగా నేర్పఱచి, చర్మములం దిత్తులుగా నొలిచి, జాను ఘన పార్శ్వ
 కంఠాది స్థానంబులం గల పలంబు కపాల పాత్రంబుల వడ్డించి, పునుక
 గిన్నియలఁ గ్రొత్తనెత్తురులు నించి, చుట్టంబులుం దామును, బంతులు దీటి
 యాకంఠ పూర్తిగా మెనవి, చిట్టెముకలు చప్పరించి, లోనున్న మెదడు పీల్చి,
 రక్త పూరంబులు గళంగళం గ్రోలి, తృప్తిజెంది యాడందొడంగె. అందొక్క
 థాకిని కిరీట కుండలాభిరామంబులైన రాజుల శిరంబులు పదియుఁ బదియు
 నైదు మింట కెగుర వైచి యచ్చన గండ్లాడె. ఒక్క శాకిని యేనుఁగు దంతంబు
 బిఱబిఱఁ ద్రిప్పఁ జొపదంబుల నబింపం దొడంగె. వేఱొక్క ప్రేతంబేనుఁగు
 చర్మంబు ముసుంగు చెఱఁగుగా నిడి యభినయింపుచు దేశీయ నాట్యంబు సేసె.
 ఒక్క బేతాళుండు భుజంబుల మేని చట్టంబులు దగిలించికొని సరిచేసి యట
 లాడం దొడంగె. భూతగణంబులు కరతాళంబులు ఘటియింపఁ బూతనా
 గ్రహంబులు కపాల కుండలంబులు వదల శల్మ హారంబులు పొదలఁ జకచక
 యుంకృతులతోఁ జిందులు ద్రొక్కం దొడంగె. ఒక్క ఖైరవుండు గండుమిగిలి
 దశదిశలు గగ్గోలుగా నార్చుచు దువాళింపం దొడంగె. ఇవిధంబున నతి

భయంకరంబగు రణాంగణంబున నవక్ర పరాక్రముండగు చక్రి కుమారుండు విజృంభించె.

అయ్యవసరంబున బ్రభువాహనుండు తెప్పిటి, రుక్మిణీనందనునకు నడ్డంబుగా రథంబు దఱిమించి, లెక్కకు మిక్కుటంబులైన యుక్కుటలుగులు చెక్కుటయు, గూటిలో నొదిగిన గువ్వల చందంబునఁ గొంత తడవు రొక్మిణీయుండు తన్నుం గప్పినయట్ల తీవ్రవిశఖంబులఁ జిత్రాంగదాసుతునిం గప్పిన, నతండు గమకించి కృష్ణతనూభవు రథంబుఁబెక్కు శకలంబులుగా ఖండించిన, జనార్దన తనూజుండు వేటొక్క రథం బధిరోపించిన నదియు ఖండించె. ఇవ్విధంబున నరగడియలో నిరువది యరదంబులు ద్రుంచిన, మీనకేతనుండు కపితేతన కుమారకుని కరలాఘవంబు గొనియాడుచు నతండ్రికిన రథంబు తునుకలు సేసినఁ, బాండ్యపతి వేటొక్క రథంబెక్కి, నదియుం ద్రుంచిన మఱియొక్క సృందనం బధిరోపించె. ఇతైఱుగున యాదవ కుమారుండు ద్రుంచిన యరదంబులు లెక్కపెట్టం దరంబుగాదయ్యె. అంత నయ్యిరువురు దివ్యాస్త్ర యుద్ధంబుసేసి తనివి సనక, చక్రంబు, గదయుఁ, గత్తి, కేడంబు, గండ్రగొడ్డలియుఁ, బ్రాసంబు, ముసలంబునుం, యురవళ్ళు మీరు పరవళ్ళు మెఱయ, సాదన మెలకువలు చూపఱకు నయనానందంబు సేయఁ, ద్రాసునం దూచిన చందంబున నెక్కువ తక్కువలు లేక పెనంగుచు, మనోగతంబులైన క్రోధాగ్నిజ్వాలలు వెలికుఱితెనో యను తెఱంగున గాయమ్ములం గ్రమ్ము రుధిరమ్ములు కుంకుమ రసంబులకరణి నెమ్మేను సలంకరింపఁ, గోదండంబు లూదికొని, వింటికోటులం దమ మోములు చేర్చికొని, సొమ్మసిలియుండిరి. అపుడు బ్రభువాహనుండు గాండివధ్వని చెవులం బడుటయు, మూర్ఛతప్పిరి శరశరాసనంబులు గైకొని, తొల్లి కుశుండు శ్రీరామచంద్రునితో నెదిరింపం గడంగిన చదంబున గాండివితో భండనంబు సేయం జనుదెంచె.

-కుశలవోపాఖ్యానము-

ఆసిన విని, జనమేజయుండు కైమినిం గనుంగొని, 'సీతాకుమారుడైన కుశునితో శ్రీరామచంద్రుం డేమిటికి యుద్ధంబు సేసె ?' ననిన, మునీంద్రుండు

నరేంద్రునింజూచి, దురితహారంబు శుభకరంబును, మనోరథ ప్రదంబును విఖ్యాతంబునై న కుశలవోపాఖ్యానంబు వినిపించెద. సావధాన చిత్తుండవై విను(మానెను).

శ్రీరామభద్రుండు తండ్రి పంపునఁ బదునాలుగు వత్సరంబు లరణ్యంబునం దపంబు గావించి, రావణ కుంభకర్ణ మేఘనాద ప్రముఖ రాక్షసుల సమయించి, తన ప్రవేశంబువలన ననలునిం బావనంబు జేసిన జానకీదేవిం జేపట్టి, సౌమిత్రి విభీషణ సుగ్రీవ జాంబవత్ప్రముఖులైన యోధవీరులు గొలువ, నయోధ్యానగరంబునకు వచ్చి, పురజనులెదుర్కొనఁ బుష్పకంబు డిగ్గి, వశిష్ఠ మహాముని కభివాదనం బొనర్చి, తల్లులకు మ్రొక్కి, తనకు వందనంబు సేసిన భరత శత్రుఘ్నులఁ గౌగిటఁజేర్చి, సుమంతుండు మొదలగు మంత్రుల సంతాపంబు దీక్ష వారి వారి నాదరించి, పతి వియోగ దుఃఖితయు, నిజ వియోగ క్లేశితయు, నైన కౌసల్య కడకుంజని దండ ప్రణామం బొనర్చుటయు, దనయునిఁ గౌగిటఁజేర్చి, గద్గదస్వరంబున, 'అన్నా, రాఘవా, మున్ను వశిష్ఠాది మునులు నన్నుంజూచి నీ కుమారుం డక్షయ కుమారుండాయ్దుండు, నప్రమేయుండు నచ్చేద్యుండు నభేద్యుండు నఖిల లోకాధీశ్వరుండునని పలుకరించిన దబ్బుటగా నెంచి యుండితి. ఇప్పుడు జలధిబంధనంబును, దశముఖ సంహారంబును జేసి, బ్రహ్మరుద్రాది దేవతా పూజితుండవై యేతెంచుట కతనఁ, దద్యాక్యంబులు నిజంబులని తోచె' నని పలుకు నంబ పలుకులకు శ్రీ రాము వీరుండు సంతసించుచు, బురందర వైభవంబున నయోధ్య వేంచేసి పట్టాభిషిక్తుండై రాజ్యపరిపాలనంబు సేయుచుండె. (అప్పుడు) వృక్షంబులు సర్వ కాలంబులందును గిసలయ కుసుమ ఫలభరితంబు లయ్యె. ధేనువు లపారంబుగా క్షీరంబు లీయం దొడంగె. తన పతి దొరకుటవలన ధరణీతరుణి నిశ్చలత్వంబు నొందె. తస్కర భయంబులు సున్నయయ్యె. పుత్రశోకంబులు లేవయ్యె. వైధవ్యంబులు రావయ్యె. ప్రాణులు రోగంబు లెఱుంగరైరి. నెల మూడు వానలు గురియసాగె. ధాత్రీతలంబు దున్నకయై పండె. ధారణ పోకకుఁ బుట్టెవయ్యె. ఈతిబాధ లొక్కటి లేవయ్యె. ఇవ్విధంబున శ్రీరామచంద్రుండు గుణత్రయంబు తోడంగూడిన పరతత్త్వంబుచందంబున, ననుజ్జతితయంబుతోఁ గూడ జలధి వలయవేల్లితంబైన జగతీతలంబు నేలుచు, సీతా సమేతంబుగా నిష్టోపభోగంబు లనుభవించుచు, దొమ్మిదివేల సంవత్సరంబులు ధాత్రీ పాలనంబు సేసి, 'యపుత్రులకు లోకంబు లేదుకదా' యని యూహించి, మనుజమాత్రుని

చందంబునఁ, బిత్తాణంబు దీటు నుపాయంబు యోజనసేయుచుఁ బుత్రార్థియై, సంతాపంబునంగుందుచుండ, జానకి శ్రవణా నక్షత్ర చతుర్థ పాదంబునఁ జరమ లగ్నంబున నజనిం బట్టణంబు వెడలింపం జాణుముహూర్తంబునఁ ప్రథమ గర్భంబు దాల్చె. అంత నాలవ మాసంబునఁ గడపటి దినంబు ప్రభాతకాలంబున లక్ష్మణుండు సీతాదేవిం గొనిపోయి యడవిలో విడిచివచ్చునట్లుగాఁ గలగని, దిగ్గనలేచి, మనంబునం గలంగుచు, సంధ్యాదివిధులు నిర్వర్తించి, గురుండైన వశిష్ఠమహామునితో, నిశాచతుర్థయామంబునం గన్న కల తెఱంగెఱింగించిన, నమ్ముసిండుండు రఘూద్రహంజూచి, 'భావికార్యంబు గాక మానదు. శీఘ్రం బుగా జనక పుత్రికి బుంసవనాది కర్మంబు లాచరించిఁ గర్ప సంతక్షణంబు సేయందగు. తమ్మునింబంపి సత్వరంబుగా -జనకుని రప్పింపుము. బదవ మాసంబునందు శుక్లపక్ష సప్తమీ దినంబున నిరువురకుఁ జంద్రతారాబలంబులు పొసంగియున్నయవి. నాటికి ధనుర్దగ్గుంబున సీమంత పుంసవనంబులు సేయం దగినయవి'. అని ముహూర్తనిర్ణయంబు సేసిన, రఘువీరుండు జనకునిం దోడ్కొని వచ్చుటకు సౌమిత్రిం బనిచి, వశిష్ఠ వామదేవాదులునిచిన లగ్నంబునఁ బండ్రిండు ఘడియల దూరము చౌకంబుగా నింద్రసీల (మణి) మయంబులును, పజ్రఖచితంబులును, వైడూర్య నిర్మితంబులును, దీప్తకాంచిన ఘటితంబునైన స్తోభంబులు నిలిపి, పెండ్లి చవికె వేయించె.

తదనంతరంబ జనక మహిపతియు యుధాజిత్తు మొదలయిన బంధువులు వచ్చుటంజేసి, సప్తమీ దినంబున వశిష్ఠ మహాముని వామదేవాదులతోడంగూడ నాజ్ఞాతిలవరు హోమంబులు గావించి, సీతాదేవి కొప్పున ములుపంది ముండ్లతో సూత్రవేష్టంబువేసి, గోధుమ పూసలపేరు, పత్తికాయల పూసలపోరు, నాగ మోక్ష విధానంబున నా జగదంబ గళంబున నిలిపి, శంఖ భేరి మృదంగ ఝల్లరి మురజ గంభీర ధ్వనులు దిశామండలంబు నిండ, బ్రాహ్మణులకుఁ గనక రత్నాంబర గజ తురగాది దానంబులు గావించి, మహిసురులతోడంగూడ, బాంధవులం బంతులు తీర్చి, బంగరు పళ్లెరంబుల బహువిధాన్నంబులు భుజి యింపంజేసి, భూసురాశీర్వాదంబులు గైకొని, మహోత్సవంబు సేయుటయు, జనక మహారాజు తన కోరిక నెరవేలుటవలన నానందభరిత మానసుండై యమ్మహోత్సవంబు చూచి, తనయేలు రాజ్యంబునెల్ల నల్లునకొనంగి, విశ్వా మిత్రునితోఁ గూడఁ దపోవనంబునకుం జనియె. కాకుత్స్థుండు సర్వ సర్వం

సహృదయము నేకాతపత్రంబుగా నేలుచున్నయెడ, నొక్కనాఁ డేకాంతంబున జానకీకాంత కాంతునితో నిట్లనియె. 'వల్లభా! నా యుల్లంబున నొక్క కాంక్ష యున్నది. నీవు నెరవేర్చవలయు. గంగాతీరంబునం దపంబుసేయు తపసి యిల్లాండ్రతోడంగూడ వనంబుల విహరింపుచు నుండఁ గోరెద'. అనిన, రావణాంతకుండు గుండె జల్లిన 'నీ యొప్పులకుప్ప యింత యొప్పని కోరిక గోరునే?', అని వగలం బొగులుచుఁ, 'దొల్లి పదునాల్గు సంవత్సరంబు లడవులలో నిడు మలుపడినదియుం జాలక యాప్పుడు నదియ కోరె. నేను దొలుతఁ గన్న దుస్సవ్వుంబను లతిక కిది ఫలంబయ్యె'నని నిశ్చయించి, 'కొమ్మా, యటుల కానిమ్ము. రేపటికి నిన్ను వనంబులకుం బనిచెద'నని యభ్యంతర మందిరంబున కయ్యంతి ననిచి యున్న సమయంబునఁ బ్రతీహారి యరుగుదెంచి, 'పౌర వృత్తాంతంబులు దెలుపుటకుఁ జారులు వచ్చియున్నా' రనిన, రఘువీరుండు వారలం బిలిపించిన సందఱు వందనంబులు సేసి, కేలుమోడ్చి వరుసగా నిలుచుటయు, 'నేఁటి కెవ్వియేని వింతలు గలవేని దెలుపుఁడు. నన్ను, నా తోఁబుట్టుగుల, జనకనందన సుద్దేశించి జను లేమనియెదరు? వెఱవక పలుకుం'డనినఁ, జారులు భయకంపితులయి, 'దేవా, తారక మంత్రంబునకు నీ వర్థము. పంచమహాపాతకంబు లనియెడు చీకట్లను దేవర నామాక్షరంబులు చండభాను కిరణంబులు. త్రిలోకపావనుండవైన నిన్నుం దలంచిన యంతఁ బాపంబులె పుణ్యాంబులగు. అట్టి దేవరతోడ దుష్టచిత్తులైన పౌరుల మాటలు పలుక నలికెదము. అయినను స్వామివారలడుగుటంజేసి వినిన మాట దాఁపక తెలిపెదము. ఈ పురంబున నొక్క చాకిత మగండు తిరస్కారంబు సేసెనని యలిగి పుట్టినింటికిఁ బోయినం దాని తండ్రి, 'కూతురా, జనంబుల దేహంబులు సోఁకి మయిలవడిన కోకలు శుద్ధిసేసి, ధారణయోగ్యంబులు సేయునట్టి యుత్తమ కులంబునకు మయిలఁ గల్పించితివి. ఇంటి జగడం బింటిలోననే యుద్దంపక యింత దూరంబు వచ్చుట తగవు కాదు.' అని కూఁతుం దోడ్కొని యల్లుని కడకు వచ్చిన, వాఁడు నెయ్యివోసిన యగ్ని చందంబున భగ్గున మండుచు, 'నిల్లు వెడలి నాలుగుదినంబులు వేఱొకచోటనుండి, మగుడ నా కడకు వచ్చిన పడంతి నేలుటకు రక్కసుండు గొనిపోయిన సీతం దెచ్చికొనిన రాఘవుండనుగాను.' అని యన్నీచుండు దుర్భాషలు వలికినఁ, జెవులు మూసికొని వాని మామ కొమరితం దోడ్కొని యింటికింబోయె. మలినాంబరంబుకు నివగా మిగిలిన యెంగిలి

గంజి ద్రావుచుఁ బొట్టబోసుకొను నీచునియందు నిట్టి దుర్గుణంబులుగాని, మంచి మాట లేమిటికిం బొడము? ఐన నీ వృత్తాంతంబు దేవర కెఱింగింప వచ్చితి' మనిన, మను కులచిలకుండు మనంబు జల్లన, మేను మాన్పడఁ, గొంత తడవుండి రై ర్యంబవలంబించి, చారులం బొమ్మని, యా రాత్రి నాలవ జాము బ్రహ్మకల్పంబు గడపిన కరణిం గడపె.

అనంతరంబు వేగుటయు, భరత లక్ష్మణ శత్రుఘ్నులు సత్వరంబుగా రామ భూమీశ్వరు సమ్ముఖంబునకు వచ్చి చింతాక్రాంతుడును, వివర్ణపదనుండును, బాష్పాకులిత నేత్రుండునునై, లాహుగ్రస్తుండైన పూర్ణచంద్రుండునుం బోలె, కాంతివిరహితుండై యున్న యన్న నవబోకించినంత మాత్రంబున, భిన్నులై తత్పాదంబులకు మ్రొక్కి పలుక వెఱచి, మెల్లమెల్లన 'జగద్యల్లభా, దేవర పాదసేవయే సకల పురుషార్థంబునకుం శరణంబని యెంచునట్టి మాయెడం దయ చూడకుండుటకుఁ గారణంబేమి?' అనిన రఘువరుండు చారుల వాక్యంబులు పలుకరించి, 'దుష్టపురుషునిచే నిందితంబగు వేదంబు కరణి, ఘోరజనులచేఁ బరమసాధ్యులుగ సీత నిందంజెందె. అశనిపాత సంకాంశంబైన లోకాప వాదంబునం గలుగు భయంబు డెందంబు వ్రక్కిలింపం దొడంగె. జన్మమరణ భయభీతుండగు యోగిపురుషుండు మాయఁబోలె పరమసాధ్యులైన సీతను బరిత్యజించెద'. అనిన విని భరతుండు భయకంపిత స్వాంతుండై, 'అయ్యా, నీవంటి వివేకి యిట్లానతీయందగునె? కపిల ధేనువును సంపాదించి, యంటు వడెననుచు నడవిలో విడువనడుచువాడునుం గలడె? తొలుత లంకాపురంబున దశముఖుని సంహరించిన పిమ్మట ననలంబు లోనంజొచ్చి, బ్రహ్మపురందర బృందారక బృందంబులు వినుతింపఁ గందకుండ నున్న యిన్నారీమణింజూచి, యీ పతివ్రతాచిలకంబు తనకుం గోడలై న కతంబునఁ బుణ్యలోకంబులు గలిగె. కాకున్నం బుత్ర శోకంబున మృతిం బొందిన వారలకు గతి కలుగ నేర్పునే? అని దేవ దానవ రాక్షస వానర వీరులు వినుచునుండ మన తండ్రియగు దశరథ మహారాజు కొనియాడినట్టి శుభ చరిత్రయు, నిత్యాకులుల పవిత్రయు, సౌజన్య పాత్రయునగు జనక పుత్రుని, ఘోర మృగ పక్షిగణాకీర్ణంబును, నిశాచర విహరస్థానంబైన కాననంబునఁ ద్యజించుట కంటెఁ బాపంబు లేదు. కావున నిట్లు చేయుట యనుచితం' బనిన లక్ష్మణుడు, రోషారుణ లోచనుండై 'లోకమాత యగు సీత నిట్లాడిన నరాధమునిం బరిమొందెంబులు సేయవలయుగాని,

యాంబుఁ బరిత్యజింప నగునే?' అనుటయు, శత్రుఘ్నుండును నట్లన పలికిన, రాఘవుండు భరతాదులం జూచి, 'జానకి లోకపావని యగుట నేనెఱుంగుదు, నైన లోకాపవాదంబు పుట్టిన యెడ నర్థంబునైన, ననుజులనైన, హేతులనైన, దేహంబునైనం దృఢంబుగాఁ ద్యజింతు ననినయెడ నిది యేమి యెచ్చు ? మన వంశ సంభవులును మానవులునైన హరిశ్చంద్రాదులు తొల్లి కీర్తికొఱ కుఁగా సర్వస్వంబునుం బరిత్యజించిరి. కీర్తిహీనులు జీవన్మృతులుగా నెఱుంగుడు. తొంటి రాజర్షులు తనువులైనం బరిత్యజించి కీర్తి సంపాదించిరి. అట్లుగుట కతనఁ బావన చరిత్రయైన సీత నుజ్జగించి, కప్పసంబూడ్చిన సర్పంబు తెఱుంగునఁ బ్రకాశించెద'. అనిన, రఘువీరుని తెగువ గనుంగొని భయంబున మాటాడ వెఱచి భరత శత్రుఘ్నులప్పటికిం దలంకి చనిరి.

తదనంతరంబ దుఃఖంబునం జిక్కిన యన్న యొద్ద లక్ష్మణుండొక్కరుండనిలిచె. అప్పుడు కాకుత్స్థుండు లక్ష్మణుని జేరంబిలిచి, 'సీతను గంగా తీరంబున నడవిలో విడిచి రమ్ము. కాదేని యీ ఖడ్గంబుచే నా శిరంబుఁ దెగ వ్రేయుము. జానకిం గానలో విడిచిన పాతకంబు నాకుంగాని నీకుం బనిలేదు'. అనిన విని భుజంగంబు కరణి నిట్టూర్పులు నిగిడించుచు, గమనోన్ముఖుండై యన్నకు మ్రొక్కి, యరదంబు నెక్కి, యనేకంబులైన యపశకునంబులు గనుచు, సీతాంగన యుండు సంతఃపురంబునకుం జనుదెంచి, యయ్యంబ పాదారవిందంబులకుఁ బ్రణమిల్లి, 'తల్లీ, నీ వల్లభుండు నీ కోర్కి చెల్లింపం దలంచె; విచ్చేయు' మనుటయు, నాయమ్మ తానొక్కసారి వేడినఁ, జనవిచ్చి పంపె. పెనిమిటికిం దనమీద నెంతఁ బ్రేమయోయని సంతసించుచు, శ్రీరాముని పాదుకలు మున్నుగాఁ గైకొని, రత్నభూషణంబులును, రజత కనకంబులు, నంబరంబులు, సుగంధంబులు, నానావిధంబులగు భక్ష్యంబులు హవణించి, రథంబు మీద నునిచి, యత్రలకు మ్రొక్కి, కౌసల్యతో నిట్లనియె: 'నాదు కోరికి సమకూర్చుటకు సుమిత్రాసూనునిం గూడఁ బయనమ్ము సేసి, గంగాతీర వాసినులయిన సువాసినులం జూచిరమ్మని మీకుమారుండు పనిచె' ననినఁ, గోసల రాజతనూజ భూమిజం జూచి, 'అమ్మా, కోమలాంగివి. ఘోర వనంబుల కెట్లు చనియెదవు ? ఎండచే నెమ్ముగంబు గందు. తనులత వాడు. ఇదేమి కోరిక ? మానుము'. అనుటయు, 'సమస్త భయ నివారకుండయిన శ్రీ రఘు వీరుండు నా మనంబున నుండుట కతన వంత రవంతయును రాదు. మీ కరుణ

కలిగియుండ నశుభంబు లేశంబును లేదు. మనసు కొదవలు మాని నన్నుం బంపు' మనుటయు, సయ్యమ్మ యేమియు ననక యూరకుండినఁ దక్కిన వారల వీడ్కొని యవ్వెలంది యుత్తరీయంబుఁ జక్కఁజెక్కి, పచ్చని గుఱ్ఱంబులు పూన్చిన రథంబు నెక్కి కదలుటయు, సుమిత్రాసూనుండు గద్గద స్వరంబుతో సారథిం జూచి (యిట్లనియెః)

-లక్ష్మణుఁడు సీతాదేవిని వనంబునకుఁ గొనిపోవుట-

'అశ్వంబులు కన్నీరు నించి తలలు వంచుచున్నయవి. ఇదియేమి?' యనుటయు, 'దేవా, నేనశ్వహృదయంబు చక్కగా నెఱుంగుదును. సమరంబుల యందు నిరాఘాటంబుగా సంచరించు నీఘోటకంబులిట్లుండుటచే నెద్దియేని యొక దుర్దశ రాఁగలదని తోచుచున్నది. అయినను నా నేర్పుజూడు' మని గుఱ్ఱంబుల గందంబులు దట్టి ధే యనివాగె సడలించిన, వాయు వేగంబున నరదంబు పోవునెడ వాయసంబును, జాల భరద్వాజంబును, గరుడుండును గగనంబునం గనుపట్టె. కుందేలు, సక్క మొదలగు మృగంబులు రథంబునకు నడ్డంబుగాఁ బఱవం దొడంగె, అయ్యమ్మకు దక్షిణ నేత్రంబువలె. అప్పుడు సీతాదేవి రామానుజునిం గనుంగొని, 'బెట్టుగా దుర్నిమిత్తంబులు దోచుచున్న యవి. చేవెట్టి కలంచిన గతి నా యుల్లంబు దురపిల్లుచున్నయది. కరుణా సముద్రుండును, శౌర్య, సముదీర్ఘుండును నగు శ్రీరామ భద్రునకు శుభంబు గలుగుం కాక. ఏ వీరుండు ఖరదూషణాది రాక్షసులం బదునాల్గు వేల నొక ముహూర్తంబున నుక్కడంచె, నేమేటి యెలయించుకొని పోవు మారీచ మస్తకంబు ఖండించె, నే మహానుభావుండు గొండలు పఱపించి సముద్రంబున సేతువు గట్టించె, నే జగజ్జట్టి రావణ కుంభకర్ణాదుల వధియించి లోకత్రయంబున సౌఖ్యంబు సంపాదించె, నే దయానిధి విభీషణునకు శాశ్వతంబునగా లంకా సామ్రాజ్యం బొసంగె, శరణాగత సంరక్షణ ప్రతుండును, రాజేంద్రుండును, ననంత కల్యాణ గుణసాంద్రుండునైన యా శ్రీరామ చంద్రుం డయోధ్యా నగరంబు నేలుచు, నాచంద్ర తారకంబుగా సుఖంబున నుండుగాక!' అని పలుకుచుఁ గొంత దవ్వు చని జానకీదేవి, యుభయ తీరంబులం బొడమిన తరులతా నికరంబుల పుష్పవాసనలం బరిమి, శితంబులును, బూర్వ సముద్ర పరిచుంబితంబులునునై, సప్త శత ప్రవాహ ముఖంబులం గనుపట్టుచుఁ జక్ర

వాక పక్ష మారుత సంచరద్విచీ కలాపయైన దివ్యాపగం గనుంగొని, పకుళ తిలక సహకార నమేరు ప్రియక మేదురంబైన తటంబున, జనక తనూజయు, సుమిత్రా సుతుండును రథంబు డిగ్గి, కువలయ మనోహరంబును, సత్కవి సేవితంబును, సుధా ప్రకాశంబునై, రాఘవుని కీర్తిం బోలుచున్న గంగం గనుంగొని, సంత సంబునం గొనియాడుచు, నావిసుండు దెచ్చిన యాడ నెక్కి, యవ్వలి గట్టునకుం బోయి, స్నానంబులు సేసి, ధౌత పరిధానంబులు ధరియించి పాదచారంబునఁ జీమలకుం దూఱఁగూడని కాఱడని తెరువుఁబట్టి, యకుంతితంబులైన కంఠీరవ కఠోర ఘోషంబులం ఘూర్ణిల్లు మదగజంబులు, జంబుకంబులు, వృకంబులు, వాలుమెకంబులు మొదలగు మెకంబుల భయంకర ఘోషంబులును, నడవి యీఁగల ఝంకృతులును, నిలకోళ్ల జీంకృతులును, వన మహిషంబుల భాంకృతులునుం జెవులు వ్రక్కలు సేయ, భీకరంబైన యక్కానంబు నవ లోకించి భూపుత్రి సుమిత్రా పుత్రునితో నిట్లను. 'జీర్ణంబులు, నీరసంబులు, ఛాయ వర్జితంబులు నైన వృక్ష షండంబులచేఁ బ్రవేశింపం గూడని యరణ్యంబు గను పట్టుచున్నయది. కాని, పావనంబులైన తపోవనంబులు గానరావు. వికటంబులు, దీక్ష కంటంబులు నైన బలును, తుమ్మ, చంద్ర, వెణుతురు, కొరింద మొదలగు పొదలు గనుపట్టుచున్నవి. కాని, పుణ్య పేటికలైన యతి షర మతవాటికలు గానరావు. కాటుచిచ్చు వలనంబెచ్చుపెరిగిన పొగలెగయు చున్నయవి. కాని, హోమ ధూమంబులు గానరావు. సివంగులు చిఱుత పులులం గనుపడుచున్నయవి కాని, ముని బాలకులు గానరారు. పాషాణ కర్కశంబులైన కాపథంబులు గనుపెట్టుచున్నయవి, కాని నడయాడు మార్గంబు గానరాదు. దశరథరాజ సందను నెడఁబాయ నోర్చిన ననుబోటి పాప కర్మురాలికి మంచిది యేల కానవచ్చు?' నని సంతాపంబు నొందు సీతాసతి నవలోకించి సౌమిత్రి మొగంబు వాంచి, బాష్ప పూరంబులు రాల్చుచు, 'దల్లి, లోకాపవాద నిమిత్తంబుగా నిన్నుఁ గాంతారంబు నొందించి రమ్మని 'రాఘవుండు ద్విపా విహీనుండ నగు నన్నుం బనిచె,' ననియెడి తీవ్ర భాషణంబు లశనిపాతంబు రీతిఁ గర్ణ రంధ్రంబుల సోకుటయు, సురగాలి చేత వ్రాలిన కుసుమ వల్లియుం బోలె మూర్ఛఁ జెంది పుడమింబడి, యొడలెఱుంగక యున్న జనక పుత్రిం జూచి, సౌమిత్రి పటాంచలంబున విసరి, యపచారంబులు సేయఁ, దెలివి నొందక యుండుటయు, 'ద్రుకరణంబుగ శ్రీరామచంద్రుని చరణార

విందంబుల యందు నిజభక్తి గలవాడ నేని, జనకజనందన బ్రతుకుం గాక' యని ప్రతిన సేయుటయుఁ గన్నులు తఱచి యా యన్నులమిన్న యన్నువ పక్షియుంబలె విలపించుచు (నిట్లనియె)

—లక్ష్మణునియొద్ద సీత దుఃఖించుట.—

'అన్నా. నీ యన్నయు నీవును బహునాలుగేడ్డరణ్యంబునఁ గాపాడితిరి. ఇప్పుడిట్లు నట్టడవిలో దిగవిడువం దగునే? మఱఁదులలో నీవు నాయెడ భక్తి విశ్వాసములు గలవాడవు. తొల్లి దండకవనంబున నేఁ దెమ్మనిన పువ్వులు దెచ్చియిచ్చి, తనూభవుని కైవడిం గాపాడిన దయాపరుండవగు నీవిట్టి నిర్దయ త్వంబున కొడిగట్టితివే! అపకీర్తికి వెఱవని సుగ్రీవునకు, విభీషణునకు నిట్టి చెయిదంబులు సెల్లుంగాని, నీకుం జెల్లునే? తండ్రి, యేమనఁగలదాన? నా పాప కర్మంబు నాకు వనవాసంబునం గోరికగా బరిణమించెఁ, గాకున్న నెల్ల కార్యంబులు పరామర్శించి చేయు నీ యన్న నిష్కారణంబుగా నన్నుఁ గాఱడవిలో విడిచి రమ్మనునె? మున్ను నా నిమిత్తంబుగాఁ గొండవిల్కాని కోదండంబు బెండువలె విరిచివై చె. నాకొఱకు మారీచమృగంబు మస్తకంబు ఖండించె. నన్నుఁ దెచ్చుటకై పాథోనిధిం గపులచే బంధింపించి సేసల వాఁడించె. నన్నుం జెందుటకై పదిమొగంబుల రక్కసుని శిరంబులు ఖండించె. అట్టి గుణాభిరాముండును, దయారసధాముండునైన శ్రీరామచంద్రుండు, కాకులు దూఱని కాఱడవి నన్ను విడిచి రమ్మనియెనే? ఇది నా నోము ఫలంబుగాని నీవేమి చేయుదువు? మీ యన్న యానతి సేసితివి. మీ ప్రతిన నెఱవేరె. వేగంబ సాకేతనగరంబునకుఁ బొమ్ము'. అని జనకనందిని సుమిత్రానందనుం గనుంగొని, 'తమ్ముడా, వశిష్ట విశ్వామిత్రులు జనక దశరథులుం జూచుచునుండ నాఁడు వివాహ సమయంబునఁ జిప్ప కూఁకటి యొప్పుమీఱుచు, రత్నఖచితంబులైన కర్ణభూషణంబులం బొలుపొందుచు, దెలిదమ్మి రేకులం దెగడు కనుఁగవయు, బింబాధరంబును, మందహాసంబునం జెలువొందఁ బూర్ణేందు సన్నిభంబైన రామదేవుని ముఖంబుజంబు ధ్యానంబు సేయుచునుండం గలదాన. నన్నెడఁ బాసిన విరహవేదన సైరింపంజాలక రామవుండే తీవీయంఁ గొఁగిలించుకొని యెనో యయ్యడవి తీఁగలలో నన్నుం ద్రోసిరమ్మనె. నా దురదృష్టంబు నేమందు? అత్తలకెల్లం గేలుమోడ్చితి ననుము. పూర్ణగర్భయు, నిరపరాధయు

నైన జానకిని నిష్కారణంబుగా నట్టకవితో విడిచి వచ్చితి ననుము. వత్సా, నీకు మేలగుగాక! భరత శత్రుఘ్నుల నడిగితి ననుము'. అని పలవించు భూమినందనం గనుంగొని లక్ష్మణుండు, 'సాధ్వీశిరోమణీ, దైవయోగం బిలు లుండె. ఏల వగచెదవు? అల్లవే తాపసాశ్రమంబులు గనిపించుచున్నయవి. భాగీరథియు, భూమిదేవియు, వన దేవతలు నిన్ను రక్షించుచురుగాక! నీ యోర్పును, నీ పాతివ్రత్యంబును నిన్ను గాపాడు'నని యాటడం బలికి, కన్నీరు తెప్పల నప్పించుచుఁ, బ్రదక్షిణంబు సేసి, లక్ష్మణుం డలంఘనీయంబైన రాఘవుని శాసనంబులకుం దలంకుచుఁ, దిరిగితిరిగి చూచుచుఁ, బశుబాలకుండు దోలుకొనిపోవ నంబారవంబు సేయుచు వత్సంబు విడువ నోపని ధేనువు తెలుగునఁ బలవరించుచు, జనకరాజనందన చూచుచుండ, హూటాహూటి రథంబుఁ దోలుకొని రామానుజుండు దవ్వుగానరిగి యదృష్టిగోచరుండగుచు నయోధ్యకుం జనియె.

(ఇచట) ధరణిపుత్రియు నరణ్యరోదనంబు సేయుచు, మూర్ఛనొంది పుడమిపై వ్రాలినం బక్షులు కెక్కలచే నీడ గల్పించుచు నంబరంబునం దిరిగె. చమరీ మృగంబులు వాలంబుల నల్లనల్లన విసరె. సింహ శరభ శార్దూలాదులు చుట్టునుం బరివేష్టించి కాపాడుచునుండె. మదపు లేనుంగులు కరళికరంబులచే జలధూమ్రంబులు నించె. భానుండు కిరణంబుల వేడిమి సోకకుండ వెన్నెల కరణి నెండగాసె. వాయుదేవుండు శైత్యమాంద్య సౌరభంబులతో మెల్లమెల్లన విసరుచు సేదదీర్చె.

-వాల్మీకి సీతను తన యాశ్రమంబునకుఁ గొనిపోవుట-

అయ్యవసరంబున వేదవేదాంగ కోవిదుండును, దత్తవిశారదుండునునైన వాల్మీకి నిఖిల విద్యారహస్యంబులు దెలిసిన శిష్యులు పెక్కిండు పరివేష్టింప, యాగార్థంబుగా సమిధలును, యూపంబులును, దర్భలు, గుసుమంబులుఁ గంద మూలంబులు సంపాదించుటకై యయ్యడవికిం జనుడెంచి, యప్సరమపావనిం గనుంగొని 'అమ్మా, నీ వెవ్వతెవు? ఏకతంబున నేకతంబ యివ్వనంబున శోకించెదవు?' అను నమ్ముని యాదరణవాక్యంబులకు వేనవియడం గొట్టువడిన మయూరి మేఘగర్జితంబునకుం బలి, నాహ్లాదంబునొంది, వీడియున్న ధమ్మిల్లంబు

చక్కనొత్తి గద్గదస్వరంబున 'అయ్యా', యేసు మిథిలాపతి పుత్రికను. నా వల్లభుండు శ్రీరాముండు. లోకాపవాద భయంబునఁ గల్గనిజంబులు విచారింపక కానలకు వెడలనడిచె. ప్రాణంబులు తృజింపఁజూచిన భూణహత్యా దోషంబు వచ్చుచున్నయది. కావున సాహసంబు సేయనెంచిన దానంగాను. ఏను జేసిన పురాకృతకర్మంబున నిటువంటి దుర్దశ ప్రాప్తంబయ్యె. నిన్నుం జూచిన మజ్జనకుంబోలెనున్నది. నన్ను క్షింపు' మని చరణంబులపయి వ్రాలిన, వాల్మీకి దయాకులిత మానసుండై, 'సాధ్వీ, శోకింపకుము. మీ తండ్రియగు జనకునకు నేను సఖుండ. నీవు శీఘ్రంబ బలపరాక్రమ సంపన్నులు, నుత్తమ చరితులు నైన పుత్తుల నిరువురం గనియెదవు. గర్భక్షోభంబుగాఁ దెగువసేయం దలంతురే?' అని యోదార్చి జానకిం దోడ్కొని యాశ్రమంబునకుం జనియె.

-కుశలవుల జన్మ వృత్తాంతము-

తదనంతరంబ యా వాల్మీకి మునీంద్రుఁడు మునిభామల రావించి, యా సతీమణి గర్భంబునకు హానిరాకుండం గాపాడుండని యాజ్ఞాపించిన, వారలు జానకినిఁ బర్యవేక్షించి నికిం దోడ్కొనిపోయి, నివాతస్థలంబున దర్భలపయిం బఱచిన కృష్ణాజినంబుపై నునిచి, పాదపద్మంబులఁ గాడిన ముండ్లు మెల్లనఁ దివిచి, వెచ్చని కరంబులఁ బాదంబులం గాచి, కొంచెంబుగాఁ గారనూనె పంకించి, తల చిక్కువాపి ముడిచి, చెక్కుటద్దంబుల గాఱు కన్నీరు పయ్యెద చెఱంగుతోనొత్తి, మొగంబు పుడికి, పుడమిపయిం బొరలాడిన కతంబున దువ్వయైన పలువ పరిహారించి, పలుచని నారచీరలు గట్టి, కందమూలంబులు, నడవికారలు లఘుతరంబుగా నారగింపజేసి, పూటపూటకు నుపచారంబు లొనర్చుచు, బోషింప ననుదినంబును బుణ్యకథా ప్రసంగంబులఁ బ్రబోధులు గడపఁ, దొమ్మిది నెలలతిక్రమించుటయు, సౌమ్యగృహంబులైదు సూర్యునిం గూడక యుచ్చకేంద్ర స్థానంబుల వెలుంగుచున్న శుభలగ్నంబున జనక పుత్రిక యిరువురు కొమరులం గనియె. అప్పుడు దిక్కులు ప్రసన్నంబులయ్యె. పుష్ప వృష్టి గురిసె. ఆగ్ని ప్రచక్షిణార్చులం గనుపట్టె. పరిమళ మారుతంబులు వీచె. దివ్యదుందుభులు మొరసె. అప్పుడు లావసాంగన లవ్యవ్రాతం బెఱింగింప పటువులం బనుచుటయు, వార 'లక్క యమడ బిడ్డలం గనియె' నని చెప్పిన,

వేగంబవచ్చి సీతాసుతులం జూచి, సంతసంబున నుహ్నింగి, సూర్యవైశ్వానర తేజస్కులై న కవలకుఁ గుళలవంబులచే నభిమంత్రించి, రక్షయొనర్చి జాత కర్మంబు నిర్వర్తించి, కుళలవులను నామకరణంబుసేసి పెనిదిన, వారలును ననుదిన ప్రవర్తమానులై పెరిగి, కరికలభంబుల భంగి నొప్పటయు, వాచంయుమ శ్రేష్ఠుండైన వాల్మీకి చౌలంబు సేసి, యువసయనమ్ము గావించి, యమ్మహోత్స వంబునకుఁ గామధేనువుం దలంచుటయు, దోడనె వచ్చి జీంకణ్ణ సన్నబియ్యంపు టన్నంపు రాసులు, నొలుపుఁ బప్పులతిప్పలు, నేతిదొరువులు, పిండివంటల కొండలు, కూరల రాసులు, పానకాల కాలువలు, పసన రసాల కదళీ ఖర్జూరాది ఫలసమూహంబులును నిర్మించిన, బంగరు పక్షైరంబుల నునిచి, బంతులు సాగించి, మునిసతులు వడ్డింప, వృక్షసోపేతంబుగా నారగించి, మునీంద్రు లాశీర్వాదంబులు గావించి, కర్పూర తాంబూలంబులు బహుమానంబులు గైకొనిపోవుటయు, సూర్యచంద్రులుంబోలెఁ దేజోవిరాజితులై, యక్కుమారులు నాలుగు వేదం బులు, వడంగంబులు, నానాపురాణంబులు, నాగమంబులు నధికరింపఁజేసి, ధనుర్వేదంబు సాంగంబుగా నేర్పి, దివ్యాస్త్రసంధానంబు నాకర్షణంబు. నుప సంహారంబును, లాభవలక్ష్యశుద్ధిం జిత్రత్వ దృఢత్వంబులును దెలియఁజేసి, సంగీతశాస్త్రంబు సమర్థంబుగాఁ దెలిపి, శ్రీమద్రామాయణం బుపదేశించుటయు, నేకసంథాగ్రహణంబున గ్రహియించి కుళలవులు వీణయు, దాశంబునుం గైకొని నానారాగంబుల స్వరమైత్రియు, విన్యాస విశేషంబులు, నారోహావరోహాణక్రమం బులు, లయకాలంబునుం దెలిసి వీనులవిందుగా నమృతంపు సోనలు గురియ, నెండిన మ్రామలు చిగురింప, జాళ్ళు కరగంగ, రామాయణంబు గానంబు సేయుచు, మునికుమారులతో నడవికిం జని, కందమూల ఫలంబులు, తేనియలు, కుసు మంబులు, మధురోదకంబులు దెచ్చి యొసంగఁ, కొడుకులంజూచి శోకంబుమాని సీతాంగన యాశ్రమంబున నుఖంబుండె.

- శ్రీరాముఁడశ్వమేధముచేయ హయంబును విడుచుట -

తదనంతరంబ, శ్రీరామచంద్రుడయోధ్యానగరంబున రాజ్యపరిపాలనంబు సేయుచు, బ్రహ్మకు నాలవ మనుమడైన రావణునిం జంపుటవలనడైన బ్రహ్మ హత్యా దోషంబు నివారించు చలించి, హయమేధంబు సేయు తలంపున, ననుజ పురోహిత మిత్రామాత్య సామంత రాజులు గొలువ నిండోలగంబునం గూర్చుండి,

వశిష్ట వామదేవ గాలవ గాధేయాదులంజూచి, 'యశ్చమేధంబువలన బ్రహ్మ హత్యా దోషంబు తొలంగునను శ్రుతివచనంబు వినంబడుచున్నయది. ఆ యాగంబు సేయు విధానంబు సవిస్తరంబుగా నెఱింగింపు'డనిన, వశిష్ఠుండు 'నరేంద్రా, అశ్వమేధంబు సేయుట బహుప్రయాసంబు. గోక్షిరవర్జంబైన శరీరంబును, కుంకుమంబునుంబలెఱిగెంపుఁ జాయ గులుకు కంఠంబును, గనక వర్ణంబైన వాలంబును, నల్లని చెవియునుంగల యశ్వంబును, శౌర్యనిధులైన యోధులం గూర్చి, యధేచ్ఛముగా విహరింప విడువవలయును. విద్యా తపో ధనులైన ఋత్విజులు గావలయు. వారలకు నొక్కొక్కనికె యొక్క గజంబు, నొక్క యరదంబు, నలుగురు కాలుషంట్లు, నూలు గుఱ్ఱంబులు, నన్ని ధేనువులు, వేయి బారువుల ధనంబు, నలుతుము ముత్యాలును దక్షిణలుగా నొసంగం దగు. భార్య లేని వారలకు యాగంబున నధికారంబు లేదు. పత్నీసమేతంబుగా దీక్షించి, యసిధారావ్రతంబుగా హయమేధంబు నెఱవేర్చవలయు'. అనిన, నినకుల తిలకుండు బంగారుచే సీతా రూపంబు గావించి, మునుల యనుమతి గైకొని, యీ చెప్పిన లక్షణంబులుగల హయంబును దనలాయంబున వెదకి తెప్పించి, విహిత దక్షిణ తొసంగి, చేవురు ఋత్విజులం గూర్చి, జాతరూప సీతాసమేతుండై దీక్ష జపించి, చామర రత్నకింకిణీ చిత్రమాల్య పరిధాన గంధ కస్తూరికాద్యనులేపన పూజితంబైన వాజినిటలంబున, 'మిత్రకులాగ్రణీయు, దివిజస్తుత్య పరాక్రమండును, వీరమాతయగు కౌసల్యాదేవికిం బుత్రుండునైన రఘువీరుండు విడిచిన యాగీ తురంగంబు నుర్వీతలంబులో శౌర్య సాహస సహనులైన రాజకుమారులు గలరేని పట్టి కట్టుం'డని లిఖించిన కాంచన పట్టంబు గట్టి, వాద్య ఘోషంబులతోఁ బ్రదక్షిణంబుసేసి, మ్రొక్కు సమయంబున, నిత్య శత్రుఘ్నుండైన శత్రుఘ్నుం డక్షాహిణీ త్రయంబుతో వచ్చి యన్నకు మ్రొక్కిన, దీవించి, కౌగిటం గదియించి, 'హయ సంరక్షణంబు సేయుము. అష్టదిక్పాలకులు, హరిహరబ్రహ్మదులు విరోధించిరేనియు నిరోధించి జయంబు సేకొను'మని పంపుటయు, గ్రతుఘాటంబు నిరాఘాటంబుగా నిఖిల దేశంబులు దాటి పోవునెడఁ గొందఱు నరేంద్రు లెడసొచ్చి తదీయ పాలస్థితంబైన జాత్రికం జూచి, చేతులు మొగిల్చి కొలిచిరా నయ్యశ్వంబు వాల్మీక్యాశ్రమ సమీప కాననంబునం బ్రవేశించె.

-యాగీ యాశ్వమునకై లవశత్రుఘ్నులు పోరాడుట-

ఆ సమయమున వల్మీక భవుండు వరుణపురంబున యాగంబు సేయుటకై చనియుండె. అపుడు వేల్పుదేవీ తటంబున శ్యామలంబులు కోమలంబులు నైన దూర్వాదళంబులు మేయుచు దర్శనీయంబైన యాగహయంబు సంచరింపం జూచిన బ్రహ్మచారులును, సజ్జీకృతకార్ముకుండై యయ్యాశ్రమ కాననంబు రేపగలు రక్షించుచుండు లవునకుం జూపుటయు, నతండును దాని నిటలంబునం గట్టిన హేమ పట్టికను లిఖించిన బిరుదాక్షరంబులు చదివికొని, 'బళి బళి ! రాఘవునిం గన్నతల్లి కౌసల్య వీరమాతయట. కుశలపులం గన్న సీతాంగన గొడ్డువోయెఁ గాఁబోలు' నని, పకపక నవ్వి, యత్తురంగంబుపయిం దన యుత్తరీయంబు వైచి యిడ్చితెచ్చి, యాశ్రమ సమీపంబున చున్న కదళీ తరువునం గట్టి వేయుటయు, విప్రకుమారు లతనిం జూచి 'నిరర్థక వైరంబు లేమిటికి ? దీని వెంబడి సైన్యంబు లల్లవె కనుంగొనుము.' నాపుడు సీతా తనయుండు ముని తనయులం జూచి, 'మీకు రాజధర్మంబు తెలియదు. అని మొనం గినిసి పగఱం బరిమార్చుటయొండె. లేకయున్న సమరహతుండనై కైవల్యంబు గాంచుట యొండె, గాక వేతె కలదా ?' అని పలుకునంతలో నశ్వ రక్షకులైన భటవీరులు కొందఱు వేగంబు పఱతెంచి, 'యెవ్వండురా, ఘోటకంబునుఁ బట్టిన దుండగి' డనిన, విని సీతా కుమారుండు 'యజ్ఞఘరంగంబును బట్టినవాడు లవుండు. ఏమిటికి రిత్తనొచ్చెదరు ? పొండు పొండ'నిన నవ్వి యవ్వీరులు, 'బాలకా, పొమ్ము పొమ్మ'ని యనాదరణంబుగా సైంధవ మోక్షణంబుసేయ, లవుం 'డుండుండ'నుచు, వారల కరంబులు, శరంబులఁ దునియనేసిన, నబ్బబలంబులు మెరయ, ముద్గర చక్ర తోమరంబులు ప్రయోగించిన, నతండు గోదావరిలోఁ గ్రుంకిన జనుండు పాపంబుల రూపణంబు చందంబునం జూర్ణంబులు చేసిన, నవ్యైత్రాంతంబు విని శత్రుఘ్నుండు తేను గదియం దోలించిన, లవుండు నిశ్శంకుండై మాహేశ్వరాస్త్రింబు వింటం దొడిగి శరపరంపరలచే విపక్షు పక్షంబు గవాక్షంబుగాఁ జేయుటయు, మూర్ఛఁజెంది లవణాసురాంతకుండు క్రమ్మఱం దెలిసి, లవుని ఫాలతలంబున మూఁడు వాఁడి తూపులు సొనుపుటయు, దామర మొగ్గులు వైచిన చందంబున నొవ్వక నవ్వచు, సయ్యమ్ములు దివిచివైచి

కుశానుజుండు పినతండ్రిం జూచి, రోషభీషణాకారుండై ధనుర్గుణారావంబున
దిగంతరాశంబులు పగులం జేయుచు, నొక్క విశిఖంబునం గేతనంబును,
నూతుని నాలుగు సాయకంబులఁ, జుక్ర రక్షకుల నన్నియ బాణంబుల రథ్యం
బులం ద్రుంచి, యొక్క భల్లంబున హృదయంబు భేదించి యార్చుటయు,
లక్ష్మణానుజుండు కన్నులం గెంపుగులుక నేయత్త్రంబుచే లవణాసురుండునిమె,
నయ్యస్త్రంబు వింట సంధించి, 'వత్సా, యిది యమోఘంబైన బాణంబు. సంగ్రా
మంబునకుం దొలంగి పొమ్ము. నీమీఁది యంతఃకరణంబునం బలికితి' ననిన,
సీతాకుమారుండు తన మనంబున 'మా యన్న కుశుండుండె నేని యీ యత్త్రంబు
చూర్ణంబుసేయు, నైనను మా తల్లియగు సీతాదేవి పాతివ్రత్య ధర్మంబువలన
నిబ్బాణంబు ఖండించెద' నని ప్రతినిసేసి, యెదురు నిలిచి, శత్రుఘ్నుండేసిన
యత్త్రంబుపై వేఱొక్క యత్త్రంబు ప్రయోగించి ఖండించిన, సగంబు ఖండి
తంబై పుడమిం బడియె. మిగిలిన సగంబు నెగసిచని విల్లు ఖండించి, వక్ష
స్థలంబు దూరి భూమింగాడిన, నిశ్చేష్టితుండు రక్తసిక్తాంగుండునైన లవుండు
పుడమింబడిన, భేరీ శంఖ మృదంగ పటహ ధక్కారవంబులు సెలంగ సింహ
నాదంబులు సేయుచు, హతశేషులైన సైనికులు తురంగంబు గొనిపోయిన,
శౌర్యనిధానుండైన శత్రుఘ్నుండు కుశానుజుం గాంచి, బాణఘాత సంతాపంబు
మాన, మేనంబొదిచి, యెత్తుకొని, 'యిక్కుమారుండు రాఘవ ప్రతిబింబంబు
కరణి నున్నవాడు. అతనికిం జూపవలయు' నని తనువునం దొరఁగు రుధిరం
బును సలిలవూరంబులం గడిగి, రథంబున నబ్బాలు నిడికొని మహాశ్వంబేగు
దెసకుం జనియె.

-సీత లవుని దలఁచి విచారించుట-

అంత నక్కడ భూపుత్రి తన యాత్మగతంబున 'నక్కటా! లవుండా
కొనియె, నీవేళకు వచ్చిన వాడు కా' డని శోకంబునం బొక్కుచుండ, ముని
కుమారులు పఱతెంచి, 'యమ్మా, నీ కొడుకు మఘతురంగంబును బట్టి
మార్కొను నరి బలంబులం గనువుకొట్టి యొక్క మహారథికు నెదిరించిన,
నతండు విల్లు ద్రుంచి మూర్ఛ నొందించి పట్టికొని పోవుచున్న వాడ' నిన,
మేఘ గర్జితంబునకుం భయపడు మరాళ బాలిక పోలికఁ దనయుం బేర్కొని
బహు విధంబుల నడలచునుండం, గుళుం డంతకు మున్న మూల ఫలంబులు

సమిత్తుశ పత్ర పుష్పంబులు నుం చెచ్చుటకై వనంబునకుం జనినయెడ నెడమ కన్నదరెం గావున, మనంబున భయంబు నొంది, తోడనె సమర విజయ సూచకంబులగు నిమిత్తంబులు గనుపట్టిన 'నెద్దియేనియు నొక్క యుద్ధంబును, దాన జయంబునుం గలుగు' నని సంభ్రమించుచు వచ్చి, ధనంబు గోలుపోయిన చందంబునఁ జిన్నవోయిన ముఖంబుతోఁ జెన్ను దొఱంగియున్న తల్లికి పందనంబు సేసి, 'యమ్మా, నీ మనంబున నింత యుమ్మలిక యేమిటికి? లవునిం గాన, నెందుఁ బోయే? నెఱింగింపు' మనిన, 'నెచ్చటినుండియో యధ్వ రాశ్వంబు వచ్చినం బట్టి కదశీ తరువునం గట్టి పెక్కండు వీరుల తోడం బెనంగి, చతురంగ బలంబులు సమయించినయెడ నొక్క పాతకుండు బిడ్డని విల్లు ఖండించి, పట్టుకొని పోయెనట. అతని చేటుపాటు తెలియక పొగిలెద. శాత్రువునిం జయించి. యనుజుని మఱిలించి నా దుఃఖం బార్చు' మనిన, 'నంబా, శోకంబు మానుము. బాణ బాణాసన తూజీర చక్రగదా కుంత ముసల ముద్గర కవచంబులు దీవించి యొసంగు' మనినం, 'గుమారకా, కుశలంబుతో నిరంకు శంబుగా రిపులం గెలిచిరమ్ము. కుశ కుమారకా, యెల్ల దేవతలు నిన్ను రక్షింపుదురు'. అని దీవించినఁ, దల్లి చరణ పద్మములకుం బ్రణమిల్లి, యా జగదంబ యొసంగిన శర శరాసన కవచాదులు గైకొని, సన్నాహంబై, సమర కౌతూహలంబున భుజంబు లప్పళించుచు, గల్పాంత మేఘంబు కరణిం గర్జించుచు, గమన వేగంబున పృక్షంబులు వేళ్లతోడం బెల్లగిల్ల, శైలంబులు చూర్ణంబులుగాఁ, బద ఘట్టనంబులం బుడమి గడగడ వడంక, దిగంతంబులం జీరకటులు గ్రమ్మ, సజ్జీకృత కార్ముకుండును, సంధీకృత బాణుండును, సంభృత కవచుండును, సమర సన్నద్ధుండునై సరభసంబుగా సింగపుం గొదమ తెఱంగున వచ్చు నవ్వీరుం జూచి, సైనికులు నిలువంజాలక నలు దిక్కులం బఱచిరి.

అంత శత్రుఘ్నుండు చెదరిన సైనికులఁ గ్రమ్మఱం బురికొల్పి, సారథిం గనుంగొని, 'యుగాంత కాలంబున సంహారోన్ముఖుండై వచ్చు కాలరత్నుని చందంబున నిక్కుమారుం డసహాయ శూరుండై మన పయినివ్వచ్చుచున్న వాఁడు. వీనిం జూచి సైన్యంబు దైన్యంబు నొంది కలగం బాటె. దిశావ సాశంబులు ధూళి ధూసరితంబులయ్యె. కాక ఘోర కంక ముద్రంబులు రక్తకుల శిరంబుల మీద వ్రాలె. ధ్వజ పతాకాలు పొగయు చున్నయవి. ఉటుమకయె యశనిపాతంబులు గలిగె. నక్కలు సేనాముఖంబునం బోవందొడంగె.

ఓజలఁ గైదువులు డుస్సిస విరిగి పడియెడు. ఇది మొదలుగాఁ గల విపరీత నిమిత్తంబులు గలిగె. కావున మనము పదిలంబుగాఁ గదనంబు సేయ వలయు' నని సేవావాహుండను సేనాపతిం జూచి, 'సీదు చాప విద్యా కౌశలంబున నిక్కుమారుఁ జీకాకు పఱచి వేయుము. చంప వలద'ని యాజ్ఞాపించుటయు, గఱకు మీఱిన సేన తోడఁ గూడఁ దారసిల్లి, ములుకు టమ్ము లనేకంబులుగాఁ గురిసిన కుశుండు ప్రతి శరంబుల వెంబడించి, సారథి తురంగ కేతన పతాకా చ్చత్ర చామర బాణ బాణాసన సమేతంబుగా రథంబు పొడిసేసి, వాని హస్తంబులు మస్తకంబును భేదించి, సింహనాదంబు సేసిన, నగుండను వాడు తన యన్నపాటు గనుంగొని, దిగ్గజోపమానంచైన గజంబునెక్క, డీకొలు పుచు, గనక ఘంటా ఘణిఘణితంబైన శక్తిం బ్రయోగించుటయు, గుంశుడు నైదు విశిఖంబులచే దానిం దునియలు సేసి, పెచ్చుపెరుగు మచ్చరంబున నాలు గమ్ములు కార్ముకంబునం దొడిగి, దంతావళంబు నాలుగు పాదంబులం దెగనేసిన, నేనుగు పడుటకు మున్న, నగుండు బీకర గదా దండ హస్తుండై, పుడమికిండుమికి, యెదురు నడుచుటయు, గదాదండ మండితంబైన భుజాదండంబు ఖండించిన, నతండువే తొక్క కరంబునఁ జక్రంబు సారింపుచుఁ జేరవచ్చటయు, గుశుండు క్రూరనారాచంబున నాచక్రంబు తోడఁ గూడ బాహువు ద్రుంచిన, భానుంబట్టఁ దివురు స్వర్భాసుని చందంబునఁ గలియ వచ్చుటయు, లవాగ్రజుఁ డర్థచంద్ర బాణంబునఁ వాని శిరః కపాలంబు ఖండించిన, దాని భండసంబునఁ వాండవంబు సలుపు భైరవుండు పాన పాత్రంబుగాఁ గైకెనియె. అవ్వధంబున నగుండు పడుటయు గలగుండు పడి, సైన్యంబులు పఱచిన వెనుదగిలి సీతాసుతుండు శతశరంబుల గజతురగ స్యందన వీరభట కదంబకంబులఁ జిత్రవధంబొనర్ప లక్ష్మణానుజుండు వాయువేగంబులైన యాశుగంబుల నడరించినఁ గుశుండు క్రోధ కషాయి తాక్షుండై సన్నత పర్వంబులును, గనక పుంఖంబులును, గంక పత్రంబులునైన యంబకంబులు శత సహస్ర సంఖ్యలు నిగిడించి, రథ్యంబులం జంపి, సారథిం గీటడఁగించి, కేతనంబు ఖండించి, చక్రంబు దునుమాడి, తేరు చక్కడిచి, చక్ష స్థలం బగడ్చుటయు, శత్రుఘ్నుండు గిరి శిఖరంబున నుండి జాతి పడిన భద్రదరావళంబు తెఱంగున, నేలం బడుటయు, హత శేషంబు లైన సైన్యంబులు చైన్యంబునొంది నలుచిక్కుండుంబులై.

అంతలో లవుండు మూర్చదెప్పితి యన్నకడకువచ్చి, మొక్కి, తదను మతంబున యాగీయాశ్వంబు నొక్క మహీరుహంబునం గట్టినఁ, బెనుగాలి తోడంగూడిన కాప్పిచ్చుకై వడి సోదరునితోడం గుళుండు రణాంగణ నిరంకు శుండై ప్రకాశించె.

-కుశలవుల పాటవము రామునకు భటు లెఱింగించుట-

అంత హతావశిష్టులైన భటులు కొంద రయోధ్యాపురంబునకుం బఱచి, హయమేధదీక్షితుండును, యజ్ఞవేదికా సమాసీనుండును, మునిజనపరీవేషితుం డును, భరత లక్ష్మణ సేవ్యమానుండును, గురంగశృంగపాణియుఁ గృష్ణాజినాం బర ధరుండును, దండమేఖలాభరణుండును, గనకసీతాసమేతుండును, దిలసమి దాజ్య హోమాధూమారుణలోచనుండునైన శ్రీరామచంద్రునింగాంచి, ప్రణమిల్లి 'దేవా, నీ యధ్వరాశ్వము నానాదిక్కులుండిరిగి యడవిలో నొక్క బ్రహ్మ చారియగు నొక్క బాలకునిచేఁ గదళికాతరువునం గట్టఁబడియె. అక్కుమారుని యాకారంబు మీయట్ల యున్నయది. వాఁడు మన సేనలం గనుపుగొట్టి, మీ కూర్మితమ్ముని నెదిరించి, పెద్దయుం బొద్దు కదనంబు గావించి, ఖండితకార్ము కుండై మూర్చఁజెంది పట్టువడియె. అనంతరంబ యతని పోలికగానుండు బాలకుండొక్కఁడు కవచకార్ముక ఖడ్గధరుండై, లేడిగుంపులపై దుముకు బెబ్బులిం బోలెఁ జేతుల కసితీఱ సేనలం గసిమనంగి శత్రుమ్ముని గ్రూల్చె' ననిన, విని రఘు వీరుండు 'మీకు వెఱ్ఱిపడ్డెనో, భూతంబు సోకెనో? నా తమ్ముండు పగఱచేఁ బడుట యేమి?' యనుటయు, 'దేవా, నీ పదసేవకులకు భ్రమ కలుగునే? ఈమాట నిక్కం' బనుటయు, రామ భూమిశ్వరుండు మనంబునం గళవళం బందుచు 'నా యెదుట నిలిచి యెన్నడు మారుత్రరంభీయఁడు. లవణాసురుం దాకి యొక్కఁడె కయ్యంబున గెలిచె. ఇట్టి నా తమ్ముండాజిలో నొక్క వడు గున కెదిరింపం జాలక పడియెనట! దైవం బెంత సేసె?' ననుచు భానుకుల తిలకుండు తెప్పల నుప్పతిల్లు బాష్పంబులు కరపల్లవంబుల నప్పశించుచు లక్ష్మణుని దెస మొగంబై (యిట్లనియె) :

-రాముండు సౌమిత్రిని యుద్ధమునకుఁ బంపుట-

'యాగదీక్షితుండనైన నేను దరలరాదు. కావున హయంబుం బట్టిన బాలకుం గెలిచి శత్రుమ్మునిం దోడ్కొని రమ్ము. పొమ్మ' నుటయుఁ, బూచిన తరు

పులందొలుపొందు గిరుల చందంబునఁని గనక కేతన సమేతంబులును, మదధారా బంధురంబులునగు సింధురంబులును, జలనిధి తరంగంబుల తెఱంగునం గెరలు తురంగంబులును, శరద్రభ విభ్రమంబులును, గల్పిత మనోరథంబులుంబలె నమంద శౌర్య విశంకటులైన వీరభటులును, బ్రళయ భైరవ హంకార శంకారవంబులైన పటహ భాంకారంబులును మెఱయ, రఘువీరునకుఁ బ్రణామంబు సేసి, కల్పాంత కాలంబునం గట్టుదాఁటి మట్టుమీఱిన నీరధులంబలె నిరవధి కంబులైన సేనా బృందంబులతో వచ్చి, వాల్మీకి వనంబు సొచ్చి, రణాంగణం బున విరిసిన కేశపాశంబును, విధ్వస్తంబైన కవచంబును, విఱిగిన శరాస నంబును, వీడిన యంప పొదులునుం గలిగి, ధూళి ధూసరిత గాత్రుండై పడి యున్న శత్రుఘ్నుం జూచి, బాష్పాకులిత లోచనుండై, సౌమిత్రి సమరంబున కుద్యుక్తుండయ్యె; నని జైమిని మునీంద్రుం డాన తిచ్చుటయు, జనమేజయ నరేంద్రుండు తదనంతర కథా వృత్తాంత శ్రవణ కౌతూహలాయత్త చిత్తుండై యుండె.

ఉ. వారణఘోట వీర భటవర్గ నిరర్గళ ధూళిపాళి సం
పూరిత వార్ధి, (దావి) తరిపువ్రజ సాధ్వసపేతు చక్ర వా
ళోరు గుహంతరాళ బహుళోజ్జ్వల దోపరిఘ ప్రతాప వి
ద్యా రవిమండల ప్రకరధామధురా మధురాధినాయకా.

కం. ముంగొంగుఁ బసిడి, చెంగటి
బంగరు మల యొడ్డి, యమరపాదప, మింటన్
రంగైన కామధేను, వ
నంగ నిజాశ్రితులఁ బ్రోచు నవ్య కృపాబ్ధి!

భుజంగ ప్రయాతము.

మదేభేంద్ర యాచా సమాజ్ఞాబ్జ బాణా
సదానంద సన్నీతి శాస్త్ర ప్రవీణా
ప్రదానాంబు సంపూర్ణ ఫాలాక్షతూణా
సదాయత్త విద్యత్ప్రశస్త ప్రమాణా,

గద్య :

ఇది శ్రీమత్పాండ్య మండలాధీశ్వర శ్రీ విజయరంగ చొక్కనాథ మహీనాథ
కరుణా కటాక్ష సంపాదిత గజ తురంగ మాందోళికా ప్రముఖ నిఖిల
సంపత్సారంపరీ సమేధమాన, సముఖ మీనాక్షీ నాయక
తనూభవ, మీనాక్షీదేవీ కటాక్షలబ్ధ కవితాసంప్రదాయ
వేంకట కృష్ణప్ప నాయక ప్రణీతంబైన జైమిని
భారతంబున నశ్వమేధ పర్వమ్మను
వచన కావ్యంబునందుఁ
త్పతీయాశ్వాసము.

జై మి ని భా ర త ము

చతుర్థాశ్వాసము

క. శ్రీధర చరణాంబురుహః

సాధారణ భక్తియుక్త, శరణాగత ర

షాధారేయ వ్రత రఘు

నాథ, విజయరంగ చొక్కనాథ మహేశా.

అవధరింపుము. జై మి ని మునీంద్రుండు జనమేజయ సరేంద్రున కిట్లనియెః
“అట్లు సమర సన్నద్ధుండైన సౌమిత్రి నవలోకించి, సీతాకుమారుండైన కుశుండు
నిజానుజుండైన లవునవలోకించి, ‘లెక్కకు మిక్కుటంబైన చతురంగ బలంబు
లతో మహారథుండెవ్వఁడో మనమీద వచ్చె; నింకంజేయఁదగిన కార్యంబేమి’,
యనలవుం ‘డన్నా, చెప్పందగినదేమి యున్నది? శరపరంపరలచేఁ బరబలంబుల
వెంపరలాడివచ్చెద. నీవును నీ రణంబునకుం దొడంగు’ మని పలికి, మున్ను
శత్రుఘ్నునిచేతఁ దన ధనువు విరిగిపోవుటకతన, నియమపురస్సరంబుగా నిటలం
బున సంజలి ఘటియించి, సూర్యునుద్దేశించి, ‘సవితయుఁ, ద్రిమూర్తి స్వరూపంబును’
సప్త సప్తీయుఁ, జండభానుండును, బూషుండును, సదాప్రకాశుండును, జలజ
మిత్రుండును, ఋగ్వేదమయుండును, మేషవృషభాధీశ్వరుండును, ద్యుమణియు,
హిరణ్మయుండును, భాస్కరుండును, గర్మసాక్షియు, భవరోగ వైద్యుండును,
భక్తి శుభంకరుండును, సహస్రకరుండును, సురనికర పూజితుండును, యతి
జన ప్రీయుండును, దివాకరుండును, సంవత్సరకరుండును, ననూరుసారథి
యును, నందకారభేదుండును, గిరీటచూలికాధరుండును, నిశాకర సహ
యుండును, జగదాశ్రయుండును, నయిన సూర్యునకు వందనంబు సేసెద’నని
మంత్రంబు లుచ్చరించుచుఁ బ్రార్థించెను.

-సూర్యుండు లవునకు విల్లొసంగుట-

అప్పుడు సూర్యుండు ప్రత్యక్షంబై కనక రేఖా విరాజితంబును, దివ్యరత్న
ఖచితంబును, జయప్రదంబు నభేద్యంబును, ద్రిభువన భయంకర జ్ఞానాద మేదు

రంబును, నగునొక్క ధనువు దయచేసి దీవించి వేంచేయుటయు, భాస్కరుండి చ్చిన విల్లుగైకొని లవుండగ్రజునిజూచి యాధనుర్మహత్త్వంబుఁదెలిపె.

అత్రతీ సీతాకుమారకులు సుమిత్రా కుమారునిదాఁకుటయు, గజఘటలు తురంగ బృందంబులు, రథసమూహంబులు, భటవ్రాతంబులు, లెక్కకు మిక్కుటంబుగాఁ బ్రళయకాల సముద్రంబుకరణి నపారంబైన సైన్యంబుఁజొచ్చి శరవర్షంబులు వర్షించుటయు, ముహూర్తమాత్రంబులో నొక్కటియు నరయోజనంబు దూరంబు లోపలందగిలిన సైన్యంబులు తొలు కోల్లలం గీటడంగె. అయ్యద్భుత పరాక్రమంబు సూచి, లక్ష్మణుని సేనాపతియగు కాలజితుండు పెక్కువేల భ్రముల తోడంగూడఁజుట్టుముట్టె*.

ఇవ్విధంబున సేన లవరోధించుటయు, లవుండు ప్రళయకాలకాలుని చందంబునం గనలుచు, ననర్గళ మార్గజాసారంబులచే నలువది భ్రముల సైన్యంబులం దెగటార్చి, కత్తి, కేడెంబును, గవయుఁ, జక్రంబును, బ్రాసంబును, సురియయుఁ, బట్టినంబును, గుంతంబును, దోమరంబును, శూలంబు మొదలైన కైదువులం బోరిపోరి, పగతుర ప్రయోగించిన యస్త్రశస్త్రంబులచే జర్జరీభూతంబును, రక్తసిక్తంబునగు గాత్రంబుతోఁ, గుళునింగానక నలు దిక్కులుం జూచుచు, నున్నయపుడు రుధిరాక్షుండను రాక్షసుండు లవణాసురుని మేనమామయగువాఁడు, లవణాసుర సంహారానంతరంబ శత్రుఘ్నుని శరణుసొచ్చి. రాఘవునకు సేవకుండై వర్తించువాఁడెడసొచ్చి పరాకుగాఁ జూచుచుండు లవుని చేతికార్ముకం బొడిసికొని యాకసంబునకుం బఱచె.

-లవుండు రుధిరాక్షునిఁ జంపుట-

అంత నక్కుశాసుజుండు చాపంబులేక చక్రంబు కేలంబూని, చక్ర పాణి చందంబున గురుకృపాలబ్ధంబైన వాయుమంత్ర జపంబువలన గగనంబున

* నూలువేల యేనుంగులు నొక్క యేనుంగునకు వేయేసి రథంబులు, నొక్క రథంబునకునూతేసి గుఱ్ఱంబులు, నొక్క గుఱ్ఱంబునకు నూర్గురు పదాతులుఁ గూడినసంఖ్య భ్రమియనంబరగు. (ఈ భ్రమిలక్షణముగూడ మూలమునందే వ్రాయఁ బడియున్నది)

తెగసి కొద్ది పక్షివయిం బాటు జాలెడేగ తెఱంగున దైత్యునిం దునుము
టయు, సైన్యంబులు వెగ్గలంబులంది బాణరంధ్రంబుల వెంబడి గజకళే
జరంబులు సొచ్చి, యందుండి యాకాశంబు చూచువారును, భగ్నంబులైన రథం
బులలోనం జొరబడి చప్పుడు చేయకుండువారును, హయకబంధముల మీది
పత్కైరలు తమమీదం ద్రోచుకొని యవలనుండువారును, వీరభట శరీరంబులు
మీద వైచికొని యరిగలమఱుంగున నణంగియుండువారును, నై యితండెవ్వరి
మీద నులుకునో, యెవ్వరి శిరంబు ద్రుంచునోయని కళవళపడుచునుండు
నవుడు, దశరథరాజు మంత్రియగు సుమంతు (త్రు) ని కొడుకులు సింహం
డును, జంద్రకాలుండును, ధార్మికుండును, మదనుండును, శత్రుసూదనుండును,
శరద్వంతుండును, జితశ్రముండును, నందుండును, సువేగుండు, నతులుండు
ననువారలు పదుగురు శ్యాఘాషంబులు భీషణంబులుగా, నొకముహూర్తంబునఁ
బడి బాణంబులేసి, లవుని చేతిచక్రంబును తుత్తునియలు సేసిన, సీతా తనూ
భవుండు భూతంబునకు లంఘించి పరిఘాయుధంబులు కేలం గైకొని, చిత్రం
బుగాఁ ద్రిప్పుచుఁ జివికవేసిన మాత్రంబులో దశరథరాజు మంత్రికుమారుడైన
దశమహారథులఁ గిటడఁగించె. అంతలో మదోద్ధతుండైన రుధిరాక్షుండు
గ్రమ్మఱం బాటుతెంచి, గదాదండంబుచే శిరంబు పగుల నడుచుటయు, లవుండు
మూర్చగ్రమ్మి విసంజ్ఞుండై కొంత తడవుండి యంతటం దెలిసి కుంతంబు
ద్రిప్పును శకుంతాదీశ్వరుండైన గరుడుండు సర్పంబులవయిం దారు తెఱంగున
దైత్యునింజేరి కుత్తుకం ద్రుంచి వాఁడు మ్రుచ్చిలించికొనిపోయిన చాపంబు
గ్రమ్మఱం బుచ్చికొని కడంగుటయుఁ బ్రసవానంతరంబున బాలకుని మోహ
జాలంబు చుట్టుకొనిన తెఱంగునఁ జతురంగ బలంబులు సీతాకుమారునిం జుట్టు
కొనిన, నణంగిన చంద్రనిప్పు తనయొద్ది మద్దిచెట్టు నాద్యంతంబులు గాల్చిపేర్చి
కాణడబిం దహించురీతి బెక్కుభంగుల సేనలం ఒక్కాడుచునుండె.

-కుశ లక్ష్మణుల యుద్ధము-

అప్పుడు కుశుండు సింహనాదంబుసేసి లక్ష్మణు నెదుర్కొనిన, నతం
డైదు తూపులచేఁ బేరురంబు వ్రక్కలించిన, స్రుక్కక యక్కుమారుండు
వాయవ్యాశ్రంబు సంధించి నిలునిలుమని యదల్చి యేయుటయు, లక్ష్మణుని

యరదంబు సుడిగాలి లోనం దవిలి కుమ్మర సారె గతి ముహూర్తమాత్రంబు
తిరుగుచు నుండఁ దద్వేగంబున నాలుగు రథ్యంబులు నాలుగు దిక్కులం బడి
పంచత్వంబు నొందిన, లక్ష్మణుండు వేతోక్క తేరెక్కి కక్కసంబులైన
యుక్కుటలుగులైదు ప్రయోగించి కుశుని కవచంబును, గిరీటంబును దునుము
టయుఁ, గుబుసంబు వీడిన నాగేంద్రుని తెఱంగున మెఱయుచు, లక్ష్మణు
నుద్దేశించి 'రిత్రమోపుగా నున్న కిరీట కవచంబులు తీయించి భారంబు మాన్పిన
నీవు పరమోపకారివి. నీసైన్య భారంబంతయుఁ బోవంజేసి ప్రత్యుపకారంబు
సేసెద' నని పలుకుచు, నాధర్వణ శిరోమంత్రంబుల నాగ్నేయాస్త్రంబు నభి
మంత్రించి ప్రయోగించుటయు, దగ్ధంబులైన రథంబులును, మండెడు నేనుంగు
లును, గాలెడు తురంగంబులును, నివులులైన పదాతి వర్గంబులును, బొగల
తోడం గలసి యెగసిన ఛత్ర చామరాభరణంబులునుం గలిగి, చమూ సమూ
హంబులు దావానలంబులోఁ దవిలిన మెకంబుల రకంబున, నలుదిక్కులకుం
బఱచుటయు, దాశరథి వారుజాస్త్రంబున నివారణం బొనరించినం, గుశుండు
వాయవ్యాస్త్రంబు వింటనొంటించి, చాపవిద్యాకౌశలంబు మెఱయ నేయుటయుఁ,
జండమారుత వేగంబునఁ బండుటాకు లెగయువడువున నాయోధనంబునం గల
యోధవరు లాకసంబున కెగసి వీర లక్ష్మి విహరించు మణిమండపంబునకు
మంజిష్ఠి పట్టు మేలుకట్టు తెఱంగునం గనుపట్టుటయుఁ, సేనల దురస్థ గనుంగొని
సేనాధీశ్వరుండగు కాలజిత్తు కుఱుచ కనుపుల లకోరి కోలచేఁ గుశునురంబు
నాటించి నవ్వుచు, 'నా బలపరాక్రమంబు లెఱుంగవు. బాలుండవు. నీకేల
యాలంబు? తొలంగు' మని పలుకునంతలోఁ గుశుండలుక నొలక నొక్క
వాలిక తూపుచే వాని నాలిక ద్రుంచి తోడన మహోగ నారాచంబున శిరంబు
ఖండించె.

-లక్ష్మణుండు మూర్ఛితుండగుట-

అంతఁ గాలజిత్తు పాటు గనుంగొని సౌమిత్రి వేలకొలందు లాశుగంబులు
నిగిడించిన నక్కుమారుం డన్నియుం జూర్జంబులు సేసి, చక్రంబు వైచిన
ఖండించి, శూలంబు ప్రయోగించిరం ద్రుంచి, ముసలంబు వినరినం గసిమనంగి
భింధివాలంబు నిగిడించినం దునుమాడి, వాలుచు బలుకయుం బూనినఁ జిద్రు
ఫలు సేసి, యెన్ని కైదువులెత్తిన నన్నియు నణికి, వాల్మీకి యొసంగిన యెదు

బాణంబులు గార్ముకంబునం గూర్చి యార్పుచు వైచిన, టెక్కల తోడి పెను బాములుంబలెఁ బఱతెంచి యురస్థలంబునం దూటుటయు, స్వల్ప కిరణంబులతో నస్తమించు నర్క బింబంబునం బలె లక్షణండు రుధిరధారాభిషిక్తుండై పుడమి పయింబడినఁ, గుళుండు కరవాలంబు పలుకయుం గైకొని, కరినికరంబుల కుఱికి, యింద్రుండు వజ్రధారచే గులగిరులం గూల్చు చందంబునం గూల్చి, రణాంగణంబు బయలుపఱిచి తమ్మునింగాంచి, యిరువురం గూడి చిచ్చుఁగరువలియుం గలసినట్లు సైన్యంబు నిరవశేషంబుగాఁ జలపట్టి మట్టంబు సేసి, హర్షంబున నాశ్రమంబునకుం జనుదెంచిరి.

అంతకు మున్న గంగా తీరంబున యాగశాలలో దీక్షఁబూని వశిష్టాదిమునులతోఁగూర్చున్న రఘూద్వహుండు భరతుంజూచి, 'అనఘా, శత్రుఘ్ను నని లోనంగూల్చిన హయ చోరకునిఁద్రుంచి లక్షణం డిదివరకు నేమిటికి రాఁడయ్యెనో ! ఏ వీరుండు విరోధించిన యెడ ముల్లోకంబులు నొక్క మొత్తంబుగా నెత్తివచ్చిన నెదిరింపంజాలఁ;లవట్టి సుమిత్ర తాలు పట్టితోఁ జలపట్టి పోరు వారలుంగలరె ! బుద్ధి తెలియక యత్తురంగంబుఁబట్టిన బాలకులు చలంబునం బోరి దురంబునం గూలిరో ! ఈక వారల తల్లిశోకంబునం బొగులుచుఁ బుత్రబిక్ష వేఁడికొనియెనో ! యాగంబు నుపక్రమింప నింకమూఁడు దినంబులున్ననువి. నన్నును, సుగ్రీవ విభీషణాదులను దలంపక, లక్షణు బాహుశౌర్యంబు నూహింపక, సాహసంబున నాడింభకులిట్టి దుండగంబులు సేయందగునె ? అచ్చటి వృత్తాంతంబు తెలియలేదు. వేగవంతులు బుద్ధిమంతులు నైన వేగరులంబంపి శీఘ్రంబుగా నచ్చటి వార్త దెప్పింపు' మనుటయు, భరతుండు లావు వెరవునుం గల దూతల నేవురం బయనంబుసేసి సముఖంబునకుం దోడితెచ్చిన రాజేంద్రుండు చారుల నుపలక్షించి, 'బాలకులు నేరక యపరాధంబుసేసిరి కావున వారలకభయంబొసంగి తోడ్కొని రమ్మనుఁడు. కాక చలపాదితనంబునం బోరి రేని సమ్మోహనాస్త్రంబున మోహింపఁజేసి యిచ్చటికిం బట్టికొని తెమ్మనుఁడు. ఆ చిన్న బాలకులు నన్నుంబోలియున్నారని వేగరులచే వింటి; నదియుగాక సీత ముఖ లక్షణంబు లవ్వటువుల ముఖంబులం గలవని వింటిని. మీరును గలయంజూచి తెలిసి యడవి నేల తిరిగెదరు ? మీ యంబ పేరేమి ? యని తెలియనడిగి సౌమిత్రింగూర్చుకొని వారలం దోడ్కొనిరాడ'ని పలికెను.

-సౌమిత్రిం గూర్చి రాముఁడు దుఃఖించుట-

అంతలో గాయంబులం దొరస నెత్తురులు వెల్లువలు గట్ట హతశేష సైనికులు పఱతెంచి దీక్షితుండైన రాముని పాదంబుల వ్రాలి 'ఓ గళుకులావతంసా, శత్రుఘ్నుని చందంబున లక్ష్మణుండును గుళుని నిశిత విశిఖంబులఁ బంచత్వంబు నొందె. సమర తలంబునం గాలజితుండును సుమంతు(త్రు)ని కుమారులు పదుగురును సౌమిత్రి కన్న మున్న కుళుని సాయకంబులచే రక్తధారలు గుబులుకొన గైరిక ధారా రంజితంబులైన శైలంబుల మాడ్కిఁ, బాచిన మోదుగులకైవడి, జగతి తలంబునం గూలిరి. కోపావేశంబుఁజూచునెడలం గుళుండిచ్చటికి వచ్చు వాఁడని తోచుచున్నయది. ఇంక నేటి యాగంబు! ఆహవంబునకు నాయత్తంబుగ విచ్చేయుఁడు. చిచ్చంటికొనిన పిమ్మటఁ జేటలంగ్రమ్మశక్యంబు గాదు. తగిన యుపాయంబిప్పుడు చేయవలయు, నని పలికిన పలుకులానికించి రఘువీరుండు వెన్ను విరిగిన చందంబున, బరశు ఖండితంబైన భూజంబుపోలిక, మూర్చితుండై, భరతుని సమీపంబునంబడుటయు, నతండు విన్ననై యున్నయన్న నీక్షించి హిమాంబుపూరంబులచేఁ గన్నులొత్తి, కర్ణంబులం గంబురాదు మారంబు లూఁది, శైత్యోపచారంబు లొనర్చుటయు, బెద్దయుంబొద్దునకు నొక్కింత తెప్పిటి కాకుత్స్థుండు జలధర గంభీర స్వనంబున వావిడిచి యేడ్చుచు, 'నకః! పదునాలుగేండ్లాహార నిద్రలు మాని పెక్కు భంగుల నన్నుంగాపాడి, దేవ దానవు లాశ్చర్యంబునొంద సమరంబున నిద్రజిత్తుండ్రుంచి, మహారథిశ్రేష్ఠుండును, గార్తవీర్యునికన్న మిన్నయని పొగడతఁ గనిన నిన్ను మానవ మాత్రుండెట్లు నిర్జించె! మహావీరా, హా ప్రియానుజా, హా సుమిత్రాపుత్రా, నీవులేని జన్మంబేల? ఈ రాజ్యంబేమిటికి? ప్రాణంబువలనం బ్రయోజనంబేమి? తమ్ముల నెడఁబాసి యుండంజాల. వారల సమీపంబునకుంజనియెద. కార్యకంబు నస్త్రంబులందెమ్ము. తమ్ముడా, తామసంబు సేయవలద'ని పలికినం, గేలుమొగిచి భరతుండు 'దేవా, సంగ్రామ రంగంబున భయభ్రాంతులై చారులు పఱతెంచి విన్నవించినగతిం దోచుచున్నయదిగాని, యిమ్మాటలు నిక్కంబులుగావు. లక్ష్మణ శత్రుఘ్నులు మూర్ఛంబొందిరికాఁబోలు! అమ్మహాభుజులకు మరణంబెక్కడిది? ఏను వారలకు సహాయంబుగాఁజని దేవర ప్రతాపాతిశయంబుచేఁ దురంగ చోరకులం బట్టి బంధించి కొని యశ్వంబుదెచ్చెద. నన్నుంబనువు' మనిన, నినకుల తిలకుండు నీకుం దోడుగాఁచేరువగల వానర వీరులందనిచెద. సుగ్రీవుండు, విభీషణుండు నిరువుర

మా యొద్దనుండ నిమ్ము. సరవాసర రాక్షస బల సమన్వితుండవై కదనంబునకుం జను'మనియె.

-భరతాదులు యుద్ధమునకు వచ్చుట--

అంత భరతుడు రఘుపతికిం బ్రణమిల్లి, ధనుర్బాణ తూణీర కవచ శిరస్రాణంబులు ధరియించి, రథంబెక్కి సేనాసమేతంబుగా వెదలె. అప్పుడు కైకేయాపుత్రుండు పవన సందనుం బిలిచి, 'సీవు ముందరంజని సుమిత్రా తన యుల చందంబు తెలిసిరమ్మ'ని పంచినం, బఱచి హనుమంతుండు వారలంగని, తన సందిటం బొదిచికొని వచ్చి భరతుని సన్నిధింబెట్టి 'కుశ విశిఖ సంఘట్ట నంబునం గడునొచ్చిపడియున్న లక్ష్మణుం జూచితే? ఇతండు తొలుత నింద్ర జిత్తుని యస్త్రంబుల నింత నొవ్వం'డని పలికిన, హనుమంతుని పలుకులు విని భరతుండు శోకవ్యాకులిత మానసుండై, 'యివ్వీరుల నింత పరిభవించిన వారలు బృందారకులుగాని, దారకులు గా'రని, యయ్యిరువురం దన యరదంబున నునిచి కొని, వచ్చుచున్నంతలో, సైనిక వీరుల సింహనాదంబులు, నట్టహాసంబులు, పటహభాంకారంబులు నాలకించి కుశండు కోపవశుండై, కోదండ మౌర్ఖి ఘంటారవంబులు సెలంగ నెదురు నడచు సమయంబున, వారల యుద్ధంబు శక్యంబుగాదను భంగి సూర్యుండస్తమించె. పక్షికులంబులు కలకలంబులు సేయుచు గూండ్లకు బారులు దీరె. మృగంబులు పల్వలంబుల నుదకంబులు గ్రోలుటకు వెదలె. కాటుకరాసుల కరణి జీకటులు దిక్కటాహంబుల గప్పె. అప్పుడొకరొకరి మొగంబుగానని యంధకారంబున భరత సైన్యంబులు కుశ లవులం జుట్టుముట్టి, గదాకుంత ముసల తోమర ముద్గర భిందివాల తురికాడి సాధనంబులు వర్షించిన, లవుండు నన్నకు సహాయంబుగా బాలభానుకిరణ ప్రకాశంబులై న నారసంబులు ప్రయోగించి, తిమిరంబులు విరియించుచు, వాడి గొడ్డలిచే గాఢంబులు సఱకిన కరణి, భద్రంబుచే దంతిదంతంబులు తెగవ్రేయు నపుడు, మిణుంగులు పుడమికి మింటికి నొక్కటిగా నెగసి దళంబుల దిహింపం దొడంగె. కుశండును కార్ముక జ్ఞానాదంబు రోదసి కుహరంబునం బర్వ జ్వలింపగల క్రోధాసలంబునకు సూచకంబుగా ధూపరేఖపర్యేనసం బొలుచు భ్రుకుచీమండలంబు ముఖ చంద్రమండలంబునకు సలంకారంబుగాఁ జండమారాండ కిరణంబులం గ్రేణిసేయుచు, బాణంబులు నపారంబుగాఁ గురి

యుచు, సైన్యంబు దైన్యంబు నొందించిన, వారింప శక్త్యంబుగాక చింతించు నవసరంబున, హనుమంతుండు రామానుజుం జూచి, 'వీరి యాకారంబులు రాముని యట్లున్నయవి. కావున సీతాతనూభవులు గావలయు. కాదేని, యాది కూర్మంబునకు, శేషునకు, దిగ్గజంబులకుఁ గులాచలంబులకు భారంబు దోచు నట్లుగాఁ బీనుఁగుబెంటలుసేసి, బలంబులం దునుముట యెట్ల?'ని పలుకుచు నుండఁ, గుశుండు లవునిం జూచి 'వీరలు పొంచు తెజుంగు గనుంగొనిన యుద్ధ సరణిగాఁ దోచలేదు. మ్రుచ్చులవలఁ గనబడుచునున్నవారు. నీవు హయంబు నేమఱకయుండుము. సైన్యంబులనెల్ల నేనుక్కడఁగించెద'నని పలికి, భరతున కభిముఖుండై 'నీ సోదరులు పడిన చోటికి నిన్ను దైవంబు దెచ్చె. లవాగ్రజుని యెదుటఁబడి యెందుఁబోఁగల'వని కైకేయానందను నేడు కాండంబుల, సుషేణు నన్నియ తూపుల, నంగదుని వేయిబాణంబుల, నాంజనేయుని నూలు సాయ కంబుల, నీలుని నేనూలు మెఱుంగుటమ్ముల, గవయు నిన్నూలు శరంబులఁ, బనసుఁ దొంబది నారసంబులఁ, గుముదుని నన్నూలు ప్రదరంబుల, జాంబ పంతుని మూఁడువేల కంకపత్రంబుల నొప్పించి, హతుల మూర్ఛితులఁ బరాజితులంజేసి, సింహనాదంబు సేయుటయు, దేవతలు పుష్పవర్షంబులు గురియించిరి. ఘోరతరంబైన సీతాకుమారుని సమరంబుఁ జూచు వేడుకచేఁ బొడవుగా నెక్కినోయనఁ బొడుపు గుబ్బలి యుత్తమాంగంబునకు మణిమయకీరీటంబు కరణిం బ్రకాశించుచు మారాండ మండలంబు తూర్పుదెసఁ జూపట్టె.

అప్పుడు భరతుని శాసనంబునఁ జతురంగబలంబు లొక్కమొగిం జుట్టు ముట్టిన, లవుండాబలంబు విరియించి యాఱునారసంబుల భరతుని కోదండంబు ఖండించినం, గుశుండు మార్గజాసారంబు లనర్గళంబుగాఁ బ్రయోగించిన, భరతుండు మూర్ఛితుండై యరదంబుమీఁద నొరగంబడుటయు, మారుతకుమారుండు కట్టలుకం బెట్టుగా నట్టహాసంబు సేసి, యొక్కమహిభరంబు పెకలించి నైచుటయు, దాని శకలంబులుసేసి కుశుండు బలప్రకరణంబులు వికలంబుగాఁ బరిమార్చెను.

-భరతుండు మూర్ఛిల్లుట విని రాముఁడరుదెంచుట-

(అంత) హతశేషులు పఱతెంచి తద్వృత్తాంతంబు శ్రీరామభద్రునితోఁ నెలియం జెప్పిన, నమ్మహారథుండు విభీషణ సుగ్రీవుల తోడంగూడఁ చతు

రంగబల సమేతంబుగా నరుగుదెంచి యాహవ రంగంబున సాహస ధురీంబులు సౌందర్య రేఖాలంకృతులును, శరచాప తూణీర ధరులును, సంగజ ప్రతిమానులు, నాత్మ ప్రతిబింబంబులునైన యర్భకులం గనుంగొని 'మీకు జాతకర్మ నామకరణాదు లెవ్వరు గావించిరి? ధనుర్వేదం బెవ్వరిచే నభ్యసించితిరి? యుద్ధ కౌశలం బెవ్వరు నేర్పిరి? మీకుం దలి దండ్రు లెవ్వరు? ఎఱింగింపు, డనుటయు, లవాగ్రజుండు 'సమరంబునకు వచ్చి మా పుట్టు పూర్వోత్తరంబు లేల యడిగెదరు? మీ తేట మాటలకు లోబడి హయంబు నిచ్చువారము గాము. అయిన మీనుంతవారలడిగినఁ జెప్పకుండుటయుం దగవు గాదు. మారు జాతకర్మంబు నామకరణంబుఁ జౌలంబు నుపనయనంబును వేదశాస్త్ర రహస్యంబులు విలువిద్యయు దివ్యాస్త్ర సంపదయు గదాఖడ్గకుంత తోమరాద్యాయుధ నైపుణంబును, నఖిల పాపహరంబును సకల మనోరథ సాధనంబును, గైవల్యప్రదంబునునైన శ్రీరామాయణంబును, వాల్మీకి మునీంద్రుండు నిర్వాజ కృపాకటాక్షంబున నెఱింగించె. 'మా తల్లి సీతాదేవి యిక్కానలో మమ్ముఁగాంచె' నని సీతా నామ స్మరణంబు సేయుటయు, రఘునాథుండు రథంబు మీద నొఱగి, ముహూర్తమాత్రంబునకుఁ దెలివినొంది, సుగ్రీవునిం జూచి, 'వీరలెవ్వరో తెలియం జూడు' మనిన, నిననందనుం 'డిక్కుమారులు పురాణ పూరుషుని పోలిక నున్నారు. మీ కుమారులగుటకు సందియంబు లేదు. కాకున్న నిట్టి శౌర్య ధైర్య సాహసంబులు వుట్టునె?' అని పలుకునంతలో, నీయిండ్లొక్క మహాశైలంబు పెకలించి వైచుటయు, వారలన్నగంబు చూర్ణంబుసేసి కాలానల శిఖా సంకాశం బైన శరం బరివోసి యేసిన నీలుండు గూఱె. తోడన తద్రక్తబిందువు లెన్ని గల వన్నియు నీలురై మార్కొనుటయు, జానకీ కుమారుం 'డందఱ నన్ని శరంబుల రూపుమాపి నరవానర రాక్షస సైన్యంబుల నానాశస్త్రాస్త్రజాలంబుల గుదులు గ్రుచ్చిన, రాఘవుండు బ్రాతృజనుల పాటును సైనికుల చేటును, నక్కుమారుల పోటును జూచి, హాలాహల కీలాకరాశంబులైన మెఱుంగుటమ్ముల వింట సంధించి, ప్రయోగించిన, నది యక్కుమారుల పయిం దాఁకక, కేడించి చనుటయు, రఘువీరుండు మరల దివ్యభాణంబు లనేకంబు లేసినఁ, గవలు వాని సన్నిచి నాలుగేసి తునుకలు గావించిన, రాఘవుండు వారల కరలాఘు పంబు తనకు సమానంబని తెలిసి, యుద్ధంబు సేయ నొల్లక యూరక యుండె.

—శ్రీరాముడు మూర్ఛిల్లుట—

(అప్పుడు) కుశుడు నిశిత విశిఖంబులచే మర్మంబులు నొప్పించిన, మరణ సమానంబైన మూర్ఛనొంది (శ్రీరాముడు) రథంబుపై నొకగంబుకు టయు, లవుండు లాఘవంబున నయ్యరదంబున కుఱికి, యతనిం బొరలించి, కిరీట కుండల హార కేయూర కటకాంగదాది భూషణంబులును, బీతాంబరంబు నొడిసికొని, భరత లక్ష్మణ శత్రుఘ్నుల భూషణాంబరాదులు గైకొని, రఘు వీరుని ధరాతలంబున దొర్లించి, యా దివ్యరథంబుపై నధివసించి, యన్నయుం దమ్ముండునుం బోవునెడ నొక్కచోట మిక్కుటమ్ములైన యుక్కుటమ్ములచేఁ జాల నొచ్చి పడియున్న జాంబవంతుని హనుమంతునిం జూచి, లవుండు నవ్వుచు, 'మన యమ్ముకు ముదంబుగా నీ భల్లూకంబును వానరంబునుం గొని పోవుద' మని పలికిన, నాంజనేయుండు భల్లూక వల్లభుం జూచి, మెల్లన 'కంటివే? రామ లక్ష్మణ భరత శత్రుఘ్నుల యవస్థ! మన మెంతవారము? బ్రహ్మాదులకేనియు శుభాశుభము లనుభవింపకఁ దీరదు. వీరలం గిరుకు వెట్టి పోవుదమంటిమేని, లవుండు మిక్కిలి మొక్కురీఁడు. కావున మనకుఁ బ్రాణ హానియగుం గాని ప్రయోజనంబు లేదు. దైవానుకూల్యంబును జాలదు. జీవంబులుండిన వలసిన శుభంబులు పడయవచ్చు. పట్టుకొని పోయినం బోవ నిమ్మ'ని యూరకుండుటయు, బాలభాను ప్రభాభాసమానంబును, సముజ్జ్వల కేతనంబును, సమీర సంచలత్పతాకంబును, దివ్య సైంధవ బంధురంబును, నవ రత్న ఖచితంబును, జలధర గంభీర స్వనంబును, వాయువేగంబునైన దాశరథి రథంబున జాంబవంతు హనుమంతులఁ దీవియలఁగట్టి, యాడ్చుకొని పర్వశాలకుం జని, యెదురునూచుచున్న తల్లికి మ్రొక్కి. 'అమ్మా, నీకు వేడుకగా నీ భల్లూకంబును, వానరంబును బట్టికొని వచ్చితిమ'ని, ముందరంబెట్టి, రామలక్ష్మణులు మొదలగు నన్నలువురన్నదమ్ములపాటు విన్నవించుటయు, జానకీదేవి విస్మయా క్రాంతయై, 'రఘువీరుని మీరు జయించుట జింక'పిల్లలు సింహంబును జయించిన తెఱంగుగా నున్నది. దీని నమ్మఁగూడదు. ఆయినను దైవయోగం బెవ్వరికి నెఱుంగనగు? అక్కటా! నే నజ్ఞాతవాసంబు సేయుచు నా యునికి యెరు తెఱుంగకుండఁ ద్రవంబు సేయుచు నుంటి. నన్ను బయలుపఱచితిరి'. అని

లవునిం జూచి, 'వాల్మీకి యిచటికి రాకమున్నె యభిమాన ధనులైన యీ జాంబవంతుని, హనుమంతుని నచ్చటనే విడిచి రమ్మ'నుటయు, నతండట్ల కావించె.

-వాల్మీకి శ్రీరామాదుల మూర్చ దీర్చుట-

అంత నారదునివలన నావృత్తాంతబంతయు నెఱింగి పరుణచోకంబు నుండి వాల్మీకి సత్వరంబుగా నిజ తపోవనంబునకు వచ్చి, యాశ్రమ ద్వారంబున మూర్తి మూతంబులైన దివ్యాస్త్ర మంత్రంబుల కై వడి నతుల తేజో విరాజమానులైన జానకీ సుతులంగాంచి దీవించి, కౌగిలించుకొని, 'మీకుఁ గయ్యంబు సంఘటిల్లెనని వింటి. రాఘవుల దివ్యాస్త్ర ఘాతంబులచే గాయంబులు లేవుగదా?' అని బాణితలంబున మేనులు నిమిరుచు 'మీకేల యాలంబయ్యె? సవిస్తరంబుగా నెఱింగింపు' డనినఁ, గుశుండు హయంబుఁ బట్టుటయును, సౌమిత్రి భరత శత్రుఘ్నుల పాటును, నరవానర రాక్షస వధంబును, రామ విభుని నిధనంబునుం దెలిపిన, విని వాల్మీకి, 'యక్కటా! యిట్లు చేయుదురే? ఏమియు నెఱుంగని బాలకులు మీర'లని పలుకుచు, రక్తమాంస మేదో మస్తిష్కమయంబును, భూత బేతాళ పిశాచ సంకులంబునై, దానవ మానవ వానర దేహఖండంబులచేతం గనుపట్టుచు, ఘోరతరంబైన రణాంగణంబునకుం జని, రఘువీరుల నలువురం జూచి, కమండలూదకంబు కరంబునం గొని యభిమంత్రించి చల్లుటయు, వారలు సుఖ నిద్రఁజెంది మేల్కొంచిన తెఱంగున మూర్చలు దొఱంగి, యుదయార్కబింబంబుల చందంబునం బ్రకాశించుటయు, దివ్య దుందుభి ధ్యానంబులు, నప్పరోనాట్యంబులు, బుష్పవృష్టియుం గలిగె. దేవత లమృత వర్షంబులు వర్షించుటచే నర వానర యాతుధాన బలంబు లన్నియు నెప్పటియట్ల బదికె. అంత, మునిజన సేవ్యమానుండైన వాల్మీకి మహామునికి రాఘవుండు, తమ్ములుం దానును నమస్కారంబు గావించిన, నత్రపోధనుం డాశీర్వాదంబుసేసి యిట్లని (స్తుతించె):

-వాల్మీకి శ్రీరాముని స్తుతించుట-

'మహాత్మా, నీవు జగన్నాయ కుండవు. స్పృష్టి స్థితి సంహారంబులు నీ లీలా విహారంబులు. కులాయండు చిఱుతకలశంబులు, గరగరలు, కటాహం

బులుంజేసిన కరణి, నీవు కొందఱ నధికులను, గొందఱ నల్పులనుగా సృజించి నాడవు. నీవు శ్రీమన్నారాయణుండవు. సీతాదేవి శ్రీమహాంక్షి. మేలీలావినోదంబులు వేద సన్నతంబులు. కొడుకు లెఱుంగక తప్పు సేసినదండ్రీ సహింప వలయుంగాని, నిగ్రహింపఁ జనదు. పుత్రుల శౌర్యంబును దేజంబును విద్యయు జనకులకు సంతోష కరంబులు గదా ! అతి బాల్యంబునఁ దాటకను వధించి, హరుని కోదండంబు ఖండించి, భార్గవుగర్వంబు మాన్పి, విరాఢు వధించి, ఖరదూషణ మారీచ కబంధాదులఁ దెగటార్చి, వాలినొక్క కోలం గూల్చి, లవణ జలనిధిం బంధించి, రావణ కుంభ కర్ణ ప్రముఖ నిఖిల రాక్షస సంఘంబుల నంతంబునొందించి, బ్రహ్మరుద్రాదులు నుతింపఁ జటిల ప్రతాప దీపితుండ వైన నీ యెదుటఁ బద్మ గర్భాదులైన నిలువం జాలరనిన యెడఁ, జెక్కుగీడిన నేడువనేరరు. ఉగ్గద్రావు ప్రాయంపు శిశువు తెదిరింపఁ జాలుదురే? నేను బాతాళంబునకు వరుణుని యాగంబు నెరవేర్చుటోయి యుండుటకతన నీ తనూభవులు నిన్నెఱుంగని కతంబున నింత యపఖ్యాతి సంభవించె ?

అనిన విని, శ్రీరామచంద్రుండు సంతుష్టాంత రంగుండై, యబ్బాల కులంజూడవలెఁబిలిపింపు మనుటయు, వల్మీక సంభవుండు శిష్యులంబనిచి పిలిపించినఁ గుశలపులు గవదొనలు బిగియించి, ఖడ్గంబులువట్టి, శరణాపంబులు వీణీయలుంబూని, వచ్చి, గురు సమక్షంబున నిల్చి, నమస్కరించి, తదను మతంబునఁ బంచపాతక హరంబును, గాయత్రీమయంబును, భుక్తి ముక్తి ఫలదంబును, సీతా చరిత్రంబును, బవిత్రంబునైన శ్రీరామాయణంబు నానారాగంబుల వర్ణవిన్యాస విశేషంబులఁ, దాన మానంబులం దుంబురు నారదులకరణి గానంబు సేయుటయు, రఘువంశాగ్రగణ్యుండు వారలంబునఁ పునరానింగనంబు సేయుచు, సీతా వియోగ సంతాపంబుమాని, హర్ష బాషపంబులుగురియ గద్గదకంతంబున సౌమిత్రితో, 'వీరల ముఖ సౌందర్యం బవయవ సౌకుమార్యంబుఁజూచిన జానకి యట్లయున్నయది. కంటివే?' యనుటయు, సౌమిత్రి 'మిత్రకులాగ్రణి, నీ శాసనంబున నిర్భర గర్భ పరిపూర్ణయైన జానకిదేవిం గాఱడవిలోన నిర్దయత్వంబున

విడిచివచ్చిన, నయ్యమ్మ యప్పుడే మూర్ఛిల్లి పంచత్వంబు నొందినట్లుండె' ననుటయు, వాల్మీకి, 'రఘునందనా, ఆ సమయంబున నేను యాగ యూప దారు హరణార్థముగా నా వనంబునకుం జని, యబలావిలాపంబు నాలకించి, చేరంజని శోకాక్రాంతయు, ధూళి ధూసరిత కేశభార వివర్ణవదనయు నైన, పథూమణింగుం గొని, నీవెవ్వరిదానవు? ఏల శోకించెద వనిన, నేను జనక రాజ తనూజనుఁ రఘూద్యహుండను మధ్యర్థ. లోకాపవాద నిమిత్తంబుగా నన్ను నడవులం ద్రోయించె ననిన, నూఱడిచి, యాశ్రమంబునకుం గొనిపోయి, తపస్వినుల నియమించుటయు, వారలు గర్భ సంరక్షణంబు సేయుచుండఁ గతిపయ దినంబులకు నొక్క శుభ లగ్నంబున నిక్కుమారులం గనిన, నేను జాతకర్మాది విధానంబు లాచరించి, వేదవేదాంగంబులు ధనుర్వేదంబుఁ జాపవిద్యాకౌశలంబును, శ్రీమద్రామాయణంబును నేర్పితి' ననిన, రాఘవుండు, 'మహాత్మా, నీ కృప యెవ్వరియందు గలిగె వారలు కృతకృత్యులై నీ యనుగ్రహంబున నభివృద్ధింబొందుదురు. మా బోఁటులంబేర్కొననేల?' యనియె.

-శ్రీరాముడు పుత్రులంగొని యయోధ్యకుఁ జనుట-

అప్పుడు వాల్మీకి యర్భకులం జూచి, కనుసన్న సేయుటయు, వారలు తండ్రి పాదంబులకు మ్రొక్కి దండప్రణామంబులు గావించి, 'యజ్ఞానులము. అపరాధులము. ఊహాపోహా పరిజ్ఞానంబు లేఱుగని మూఢులము. ఆత్మద్రోహులము. మమ్ముం గటాక్షింపుము. మేము వై దేహీనందనులము'. అని పలికి వెండియుండండ ప్రణామంబు సేసి లేవకుండిన, శ్రీరామచంద్రుండు కరుణాకలిత హృదయుండై, తన దీర్ఘభుజంబులచే వారిని లేవనెత్తి, శిరంబులు మూర్కొని, యంకంబున నునిచి, సంతసంబున మన్నించి, యధ్వరాశ్వంబుఁదోడ్కొని, సేనా సమేతంబుగా నయోధ్యకువచ్చి వాల్మీకి నవలోకించి, సభామధ్యంబున నిట్లనియె. 'మునీంద్రా, నీ పుత్రికయగు సీత పరమసాధ్వీ. నాఁడు దేవతలు, రాక్షసులు, వానరులుంజూడ నగ్నిప్రవేశంబు సేసె. అది ప్రజలెఱుంగరు. కావున సందియంబు నొందెదరు. పీఠల సందేహ నివృత్తిసేయంగోరెద. ధర్మతీనందనం బీతి పింపు' మనిన, మహర్షివర్యుండు నిజాశ్రమంబునకువచ్చి, యందుఁ దపఃకృత శరీరయునైన జనక పుత్రికంగాంచిన, నడ్డేవి మునీంద్రు పాదంబులకెఱుగి 'మహాత్మా, నా తనయు లేవటనున్నారు? శాత్రువులవారిం బడిరో? పతి నెడఁ

బాయుటయుంగాక, పుత్రశోకంబు నొందవలసియున్నదో? నన్ను బ్రహ్మ దేవుండు శోకంబునకై సృజించెనో?' అని విలపింప, నూరార్చి యమ్ము సింధుండ్రు 'వత్సంబునెడచాఁసిన ధేనువు కరణి నేల యడలెదవు? దుఃఖార్తవైన నీవేమి పల్కిన మాకు నెగ్గుగాదు. నీ కుమారు లిరువురు నయోధ్యాపురంబునం దండ్రు చెంగట సుఖంబున నున్నవారలు. కాకున్నుండు నిన్నుం దోడ్కొని రమ్మనిపంచె' నని పలికి యరుగుదెమ్మని యమ్మానవతీమణిం దోడ్కొని యయోధ్యాపురంబునకు వచ్చుటయు, రఘూద్వహుండు పరమానంద కందళిత మానసుండై పుత్రులు గొలువ, భార్యాసమేతంబుగా హయమేధంబు సాంగంబుగా నెఱవేర్చి, సంపూర్ణ దక్షిణల ఋత్విజులం బ్రీతినొందించి, ధన కనక రత్న భూషణాంబరాదులచేత నాశ్రితుల, మిత్రుల, భృత్యుల, భూసురుల నృపులనందఱం దనియించి, రాజ్యపరిపాలనంబు సేయుచు సుఖంబున నుండె. ఏ సరళిం గుళలవులతో శ్రీ రామభద్రుండు రణంబుసేసె, నారీతి నర్జునుండు బ్రభువాహనునితో యుద్ధంబు సేసెను.

ఇవిధంబున బ్రభువాహనుం డర్జునునితోడం దారసిల్లు నవనరంబున, హంస కేతనుండు తన తనూభవులు గయ్యంబునం బడిన యప్పుడు శ్రీకృష్ణుండు తన యందుఁ జేసిన సన్మానంబు మనంబునం దలంచి, శౌరికిం బ్రయ సఖుండైన కిరీటి కార్యంబునఁ బ్రాణంబులీయ నిశ్చయించి, బ్రభువాహనుని దాకి, యతని చక్రరక్షకులగు యోధవరులు వేయింటిని వేయి బాణంబుల ఖండించి, వెండియుఁ గాలదండోపమానంబులగు కాండంబులు నిగిడించి, యరదంబు చక్కడిచి, ప్రతివీరుండు ప్రయోగించు శిలీముఖంబులు విముఖంబులు గావించి, తోడనే తన్నుఁజుట్టుకొనిన యయిదక్షిణుల సైన్యంబు రథగజతురగ పదాతి బృందంబుల తోడం దెగటార్చి, ప్రళయ కాలరుద్రుండునుంబలె మండుటయు, బ్రభువాహనుండు సత్వరంబుగా వేఱొక్క రథంబెక్కి, హంస ధ్వజుని మార్కొని, వేయిబాణంబులచే నరదంబు వేయితునుకలు గావించి, మణియు నిశిత విశిఖంబులు పరఁగించి యా రాజును మూర్ఛితుంజేసి, మూర్ధాభిషిక్తులైన రాజేంద్రుల రథ రథ్యసూత సమేతంబుగా వేయిమంది నొక్కనిమిషంబునం దెగటార్చి యార్చుటయు, యావనాశ్వకుమారుండైన సువేగుండడ్డుపడి, తొమ్మిది బాణంబులఁ గిరీటి నందను యురంబును, మూడు నారసంబుల నాతపత్రంబు, ధనువును, బతాళయుఁ దునిమి, యతని యొద్ది వీరయోధుల వేయింటిని వేయిబాణంబులం

దెగటార్చి, వెండియుం బదిమాటుల ప్రదరంబులు నిగిడించి బ్రభువాహనుని దేహంబు నిరంతరంబుగా గ్రుచ్చె.

-సువేగ బ్రభువాహనుల యుద్ధము-

ఇవిధంబున సువేగుని శరవేగంబుఁ జూచిన దేవేంద్ర పౌత్రుండు దావ పావకంబునుంబలె విజృంభించి, వాని బాహుగర్వంబు వారించుచు, బ్రచండ కాండంబులు ప్రయోగించి తెల్ల యేనుంగు తండంబులం ద్రుంచి, మాతంగ తురంగ శతాంగ భట కళేబరంబులచే రణభూభాగంబు గప్పి, వెండియుం గ్రోధావేశంబుఁ గోదండంబునందొక్క పాఠవాతి యమ్ము దొడిగి, యాకర్ణాంతంబుగాఁ దిగిచి, సువేగుని రెండుగా ఖండింప దలంచి యేసినఁ, గత్తిరించిన చందంబునఁ బూర్వాధికాయంబులు సమంబుగాఁ దూచినట్లు తెగి, తత్తండంబులు క్రిందంబడునంతలో సువేగుని కరలాఘవం బేమని వర్ణింప! నాల్గు బాణంబులు వింట సంధించి, బ్రభువాహను వక్షస్థలంబు దుయ్యనేసిన, మూర్ఛాకలితుండై కప్పడి పట్టి ధరాతలంబునం బడియె. అవిధంబుఁజూచి సిద్ధసాధ్యచారణ సంఘంబులు విమతించె. అనంతరంబ, యతి శ్రీఘంబుగా మూర్ఛదెలిసి చిత్రాంగదాకుమారుండు ప్రకయకాల రుద్రుండునుం బలె రౌద్ర రసోల్లాస భాసురుండై, కిరీటి దుట్టునున్న యోధవీరులం బెక్కండ్ర సుక్కణఁ గిచె. అప్పుడు బ్రభువాహనునిచే భండనంబునం బడిన రాజులం దత్పురంబునకుం గొనిపోయి, చిత్రాంగదా సపత్నియగు నులూచి విశల్యకరణీ ప్రముఖంబులైన యౌషధంబులచేఁ జికిత్సలొనరించి కాపాడుచుండె. అప్పుడు ధనంజయుండు కర్ణకుమారుం జూచి, 'మన సైన్యంబులు నిరవ శేషంబుగా సమయింపఁ బడియె. హంసధ్వజుండును, యౌవనాశ్వండును, సువేగుండును, నీలధ్వజుండును, మొదలైన దొరలు పెక్కండ్రు పడిరి. ప్రద్యుమ్నుండు పట్టుబడియె. అనుసాక్ష్యుడేమయ్యెనో యెఱుంగము. కుమారకా, కాలంబు విపరీతంబుగాఁ దోచుచున్నయది. నా దేహచ్ఛాయ శిరోవిహీనంబుగాఁ గనంబడియెడు. కనులఁ గోపొగ్గిజ్వాలలు మట్టుపడియె. మఱియు దుర్నిమిత్తంబులనేకంబులుగాఁ కనుపట్టుచున్నవి. ఏమయిన నేమి! చావునకుం దలంకం బనిలేదు. నీవును బాణ సహస్రంబులచే జర్జరితాంగుండవై మిగుల నొచ్చియున్నవాడవు. నేను

టీవితుండనై యుండు సప్పుడే నీవు దప్పి పొమ్ము. తిలోదకంబులైన నిత్తువు. అకటకటా ! అసిధారావ్రతంబుగాఁ బాండవాగ్రజుండు యాగంబునకు దీక్షించి నా భుజావిక్రమంబు నమ్మి, మహా క్రతువు నుపక్రమించిన యత్నంబు విఫలంబయ్యె. ఖదిర బదరీ పలాశ బిల్వ యూప కలాపంబు లోపంబునొందె. చషాలకల్పనంబు మృషయయ్యె. అరువది నలుగురు విప్రదంపతులు యజమాను నకుఁ జేయం బూనిన కనక కలశ పాత్రాభిషేచన విధానంబు వృధ యయ్యె. కనక మయంబైన శలాకా శతంబుచే విరచితంబును, శార్దూల చర్యోపయోజితంబునునైన ధవళ చత్ర సముల్లాసంబు హాసంబయ్యె. యాగ మండపాభ్యంతరంబున హర్షమాణులైన బ్రహ్మర్షి మహర్షి పుంగవుల మంగళాశీర్వాదంబుల యర్థంబులు వ్యర్థంబులయ్యె. అవభృథస్నాన సమయంబున బంగరు శలాకల కరణి శృంగారంబులు దనర సర్వాభరణ భూషితలై యఘూల్యంబులైన గంధ మాల్యాంబరంబులు ధరియించి పదేసి యేండ్ల బాలికలు కనక దండ మండి తంబులైన చామరంబులు వినరు వైభవమ్ము వమ్ముయ్యె. రుక్మిణీ సమేతుండైన పుండరీకాక్షునకు నగ్రపూజ సేయవలయు నను ప్రసంగంబు భంగంబయ్యె. ఇంకనెంత వగచిన నేమికార్యంబు! నా జన్మంబు వ్యర్థంబయ్యె. సంగరాంగణంబునం బగతుని తోడం దలపడి నాయోపిసంతయుం బోరి మరణంబు నొందుట మేలు. నీవు కృష్ణ యుధిష్ఠిరుల పాలికింజని యీ వృత్తాంతంబు పలుకరింపు' మనిన, వృషధ్వజుండు కపిధ్వజునితో నిట్లనియె: 'అయ్యా, బహు భాషలు నేను బలుక నోడును. రవి బింబంబు ధరణీతలంబున వ్రాలిన, సముద్రంబు లింకిన, ధరణీతలంబు తలక్రిందైన, మేరువొడగిన నేనియు, వైరి పీరులకు వెన్ను సూపువాడగాను. దేవేంద్రాది దేవత లెదిరించిరేనియు, జయింపఁ గలయట్టి నా ముందట నీ శాత్రువులేమాత్రము! నీ ప్రాపున నుండుటఁ జేసి నా కసాధ్యంబు లేదు. ఏలినవారి కార్యంబున, మిత్రకార్యంబున, గోబ్రాహ్మణకార్యంబున, నెవ్వఁడూ దేహంబు పరిత్యజించు, నతనికిఁ గైవల్యం బెమరుగా వచ్చునని ధర్మకోవిదులు పలుకరింతురు. నా పరాక్రమంబు గనుగొను'మని మ్రొక్కి, రథారూఢుండై దుర్వార భుజాగర్వంబు నిర్వహింపబూని, యుభయ సైన్యంబులు విరుతింప, వృష కేతనుండు ముఱు కేతనునిందాకె.

-వృషకేతన బ్రభువాహనుల యుద్ధము-

అంతః గిరిబీ నందనుండు వృషకేతను వీక్షించి, యతని వక్షంబునందు మూడు బాణంబు లేసిన నది వెన్నున డుస్సి, పాతాళ గంగాజలంబులు గ్రోలం బొవు చందంబునఁ బుత్రమితోనం దూఱిన, సూర్య పౌత్రుండీడఁజనక మూఁడు శిలీముఖంబు బురంబునం గ్రుచ్చిన, బ్రభువాహనుండు సారథి రథ రథ్య కేతన చ్చుత్ర సమేతంబుగా రథంబు దునుమాడినం, గర్జపుత్రుండు వేతోక్క శతాం గంబునెక్కి, పరాక్రమించినం, బార్థనందనుండు దానిం జక్కడిచె. వెండియు నొందు రథంబు మీద నెక్కిన, నవ్వీరుండు దాని ఖండించె. అవ్వీధంబున వేయి రథంబులు ఖండించిన, రాధేయ తనూభవుండు వేతోక్క యరదంబు నెక్కి, నానావిధ శస్త్రాస్త్రంబులు గురిసిన, నరనందనుండు సరిపోరు నెక వృషకేతనుం డాగ్నేయ పార్జన్య యామ్య సౌరాది బాణ పరంపరలు ప్రయోగించిన జిత్రాంగదా కుమారుండు నారాయణాస్త్రంబున నన్నియు ఖండించి కర్ణసూనుంఁ జూచి, 'మద్బాహుపరాక్రమంబునం బొలిసిన నీసేనల చందంబు గనుగొంటివె ? వృత్రాసురుం డమరేంద్రు నెదిరించు చందంబున నీవు నా యెదుటం బడితివి. ఎందుబోయెదవు ?' అని చిరునగవు నెమ్మొగమ్మున నివృట్టి, వాయువ్యాస్త్రంబు వింటు సంధించి, వృషకేతనుని యురంబు డుయ్య నేయుటయు, నతంఁడెగసి బ్రహ్మాండ కటాహంబునం గొట్టువడి భూమి పయిం బడక జీర్ణపర్జంబు నుడిగాలిలోనం దవలినట్లు, ప్రాకృశ్చిమ దక్షిణోత్తర దిశాభా గంబులం జాట్టుముట్టి, మూఁడు ముహూర్తంబులలో గ్రమ్మర యుద్ధంబునకు వచ్చి, వ్రాలి, కర్జపుత్రుండు కుదురుకొని, బ్రభువాహనునిపయి నుద్ధరా స్త్రంబు ప్రయోగించుటయు, నతండు రథంబుల తోడం గూడ రవిమండల పర్యంతంబు నెగసి భగ్ను రథుండై, దగ్ధపథుండైన సంపాతి పక్షియుంబలె పుడచిపయింబడిన, నతని నవలోకించి, వృషకేతనుండు 'హంసధ్వజాది స్వపాలురం బలువురఁ బొలియించితి. మదీయ శరాగ్ని దగ్ధుండవై యప్పా తకంబుఁ బాపికినుము'. అని శిఖి శిఖాసంకాశంబులైన శిలీముఖంబు లనే కంబులు ప్రయోగించినం, గవ్వడి తనయుండు నవ్యుచు వాని ఖండించి, గగనంబున కెగసి, మందర నగంబు చందంబున వృషకేతను నరదంబుపయిం చుచుకుటయు, సయ్యరదంబు భూతలంబున నణంగి కనం బడదయ్యె.

వృష కేతనుండు లాఘవంబున నవ్వలికిం దుమికినఁ గిరీటి తనయుండు శరపం చకంబున నతని మర్మంబులు నాటించి, యార్చినం, దరణిపౌత్రుండు పినతం డ్రింజూచి, 'మున్ను మీతోడం బోరునప్పుడరదంబు పుడమితో నణంగిన రాధే యునంత యోధు నిన్నుంజూచి నిలుపు మని వేడె. నేనట్లు పలికినవాడగాను. నా ప్రతాపంబు గనుఁగొన నవధరింపు'మని పలుకునంతలో, బ్రభువాహనుం డొక్క శరంబునఁ గర్ణజుని శిరంబు పగులనేసిన సరకుగొనక, యతండు పెక్కుశరంబు లొక్కుమ్మడిం గురిసె. ఇవ్విధంబున నొకరి నొకరి చీరికిం గొనక, కొంతతడ వంబరంబునం, గొంతసేపు భూతలంబునం, గొంతవడి దిగంతంబులయందును రథంబు లెక్కియు, విరథులయ్యును, నిమిష మాత్రంబు నిలువక తమ శరీరంబులంగాడి పాటిన కాండంబులచే ఖండితంబులైన మాంసఖండంబులకై కాక కంకగృధ్రంబు లాకసంబున గుంపులు గూడ నయిదహారాత్రంబులు నిరంతరంబు సమరంబు సేసిరి. అంత నాబ్రభువాహ నుండర్బుదన్యర్బుద సంఖ్యలైన బాణంబులచే నొప్పించి, 'కర్ణనందనా, యిన్నిదినంబులు నాతోడ నెదిరించి పోరినయపుడే మెచ్చుకొనవచ్చు; నింకనిన్ను బొరిగొనక విడువ. ముకుంద చరణారవిందంబులు డెందంబునం బాదుకొల్పు'మని పలుకుచు, మెఱుంగులు దురంగలింపు నర్థచంద్ర బాణంబు నిగిడించినఁ గర్ణతనయుండా బాణంబు మూఁడు తునుకలుగా ఖండించి, యట్టహాసంబు సేయునంతలో, బార్థసూనుండు గనకరేఖావిరాజితంబును, గంకపత్రచిత్రితంబును, గాలాగ్నికీలా సంకాశంబునైన కాండంబు నా వృష కేతను కంఠంబు లక్ష్యంబుగాఁ బ్రయోగించిన; గుండలాలకృతంబును, జంద్ర మండల సన్నిభంబునైన యాతని ముఖమండలం బెగసి పుండరీకాక్షునిఁ బేర్కొనుచు గాండీవి పదంబుల వ్రాలినం, దత్కబంధంబు చతురంగ బలం బుల మడియించుచుఁ బుడమిమీదం బడియె.

అంతఁ గుంతీనందనుండు పూర్ణచంద్రోపమానంబును, గిరీట కుండలా లంకృతంబునైన కర్ణజుని శిరంబు కరంబుల బూని, 'హా, వీరమూర్ధన్యా, హా, యుధిష్ఠిర సన్మాన్యా, హా, కుమార కంఠీరవా, హా, వైరిభయంకర జ్యారావా, నిను రిత్త చంపికోటి. ప్రియనందనుండవు, నర్కుని మనుమండవు నైన నిన్నుఁ గైదువుల పాలుసేసి లోకబాంధవుని తోడి విరోధంబు సంపాదించి కొంటిని. అభిమన్యుననంతరంబున నన్వయంబు నీవలన నిల్చునని నమ్మియుంటి.

గుణనిధానుండవైన నిన్నుం గోలుపోయి కృష్ణయుధిష్ఠిరుల చిత్తంబులు తలంబు నొందించితి. మున్నుహయమేధాశ్వుంబు సాధించి తెచ్చునప్పుడు భీమ సేనునకు సహాయంబుగాఁ జని వైరుల జయించి వాజిని హరించిన నీవిప్పుడు నాకు సహాయంబుగా వచ్చి, విపత్తుల చేతంబొలిసి యటవి పత్తుల పాలయితివే ! కుమారకా, దినమణి లేని దినంబు కరణి, దీపంబులేని యంధకారమందిరంబు చందంబున, లింగంబు లేని పీఠంబు కరణి, నీవులేని జయంబు నిష్ఫలంబని, బహు ప్రకారంబులం బలవించి, తన యురంబున నతనిశిరం బునిచికొని, మూర్ఛితుండై, పెద్ద యుం బ్రొద్దునకుఁ దెలిసి వెండియుం బరిదేవనంబు సేయు ధనంజయుం గనుం గొని, బ్రభువాహనుండిట్లనియె: 'ఏను వైశ్యునకుం బుట్టిన వాడఁ గావున సంగ రంబను సముద్రంబుతో, సరదంబు నావనెక్కి, వీరయోధ శిరోరత్నంబులు బేరంబులాడుచు, గర్జనూనుని శిరంబనియెడి యనర్థంబైన రత్నంబు వెలకుం గైకొని నీకునిచ్చితి. దీనినిం బశుపతికి నర్పించి, పాశుపతాస్త్రంబు గైకొని నన్ను మార్కొనం జూడు' మనిన విని, కిరీటీ, కర్ణసూతి మస్తకంబు రథంబుపై నునిచి, కన్నుల నిప్పులు పులిలం జూచుచు, సరభసంబుగాఁ జావంబు నజ్ఞంబు గావించి, గుణంబు మ్రోయించుచు, 'నోరీ దురహంకారీ, పెస్కు మాటలేమిటికిం బ్రేలదవు ? శూరుండ వైతివేని నాయెదుటం బొరుక్షంబు సూపు'మని పలికెను.

—అర్జున బ్రభువాహనుల యుద్ధము—

(అట్లు పలుకుచు నర్జునుండు) చిత్తజిల్లుగా భల్లంబులు గురియుచు, గాలసర్వోపమానంబులును, గనక పుంఖంబులునై, కుటుచ కనుపులం గనుపట్టు శిలీముఖంబులు బహు ముఖంబులం బ్రయోగించుటయు బ్రభువాహనుండు తూలె. బలంబులు నలుగడలకుం బఱచె. అప్పుడు శిరంబులు లేని మొండెంబులీడ్చి కొని దెసలకుం బఱచు వాహనంబులును, నుగ్గు నూచంబునుం బొడి పొడియునునై గగనంబున గాలికిం బోవు రథంబులును, దుండంబులు, గండంబులు, పాదంబులు, రథంబులుందెగి, రక్తసిక్తాంగంబులై సమీర తాడితంబులైన సాంధ్య మేఘంబులకై పడి దెసలకుం బరువెత్తు నేనుంగులును, భిన్నభిన్నంబులై శిరః పాణి పాద వక్షోమధ్య జంఘా శాన్వాద్యవయవంబులతోడం బొరలు వీర భటులును, గలిగి సమరాంగణంబు రక్తమాంస కర్దమంబులూ దుర్దమంబయ్యె. మణియు, నక్కంతేయు దివ్యాస్త్రజ్ఞానిలు కాలానలంబు కైవడిం గెరలి

బ్రహ్మచారిని మణిపురంబునం దరికొని, ప్రాకారంబుల నిరాకారంబులను, నట్టాలకంబున నేలమట్టంబులను, నగారంబుల నిగుజులను, వీధుల బూడును గావించుచు, విజృంభించుటయు, జిత్రాంగదా నందనుండు నిజబాహుళక్తిచే జంభారిసుతుని సంరంభంబు స్తంభింపజేసి, మూడు బాణంబుల సారఫిరౌప్పించి, నాల్గు మార్గణంబుల ఘోటకంబుల గీటడఁగించి, యేడమ్ములఁ గపిధ్వజమ్ము నాటించి, పాలాక్ష పాలాగ్నికీలా కరాళంబులైన బాణజాలంబుల మర్మంబులు నొప్పించుటయు, గాసింజెంది గంగా శాపంబు సన్నిహితంబగుట కతన నాగ్నేయ వారుణ వాయవ్య గాంధర్వ ప్రేశాచ సమ్మోహనాస్త్రంబులలో నొక్కటియుం దోచకుండుట వలన వివర్ణత్వంబు నొందిన వదనంబుతో, నస్తమయ సూర్యుని చందంబును, క్షీణంబగు తేజంబుతోడం గుండు పౌరందరిఁ జూచి, మణిపురాధీ శ్వరుండు నవ్వుచు, 'నయ్యా, పతివ్రతామతల్లియైన మా తల్లిని సభామ ధ్యంబునం దొల్లి యప్రియ వచనంబులు పలికిన పాతకంబునకుం గాలంబు సేరవచ్చె. ఇచ్చేళఁ దల్లినిఁ దండ్రిని, నన్నదమ్ముల, జుట్టంబుల నెవ్వరిం దలంచినఁ బ్రయోజనములేదు. సనాతనుండును భవదీయ సూతుండునైన శ్రీకృష్ణుని ధ్యానంబుసేయు'మని పలుకు నవసరంబున నీరదంబులు నెత్తురులు గురిసె. మొరపజాలు రువ్వుచు యుంఘామారుతంబులు వీచె. దిగంతంబులు గావిరి గప్పె. పొగలేక యాయుధంబులు మండె. ఇవ్విధంబున నర్జును వినాశ సూచకంబులైన యుత్పాతంబు లనేకంబులు గనంబడుచుండ బ్రహ్మచారి హనుండు మండుచు, నవరత్న ఖచితంబును, గంకపత్రవిభ్రాజ మానంబును, స్వర్ణ రేఖాంకితంబును, సన్నతపగర్వతంబును, గాలదండోపమానంబును, నర్జును ప్రాణాపహరణ కారణంబును, జ్వాలా నామకంబునైన శరంబు వింటం బూన్చి యాకర్షాంతంబుగాఁ దివిచి కిరీటి కంతంబు లక్ష్యంబుసేసి ప్రయోగించె.

—అర్జునుండు శిరంబు దెగిపడుట—

అది యపూర్వ వైరానుబంధంబున మధ్యమాన సాగర సముద్రాత కాలకూటంబు కరణి, చటచ్చటా శబ్దంబుల మింటనంటు మంటలు, మిణుంగురులు, పొగలు, సెగలు రగులుకొన, జగంబులు దిగులువడం జేయుచు, బలతెంచినం గని ఘల్లునుండు లేశమాత్రంబేని మనంబున భయంబు నొందక, నానావిధంబులైన దివ్యాస్త్రంబులు ప్రయోగింప, వానినెల్లం గబళీకరించుచు, దశదిశాభాగం

బులు ఘూర్ణిల్లం జనుదెంచి, కంచు కంతంబును, గమల దళనేత్రంబులును, గనక రత్నకీరీట కుండలాభిరామంబును, గైరవ మిత్రబింబోపమానంబును నైన కవ్వడిశిరంబును ఖండింప, నది 'కమలనాథా, కనకాంబరధరా, కౌస్తుభోద్భా సితాంగా, కమలామనోహరా, కైటభాంతకా, నిన్నే నమ్మినవాడ!' నని కీర్తించుచుఁ గారిక మానంబున శుక్లపక్షంబునం దేకాదశి భామవాసరంబున, నుత్తరానక్ష త్రంబున ధరణీతలంబునం బడియె. తద్దేహంబు వృషకేతనుని దేహ సమీపంబునం గెడసె. అప్పుడా కర్ణపురందరనందసుల శిరంబులు రత్నకుండల కీరీట ప్రభాదీప్య మానంబులై కెండు సూర్యబింబంబులుంబలెఁ బ్రకాశించె.

ఇవ్విధంబున బ్రభువాహనుండాహవంబున వృషధ్వజ కపిధ్వజుల వధియించి, జయోత్సాహంబునం బొదలుచు, మగిడి వచ్చునప్పుడు, పురంబున పన్నీరు చిలికించి, కవ్వరంపు రంగ వల్లికలు దీర్చి, పట్టాంబరంబుల మేలుకట్టు గట్టి, తోరణంబులు సవరించి, వారాంగనా నాట్యమోగ్యంబులైన యంత్ర విశే షంబులమర్చి, యగురు సాంబ్రాణి ధూపవాసనలు గుబులు కొనంజేసి, పూర్ణకల శంబులు దధిదూర్వాక్షత మంగళ ద్రవ్యంబులు సంఘటించి, వాగ్మహోషంబులు సెలంగ, జయజయ నాదంబులతోఁ బౌరజనంబులెదుర్కొను, జయోత్సాహంబున వచ్చు వైభవంబులు సౌధాగ్రంబున నుండి కనుంగొని, చిత్రాంగద చెంగటచున్న నఖీజనంబుల నవలోకించి 'పట్టణంబున నేమి యుత్సవం' బని యడిగెను.

- అర్జును మరణంబునకుఁ జిత్రాంగద చింతించుట -

(అప్పుడు) 'సీ కుమారుండైన బ్రభువాహనుం డర్జునుని సంహరించి జయంబు సేకొని వచ్చుచున్నవాడ'నిన, విని, యక్కలకంతకంఠి, కంఠీర వంబుఁ గనిన గజరాజ కన్యకయుంబోలె, గతేర మేఘ గర్జనంబు వినిన కలహంసి తెఱంగున, బోయవాని వింటి నారి ధ్వని వినిన చిన్నారి లేడి వితం బున, బిడాల నిర్ఘోషంబు వినిన బాలమూషిక చందంబున, హృదయంబు ప్రక్కలై మూర్ఛిల్లి పుడిమిం ద్రెళ్లినం జూచి, యులూచి, దుఃఖావేశంబున మోము నురంబును మోదికొనుచుఁ బరిదేవనంబు సేసినం, దత్తఖీజనంబులు నేడువ దొడంగిన, నతింపురంబు రోదన ధ్వనులచేతం ఘూర్ణిల్లుటయు, నక్కొలాహలంబు నాలకించి బ్రభువాహనుండు చిన్నవోయిన మొగంబుతో

నంతఃపురంబునకుం బోయి, ధారుణింబడిన హారంబులును, ఖండితంబులైన కటకంబులును, విరిగిన మంజీరంబులును, బోరగిలంబడవైచిన దూర్వాక్షత లాజ పాత్రంబులు, నాతిన నీరాజనంబులును, విరయంబడిన కురులతో నేడ్చు సభీజనంబులుం గలిగి, దుఃఖాక్రాంతంబైన యంతఃపురంబునఁ జింతాక్రాంతలై మూర్ఛిల్లిన తల్లులం జూచి, 'తల్లులారా, యింత వంత నొంద నేమిటికి? ఏను శత్రు సంహారంబు సేసి జయ రమాసమేతుండనై వచ్చినయెడ నన్నభినందింపకుండుటకుఁ గారణం బేమి?' యనిన విని చిత్రాంగద, 'కుమారకా, నీవే నా పగదాయ వైతివి. వృక్షశాఖ వలనం జనియించిన యగ్నియే యీ వృక్షంబును దహించిన తెఱంగున, నీవు పుత్రుండవై జనియించి, తండ్రి యగు నర్జునుని సంహరించితివి. కావున నింక విధవకు భూషణంబులే? కుమారకా, నీచే నంతంబు నొందిన కొంతేయుని చెంగటికి నన్నుం దోడ్కొని పొమ్ము. అగ్ని ప్రవేశంబు సేసి యమరలోకంబున నర్జును నాననంబు నవలోకించెద', ననిన విని యులూచి చిత్రాంగదఁ జూచి, 'నా యుద్యాన వనంబులో నేను గూరిమిఁ బెంచునట్టి యైదుదాడిమి తరువు లున్నయట్ల యుండి నిన్నటిరేయి నిష్కారణంబుగా దహింపబడియె. ఆ దుర్నిమిత్తంబు గనుంగొని మన ప్రాణ వల్లభుండైన కిరీటి మరణంబు నిశ్చయించితి' ననియె. అప్పుడు చిత్రాంగద, బ్రభువాహనునిఁ జూచి, 'తండ్రిం జంపిన మహాపాతకంబు సంభవించె. బుద్ధి పూర్వకంబుగా నింత పాపము వచ్చె; నింక నేటి యుత్సాహము? ఏమిటి జయంబు? సమర స్థలంబునకు మమ్ములను బిలిచికొని పొమ్మ'నిన, బ్రభు వాహనుండు భయాకులిత మానసుండై, మొగంబు వెలవెలబాఱఁ, దల్లులం దోడ్కొని పోవునప్పుడప్పడంతుకలు, బెబ్బులి ఘోషంబు వినిన ధేనువుల చందంబున 'హా!' యని యుల్లంబున తల్లడిల్లి, ఖండితంబులగు కదళీ కాండంబుల చందంబున భూమండలిని వ్రాలఁ బరిచారికా జనంబులగు మగువలు లేవనెత్తిరి.

-చిత్రాంగద, యులూచి యుద్ధభూమికేగుట-

(అప్పుడు వారు) నెత్తమ్ములఁ బోలిన కన్నుల బాష్పధారాపూరంబులు కల్పింపై పాజఁ, బెడవులెండఁ, బోరలి యేడ్చుచు, లేచి కుప్పిరిగొను మోహంబునఁ బయ్యెదలు జాతి జీరాడ, ముత్తాలి పేరులు కుచకుంభంబులం బుటంబు

లెగసి దుముకులాడ, ననదుగొను లల్లాడ, గప్పుకొప్పులు వీడ, నడుగుదమ్ములు తడఁబడ, డెందంబులఁ బొగులుచు, గ్రందుగొని ఖేదంబున నమరాంగణంబు నకుఁ జనిరి.

తదనంతరంబు చిత్రాంగదయు, భుజంగ రాజ తనూభవయును, పల్లునుని పాదంబులపయింబడి యురంబులను, శిరంబులను మోచుకొనుచు, విక్రీర్ణ కేశ పాశలై 'హా మహావీరా, పురందరనందనా, నివాత కవచ కాలకేయాంతకా, దేవ తానమూహంబులను దఱిమి, యాఖండలుని జయించి, నగ్నిదేవుని కాహుతిఁ జేసిన నీ శౌర్యంబెందుఁ జనె? ఎక్కటి కయ్యంబున ముక్కుంటి తోడఁ బెనంగి మెప్పించి పాశుపతాద్యస్త్రంబులఁ గైకొన్న నీ విక్రమంబెందణంగె? కాలకేయ నివాతకవచాది దైతేయుల నుక్కుణగించి జయంబు గైకొనిన మహాప్రతాపం బేమూల డాఁగె? భీష్మద్రోణ కర్ణ కృపాశ్యత్థామ దుర్యోధన దుశ్శాసన వికర్ణాదుల జయించి. ఏకవీరుండవై గోగణంబు మరల్చిన బాహుబలంబే చక్రిం జనియె? అన్నయగు ధర్మజునిచే రాజసూయాధ్వరంబుం జేయింపంబూని, యిలావృత కింపురుష భద్రాశ్వ కేతుమూల కురువర్షంబుల దేవతాయోగ్యంబు లైన దివ్యవస్తు వాహనంబుల నపారంబుగాఁ దెచ్చిన భుజావిజృంభణం బెక్కడఁ బోయె? యాదవ బలంబుల నరకు సేయక సుభద్ర నరదంబుపై నుంచుకొని వచ్చిన యా మగటిమి యేదిక్కునం బోయె? చక్కర విలుతుని ధిక్కరించు చక్కదనంబు గల నీ చొక్కటపు నెమ్మేను దుమ్మునఁ గ్రమ్మి యున్నయది ! ఇంద్ర నీలకవాటంబు కరణి వాటంబైన నీ యురస్తటంబున నిశిత విశిఖంబులు నాటి యున్నయని ! చంద్రబింబోపమానంబును, మందస్మిత సుందరంబు నైన నీ వదనారవిందంబు ఖండితంబయ్యును గలకల నగుచు, జెన్నుఁ దొల గక యున్నయది !' అని బహు ప్రకారంబులఁ బలికించి, తత్సమీపంబునఁ గర్ణనంపనుని శిరంబుగాంచి, వక్షంబునఁజేర్చికొని, 'తండ్రీ, కుమారకంఠీరవా ! కర్ణకుమారకా, నీకుఁ బినతండ్రీమైన ధనంజయుని సూడు దీర్చుకొనక యిట్లుండఁ దగునె?' యని పలికి బ్రథువాహనునిఁజూచి, 'తనూభవా, దాన శూరుడైన కర్ణకుమారునిం జంపితివి. ఇ దు నీకేమి కీర్తికలిగె? అధ్వరాశ్వంబు వెంబడి హస్తినాపురంబునకు జని కుంతీ ద్రౌపదీ సుభద్రలం, దక్కుచుంగల బాంధవుల నవలోకించి, యశవమేధాబృభ స్నానంబు సేసి, మా వల్లభుండైన సవ్యసాచితో విహరింపవలయునను కోరిక లంకురించుచునుండ వానిని ఖండించితివి. నీ జన

కునిం జంపిన తెఱంగున జననుల మగు మమ్ముఁ బరిమార్చి మా కాంతుని
 చెంతకుఁ బంపుము. ఇట్లుచేసితివేని, తల్లిని మాత్రంబు జంపిన పరశరాముని కన్న
 మిన్న గావించితివని కొనియాడుదురు. ప్రియుఁడు పరలోకగతుడైన పిమ్మట
 ననుగమనంబుఁ జేయుట సతులకుచిత కృత్యంబు. కావున, నందులకుఁ దగిన
 యత్నంబు సేయుము. అగ్నిముఖంబునఁ బ్రవేశించి పతివిరహాగ్ని సంతాపంబు
 బాసెద' మని పలుకుచున్న తల్లుల నవరోకించి బ్రభువాహనుండు, 'అంబలరా,
 మున్ను మన సేనాపతి యెఱుంగక హయంబుఁ బట్టిన, నది నేను విచారించి,
 తురంగంబును, ధనకనక వస్తువాహన రత్న భూషణాంబరంబులఁ గానుకలుగాఁ
 గొనుచుంజని, సాష్టాంగ దండ ప్రణామంబు గావించి, తురంగంబు మరల
 నొప్పగించుటయు, నాదరింపక సభా మధ్యంబునఁ దుచ్చి వాక్యంబులఁ బలుక
 రించిన సహించి యుండితి. అంతట నిలుజక మాతృనిందాకరంబులైన నీచ
 వాక్యంబులాడుట కతనం గోపంబువొడమె. అందువలనఁ బితృహత్య సంభవించె.
 ఇమ్మహాపాతకంబుఁ బాపుకొనుటకక, వనంబునకుంజని, కృత్రుచాంద్రాయణాది
 వ్రతంబులు, యజ్ఞదానాధ్యయనాది సత్కర్మంబులుంజేయుచు నుపవాసంబులచే
 మేనుశోషింపఁజేసెద. మున్ను నేను జనియించిన లగ్నంబునఁ బితృస్థానంబు
 క్రూరగ్రహాధిష్ఠితంబు నశుభవీక్షితంబునైయుండెగావునఁ బితృహతుకుండని
 యెఱింగి చిత్రాంగద నన్నుంజంపక పెనుచుటవలనఁగదా యిట్టి పాతకంబు
 సంభవించె! ఇక నిమిషమాత్రంబేనియు శరీరంబు నిలుపుకొనంజాల. అగ్ని
 ముఖంబున నాహుతిగావించి పాతకవిముక్తుండనయ్యెద' ననిన, విని, యలూచి
 తనయునిఁజూచి, 'కుమారకా, పదరకుము. మా తండ్రియైన శేషుని నగరమున
 మృత సంతీపన మణి గలదు. పన్నగాంతకుడైన గరుత్మంతుని ఘాతచేఁ బ్రతి
 దినంబును మృతినొందెడు పన్నగులయెడ దయచేసి పన్నగాభరణండు
 నాపన్నరక్షకుండునై నీలకంతుండు నాగకుల సంరక్షణార్థంబుగా నా రత్నంబు
 నా తండ్రికి దయచేసె. కుశిక వాసుకి శంఖకర్కోటక తక్షకాది నాగంబులు
 మణిప్రభామండితంబులైన ఘణిమండలంబులతో దానిం గాపాడుచునుండుదురు.
 కావున బలిమిచేతంగై కొనంగూడదు. సామవచనంబుల వేడినఁ దేవచ్చును. అందు
 లకు మా చాకిరి ప్రధానియగు పుండరీకుఁడు తక్కు వేతొక్కరుండు దేనోపం'డని
 వానిఁబిలిచి తన కాటంక మంగన సూత్రములు వానిచేతికిచ్చి, ఘణిలోక
 స్వామితోఁ దన దుర్దశఁదెలిపి యమ్మణింజేకొని రమ్మని పీడ్మొలిపె.

- ఉలూచి మృతసంజీవన మణికై పుండరీకుని పంపుట -

అంతం బుండరీకుండు, విజయ వృషకేతువుల శరీరంబులు వికారంబు నొందకుండ మూర్కొని, వారినిఁ గాపాడుకొని యుండుండని బ్రహ్మవాహనునితో నెచ్చరించి, మహేతలంబుసొచ్చి, మరకతమణిమయంబులైన చందన వృక్షంబులం బొలుపొందు రసాతలంబు నతిక్రమించి, భోగవతీ పురంబున నభిరామంబైన యారామంబునఁ బొలుపొందు హాటకేశ్వరు నాలయంబున నటనంబు సేయు నాగకన్యకల గానంబులచే నాదమేదురంబైన పాతాళంబునకుం జని, యచ్చట భోగవతీ నామికయగు పాతాళ గంగలో స్నానంబుసేసి, నిత్య కృత్యంబులు నిర్వర్తించి, సువర్ణమయంబులైన పంకజంబులచే హాటకేశ్వరుఁ బూజించి, ఫాలంబున నంజలిఁగీలించి, యద్దేవుని వీడుకొని, రాజమందిరంబు నకుం జని, యచ్చట నవరత్నఖచితంబును నలినమిత్రాడంబర విడంబకంబు ననేక సహస్రస్తంభ శోభితంబునగు నాస్థాన మండపంబున, వాసుకి కర్కోటక తక్షకైలాపుత్ర కాశీయ ధృతరాష్ట్రాది మహా నాగేంద్రులు పరివేష్టింప, నవ రత్న స్థగిత సింహాసనంబున సుఖాసీనుండును, శ్రీమన్నారాయణ స్మరణ నిర్దుత నిఖిల మాయా విశేషండు నైన శేషునిం గనుంగొని సవినయంబుగాఁ బ్రణామంబు సేసి, యులూచి పంచిన కుందనంపు మెఱుగు కమ్మలును, దాళి బొట్టునుఁ జూపి, 'యర్జునుండు ధర్మజుని మఖవాజి సంరక్షణార్థంబుగా వచ్చు నెడ బ్రహ్మవాహను మూర్కొని హతుఁడయ్యెఁ గావునఁ దనకుఁ బతిదానంబుఁ జేయుమని యామె వేడుకొనియె. ధరణీతలంబు ఘణామండలంబునం దాల్చి సమస్త జీవకోటులకుం బరమ సుఖంబు గావించెదవు. ఫాలనేత్రుని వింటికి గుణంబవై త్రిపురజయం బొసంగి వేల్పులఁ బ్రోచితివి. పన్నగ నాయకా, నీ విహారంబులన్నియుం బరోపకారంబులు గావున నీ నగరియందు మహానాగ సంరక్షితంబైన మృత సంజీవన మణిం దయసేసినఁ బార్థుండు బ్రదుక గలంద'నిన, విని శేషుండిట్లనియె:

'హరిభ క్తి పరాయణుండైన యర్జునుని జయింప శాది నారాయణుకుందక్క నెవ్వరి తరంబు? ఇతండు సమరంబున మృతుండయ్యెననుట యద్భుతంబయ్యెడి'. అనిన విని పుండరీకుండు, 'భుజంగవల్లభా, విజయుని మూర్కొను సాటి మేటి మగలు ముజ్జగంబున లేరనుట నిజంబు. పుత్రశోకోపహతయగు గంగానదీ

శాపంబున నతని కితైజంగు వాటిల్లె' ననిన, దయార్థం హృదయండ్లె యనంతుండు 'మృత సంజీవన మణియు, నమృత కుంభంబు నొసంగి నమర హతుండైన సవ్యసాచిం బ్రదికించి జగత్రయంబున నతులితంబైన కీర్తి వహించె'నని నిశ్చయించి, ధృతరాష్ట్రుండను ఫణిపతిం బిలిచి, 'సంపాదించిన వస్తువులలో దాతయైన పురుషున కీయరాని వస్తువులేదు'. అనిన విని యాఖుజంగం బిట్టరియె. 'దేవా, యొక్క విన్నపంబు వినుము. మర్త్యు లనత్యవాదులు. కృత్స్నులు. వారియెడ నేక్రియలు ఫలింపవు. నాగకులంబునకెల్ల జీవన హేతువులైన యీ వస్తువుల నొసంగితిమేని, మనకు, సీరు పామునకు విశేషం బెయ్యది? గరుడండు ప్రతి దినంబునుం దలుచుకొని తిలుగు. ఊరజోగులు మంత్రబలంబునం బట్టి యాడింతురు. పడంతులు పడగలనున్న రత్నంబుల నొలుచుకొనియెదరు. మున్ను మతంగ మహాముని శాపంబు పలన వైనతేయుండిచటికి రాకుండ నున్నాడు. ఇవ్విధంబెఱింగెనేని, రత్నంబు, నమృతకలశంబు నపహరించు కొనిపోవుగాని మనకేల యాయనిచ్చు? రాజు మద గజంబు వంటివాడు. అతండు మేర మీటి నడచిన యెడ గ్రమంబున మజలింప వలయుంగాని మీఱి సీయం దగదు'. అనిన విని, శేషుండు ధృతరాష్ట్రంజూచి, 'మున్ను చతుర్ముఖుండు లేగ దూడలం గోపబాలకుల నటమటించిన యెడ వెన్నుడు బ్రహ్మ సృష్టికిం బ్రతిసృష్టి నొనర్చె. అఘటన ఘటనా విహరుండైన యాకేశవునకు నసాధ్యంబెట్టి? అతండు చేపట్టినం బూరిపుడుక పశ్రాయుధంబగు. శ్రీమన్నారాయణుని కరుణలేకున్న మహామేరువైన దృణంబగు. అద్దేవుని కృపాకటాక్షంబునంగాదె మనమందఱుము బ్రతికియున్నాము'. అనినవిని ధృతరాష్ట్రండు శేషంజూచి, 'యా వనజనాభుండే వానవతనయునిం బ్రతికింపంగలడనిన యెడ సంజీవన మణియు సుధాకలశంబు నేమిటికినిరర్థకంబుగా నిచ్చుట వలన ఫణికులంబునకు హాని సంభవించుచే ణాని ప్రయోజనంబు లేద'నుటయు, గుండలీంద్రుండు పుండరీకునిజూచి 'మా కులంబు వారు సంజీవన మణియు, సుధాకలశంబు నీయరు. శ్రీహరి కృపకలిగిన యర్జునున కేమికొదవ? ఆ దేవుండు తానె బ్రతికించు'ననిన విని, పుండరీకుండు విఫల మనోరథుండై, వచ్చిన త్రోవ బట్టి చని, సంగరాంగణంబునకు వచ్చి, యచ్చట గంధ తైలావసిక్తంబులు, గంధ దండ మండితంబులు, గర్భూర ప్రదిప్తంబులు నైన కరదీపికా

సహస్రంబులు ప్రవాళింపఁగొలుపున్న బ్రభువాహనుని, నతని చెంగట నర్జునుని శిరంబు నంత తలంబున నునిచికొని, దీనవాక్యంబుల పలవించుచున్న యులూచి చిత్రాంగదల నవలోకించి, విషాదంబుదోష నిట్లనియె. 'తల్లీ, నీ జనకుండైన శేషుండు సంజీవ రత్నంబీయక లోభంబునం బలికిన రోసి వచ్చితి. మీరలింకఁ బుత్ర దత్తంబైన యగ్నిం బ్రవేశింపు' డనిన, విని బ్రభువాహుండు క్రోధారుణ లోచనుండై, కనుబొమల ముడిపాటు ఘటించి కార్ముకంబుఁ గరంబునఁ గైకొని, '[వృధా] శేషఫణి గర్వించి నన్నెంచక సభలో నిశాకరణ వచనంబులు పలికెనే? దుర్మంత్రులైన వాసుకి తక్షక కర్కటక ధృతరాష్ట్రాదుల దుర్బుద్ధులు విని జీవరత్నం బీయడాయెనే? ఈ క్షణంబ పాతాళ ఖోణికింజని, సాక్షాత్కారంబుగా నిటలాత్తుడు వారికి సహాయుండయ్యెనేని, నాగలోకంబు నిశ్శేషంబు గావించి, మృత సంజీవన మణియు, సుధారసంబునుం దెచ్చెద, వగవకుండు' డని పలికెను.

-బ్రభువాహనుండు సర్పములతోడి యుద్ధంబున కేగుట-

(ఇట్లు పలికి యాతండు) మాతంగ తురంగ శతాంగ పీఠ భట సమేతుండై, పుండరీకుండు మార్గంబు సూపఁ గాతాళంబునఁ బాతాళంబునకుం జని, శంఖ భేరి మృందగ నిస్సాణాది వాద్య ఘోషంబులు దిక్కులు గ్రక్కతిల్లఁ గదంగుటయు, శేషుండు తక్షక వాసుకి కర్కటక ధృతరాష్ట్రాదులం జూచి, 'బ్రభువాహనుండు పితృమరణ వృథాకులిత మానసుండై మన మీడికిం జనుదెంచె. చిలువకులంబు నిరవశేషంబు సేయక విడువండు. ధృతరాష్ట్రాని దుర్మీతి నాచరించుట వలన నాగ కులంబున కింతటి యాపద యొదవె. ఇంకనేమి సేయంగలవారము? మీరు నపార బలసమేతంబుగాఁ బోరికిం జనుండు'. అనిన, విని, కుండలి మండలింద్రుని యజ్ఞ శిరంబున ధరియించి, వాసుకి తక్షక శంఖ కర్కటక మూషద కాశీయ ప్రభృతులైన సర్పకులాధ్యక్షులు, రత్న కుండల కిరీటహార కేయూర మాల్యచందన దుకూలాదులు ధరియించి, కరి తురగ రథ భట సమూహంబులతో వెడలి, కదనంబునకుం దలపడుటయు, గల్పాంతకాలంబున మూర్ఛిల్లు పూర్వ పశ్చిమ సముద్రంబుల కైవడింగనుపట్టె. నాగకుమారులు కరి తురగారాధులై పంచయోజన విస్తీర్ణంబైన సరసుతుని సేనతోనం జొచ్చి విషణ్ణాలామాలికల చహించుటయు, విజయసురుచచక్షుంధ విజృంభితుడై, మయూరాస్త్రంబు ప్రయోగించుటయు, సహారంబులైన మయూ

రంబులు వెడలి, యిన్నూలు, మున్నూలు, నన్నూలు పడగలు గలిగిన
 ఘణుల ఘణంబులు నులుమారుటయు, వాని శిరంబులనుండి ప్రళయ కాలంబు
 నందలి యుల్కాపాంతంబుల కరణి శిరోరత్నంబులు రాలి దొడంగె. ఇత్రే
 అంగునఁ గేకిలోకంబు కాకోదరంబులం జీకాకుపడం జుంచుచువులం జీరి,
 నఖంబులం జించి, తొక్కలఁ గొట్టియుఁ బ్రేవులు ప్రోవులుపడ నాలికలు పేలికల
 విధంబునం దూలఁ దూలించుటయు, నవ్విధంబుఁ గనుంగొని యక్కుమార
 కంఠీరవుండు తోడనె మధుభాణంబుం బ్రయోగించినఁ దేనియ వాన గురిసె.
 ఆ వెంబడిఁ బిపీలికాస్త్రం బేయుటయు నందువలన నుక్కుముఖంబుల చీమలు
 పెక్కులు వెలువడి పాముల శరీరంబులు దొలిచి, తొఱటలు వాఱం జేయు
 టయుఁ, జలువదళంబులు తల మీకనకాయలు యథాయథలుఁ గకావికలునై
 మొనగట్టంజాలక శేషాహి చెంగటికిం బఱచిన, వారలం గనుంగొని భుజంగ
 పుంగవుండు, 'ధృతరాష్ట్రా, నీ దురంతులంబు వలన నింత యావద సంభవించె.
 ఇప్పుడు నీ కుయుక్తి యెక్కడికిం బోయె ?' నని నిరసించె.

—బ్రభువాహనుండు సంజీవనమణిఁ దెచ్చుట—

ఆ క్షణంబ నాదిశేషుండు బ్రభువాహనునకుఁ గర్పూర మయంబైన దివ్యక
 పచంబును, శత శలాకాచ్చత్రంబును, రత్నకుండలాభరణంబులును, గంధమాల్య
 దుకూలాదులు, నుపాయనంబులు ఘటించి, గాండీవికిఁ దగిన కట్నంబులు
 బంగరు పెట్టియల జతనంబు సేయించి, 'మృత సంజీవన మణియు, నమృత
 కుంభంబునుం గొనుచుఁ దక్షక కర్కృటకాదులు గొలువఁ బాతాళ గర్హారంబు
 వెలువడి, బ్రభువాహనుని సంధించికొని యతని తోడఁగూడ మణిపురంబు
 నకు వచ్చె.

—నాగ కుమారు లర్జును తల నపహరించుట—

అప్పుడు శేషుండు సభలోఁ దన్నవమానించుటవలన ధృతరాష్ట్రుండు
 మఃఖీతుండై, గృహంబునకుంజని, దుర్యుధ్వి దుస్సర్వాభావులను నామధేయంబులు
 గల కుమారులందలిచి, బ్రభువాహనునిచేనైన పరాభవంబు దెలిపి, 'నేను ధృత
 రాష్ట్ర నామధేయుండఁగావునఁ బాండవులకు మనకు మొదలనుండి యెడతెగని

వైరంబు మీరెఱింగినదియే కదా! ఇప్పుడాఖండల సుతుండు బ్రతుకకుండు సుపాయంబు చింతింపుండ'నుటయు, వారలు తండ్రి నవలోకించి, 'శిరంబు దాచితిమేని, కిరీటిం బ్రతికింప సంజీవన మణియు శేషుండునుంగాదు, శ్రీకృష్ణుం డేనియుఁజాలండు. అంతట నయ్యశ్వంబెవ్వండేనియు హరించు. ధర్మనందనుండు యజ్ఞవిహీనుండై చెడు. అంతట నీ పగ దీటు. కావున నర్జును శిరంబుమేమపహరిం తుము. నీవు మనంబునఁ గుండవలవ'దనిన, ధృతరాష్ట్రుండు సంతుష్టాంత రంగుండై, 'యితైఃకంఠ సేయుండ'ని పుత్రులంబనిచి, తానెఱుంగనియట్లు శేషాహివెంబడిం జనియె. ఆక్షణంబ ధృతరాష్ట్రుని కొడుకులు మాయారూపంబుల పచ్చి, విజయుని శిరంబు నపహరించుకొని, గరుడ సంచార వర్జితంబైన బక చాల్మ్యవనంబున దాచిరి. అప్పు డులూచియు, జిత్రాంగదయు గాండివి మస్తకంబు గానక నలుదిక్కులు బరికించి, వదనోదరంబులు మోదికొనుచు వసుధాతలంబునం బొరలాడుటయు, సక్కోలాహలం బాలకించి బ్రభువాహనుం డరుదెంచి, యర్జును శిరంబుగానక మూర్ఛాక్రాంతుండై పుడమిం బడియె, ఆ రాత్రి కరినగ రంబునఁగుంతీదేవి చుస్వప్నంబుంగని, దిగ్గన లేచి, దిగులు సెంది, కన్నుల బాష్పకణంబులొక, వెన్నుండును యుధిష్ఠిరుండున్న యెడకుం జనుదెంచి, గద్గద కంఠంబుతో, 'గంసమర్ధనా, నేడు నా కలతోన నీ మఱియగు నర్జునుండు నూనియమేన నలందికొని తైలకూపంబున మునింగినట్లును, గోమయంబు శరీ రంబునం బూసికొని, రక్తమాల్యంబులు ధరియించి, యొంటెనెక్కి దక్షిణాభి ముఖుండై పోవునట్లుగాఁ గలఁగంటి. నా స్వప్నంబు దప్పదు. కిరీటికిం గీడు వచ్చుట నిజంబు. అంతరంగంబు గలంగుచున్నయది. నీవు దయ సేయుటకిది సమయం'బని రోదనంబు సేయుటయు, నాపద్యాంధవుండైన యచ్యుతుండు వెఱవకుమని యూరడించె.

- శ్రీకృష్ణుండు మొదలగు వారర్జునుని దగ్గఱకు వచ్చుట -

అప్పుడు స్మరణమాత్ర సన్నిహితుండైన పక్షిరాజుమీదఁ గుంతియశోదా దేవతే భీమ సేనులతోడంగూడ నధిరోహించి, ముహూర్తమాత్రంబున మణి పురంబునకుంజని యచ్చుట ఖండితంబులైన వేదండ శరీరంబులును, భిన్న భిన్నంబులైన తురంగ దేహంబులును, జెక్కజెక్కలైన యరదంబులును, జల్లెడకంఠలు పడి చొట్టిన సుధట కామంబులును, జూర్జంబులైన భూషణంబు

లును, సురుములైన గదా ఖడ్గ ముసలాద్యాయుధంబులును, భిన్నంబులైన యాత పత్రంబులును, శీర్ష్ణంబులైన కేతనంబులును, నిధనంబునొందిన మహారథి కులును గలిగి దుర్నిరీక్ష్యంబైన యుద్ధరంగంబునఁ బక్షికులపుంగవునిందిగి పద్మాక్షుండును, భీమసేనుండును, గుంతియు, దేవకీ యశోదలును, నిరుత్సాహంబుగా నరిగి శిరోవిరహితంబైన గాండీవి కాయంబు గనుంగొని, రోదనధ్వనులు రోదసీ కుహరంబునంబర్వ మూర్చలమునుంగుచు నుండునంతఁ, గుంతి నిధనంబు నొందిన ధనంజయుంగనుంగొని, వదనంబు కరపల్లవంబుల మోది కొనుచు, గన్నులనీరు చెక్కుల జాఱి వెల్లువలువాఱ, నపారశోక సాగరంబున మునింగి, చెన్నుదొఱంగ, డెందంబు కరంగి, మూర్చనణంగి, యొక్కింత సేపునకుఁదెలిసి (యిట్లని విలపించదొడంగె):

-కుంతి యర్జునుని మరణంబునకు విలపించుట-

‘హా సుకుమారా, హా వరగుణాధారా, హా విద్యావినయవిహారా, హా కుల కలశపారావార కుముదబాంధవా, నోమరాని నోమిలునోమి, చేయరాని పంతంబులు సేసి, యుండరాని యుపవాసంబులుండి, యనేక దానంబు లొనర్చి, నిన్నుఁగాంచి, నాటఁ జెంచువానిఁ బూటఁజెంచి, దాదితోఁమ్మున దూది పాన్మున నుంచి, యభివృద్ధి నొందించి, కడపట బ్రభువాహనుని యస్త్రిగ్ని పాలుసేయ వలసెనే! నీ భుజాబలంబు మంటంగలసెనే! ఎండకన్ను నీడ కన్నెఱుంగనట్టి పుట్టుభోగికి నిట్టివెతలు గంగాశాపంబునఁ బుట్టెనా? ధూళిధూసరిత గాత్రుండవై శిరంబులేక చేష్టలుదక్కి ధరాతలంబునఁ బడియున్న నిన్నుఁ జూచి కడుపు దహించుకొనియె. అన్నా, నన్ను గన్న కన్నా, నిన్నుఁగన్నది మొదలుగా నడవులం దిగియు, నిడుమలం బడియు, వెతలఁ జెందితినే కాని, సుఖంబున నుండనోచ నైతిని. నా ముద్దుల కొడుకా, యెటులోర్తురా! నీ వంటి స్వాయాను వర్తికి, నీ వంటి ధర్మమూర్తికి, నీరీతి ఛాత వ్రాచుఁదగునె? నన్నుఁ గన్న తండ్రి, యరవింద దళంబులంబోలు కన్నులు, సరుణబింబాధ రంబు, సంకురిత దరహాసంబునైన నీ ముఖంబుఁ గనుఁగొనకయున్నను, జక్కెర పానకంబుల బోలు నీ చక్కని పల్కులు వీసుల విందుగా వినక యున్నను, నిమిషమాత్రంబేనియుఁ బ్రాణంబు నిలువజాలదురా! ఈశోక సాగరం బెరువలెనీదుదురా! ఎన్ని విధంబులఁబలిచినఁ బలుక వేమిరా! దేవదేవుండైన

శ్రీకృష్ణుండు ప్రాప్తయిండు సీకితర భయంబు లేదనియెంచి, కన్నులపండువుగా నుండు నీ మేను గండుఁ గదయ్యా! భానుకిరణంబుల నీ మేను గండు గదయ్యా! ఇంత నిన్నేలాగున మఱియు? నాకెవ్వరు దిక్కు? నన్నెవ్వరాదరించువారు? కమ్మని మాటల నెమ్మిమీఱ 'నమ్మా'యని నన్నెవ్వరు పిలుచువారు? తనయా, సద్గుణ సంజాతనయా, దైవంబు తన మనంబునకు నిన్ను బరువుగా నెన్నెనో! చతుస్పముద్ర ముద్రిత మహిపతుల యతుల మణి కిరీటంబులఁ దాపిన పద్మ రాగంబుల డంబులకెంపు సౌంపు సంపదలం బొదలు పదంబు గలిగిన మహా రాజవైన సీకుం బండియుండుటకుఁ జేరెడు పఱపు లేదయ్యెనే! అయ్యయ్యా నందనా, హరివణారవింద నందనా', యని తన యునికి నీ పాపము వచ్చెఁ దనయునికి నిఁకనేమిటికని, దైవమా యనుచు, దైవమాయను దెలియ వశమాయనుచు, వగచి వగచి పేరెలుంగునఁ గుమారునిం బిలిచి పిలిచి, యడలుచుండు సమయంబున, శ్రీకాంతుండు కౌంతేయుని చెంగటికింజని 'ధనం జయా, కుంతియు, యశోదయు, దేవకియు, నిన్నుంగానని దుఃఖంబునఁ బొగులు చునుండ నివ్విధంబున రాక యుండువే? ఎందుఁబోయితివి? ప్రాణసంఖుండ నైన నన్నుంగన్నులు దెఱచి చూడవదేమి?' అని పలవించు శ్రీకృష్ణునింజూచి, భీమసేనుండిట్లనియె: 'దేవా, నీవు రమ్మని పిలుచుటంజేసి విజయుం డవశ్యం బును బ్రతుకును. మీ చరణావిందంబులు నమ్మిన వారల కావంత యేనియు వంతరాదు'. అని పలుకుచున్నంత సూర్యోదయం బగుటయు, బ్రభువాహ నుండు తల్లులుఁ దానును మూర్ఛదెలిసి, కదనంబునం జిక్కిన ప్రద్యుమ్నునిచే శ్రీకృష్ణుని, భీమనిసేనుని, దేవకి యశోదా కుంతీదేవులను నెఱింగి, భయ భక్తి వినయ సత్కథమంబులతో, శ్రీకృష్ణునకు మ్రొక్కి, భీమసేనునకు వందనంబు సేసి, కుంతీ దేవకి యశోదలకుం బ్రణమిల్లి కృతాంజలియై యుండె. అప్పుడు పన్నుగా ధీశ్వరుండు పద్మనాభుని సన్నిధింజేరి యిట్లనియె:

-శ్రీకృష్ణుం డర్జునుని బ్రదికించుట-

'దేవా, సంజీవరత్నంబు పచ్చియున్నయది. మీ చెలికాని శిరంబు చపహరించిన నీచమతులంబట్టి తొల్లి రాహుకేతువులం దునిమిన మాడ్కిఁ దెగటార్చుము. ధర్మజు కులంబు నిలుపుము. ఇంతటికి హేతు వద్దనుని బ్రతి కించుట. శిరంబులేక బ్రతికింపఁగూడదు గావున, ధేవర దివ్యదృష్టిచే నరుని

శిరంబున్న తావెటింగి రప్పింపు'మనుటయు, బ్రహ్మమయందైన పురుషోత్తముండు, ప్రతిన సేయ దలంచి, 'నేను ద్రిలోక విభాతంబైన నైష్ఠిక బ్రహ్మచర్య వ్రతంబునం బెంపొందినవాడ నైతి నేని, సత్యంబు దప్పనివాడ నైతి నేని, నరుని శిరంబు వచ్చుగాక ! తచ్చోరకుల శిరంబులు వ్రయ్యలగుంగాక !' అని పలికిన యాక్షణంబ వాసవసుతు నిశిరంబు వచ్చె. ధృతరాష్ట్ర సూనుల శిరంబులు శత శకలంబులయ్యె. అంతఃగిరిటి వృషకేతనుల శిరంబుల శరీరంబుల తోడంగూర్చి సంజీవ రత్నంబురంబున నునుచుటయు, నయస్కాంత సంయోగంబున లోహంబునం బతె వారల తలలు నట్టలు నేకంబులై తోడన ప్రాణంబులు వచ్చె.

తదనంతరంబ సంజీవన రత్నవైభవంబున వృషకేతుండు లేచి, శ్రీహరింగీర్తించుచు, సమీపస్థితుండైన వైరి నదలించుటయు, ముకుందుండు ముదంబునం గొంగిలింబె. అర్జునుండు నల్లదే లేచుటయు, నెండఁగొట్టువడిన సన్యంబులు వాసచేతం దేజిన చందంబునఁ బాండవ సైన్యంబులు కిరీటి సవకోకించి హర్షంబునొందె, అయ్యవసరంబున భేర్యాది రవంబులుచు, వంది జనస్తోత్రంబులును, బృందారకుల పువ్వుల వానలు, దివ్యదుందుభి ధ్వజంబులును జెలంగె.

- శ్రీకృష్ణాదులు మణిపురంబున కేగుట -

కుంతీదేవియుఁ బునర్జన్మంబునొందిన పుత్రునింగనుంగొని వెఱిగిలింబె. అంతః బ్రద్యుమ్నండు దర్శింపఁ జతురంగ బలంబులు నేల యీనిన తెజంగునఁ బట్టణంబు సేరంజునెడఁ బద్మనాభుండును, ఘల్గణండును రాజమార్గంబునం జనుదెంచునెడ, నన్నగర నారీశిరోమణులు నివాకించి చల్లు దివ్యములుంజూచి, కుబేరుండు సైతంబు శిరః కంపంబుసేయుచు నచ్చెరువొందె. అట్లు రమణీయంబైన మణిపురంబున బ్రభువాహనుని, మందిరంబునకుంజరి, దివ్యరత్న ప్రభాస్థానంబున మేరుశిఖరోపమానంబులైన సింహాసనంబుల శ్రీకృష్ణుండును, గాంధీవియుఁ గూర్చున్న యవసరంబున, హంసధ్వజాది మహిపాలకులు నుచిత పీఠంబులం గూర్చుండిరి. అపుడు తలవంచుకొనియున్న నరునింజూచి శేషాహియిట్టనియె: 'అర్జునా, జయపరాజయంబు లనిత్యంబులు. అందులకై చగచంబునిలేదు, విశేషించియు క్షత్రియులకు సర్వత్ర జయంబుగలిగినను బుత్రుని

చేతఁ బూజించుట నొందుట మోదావహంబుగాని, భేదావహంబుగాదు. నీ కూర్మిపట్టియైన బ్రథువాహనుని ఖాత్రంబుగని మెచ్చక యిటువలె లజ్జించుట యుక్తంబుగాదు. అదియునుంగాక, నీకు గంగాభవాని శాపనిమిత్రంబుగ నిట్టి యాపద సంభవించె. చిత్రంబున నుత్తలంబునొందక ముకుంద చరణారవింద భక్తి వైభవ సంపాదితంబైన భవదీయ సందనుని రాజ్యభోగంబు లనుభవింపుము. నీ కళత్రంబులైన చిత్రాంగదయు నులూచియు డెందంబుల నానందంబు నొందు నట్లుగా నూజింపుము. నిన్నెదిరించుట వలన లజ్జితుడైన కుమారుని గౌరి లించుకొని యాదరింపుము'. అని పలికి యహివల్లభుఁ డంబుజనాభుని గనుంగొని 'దేవా, కవ్వడి మనంబునందలి నొవ్వుదీఱ బోధించి దేవకీ యశోదలుఁ గుంతియుఁ జిత్రాంగదయు, నులూచియు మొదలగు వారల మనంబులకు హర్షంబులు గలుగం జేసి భవదీయ చరణారవింద సేవా నిరతుండును, బిత్తభక్తుండును, భ్రాతృ వత్సలుండును, మానధనుండును, యశోనిధియునైన బ్రథువాహనుండు జనకుని జంపిన పాతకంబునకుం బ్రాయశ్చిత్తంబుగా హిమవంతంబున కరిగి తన శరీరంబు పరిత్యజింపఁదలచి యున్నవాఁడు గావునఁ, దగు తెఱంగునం దెలియఁ బలుక వలయు' ననిన యెడ, వడముడి బ్రథువాహనుం జూచి, 'కుమారకా, యాచార్యునిం బితామహుఁ దోబుట్టువుల వధించియు నచ్యుతుని కటాక్షంబు వలనఁ గలుషంబులందక మేము నుభయంబున నున్నవారము. నీవేటికి వెఱచెదవు? మీ తండ్రియుం బ్రదికె. నీవు క్షత్రధర్మంబు చెల్లించుకొంటివి. నాల్గు యుగంబుల నేదేవుని నామస్మరణంబు గావించిన మాత్రంబునఁ బాపంబులు రూపణంగు, నద్దేవుండైన యీ దేవకీనందనుని నమ్మియున్న మనకు శోకంబును, బాపభయంబును, దైన్యంబును బొందఁ బనిలేదు' అని బహువిధంబులం దెలియఁబలుకు భీమసేనుని వాక్యంబులు విని చిత్రాంగదా నందనుండు విషాదంబు మాని, ప్రసన్నముఖుండగుటయు, రాజాధిరాజులందఱు నతని గుణంబులు నానావిధంబుల నుతియించిరి. అంత మురాంతకుండు, కొంతేయ మధ్య ముంచును, భీమసేనాదుల తోడం గూడ నపరిమితంబులైన భోగంబు లను భవించుచు, సంగీత సాహిత్య నాట్యప్రముఖ విద్యావినోదంబులం బ్రౌద్ధు గడపుచు, మణిపురంబున నయిదు దినంబులు పసియించిరి. ఆ సమయంబునఁ గృష్ణుండు పురందర నందనునిం జూచి, 'నీ నందనుని మందిరంబున నయిదు దినంబులుంటిమి. అఖిల శ్రమంబులు దీఱె. మన తల్లులను, గోడండ్లను, ధన

కనక చస్త్రవాహన సమూహంబులను, భీమసేనుని వెంబడిం గూర్చి యజాత శత్రుని కడకుం బంపుదము. వీరలు ధర్మజుచే యజ్ఞం బుష్కమింపం జేసి, తద్విధానంబు నడిపించెదరు. ఇంక మీద నింతకంటె బలవంతులైన రాజులు పెక్కండ్రు గలరు. కావున హయరక్షణంబునకు నిన్నొంటిగా సంపంజాలను. నేనుఁ గూడ వచ్చెద' నని పలికి, దేవకి మొదలైన సతీనివహంబులను, ధన రాసులం గూర్చి భీమసేనుని వెంబడి హస్తీపురంబునకుం బనిచె. అనంతండు చిత్రాంగదాకుమారునిచే బహుమానంబుగాంచి, కృష్ణార్జునుల వీడ్కొని పాతాళంబునకుం జనియె.

—తామ్రధ్వజుండు పాండ వాశ్వంబును బట్టించుట—

తదనంతరంబ గోవిందుని యనుమతిచేఁ దరలింపంబడిన యధ్వరా శ్వంబు నానా జనపదంబులు గడచి, క్రమంబున మయూరధ్వజుండను వసుం ధరావరునిచేఁ బరిపాలితంబైన రత్నపురంబు సేరంబోవు నవసరంబున, నా మయూర ధ్వజుండు తాను సశ్వమేధంబు సేయ సంకల్పించి పుత్రుండైన తామ్ర ధ్వజుని దురంగ రక్షణంబునకుం బంపిన, దైవయోగంబున నా రెండు గుఱ్ఱంబులు నొండొంటి నెదుర్కొని, కయ్యంబునకుఁ గడింగి, భీషణంబులైన హేషారవంబులు సేయుచు, మోము మోమునం జేర్చి, పూర్వఖురాగ్రంబుల భూతలంబులుద్రవ్వి, దుమ్ములెగయించుచు, నొకటొకటిం జుట్టుకొని కందం బులం గబళించి విదళించునెడ, మయూర ధ్వజుని హయంబు లోఁబడుటయుఁ, బాండవ హయంబు పైకొని దంతంబులం గబళించి, ... గడంగుటయుఁ, దామ్రధ్వజుండు క్రోధ తామ్రాక్షుండై, నకులధ్వజ నామకుండైన సేనా నాయకుం జూచి, 'యీ హయంబెవరిది ? విచారింపు'మనిన, నతండు సత్వ రంబుగా నా ఘోటకంబు దాటకుండఁ జతురంగంబులఁ జుట్టునిలిపి వేడెంబులు వెట్టు నా వాజింబట్టుకొని, చుంచువు బిగియం బట్టి, నుదుట నున్న హేమ పట్టికఁ గలయం జూచి, చదివి, యవ్విధంబు తామ్రధ్వజునితో విన్నవించుటయు, నతండు నవ్వుచు, 'మన దొరయగు మయూర ధ్వజుం డేడశ్వమేధంబులు సేసె. ఇంక నెనిమిదవ యాగంబు సేయుంగాక' యని యత్తురంగంబుఁ బట్టి కట్టించి, నకుల ధ్వజునిం జూచి, 'సేనాగ్రణి, పాండవ సైన్యంబున వృష కేతుండును, గాండీవియు దక్కఁ జేవగల మగలు లేరని నిన్న నారదుండు

పలికె. నేటికి సరనారాయణులతోడి సమరంబు మనకు దొరకె' అనిన విని దళవాయి యతనిం జూచి, 'పాండవ సైన్యంబున బ్రభువాహనుఁ డొక్కరుండు శూరుండంటిమేని వాఁడును దేవర నాటకశాల వధూటులకుఁ బుష్పాంజలులు సేయందగు ముత్తీయంబు లొసంగువాఁడు. తక్కిన వారలెవ్వరున్నారని' వీరాలాపంబులు పలుకుచు, సైన్యంబు నర్థవంద్ర వ్యూహంబుగాఁ బన్నించి తానునుం గట్టాయితంబై విక్రమాతోప విజృంభితుండైన తామ్రధ్వజుని ముంగల నిలుచుటయు, నారాయణుండు నరునిం జూచి, 'మహాయోధవీరులకు మరణ కారణంబైన రణంబు నేటికిఁ బ్రాపించె. ఎదుటి వారలు కాలాంతక రుద్రులకు సమానులుగాని సానున్యులుగారు' అని పలికి ప్రద్యుమ్నునిం జూచి, 'మన బలంబులెల్ల గృధ్రవ్యూహంబుగాఁ బన్నింపు'మని నియమించి, దారకుండు తెచ్చిన తన యరదంబునెక్కి, దిక్కులుపిక్కటిల్లం బాంచజన్యంబు పూరించె. అమృతవ్యూహంబున ననుసాక్ష్యుండు కంతంబును, హంసధ్వజుండు వక్షంబును, ప్రద్యుమ్నానిరుద్ధులు వక్షంబులును, సాత్యకి కృతవర్మలు చరణంబులును, బ్రభువాహనుండుచు, సత్యభామా తనయులగు చిత్రభాను చారు చిత్రులు ముఖంబును, జుంచువులును, నపరిమిత సేనాసమేతుండైన గాండివి యుదరంబును, నతని నలుగెలకులఁ బుండరీకాక్షుండును, వృషకేతనుండును, యౌవనాశ్వుండును, మేఘవర్షుండునుంగా నభేద్యుండైన వ్యూహంబుఁ బన్ని యెదిర్చినం గనుంగొని తామ్రధ్వజుండు గరుడ ధ్వజునిం జూచి, 'నారాయణా, నీవు శూరుండును జౌరుషవంతుండునుం బలె శంఖ చక్ర గదాద్యాయుధంబులు పూని నన్నెదిర్చితివి. నా హయాంబుఁ బట్టింప వలవదె?' అని పలికి యలుకవలనం గన్నుల విస్ఫులింగంబులు దొలుక నిజరథంబు సేరందెచ్చె.

—ప్రద్యుమ్నాది వీరులు తామ్రధ్వజునితోఁ బోరాడుట—

తదనంతరంబు తామ్రకేతుండు గాండివి మొగ్గరంబు డగ్గఱి, యర్థ చంద్రబాణంబు లనేకంబులుగాఁ బ్రయోగించి, రక్తమాంసంబులు నలుదిక్కుల వెదజల్లి, కార్ముక జ్వాలాదంబునియెడు మంత్రంబుచే శాకినీధాకినీ ప్రముఖంబులైన భూతగణంబులఁ బిలిపించి, రణధరామండలంబు మెండుకొనం జేసి, యేడు వాడిబాణంబుల వాసుదేవు వక్షంబు ప్రక్కలించి, యేనింట సూతుని స్పృశించి, నాల్గు నారసంబుల సైశ్య సుగ్రీవ మేఘ పుష్పవలాహకంబుల

గ్రుచ్చి, యర్జును డెబ్బది బాణంబుల, సాత్యకిం దొంబది శరంబుల, గృతవర్క నెనిమిది సాయకంబుల, బ్రహ్మమ్ముని వేయి మార్గణంబుల, ననిరుద్ధుని లక్ష విశిఖంబుల ముంచి, వెంకియుం దనివోక, హంసధ్వజ యౌవనాశ్వప్రముఖులైన మహిషతుల నుక్కణంచి, పట్టపగలింటి సూర్యుని పగిది బ్రతాపించి, సింహ నాదంబు గావించుటయు, దశమీదం గురిసిన బాణవర్షంబు నివారించి, యనిరుద్ధుండు మహోద్ధతుండై, యనేక సహస్ర సంఖ్యంబులైన యాశుగంబులు గురియించి, యెదిరించిన వీరుల మదంబణంచుచు, బ్రచండ కాలానల జావ్వలాభీలంబులైన యమ్ములొక్కుమ్మడిం గుమ్మరించుచు, నలుదిక్కుల నెత్తురుచేరులు పారించి, మూడక్షౌహిణులు సమయింపం జేసి, శింజినీ నాదంబును, సింహ నాదంబును జెలంగ, బగతునిఁ జూచి, 'ఏమిరా, యింక మీదనైన దురంగంబు విడవవేని, బంటుతనంబున గెంటక నా యెదుట నొంటి కయ్యంబునకు నిలువు' మనిన, దామ్రధ్వజుండు తామ్రాధరంబున నిండుక చిటునగ వంకురింప, 'బువ్వుల విలుకాని కొడుకవు గదా! అనిరుద్ధా, నిన్నుఁ దొల్లి బాబుండు నిరుద్ధుం చేసినప్పు డుపాకన్య మంగళసూత్ర వైభవంబునఁ దలదప్పె. నేటికింక నిన్నుబోనిచ్చువాడం గాను'. అనిన, యనిరుద్ధుండు మహోద్ధతి మెఱయ బడ బానల శిఖాసఖంబులైన విశిఖంబులడరించి, వక్షస్థలంబు ప్రక్కలించి, యొక్క నెలవంక బాణంబున సూతుని తల డులిచి, తేరితురంగంబుల నాల్గింటం గూల్చి యార్చిన, సుచిత్రనామకుండైన యా తామ్రధ్వజుండు కత్తియుఁ గేడెంబునుంబూని, తేరుడిగ్గనుజికిన, బ్రహ్మమ్ము కుమారుండును, గరవాలంబును బలక యుంబూని భూమికి దిగిన, నయ్యిరువురు సింగంపు కొదమల తెఱంగునం గెరలి, ఖడ్గాఖడ్గిం బోరాడుచు గ్రమ్ముచు గ్రమ్ముచు, లోవెలిం జిమ్ముచు, గృపాణంబులఁ డోకించుచు, నొండొరులం జొకించుచు, మర్మంబు లదరంట ప్రేయుచు, జుండించి వెనుకకుం బాయుచు, వినవిన లెసంగ నసిలతల వినరుచు, 'మేలు! బళ్ళీ! యేడి మాయన్న!' యని కొనరుచు, గత్తెర యడుల గతిం జిత్తర పాతరలవలె నటించుచు, గేడంబు లడ్డంబుగా ఘటించుచు, బేరెంబులు వాటుచు, బీరంబు మీఱు నెఱ్ఱ మంటి గట్టునఁ గోరాడిన మదపుచేగుగుల చందంబున నెత్తుటం జొత్తిల్లిన గాత్రంబులం గనుపట్టుచు, నొండొరుల ప్రేటులచే ఖేటక కృపాణంబులు తునుక లగుటయు విటుతివియని బంటుదనంబున బాహుయుద్ధంబునకుం జొచ్చి, యాజగదెట్లు దగదొట్టక ముష్టిముష్టి, బాహు

బాహి, గచాకచిం గడంగి, పెద్దయుం బొద్దు పోరాడిన యెడ, ననిదుద్ధుండు
 దగ నెలువం జాలక జగతీ తలంబునం బడి మూర్చ నొందుటయు, సుచి
 త్రుండు గగనంబు పగుల నార్చుచు, వేటొక్క యరదంబెక్కి ప్రద్యుమ్ను
 సురంబు నైదుశరంబులఁ గరంబు నొప్పించుటయు, గర్జనందనుండు సుచిత్రుని
 గాత్రంబున నాజుశరంబులు గ్రుచ్చి విరఘునింజేయ, నతండు వేటొక్క రథం
 బెక్కి విలుగుణధ్వనిసేయ నయ్యరదంబునుం దునిమె. ఇవిధంబున మున్నూఱు
 రథంబులు, ముహూర్త మాత్రంబులో శకలంబులు గావింప, వేటొక్క తేరెక్కి
 నిశిత విశిఖంబులు కర్ణపుత్రుని పయిం బ్రయోగించిన, రోగంబు తనువునం బుట్టిన
 మాడ్కిదుర్దశం జెందె. ఆ వృషకేతనుని పాటు గనుంగొని, యనుసాశ్వుం డెది
 రించుటయు, నతని నైడించుటయు వావనాశ్వునొక్క యుక్కుటమ్మునఁ, గృత
 వర్ముని రెండు కాండంబుల స్రుక్కించుటయు, సాత్యకి మార్కొని యారాజు
 తేరివాజులం దునిమి, శంఖంబు పూరించిన, నా నాదం బాఱక మున్న తామ్ర
 ధ్వజుండు క్రూర నారాన పరంపరలచే సాత్యకి వక్షంబు విక్షోభంబు సేసిన,
 మూర్ఛాపరవశుండై శైనేయుండు రోచనంబులు మోడ్చి, యరదంబు మీఁద
 వ్రాలినఁ, జిత్రాంగదా కుమారుండు వజ్రోపమానంబులైన వాడి బాణంబు లైదు
 వాని యురంబున నాచించుటయు, దామ్రకేతుండు చిఱురవ్వు మొగంబు నలం
 కరింప 'బక్షువాహనా, మాకు నెప్పుడప్పనంబుగా నీయందగగన ముత్తమంబులు
 పెఱికలం బట్టి తెప్పించితే?' అని పలుకుచు, కల్పాగ్నికీలాసఖంబులైన విశిఖం
 బుల వాన గురిసి విముఖునింజేసి, యంత విలువక మహాగ్ర బాణంబుల చే
 మరాళ కేతనునిఁ బరాజితుని జేసి, ప్రళయకాల తాండవోద్దండ ఖండ పరశుం
 డునుం బలెఁ బాండవ సైన్యంబు ఖండించుచు నుండె.

ఇవిధంబున వైరిసేనా ధూమకేతుండైన తామ్రకేతుని భుజా విజృం
 భణంబు గనుంగొని, పాండవ సైన్యంబులు దైన్యంబు నొంది, చచ్చియు, నొచ్చియు,
 విచ్చియు, జెల్లాచెదరుగాఁ బఱచునెడఁ, దురంగ మాతంగ వీరభటాంగంబులం
 దొరంగు రక్తంబును జలంబును, గేశంబులను నాచు తీవియులు, బాణకృపాణ
 కుంత తోమరంబు లని యెడు మీనంబులును, ధవళాతపత్రంబు లనియెడు
 సురుగులును, యోధవీరుల ముఖంబు లనియెడు పద్మంబులును, ఖండింపఁబడిన
 వేదండ తండంబు లనియెడు గట్టును, ధ్వజంబు లనియెడు వేతన కుంజంబు
 లును, రథంబు లనియెడు నోడలునుం గలిగి రక్తనదీ ప్రవాహంబు ప్రవహించె,

అప్పుడు, కిరీటి చెంగటి వీరులు వాలంపగములం బొందునంబడి యేదు వెరిగిన చందంబునఁ జేయికాలు గదలింపం గూడని నాలంబునకుఁ జాలంబురి కొనంజాలక, సవ్యసాచింజూచి, బంధువధ జనితంబగు పాతకంబు నివారింప గోరి, యశ్వమేధంబు సేయ సమకట్టి మమ్ముఁ దామ్రధ్వజుఁబారికి బోరి గొరియలం జేసితివి. ఇందున నీకేమి ప్రయోజనంబు?' అని దూరినం గ్రీడి 'యోడకుండుఁడ'ని వారల నూఱింపి, తేరు వైరి సమ్ముఖంబు సేసి, మెఱుంగు వాలంపగుంపులచేఁ దామ్రధ్వజుని కాయంబు గాయంబులు సేసి, విరథునిం గావించుటయు, నబ్బిరుదు మగండు వేణొక్క యరదంబెక్కి, 'కవ్యడి, యెక్కడఁ బోయెదవు? యాగ సైంధవంబుతో నిన్నుంగూడ బంధించికొని పోయెద' నని పలుకుచు, గులశైలంబు వర్షధారలం గప్పు కాలమేఘంబు చందంబునఁ, గంక పత్ర విచిత్రంబులైన నిశిత విశిఖంబులం బరగించుటయు, వానివేగంబున నర్జును రథంబు యోజన మాత్రంబు వెనుకకుం జనిన, మగి డించి, యతివేగంబున వచ్చి, తన సేనలం బొలియించు తామ్రధ్వజుని పఱపి దేవదత్తంబు పూరించె. ఇవిధంబున నంతంతకు వంతునకెక్కు పంతంబులను, బిటుతివియని చలంబులును, నగ్గలికలు మెఱయ నేడహోరాత్రంబులు చిత్ర విహారంబులం బోరిరి. ఆ సమయంబునఁ దామ్రధ్వజునితేరు తిలమాత్రశకలంబులుగా ఖండించి, గాండివి వెండియు వాఁడెక్కిన రథంబులు రెండువేలు చూర్ణంబులుగాఁ జేసి, యక్షాహిణీ బలంబుఁ బరిమార్చె. తామ్ర ధ్వజునిచేఁ గొంతేయుని బలం బును నట్ల నిధనంబునొందె. అంత, మహాబల పరాక్రమ ధురీణుండైన తామ్ర ధ్వజుండు, మాంస, ఖండంబు రెమ్మికొనిపోవు సాళువంబు చందంబునం గిరీటి తోడం గూడఁ దద్రథంబు నొక్క కరంబున నెత్తికొని యాకసంబునకు దాటి భూతలంబునకుండ్రిప్పివైచుటయు, వివ్వచ్చుండు చచ్చెఁ జచ్చెనని సైనికులా హారవంబులు సేసిరి. అప్పుడప్పురుషోత్తముండు, నిజకరాజ్ఞంబునం బడకుండఁ బట్టికొనుటయు, దామ్ర కేతుం డలుకనొలుక గదాధరునిం జూచి, 'యర్జునునితోఁ బోరునపుడు దొమ్మికిం దలపడితివి. ఇది వీర ధర్మంబు గా'దని పలుకుచు దంభోశి సన్నిభంబైన యొక్క శరంబు వింట సంధించి, యాకర్ణాంతంబుగాఁ దివియునంతలో, మురాంతకుండు వాని రథంబునకు దాటి తద్యక్షస్థులంబు దన్ని, తన చేతి గదా చండంబు ద్రిప్పి, వాని నడునెత్తిగాతు కలఁగఁగొట్టి లంఘించుటయు, నతండును జలింపక, నిజ స్వందనంబు చిత్రగతుల నటంపం

జేయుచు, జతురంగ బలంబుల జాతి సమరుటయు, ముకుండు నర్జునుం
జేర్చెను, 'మన యోధ యూధంబులు యథాయథలుగాఁ గలంగె. ప్రత్యమ్నాది
యోధవీరులు మూర్ఖదెప్పిం జాలక యున్నార గావున, మన మిరువురము
వీనితోడం దలపడి పోరవలయు' నని, శార్ఙ్గకోదండంబెక్కుపెట్టి, దిక్కులు
గ్రక్కదల గుఱివని గావించుటయు, గాండీవియుఁ దన కోదండంబు నధి
జ్ఞంబు గావించి మౌర్ఖిరావంబున భూనభోంతరంబులు పూరించె. ఇవిధం
బునం గృష్ణార్జును లిరుగెండులం బిడిగులంబోని బెడిదంపుటంపజల పరంపర
వాడుటయు, దామ్రధ్వజుండు సరకుఁ గొనక మిరువుర చాపంబులు మౌర్ఖి
నెడలం జేయుటయు, నింద్రనందనుం డుపేంద్రునిం జూచి, 'యీ యల్పుని
మీద నీవాయుధం బెత్త నేమిటికి? ముహూర్త మాత్రంబున వీనిం బరిమార్చెద.
నీవు నాకు సారథివైయుండినం జాలు,' ననిన, వనజనాభుఁడిచ్చుకొని యుగ్మం
బుల పగ్గంబులు గేలంబుని చిత్రంబుగా సారథ్యంబు సేయుటయు, దామ్ర
ధ్వజుండు క్రోధ తామ్రాక్షుండై, పది తూపులం గృష్ణుని, నరువది శరంబుల
నర్జునుని నాటించి, గొడుగు తెగవేయుటయు, వానవ తనయుండు వాని యర
దంబు నూలు శకలంబులు సేసె. దానం గలంగక యీ రాజనందనుండు మదపు
దేనుంగు నెక్కి యుక్కుటమ్ము లొక్కుమ్మడిం గురిసినఁ, దూపుల తెక్కుల
వలనం బొడమిన సుడిగాలితోనం దవిలి నరుని యరదంబు గాలిచక్రంబు చందం
బుర బిబిబిం దిరుగు సమయంబునఁ బ్రత్యమ్నాది యోధవీరులు మూర్ఖ
దెప్పితి నిశితశరపరంపరల నొవ్వనెయుటయు, దామ్రధ్వజుం డవక్ర పరాక్ర
మంబున నవ్వీర వరుల నారాచధారాపూరంబుల ముంచి మగుడ మూర్ఖ
నొందించె.

-తామ్రధ్వజుండు యాగ - హయంబుఁగొని

పురంబునకుఁ బోవుట-

తదనంతరంబు కంసమర్దనుండు కోపాటోపదీపితుండై సహస్రధారా
ఘోరంబైన సుదర్శనంబు గేలంబుని నక్షత్ర తారాగ్రహ సహితంబైన
గగనంబున, శైలకాసన సమేతంబైన భూతలంబును గంపింప, రథంబు
డిగ్గనులికి యెదురు వచ్చుటయు, దామ్ర ధ్వజుండు నవ్వుచు, "శ్రీకృష్ణా,

వృష్టికుల భూషణా, యానాటికిఁ గొంతేయుని గావంబుని నీవు చేసిన సుకృతంబు నిచ్చివేసితివి. ఇప్పుడీ దేహంబునే యీయం జూచెదవు. మంచిది. కానిమ్ము, నిన్ను, నీ మఱుదిని నీ హయంబు తోడంబట్టికట్టి కొనిపోయెద' నని యేనుంగు డిగ్గి శ్రీకృష్ణ దేవుని కరాంబుజంబు మెలిపెట్టి, చక్రంబు సుమిమి కొను నంతలో రమాకాంతుండు పేరెలుంగెత్తి, 'యర్జునా, నా చేతి చక్రంబు నాచు కొని పోవుచున్నవాడు. వీని క్రూర నారాచ ధారాపరంపరల వెంపరలాడి విడిపింపు' మనుటయుఁ, గొంతేయుండు శత నిశిత విశిఖంబుల వాని పార్శ్వంబు నొప్పించిన, లెక్కగొనక తామ్ర ధ్వజుండు కృష్ణార్జునుల నిరువుర రెండు చేతులం బట్టి బిగియించి, మూర్చనొందించి, భూమిం బడవైచి, రెండు యాగ హయంబుల బట్టికొని, పురంబునకుం జని, నిజ జనకుండైన మయూర ధ్వజుని చెంతకుం బోయి మ్రొక్కి నిలిచిన, సేవాపతియైన నకుల ధ్వజుని దిక్కు గనుంగొని, నతండు మయూరధ్వజునితో, 'నీ కుమారుండు కృష్ణార్జునులం గెలిచి సవన హయంబుం బట్టికొని తెచ్చె' ననిన, విని యతండు కోపంబునం గన్నులఁ గెంపు గదురఁ గొడుకు నవలోకించి, 'నీవు శ్రీకృష్ణార్జునుల గొనిరాక తురంగంబు మాత్రమే తెచ్చితివి. ఇంత పడుచుఁ దనంబు గలదె ? యజ్ఞమ యుండును, యజ్ఞకర్తయు, యజ్ఞభోక్తయు, యజ్ఞఫల ప్రదాతయునైన శ్రీవాసుదేవుండు లేని జన్మంబేమిటికి ? ఎవ్వరి నుద్దేశించి యాగంబు సేయం గలవారము ?' అని భార్యయుం దానును బరితాపంబు నొందుచు, నడలుచు నున్న సమయంబున, నర్కుండస్తగిరి శిఖరంబునకు నలంకారంబై నిలిచె. పాండవ సైనికుల వదనంబులు పంకజంబులం బోలె ముకుళితంబులయ్యె. గాయంబు వలనం బొడమిన రక్తరాగంబు సంధ్యారాగంబుతో నైక్యంబుఁజెందె. జారుల మోడ్చు గన్నులును, గైరవంబులును వికాసంబు నొందె. అవ్వేశ మూర్చఁదెలిసి లేచి, నరుండు శ్రీహరిని నిరీక్షించి, 'యిత తడవు కయ్యంబు సేసిన యోధ సవన తురంగంబుం గొని యే త్రోవం బోయెనో నాకెఱిగింపు; మతని రణంబు గెలిచి యజ్ఞవాహంబు గొని వచ్చెద' ననిన, నవ్వి, యవ్వె న్నుండు 'కపికేతనా, తామ్ర కేతుండు మనల నిరువుర గెలిచి మూర్చఁబుచ్చి హయంబుగొనుచు రత్నపురంబునకుం జని తన తండ్రికొసంగె. ఇంక మనము గాదు; త్రిమూర్తులొక్కటై వచ్చినను గెలువఁ దరంబు గాదు. వాడు మదీయ ధ క్రాగ్రగబ్బుండు. దాన ఙ్గత్రాధీశ్వరుండు. వాని సాహసోదార్యంబులు

చూడవలయునేని నావెంబడిం జనుదెమ్మ'ని తోడుకొనిపోయి బలంబులు పుర సమీపంబున నిలిపెను.

-శ్రీకృష్ణుండు మాయారూపంబున నర్జునునితో

రత్నపురంబు సేరుట-

(అప్పుడు) శ్రీకృష్ణుడు ప్రాత ముదుక సీర్కావి బ్రహ్మకమ్మి దోవతియు, నందు పైనఁ జినిగిన యుత్తరీయంబును, నుదుట గోపీచందనపు టూర్వపుండ్రంబును, వక్షస్థలంబునఁ బద్మాక్షమాలికయు, గర్జరంధ్రంబుల నులి వాఁడిన శ్రీకులసియు, భుజంబున యాయవారపు గోనెసంచియు, గక్షభాగంబులఁ గృష్ణాజినంబు దేవతార్చన కక్షపాలయు, దక్షిణహస్తంబునఁ బుష్పివెదురూఁత కోలయు, గూని వీఁపునఁ జినిగిన గొడుగు తునుకయు, వణంకెడు బడుగు దేహంబునుం గలిగి, వృద్ధ బ్రాహ్మణరూపంబునం దన కూర్మి సఖుండైన యర్జునుని బ్రాహ్మచారివై శిష్యుఁడవుగ రమ్మని పూర్వ రాత్రంబున రత్నపురంబునకు జనియె.

తదనంతరంబు, శ్రీకృష్ణదేవుం డర్జునునితోడం గూడ నా రత్నపురంబు సొచ్చి, యగురు సాంబ్రాణి ధూప సమ్మిళితంబును, గుంకుమ కర్పూర కస్తూరి కాది పాణింధమంబును, నానావిధ కుసుమ మాలికా సముద్గీర్ణ సౌరభంబును నైన యొక్క వీధింజనునెడ, నందంబైన యిందుకాంత సౌధంబున నొక్క మందయాన తోడంగూడఁ గ్రీడించుచు, నొక్క విటుండా కుటిలకుంతలం జూచి, 'నీ కురులకుఁ గృష్ణత్వంబుగలిగె. మేలు, బళీ!' యని మెచ్చుటయు, నా కల కంఠి ప్రాణేశుని కేలు కేలునం దెమలించి, 'నీ కరంబులు శంఖ చక్రాంకితంబులై యున్నయవి. కావున నీవు పురుషోత్తముండవు' అని పలుకుటయు, సమ్మాటలు విని సరసిజాతుం డర్జునుని గనుంగొని, 'యీ యాశ్చర్యంబు వింటివే? కేళి కాలంబునందును, మదీయ నామ సంకీర్తనంబు సేయుచున్నవారు. ఇట్టి వారల చిత్రంబులు మత్పదాయత్రంబులు. వీరల వచనంబులు మదీయ దివ్యనామ రచనంబులు. ఈ జనుల కృత్యంబులు మత్కైంకర్య నిత్యంబులు. ఈ పట్టణంబు భూలోక వైకుంఠంబు' అని పొగడుచు, నరుడునుం దాను,

నా రాత్రి యెల్లఁ బట్టణ వీధులం దిరిగి, వేతువ జామున సర్వదానదికిం జని, యందలి నిర్మలంబులగు నుదకంబుల స్నాన సంధ్యావందనాది కృత్యంబులు నిర్వర్తించి, సూర్యోపాస్తిఁ జేసి, తత్సమీపంబున రాజహంస కూజితంబుల చేత ద్విగుణీకృతంబులైన కింకిణీరవంబులచే నలంకృతంబైన ఘోటకంబుచే నొప్పు యజ్ఞ వాటంబునకుం జని, యయ్యాస్థానంబును, నందలి ఋత్విక్కులను, దత్సభాసడులను, వారలచే నుచ్చరితంబులైన ఋగ్యజుస్సామ మంత్రంబులను, వానిచే నావహింపబడి దివ్య విమానంబులతో వచ్చు నింద్రాది దేవతలను, యజ్ఞశాలామధ్యంబున దీక్షాపరుండును, బట్టి సమేతుండును, దర్భాసనాసీనుండును, సకల సామంత మహికాంత కిరీట ఘటిత మణిప్రభానీరాజితపదుండును నైన మయూర కేతనుంగాంచి, యా కపట భూసురు లిద్దఱు 'రాజోత్తమా, భద్రమస్తు'. అని యాశీర్వాదంబు సేసిన, నన్నరవరుండు ప్రత్యుత్థానంబు సేసి, సమస్కరించి, 'ధరణీ సురోత్తమా, నేను వందనంబు సేయక మున్నె మీ రాశీర్వాదంబు సేయుట శపియించుట గాని దీవించుట గాదు. ఎందుండి యెందుఁ బోవుచు నిందులకు విజయంబు సేసితిరి ? నా వలనం గాఁగల కార్యం బెయ్యది?' అనిన, నా కపట భూసురుండు పరమానంద కందళిత హృదయుండై 'రాజకులావతంసా, మేము కార్యార్థలమై వచ్చిన వారము గావున, ముందుగా నాశీర్వాదంబు సేయుటయు, వెనుక నీవు వందనంబు సేయుటయు నెగ్గుగాదు'. అనిన విని, జన నాయకుం 'డనఘా ! ఆభ్యాగతస్వయం విష్ణుః, అనబడును గనుక నీవు సాక్షాజ్ఞనార్థనుండవని తోచు చున్నది. దొడ్డు కొంచెంబనక పేడము. దేహ వంచనయు, మనోవంచనయు, ద్రవ్య వంచనయు లేక యొసంగెద'. అనిన విని యమ్మహీనురుండు, 'రాజశేఖరా, ధర్మపురంబున వాసంబు సేయుదును. కృష్ణశర్మ యశువాడను. ఇతండు నాకు శిష్యుండు. ఇతని తోడం గూడ నేను మత్కుమారుని దోడ్కొని నీవురోహి తుండైన సుశీలుని యింటఁ గన్నె యున్నదని విని, మత్కుమారునకు వివాహంబుగా నడుగవలయు నను తలంపున వచ్చుచున్నయెడ, నతి భయంకరం బైన యరణ్య మధ్యంబున నాఁకలి గొని కోపోద్దీపితంబైన యొక్క సింహంబు మదీయ పుత్రునిం గదిసి యతని గళంబు పట్టికొనుటయు, విడిపింపం దరంబు

గాక, వేటొక్క యుపాయంబునుం గానక 'శ్రీనృసింహ, శ్రీనృసింహ' యని నూటయెనిమిది మాటులు జపించిన నద్దేవుండు ప్రత్యక్షంబయ్యు నా పుత్రుం గావలెడయ్యె. ఇవిధంబున నాపన్నుండైన కుమారునిం జూచి, యత్యంత పరితాపంబు నొందుచున్న నన్నుంగని, యా మృగరాజంబు వాలంబు సారిం చుచు, నా పుత్రుని గాత్రంబు నఖంబుల గ్రుచ్చుచు, దంష్ట్రాంకురంబుల నప్పశించుచు, మనుష్య భాషణంబుల నన్నుద్దేశించి. 'భూసురా, నా చేతం దగిలిన జంతువును గృతాంతుండేనియు విడిపింప నోపడు. అట్టియెడ సీవెంత వాడవు ? నాకన్న బలవంతుండు జగంబున లేడు. శిష్యుండును, సీవును, గృహంబునకుంబొండ'ని నిరాశగాఁబలికిన నేను నాపరాని క్లేశంబున నా శిశువుఁ బాసిపోవంగాళ్లాడక పుత్రహీనుల కూర్వగతి లేదని వినియుండుటంజేసి, మచ్చరీర కబళంబుగొని నా సుతుని శరీరంబు మగుడ నొసంగుమనిన, విని యక్కంతీరవం బకుంతితోత్కంత మెఱచు నన్నుం గూర్చి యిట్లనియె. 'నావంటి దుష్టజంతువులము మృత్యువునకు భృత్యులముగావున నిట్టి యల్పాయుష్కులంగాని సీవంటి దీర్ఘాయుష్కులం బట్టనొల్లము. నీవు పట్టికొఱకై యింతఁబట్టి పెనంగం బనిలేదు మరలిపోమ్మ'నిన, నే నా మృగరాజంబునుం జూచి, 'యోయీ, పంచాననా, నేజేసిన సుకృతంబులన్నియు నీకు నిచ్చెద, నిప్పాపని నొప్పింపక నాకు నొప్పింపు'మని వేడు కొనిన నియ్యకొనక, 'మాకు నీవలనఁ గావలసిన ప్రయోజనం బొక్కటియు లేదు. మయూరధ్వజుని వలనం గాఁదగిన కార్యంబు గలదు.' అని పలికె. అక్కార్యంబు సీవంగీకరించెదేని యెఱింగించెద.'

అనిన విని యా భూసురోత్తమునకు రాజనత్తముండిట్లనియె. 'ఆ సింహంబు సాక్షాన్మృసింహదేవుండెగాని, సామాన్య సింహంబుగాదు. మదీయ దేశ కాననం బున గిరులం జరించు సింహ వ్యాఘ్ర వరాహ మహిష దర్వీకరాది జంతువులు ప్రాణిహింసఁ జేయ వెఱచు; నైననేమి ? నీయడిగిన పదార్థంబునెల్ల దామసింపక యొసంగెద. నా మాట వృథగాదు. నీవు కావలసిన దాని నడుగుము'. అనిన భూసురాగ్రేసరుండా నృపాగ్రణింజూచి, 'దుర్బలస్య బలం రాజా యను వచ నంబున్నది. కావున మము బోటి యర్థులకు మిముబోటి దాతల వేడుటకు సంశయింపఁబని లేదు. నా యార్తిని హరింపుము. ఆ సింహము నీ దేహంబులో నగంబు నిచ్చిన నా కుమారుని విడిచిచెదననిన నేను నా సింహంబు నవలొకించి బహుజన సంరక్షకులైన మహారాజుల దేహంబులఁ గోసి యిమ్మునుట మాబోటి

విప్రుల కుచితం బగునె ? అనిన విని యా కంఠీరవంబు నన్నుంజూచి, సురేంద్రా, యన్నరేంద్రుని సామాన్యునిగాఁ దలంపకుము. దీనజన రక్షకుఁడు, నాత్మ విద్యావిశారదుఁడు, నుత్తమోత్తముండు, నుదారుండును సత్యసంధుడు నైన మయూరధ్వజ మహారాజునకు దొడ్డు కొంచెంబు లేదు. కావున నతని నడుగ వలసిన కార్యంబునకు సీపు సంశయంబు నొందవలదు. అతని నడిగిన నుత్తర ఙ్గణంబున నీ కోరికను ఫలియింపజేయు, నది యట్లుండె. నీ శరీరంబు కుమారునకు బదులొసంగెద నంటివి. జరచే ముదిసి, తపంబుల శోషించి, యుపవాసంబులఁ గృశించి, బలహీనంబగు నీ బడుగు దేహంబు మాకేమిటికి ? ఆ రాజదేహంబు సకల రసంబులఁ దృప్తిపొంది సర్వసుఖంబులచేతఁ దనిసి నవసీతంపు ముద్దయుంబలె నా నోటి కింపై యుండునని సింహంబె నన్నుం బొమ్మనె. దశరథ నందనుండు. మృతుండైన బాలునిఁ బ్రతికించిన తెఱంగున నా పుత్రునిం బ్రతికింపుము. కాదేని, నీకు కొదవకాని మాకేమి ?' అనుటయు మయూరకేతనుం డామాటలు విని, యా భూసుర కుమారునకు బదులుగ తన శరీరం బీయఁదలంచి, మంత్రి పురోహిత బంధుమిత్రాదులం జూచి, 'రాజులకు రణంబున నేనియు, గోబ్రాహ్మణ నిమిత్తంబేనియు శరీరంబుఁ ద్యజించు టుచిత ధర్మంబు. తొల్లి శిబి కర్ణ జీమూతవాహనాదులు పరార్థంబుగా నిజ శరీరంబులఁ ద్యజించి, స్వర్గ సుఖంబులం జెందిరి. కావున నే నివిప్రోత్తమునకై నా శరీరంబు నొసఁగి కృతకృత్యుండ నయ్యెద. దీనికి విఘాతంబుగాఁ బలుక వలవ'దని, కుమారుఁడగు తామ్రకేతుని రాజ్యాభిషిక్తునిగాఁ బ్రతిష్ఠించి, నర్మదా నదిఁ గృతస్నానుండై, యనేక దానంబులజేసి, యావిప్రపుంగవుం బిలిచి, 'సలిం ధారాపూర్వకంబుగా మదీయ దేహంబులో సగంబొ సంగుట వలన శ్రీ కృష్ణ దేవుండును బ్రీతుండగుంగాక !' అని భూసురుని చేత ధారవోసి శంకా రహితుండై, యజ్ఞవేదికా స్థలంబున దర్బాసనంబునఁ గూర్చుండి బృందారక బృంద వందితుండై, ముకుందు చరణారవిందంబుల హృదయార విందంబునం దిరంబుగా నిలిపి, మొగలి రేకుం బోలిన అంపంబున శిరంబు మోపి, తెగువసేయంబునినంత లోపలఁ, బుణ్యచారిత్రయు, సౌభాగ్యవతియు, బతివ్రతా శిరో మణియు, బరమసాధ్వియు నైన యతని భార్య కుముద్యతీదేవి యివిధం బెఱింగి సత్వరంబుగాఁ జనుదెంచి, 'పురుషుని యర్థ శరీరంబు భార్యయును వేదవచనంబు గలదు. కావున మదీయ దేహంబు బ్రాహ్మణార్థంబుగా సమర్పించెద నిలుపు'

యిదిగ, యి యా కపట భూసురుండు మహీపాలుం జూచి, 'పురుషుని వామాం
 కంబు శ్రీ భాగంబు గావున మయూర కేతను వామ భాగంబు తేవలవదని
 యా సింహంబు పలికె, నట్టియెడ నియ్యంగన శరీరం బొప్పకొనునె?' అను
 డయి, నమ్మహారాజసుతుండగు తామ్రకేతుండు నమ్మహీసురునకు నమస్క
 రించి యుట్టనియె: 'మహీసురో త్రమా, తన యాత్మయె పుత్రుండై జనియించు
 నని దేవ దళనంబు గలదు. కావున మజ్జనకుని దేహంబునకుఁ బ్రతినిధిగా
 నా శరీరంబు నిచ్చి నేను ఋణాత్రయ విముక్తుండనై తండ్రి చేసిన ప్రతినఁ
 జెల్లించి, శ్రీరామభద్రుండును, భీష్ముండునుం జెందిన కీర్తిం జెందెద' ననిన,
 సత్తైత్రవ భూసురో త్రముండు 'రాజనందనా, సింగంబు పలికినమాట వినుము.
 ఆ రాజు దేహంబును దత్తశత్రంబును, సుతుండునుం గోసియిచ్చిన నందులో
 దక్షిణ భాగంబుఁగొని తెమ్మని నన్నుంబనిచెఁ గావున నవ్వచనంబును సత్యంబు
 గావించం జనుదు' ననిన, నా రాజు దరహసిత వదనుండై తన భార్యను గుమా
 రునిఁ గనుంగొని, 'యీ భూసురుండు పలికినట్లు గావించు'డని తనచేత నున్న
 బంపంబు వారలచేతికి నొసంగుటయు, నారాజపత్నియైన కుముద్వతియు నంద
 నుండై న తామ్రకేతుండును గైకొని, యతి ధీరయగు కుముద్వతీసతి, కుమా
 రుని చిత్తంబు తలంబు మానం బలికి, యిరువురు గెండు పార్శ్వంబుల నిలిచి,
 చురె కర్కశండైన యా బంపంబు భూపాలకుని శిరంబునఁ జేర్చి, 'రఘుపతీ,
 శ్రీమన్నారాయణా, హరిహరీ, శ్రీ కృష్ణా, పురుషోత్తమా,' అని కోయునెడ
 మెరుగిరి నిభంబునుండి బొజంగు గై రిక ధాతు యురంబుల తెఱంగున రక్త
 పూరంబు లపాంబుగాఁ గురియ భూజను లాహాకారంబులఁ గావించిరి. ధీర
 జనులు కొనియాడిరి. దేవతలు ప్రశంసించిరి. అప్పుడమ్మహీపాలుండు
 చిత్తంబును వాసుదేవ పదాయ త్రంబుఁజేసి ధీరుడై యుండునెడ నతని యెడమ
 కంట నీరు గ్రమ్ముటయు, నమ్మహీసురుం డది గనుంగొని కోపాబోటంబునఁ
 గరంబుల వివల్చి, వేణుదండంబును ధరాతలంబునం బడవైచి, యిటునటు
 గంతులు దైచుచు, 'నపుత్రత వలన మూర్ఖలోకంబులు లేకపోయినం బోవ
 నిమ్ము. ఏడ్చుచు నొసంగిన దానంబు నే నొల్ల'నని శిష్యుని కరంబు బట్టి యీడ్చు
 రానిపోవుటయు; నమ్మహీపాలుని సతిమణి తన ప్రాణేశు మస్తకంబు గదియంబట్టి,
 'యనకత్తడా, నీ శరీరంబు వృథంబుగాఁ గోయించి, తాను నొల్లనని యివ్విప్రుండు
 తన దేహంబులు దెట్టి యలిగిపోవుచు నున్నవాడు. ఇంక నెట్లు' లనిన, నమ్మహీ

రమణుండు చనుచున్న మహీసురుఁ జేరఁబిలిచి, 'మహాత్మా, నీ వేటికిఁ గోపంబుఁజెంది పోయెదవు? నీ వంటి సత్పాత్రంబున కీశరీరంబులోన దక్షిణ భాగం బుపకారంబునకు వచ్చె. వామాంకంబగు తా నుపయోగంబునకు రాక పోయితిని గదా యని కంట బాష్పములు గ్రమ్మ నడలుచున్నయది. వేదన చేతఁ దొఱఁగెడి బాష్పంబు లంటివేని రెండు కన్నులం బొడమ వలదె? నాయెడ దయచేసి నీ భాగమ్ముఁ గొని పొమ్మ'నుటయు, నర్జునుని తోడఁ గూడ శ్రీకృష్ణుండు ప్రత్యక్షంబై నిలిచి, యమ్మహిపాలకుఁ గొగిలించికొని, 'రాజకుల చంద్రా, నీ ధైర్య ధైర్య సాహసౌదార్యంబులకు మెచ్చితి. నీ సుతుండును, సతీమణియుఁ గొలువ మా యాగీహయంబుల రెంటినుంచుకొని, యాగ ద్వయం బును నీవె చేయుము. కర్మను కర్తననై నేన సర్వంబు నిర్వహించెద. నీకుమారుఁడు మమ్ము నిరువురఁ దానొక్కరుండె యుద్ధంబున జయించె. నీవు దేహంబు నొసంగి మమ్ము జయించితివి. ఈ రాజకులంబు లోననీవంటి వీర వితరణ గుణంబులు గల మేటి లేఁదనియె. అప్పుడ పృథమితేఁడును దామోదరుని కరారవిందస్పర్శంబున గాయంబు మాని, సంతసంబున నద్దేవుని చరణ పద్మం బులకు సాష్టాంగ దండ ప్రణామంబుసేసి, 'దేవా, కర్మఫలమండవు. సకల యాగ సమారాధ్యుండవు, యజ్ఞమయుండవునైన నిన్నుఁ గనుఁగొంటిని. ఎండగొట్టున దప్పిఁగొనిన వానికి విమలోదకంబునచేత దప్పి తీయవలయునుగాని, మంచు తుంపరలం దీటునె? పునరావృత్తి రహిత మోక్ష సామ్రాజ్య ప్రదుఁడ వైన నిన్నుఁ బ్రత్యక్షంబుగాఁ గనుఁగొనియుఁ జాలక కర్మారంభంబు సేయం బూనిన నన్నుఁజూచి విద్వజ్జనులు నవ్వరె? ద్రవ్యంబుఁ గుమ్మరించి పట్టి కొప్పెరఁ దెచ్చిన వెట్టివాని విధంబున, దురంబున మీ స్వరూపం బెఱుంగఁ జాలక నా కుమారుఁ డవివేకియై రిత్తహయంబుఁబట్టి తెచ్చె. దేహంబు లస్థిరంబులని తెలియక యీ హరిఁబట్టి తెచ్చె; నందువలన శ్రీహరివగు నీ సందర్శనంబు కలిగె. నేను ధన్యుఁడనైతిని. ప్రళయసాగరంబున శుక్తిచోరకుఁడగు దైత్యుని సంహరించుటకు మీనరూపంబవైన నీకుఁ బ్రణామంబు. కూర్మ రూపధరుండవై జలధి మథనంబు గావించి సురల కమ్మతంబు నొసంగిన నీకు వందనంబు.

లీలావరాహమూర్తివై భూమి నుద్ధరించిన నీకు నమస్కారంబు. స్తంభంబునఁ బుట్టి ప్రహ్లాదుఁగాచిన నరసింహ, నీకు దండంబు. వామనమూర్తివై మూఁడు డుగుల ముట్టోకంబుల నాక్రమించిన త్రివిక్రమా, నీకుఁ బ్రణుతి నొనర్చెద. శత్రుయకుల ధూమకేతువైన భృగురామా, నీకు మ్రొక్కెద. దశకంఠకంఠ లుంఠక నారాచ ధారా చకితర దానవశైల వజ్రాయుధా, హలాయుధా, నీకు జోహారు. త్రిపుర సంహారహేతు బౌద్ధా, యనిరుద్ధా, నీకుఁ గేలుమొడ్చెద. మ్లేచ్ఛనికరవిచ్ఛేదన ప్రచండమండలాగ్ర ధారాసంపాదిత కీర్తి, కలికిమూర్తి, నీ పదాబ్జంబులకు నమ్రుండవైతి, నని బహువిధంబులఁ బ్రస్తుతించి, సమస్త వస్తు జాతంబు లమ్మాధవునకర్పించి, సంప్రీతుఁజేసి, పురందర నందను నట్ల పూజించి కౌఁగిలించి, బంధుజన సమన్వితుండై శ్రీకృష్ణార్జునుల నిజపురంబు నకుఁ దోడ్కొనిపోయె. అంత గోవిందుండు గాంధీవికి మయూరధ్వజుని భక్తి దెలుపవలసి బలసమన్వితంబుగా దివసత్రయంబధివసించె, అనిన జనమే జయుండు జైమిని మునితోఁ దరువాతి పృతాంతంబెఱింగిపుమనుటయు.

శా. ఆలంకా మిహికాచల ప్రకట శౌద్యాగాధ గాఢాశతో
ద్వేల... స్త్యయశోవిశోభిత ధరిత్రాఖండ, ఖండాదిక
స్వాలాపామృత సేచనోల్లసిత విద్యతగర్జ, కర్ణాటల
క్షీరీలైక ధురీణ, వీణనృప రాజా లంఘితా శాంతరా.

క. కల్పక సమదానకళా

కల్పక నిజబాహుదండ గండర దండా,

కల్పక సత్కవి వినుతా,

కల్పక సత్కిర్తిసాంద్ర, కనక మృగేంద్రా.

ఫంచచామరము : ఘనాఘనౌఘ నాదనాది కాహళీ హళాహళీ
ఘనర్విభా విభాసిత ద్యుగర్భరార్పణీ
కనద్ధరావరాహకేతు కాండ చండ వాహినీ
ఛినోద నోదనగ్న భగ్నవీరవైరి మండలా.

గద్య

ఇది శ్రీమత్పాండ్య మండలాధీశ్వర శ్రీ విజయరంగ చొక్కనాథ
మహీనాథ కరుణాకటాక్ష సంపాదిత గజతురంగమాండోళికా
ప్రముఖ నిఖిల సంపత్పారంపరీ సమేధ మాన
సముఖ మీనాక్షీ నాయక తనూభవ మీనాక్షీ
దేవీ కటాక్ష లబ్ధ కవితా సాంప్రదాయక,
వేంకట కృష్ణప్ప నాయక ప్రణీ
తంబైన జైమిని భారతం
బున నశ్వమేధ పర్య
మ్మ ను వ చ న
కావ్యంబు నందుఁ
జతుర్వాక్వాసము.

జై మి ని భారతము

పంచమాశ్వాసము

క. శ్రీ మధురాపురనాథా
...మధురాధరగభీర...నిజవినోదా,
భూమీసుత భూరికళా
స్తోమాంకా, విజయరంగ చొక్క మృగాంకా.

అవధరింపుము. జైనమునీంద్రుడు జనమేజయ నరేంద్రుని గనుగొని యిట్టనియె. అవ్విధంబున రత్ననగరంబున గృష్టార్జునులు రాజుచేత బూజలు గొనుచు, మూడు దినంబులుండి, నాలవనాడు సముత్తంగ తురంగ శతాంగ వీరభట పరంపరలతో, మయూరకేతనుండు కొలిచిరా, యాగతురంగబులంగ దలింప, నవియు నానాదేశంబులు, నదులు, నదంబులు, జనపదంబులు నత్రిక్రమించి, క్రమక్రమంబున సారస్వతపురంబునకుం జేరనరిగె. ఆ రాజు రాష్ట్రంబున నెల్లకాలంబును గృతయుగంబునందునుంబలె ధర్మంబు నాల్గు పాదంబుల నడచు. ఏ సత్య సందుని దేశంబునందలి ప్రజలు కలవరించియేనియబొంక రేవదాన్యుండు చేయుదాన ధరాప్రవాహంబులచేత మేదిని తలంబు ముక్కాటును బండు, నేసుశీలుండు 'బ్రాహ్మణో మమదైవతం'బని నిశ్చయించి విప్రసం తర్పణంబు నెడ విడువక సేయు.

- వీరవర్మ గుఱ్ఱంబును బట్టుట -

అట్టి పరమ ధార్మికుండైన వీరవర్మ తన చారులచేత గపిధ్వజ మయూరధ్వజుల యాగీయ ఘోటకంబులు తన దేశంబునకు వచ్చెనని విని, వారి రెంటినిఁ బట్టికొని జెంగటివారలం బంచుటయు, వారలట్లుగావింప, యావ నాశ్వానుసాశ్వ హంసధ్వజ మయూరధ్వజాది మహారాజ సేనాసందోహ నమున్న తంబును, నపరిమిత కరిభురగ రథ భట పటల ఛటులంబునునై, కల్లోలినీ వల్ల

భుని విధంబున వెల్లివిరిసియు, బాండవసైన్యంబులకెల్ల నధిష్ఠాతయు, సమర కర్కశుండును, విక్రమ జిత శ్వేత వాహనుండును నైన బ్రభువాహనుం డెదుటి సైన్యంబులం గదిసి, తులిత భిదురంబులైన ప్రదరంబుల దరంబుగా నెదురం బ్రయోగించి, సేనాంగంబుల భంగంబు నొందించుటయు, నప్పిర కుమారులు కువలుండును, సులతుండు ననువారలు దివ్యరథంబుల నధిరోహించి, బ్రభు వాహనుడాకి, దండధర దండోపమానంబులైన చండ కాండంబులఁ దండ తండంబులుగా నొండొండ నిగిడించుటయు, నుభయ సైన్యంబులకు ముష్టిముష్టి, బాహాబాహి, కచాకచి, ఖడ్గాఖడ్గి, దండాదండిగా భండనంబయ్యె. అప్పుడు పదివేల మహారథులతోడంగూడ వీరవర్మ కుమారులు బ్రభువాహనునిఁ గిట్టిపెట్టిన, దండె తీయక నిశిత శరనికరంబుల నొప్పించుటయు, నింద్రుని మనుమఁడు మండుచు, జండాంశు కిరణకాండ సదృశంబులైన శరప్రకాండంబులు వర్షించు టయు, నగ్నిలోనంబడిన శలభంబుల కైవడి వీరవర్మ సైన్యంబులు మ్రొగ్గతి లంబాతె. అప్పుడతని యల్లుండగు నంతకుండు విఠిగిన దశంబులం బురికొల్పి, శత సహస్రాయుత నియుత కోట్లర్బుదన్యర్బుద ఖర్వ మహాఖర్వ శంఖ సంఖ్య లును, బుంఖాను బుంఖంబులునగు కంకపత్రంబుల నిగిడించిన, వ్రాలు నేనుంగు లును, గూలు గుఱ్ఱంబులును, దూలు రథంబులును, గీలు దప్పిన బొమ్మలగతిఁ బడు వీరభటులును, మూర్చల మునుంగు యోధులును, మునింగిన మహారథు లును, మోహంబు నొందిన మహిషతులునుం గలిగి, దీనదశంబొందిన సేనల నవలోకించి, కిరీటి కైటభాంతకునిఁజూచి 'వీడెవ్వఁడో దురంత పరా క్రముఁ డంతకుని తెఱంగున మన బలంబు నంతంబు నొందించుచున్నవాఁడు. నాకుఁజూడ వీని మనుష్యుం డనంగూడ'దనిన విని వనమాలి కిరీటింజూచి యిట్లనియె.

- కృష్ణుం డర్జునునకు యమ వృతాంతంబుఁ జెప్పుట -

'ఈ రాజు కూతురగు మాలిని యను వధూటికి యముఁడు మగఁడు. కావున నతండు మామ నిమిత్తంబుగా మనతో నెదిరించి పోరుచున్నవాఁడు. ఆకన్య జమునిఁ బెండ్లి యాడిన తెఱంగు వినుము. వీరవర్మ కుమారి మాలిని లోకైక సౌందర్య శాలిని మవ్వంపుజవ్వనంబున నివ్వబిట్లుటయు, నప్పువ్వుబోజిఁ జూచి, యవ్విభుండు 'తల్లీ, నీవెవ్వరిఁ బెండ్లియాడెదవు? నమ్మతుండైన పురుషునిం ధెలు

పుము కల్యాణాంబు సేసెద'ననుటయు, మాలిని జనకునితో నిట్లనియె: 'పుడమిలో'నంబుట్టిన జనునకుఁ జావు నిజంబు. వానితో ననుగమనంబు నొనర్చి యమలోకంబున కుంజని యముని శాసనంబునఁ బుణ్య పాప ఫలంబు ననుభవించి బహు జన్మంబులకెత్తుటకంటె, యమునిం బెండ్లియాడి సుఖంబున నుండుట మేలు. అందులకుఁ దగిన యుపాయం బొనరింపుము'. అని పలికి మాలిని, నానాటికి వైవస్వతుని మీఁది మోహంబు రెట్టింప, విరహ వేదనంజెందుట యెఱింగి, యా రాజు భూసురుల తోడఁగూడ యమస్తోత్రంబు నుడువుచు బహుకాలంబు యమునుద్దేశించి తపంబు సేయుచు నుండ, నక్కన్నెయు వ్రతనియమంబులఁ బూని సూర్యనందనుని నారాధించుచుండె. అంత, నారదుం డవ్వృత్తాంతంబెఱింగి యంతకుని పాలికిఁజని, యతనిచే నభ్యాగత పూజా విధానంబులఁ బూజితుండై 'దక్షిణ దిశాధ్యక్షా ! చిత్ర పురంబున వీరవర్మ పుత్రిక మాలిని బహు తపశ్శాలిని. నీకుఁ గళత్రంబుగా వలచి వ్రతనియమంబుల చేత నిన్ను నారాధించుచున్నయది. బంగరు తీగె రంగుసీను మేనును, విజితభృంగ కుశకంబులైన యలకంబులును, సీద్ధంపుటద్దంపు చెక్కులైన చెక్కులును, బింబ ఫలంబునకుఁ బ్రతిబింబంబైన యధర బింబంబును, గలువ రేకుల చెక్కులైన కన్నులును, గంబు విజయోత్కంఠంబైన కంఠంబును, జక్కవలకుం గవయైన చప్పుగవయును, బల్లవ శ్రీకరంబులైన కరంబులును, గలమ లేవను వివాదంబులచే సాధ్యంబైన మధ్యంబును, గిరినితంబ విడంబంబైన నితంబంబును, గదళికలం గేరు నూరువులును, మకర విజయ జంఘాలంబైన జంఘా యుగళంబును, దమ్ములకుందమ్ములైన పాదంబులు గలిగి, సౌదంబున నీయెడ మోహంబుమించి, పాపనంబులైన హోమ నియమంబుల జపతపంబుల నాచరించుచు, నిన్నే యాశించియున్నయది. ఆ చేడియం బెండ్లియాడితివేని, నీకు సమానుండు వేతొకండు లేడు'. అనిన విని నవ్వి, యవ్వీబుధవర్మండు మౌనికులధుర్యునింజూచి, 'నీవు ముందుఁగఁజని యా రాకొమారునితో మా రాక నెఱింగింపుము. నేను వైశాఖ శుద్ధ పూర్ణిమా దినంబున భూలోకంబునకు వచ్చెద' ననిన, నారదుండు చని యత్రైఁగెఱింగింప, వీరవర్మయు మోదంబునొంది వివాహంబునకుఁ దగిన యత్నంబుఁ జేయుచునుండె.

తదనంతరంబ యముండు దళవాయియైన రాజయశ్మనింబిలిచి, 'మనము చిత్రపురికిం బోవలయు, నీవు బలంబులనెల్లఁ బయనంబు సేయు'మనుటయు,

వ్యాధులకుఁ బ్రధానుండైన రాజయత్న, 'యా రాజు దేశంబున బ్రాహ్మణ పూజకు లేగాని, బ్రహ్మహింసకులు లేరు. నేనెట్లు రాగల వాడ?' నని మొగంబు వెలవెలం బాటఁ బెదవులఁదడపుచు నలుదెసలం జూచె. నూట యెనిమిది ప్రణంబులకు నధీశ్వరుండైన రాజప్రణంబు 'దచట గురుపూజలేగాని గురు దూషకులులేరు. మాకు నడయాడఁగూడ'దని దిగులుఁ బొందె. త్రయోదశ సన్నిపాతంబులకు నధిష్ఠాత యైన జ్వరుండు, 'తద్దేశంబున నయవంతులేగాని, బాల హింసకులు లేరు. కావున నేను రావెఱుతు'నని తల్లడించె. ఏకవింశతిమోహంబులకు నధిపతియైన మోహుండు 'రాష్ట్రంబున దేవద్రవ్యాపహరకులువేరు. నాకురాఁగూడ'దని మూలమూలలకుం కుఁడాగె. మఱియు, మున్నూఱు భేదంబులఁబొలుపొందు శూలరోగంబు, 'విశ్వాస తఘా కుండు, విషదాతయుఁ గనక కామియు, స్వోదరపోషకుండు నారాజు భూమిలో లేరు. కావున నేను రానోడుదు'నని, వెనుక కొదిగె. వేటకాండ్రచేతఁబట్టబడిన పక్షుల విడిపించునట్టి పుణ్యపురుషులారాష్ట్రంబునఁదఱచుగాఁ గలుగుటవలనఁ దాను బొలయం గూడదని పైత్య రోగంబుపయనంబునకు వెను దీసె. 'వాపీకూప తటాకాది భేదనంబులఁ జేయు పాపాత్ముకు లందు లేరు. జీర్ణంబులగు చెఱువులు దొరువులు హవణించునట్టి ధన్యులసీమలో మెండుగాఁ గలరు కావున నేను రానో ప'నని గ్రహణి తన గృహంబునకుం జనియె. 'మాషదానంబులు తిలదానంబులు సేయు ధర్మపరులకాని, సాధుజన బాధకులులేరు కావున, శాసంచారంబు గూడ'దని వాతరోగంబు వెలకిలంబడియె. 'ఉదక దానపరులేగాని భ్రూణ హత్యాపరులు లేరు కావున, నేను రావెఱుతు'నని మహోదరంబు ముందువెనుకలు నూచె. 'కఠియావు దానంబు సేయువారేకాని, దాతల నిందించువారా భూమిలో లేర'ని యపస్మారం బవ్వలికరిగె. ఇవ్విధంబున సకలరోగంబులు గుసగుసలం బోవుచుఁ బయనంబు కదలవెఱచె.

అంత, సమవర్తి వారలంజూచి, 'మీరలు పాతకులకు భయంకరులు. పుణ్యపురుషుల కమృత స్వరూపులు. కావున మీరెవ్వరి సంఘవలదు, కామ రూపంబులు గలవారలు గనుక మనుష్యరూపధరులై మావెంబడి నరుగుదెండ'ని పలికి, యముండు సౌమ్యాకారంబునం జూపట్టుచు, సకల భూషణభూషితుండును దివ్యవిమానాంబర ధరుండునై, నరాకారంబునఁ జిత్రవర్మ నగరంబునకు వచ్చిన, జమునింగనుంగొని ప్రణమిల్లి, యర్హ్యపాద్యాది విధులం బూజించిన, సూర్య కుమారుండా రాజ కుమారికం బరిణయందై, 'నీకు నభీష్టంబెయ్యది? నడుగు'

మనిన, నద్దరణీశ్వరుం డల్లునిఁజూచి, 'ఇతర వరంబులనేనొల్లను. దేహవసాన సమయంబున దేవకీనందనుని పాదారవిందంబులు దర్శించునట్టి భాగ్యంబులు గలుగవలయును, నివ్వరంబు దయసేయు' మనుటయు, నంత పర్యంతంబంత కుండు 'నీచెంతనే యుండెడ'నని ప్రతిన గావించెగావున మామతోడఁగూడి యముండు మనతోసంగరంబు సేయవచ్చె. ఈక్షణంబ యనేకాక్షాహిణీ క్షయకరం బైన యుద్ధంబుగాఁగలదు. అర్జునా, నీవు వేడుకచూడు. బ్రభువాహను ననుసాశ్వుఁ గర్ణకుమారుఁ బ్రద్యుమ్ను ననిరుద్ధ మయూరధ్వజు మణియును దక్కిన యోధుల సన్నద్ధులఁజేసి ననుపవలయు'నని పలికె.

- అర్జున వీరవర్మల యుద్ధము -

తదనంతరంబ శ్రీకృష్ణదేవుఁడు గాండివి యరదంబెక్కి పగ్గంబులు ముని కోలయుఁ బూని సారథ్యంబునకు నుపక్రమించిన, నావీరవర్మ, వారిజలోచనుం జూచి, 'వాసుదేవా, వాసవనందనుండు, నీవు నాశౌర్యంబుఁ జూచెదరుగాక !'యని పలుకుచు, నారాయణుని నారు నారసంబులఁ గవ్వడి నేడు బాణంబుల, మయూర ధ్వజాదుల నైదుసాయకంబులఁ గంతగత ప్రాణులఁజేసి, బీభత్సుండు వీరవర్మ మర్మంబులు దూటిపాఱ సానలందీతిన నారసంబుల నాటించినం, బిటుతివియక యమ్మేదిసీశ్వరుండు తెఱపుగాంచి, కంజనయన ధనంజయుల శిలీముఖంబులం జిక్కువరచి, ప్రళయ జలధరంబుబోలి గర్జించుటయు, నర్జునుంహాఙ్గిత విక్ర మంబున నిర్జరులు వెఱగంద, వాని శరీరంబు నిశిత శరంబుల జర్జరితంబుగాఁ బర్జన్యు విధంబున శరవర్షంబులు గురిసి, వీరవర్ముని వక్షస్థలంబు ఘోరపంచ కంబున నొంచిన, నించుకేనియుం జలింపక, యర్జునునలువడింట, నచ్యుతుని నూట, నన్నియ శరంబుల నాంజనేయునిఁ దేరివారువంబులఁదక్కిన వీరులఁ దెరలించి మొనలఁగలఁగఁజేసిన, బాండవవాహినీ సమూహంబు మోహంబుఁ జెంద, నప్పుడప్పురుషోత్తముండు గాండివింజూచి, 'యకాలతిమిరంబుఁ గల్పించి సైంధవు ద్రుంచినట్లును, గర్జుని తేరు ధరిత్రీతలంబునం గ్రుంగఁద్రోయించి జయించినట్లును, వీనియెడ వంచనోపాయంబులు చెల్లవ'ని బలవంతు హను మంతుడుఁబంచిన, నతండు కాలపాశంబునుబోలు వాల పాశంబున వాని రథంబు బిగియించి, తొల్లి మందుల కొండఁ బెల్లగించిన చందంబున నెత్తుకొని యాక సంబునకుఁబఱచిన, నాక్షోణీవల్గభుండు వాయునందనుని వంచించి, యరధంబు

డిగ్గి, యవనీతలంబునకు వచ్చి, నరుని తోడంగూడ నారాయణుని పట్టుకొని, గగనంబునకెగసి, యాంజనేయునిఁజూచి, 'యిద్దేవుండు పార్థునిమీఁది దయవలన షీరసముద్రంబును, శ్వేత దీపంబును విసర్జించి వచ్చియున్నాఁడు. కావున నచ్చట విరహతాపంబునం బొరలు శ్రీమహాలక్ష్మికిఁ బ్రియంబగునట్లు కలశాంబుధితో శ్వేత ద్వీపంబున, శేష తల్పంబునఁ బడవై చెదఁజూడుము. నీవు నా రథంబు విడుపు'మని, సరరాచార్యుల నిరువుర జంక నిటికి యవ్వాయుతనయునిఁ బిడికిటం బొడిచిన, గ్రుడ్డు వెలికుటికి మీడుకుచుఁబడమిపంబడి కదల మెదల నేరకున్న, మధుసూదనుండు వాని మనోరథంబు సఫలంబు సేసినఁగాని తమ యాపద తొలంగదను తలంపున నతనిచంకనుండి మెల్లనవీడి యవ్వీరవర్ముని తల నిజపదారవిందంబున గుప్పనందన్నిన, మహితలంబునంబడి మూర్ఛంబైంది క్రమ్మఁబడి పిఱికి శ్రీకృష్ణార్జునులఁ గదియవచ్చి, 'బవరంబున దేవ దానవులేని యున్ననుఁ గదియఁజాలరు. విశేషించి, శ్రీకృష్ణా, నీ చరణారవిందంబు నా శిరంబున సోఁకెఁగావున చిరంజీవినైతి' ననిన, విని యచ్యుతుండు ప్రీతుండై యర్జునునితో, 'వీఁడు దుర్జయుండు, ధనుర్విద్యా విశారదుండు, మయూరధ్వజాది యోధవీరుల జయించిన మద్భక్తియుక్తుండు'. అనిన విని క్రీడియుం గొని యాడె. అంత, వీరవర్మ హరిని నదునింజూచి, 'మీరు లోకగక్షకులగు నరనారాయణ మూర్తులరు. మిమ్ము నెదిరింప ముల్లోకంబులు నోపవు. నేనెంతవాఁడ?' నని పలికి విలెక్కుడించి, గోపికావల్లభు చరణపల్లవంబులకు సాష్టాంగ దండ ప్రణామంబుఁజేసి, పార్థునిఁ గొఁగిలింపకొనియె. అప్పుడు యుద్ధంబునఁబడిన వారలనెల్ల నంతకుండు బ్రతికించినఁ, దద్బలంబుల తోడఁగూడఁ గృష్ణార్జునులు వాని పురంబున కరిగి యైదు దినంబులు వసియించిరి. అంత నవ్వీరవర్మ డెబ్బది వేల తెల్లయేనుఁగులఁ, గృష్ణవర్ణంబులైన తురంగంబులు తొంబదివేల, నష్ట విధంబులైన ముక్తామణిరాసుల, ననేకంబులగు దాసదాసీ నివహంబుల నిచ్చి, తనకుఁగల సమస్తరాజ్యంబుఁ దామరసాక్షునకు సమర్పించి, తానును గొలుమచు, సవన హయంబులం దరలించినఁ గొన్ని దినంబులకు నా రెండు గుఱ్ఱంబులు నాయాదేశంబులఁ గడచిచని, యేనుంగుల మ్రుంగఁజాలిన మీనంబులును, గండ శైలంబులఁ గబళింపఁజాలిన మకరంబులుంగలిగి, యతి భయంకరంబైన సింధు నదంబుఁజివ్వున దాటుటయుఁ, గిరిటి వీరవర్మఁజూచి 'హయంబులు రెండును నదంబున కవ్వలికి దాటివనె; నింక నుపాయంబేమి?' అనిన, సతండు దృఢ

తరంబులైన యోడలఁ దెప్పించి సేనాసమూహంబుల దాటించుటయుఁ, గుంతల దేశంబుఁజేరఁజని యచ్చట నశ్వంబులఁగానక బ్రథువాహనాదులైన దొరలు తీవ్ర వడియున్నయెడ, రెండవ మార్తాండ మండలంబన నఖండిత దేహుండయిన నారదమౌని కనుపట్టి, వారల వందనంబుల సభినందించి, వాసవకుమారునిఁ జూచి, 'నీ హయంబు కుంతల నగరంబుఁజేరె. పరభయంకరుండైన యా చంద్ర హాస నృపాలుని పరాక్రమంబు లెక్కించునెడ మీ వెంబడివచ్చు రాజులెల్లం బది యాటవ పాలు సరిపోవంజాలరు. వాని చరిత్రంబు చిత్రంబు. వినిపింపవేశ గాదు. యాగ హయంబు దూరంబుచనుఁ గావున వేగంబు వెంబడింబొండ' నుటయుఁ, బార్థుండు 'నారదమునీంద్రా; సజ్జనుల చరిత్రంబాకర్ణించుట జన్మ ఫలంబు. కావునఁ జంద్రహాస మహిపాలుని చరిత్రంబు శ్రవణానందంబుగా నాన తీయవలయును'.

చంద్రహాసోపాఖ్యానము

అనిన విని, హరిత తత్త్వ బోధనా విశారదుండైన నారదుండు పురందర నందనుంజూచి, 'తొల్లి కేరళాధీశ్వరుండు పెద్ద కాలంబు కొడుకులు లేకయుండి ప్రతంబులు, దానంబులు, జపంబులు, తపంబులు ననేకంబులు గావించి, బహు కాలంబునకు హరిభక్తులగు బ్రాహ్మణుల ప్రసాదంబున నొక్క కుమారునిం గనియె. వాడు సౌఖ్యాగ్యలక్షణ సంపన్నుండును, దేజోవిరాజమానుండును, జంద్ర కందర్పసదృశ రూపరేఖాకలా విలాస భాసురుండునయ్యుఁ దండ్రి గండంబున మూలానక్షత్రంబున జనియించె. అంతఁ గొన్ని దినంబులకు నా రాజు వైరి రాజులతోఁ బోజుదీరి యాజిఁగావించి, వెను దివియక శాత్రవులు ప్రయోగించిన యాయుధంబులచే భిన్నాభిన్నుఁగుండై సంగరాంగణంబునంబడి యంద్ర సదనంబునకుం జనియె. అట్లు గండదోషంబునఁ దండ్రిమరణంబు నొందుటయుఁ దల్లి యతనితో నగ్నిప్రవేశంబు సేసె. శత్రువులచే రాజ్యంబు గోలుపోయి మంత్రులు యథాయథలుగాఁ జనిరి. ఇట్లు మాతాపితృ విహీనుండును, రాజ్యభ్రష్టుండునైన యబ్బాలకునిం కౌంతలపురంబునకు వచ్చి, యబ్బాలకునిం బెంచుచుండి రెండు మూఁడేండ్లలోన నా దాదులును బరలోకంబునకుం జనిన, ననాథుండైన యమ్మహినాథ కుమారునిం జూచి, పౌర నారీజనులు కరుణచే నొక్కపుణ్యవతి జలకంబులారెప్పి; నొక్క సీమంతిని హేతంబును మితంబునుగా నాహారంబు వెట్టె; నొక్కసతీమణి వాని కటి తటం

బున బంగరు చెఱంగుల యొల్లియగట్టె. మఱియొక పురంద్రీరత్నంబు కూకటి కూడ దువ్వి కొండెవైచి సిగబంచుచుట్టె; వేఱొక్కపతివ్రత యబ్బాలకు నెత్తికొని ముద్దాడుచు దీవించె. ఇవ్విధంబున వారిజాక్షులు గారామునఁ బెంచుచునుండ నైదేండ్ల ప్రాయంబగుటయు, నా రాచకొమారుం డందంద యాట లాడుచుం దుష్టబుద్ధియనం బరఁగిన యారాజు మంత్రి గృహంబునకుం జనిన, వాని కొలువులో దైవజ్ఞులైన మహామునులు శుభలక్షణలక్షితుండైన యబ్బాలు నీక్షించి, హర్షించి, 'యీ ముద్దు బిడ్డండెవ్వారి వాడో! వీని లక్షణంబులు గనుంగొనిన భూమండలం బేలం గలండ' నిన, దుష్టబుద్ధి యీర్ష్యానూయా పరవశుండై, యమ్మునుల మాటలు వినియు వినని చందంబున నూరకుండి, వారలం బోవం బనిచి, యబ్బాలకునింగాంచి, ఋషుల వాక్యంబు తప్పదని తలంచి, పెచ్చుపెరిగిన మత్సరంబు మెండుకొనఁ జండాలురంబిలిచి, 'యీ కొండికవానిం దోడ్కొనిపోయి నట్టడవిలో శిరంబు ఖండించి రండ'ని పంచినఁ, గాలికింకరులం బోలిన యమ్మాలలు, మద్యంబులు ద్రావి, మదోన్మాదంబునఁ దాటుచు, హరిభక్తాగ్ర గణ్యుండతి పుణ్యుండు సుకుమారుండునైన యా రాజకుమారునిం దోడుకొని, గండక పుండరీక మాతంగ తురంగ మహిష వరాహ ఖడ్గ గవయ గంధసింధుర సింహ శరభాది మృగశరణ్యులైన యరణ్యంబు సొచ్చి, యందొక్క శిలాఫలకంబున నమ్ముద్దు బాలకుం గూర్చుండనిడి, కత్తులు దూసి, మద్యపానమదోన్మత్తతం బేరెమ్ములు వాటుటయుఁ, బ్రహ్మాదునికై వడి నా రాకొమారుండు హృదయంబున బెదరక, 'వరదా, వాసుదేవా, వైకుంఠవాసా, వనమాలికాభరణా, వారణాపదుర్ధరణా, వారిజాక్షా' యని దివ్యనామ సంకీర్తనంబు సేయుచు ధీరుండైయున్న యెడం, గృహిణంబు జళిపించి, యా రాచ పట్టిం గొట్టెదలంచి, హరికటాక్షంబువలనఁ జేయూడక యందఱు నేక వాక్యంబుగా 'నీ చిన్నిపాపనిఁ జంపుమని యా పాపాత్ముండు పంచిన మనమే గతిం జేయగలవార'మని, చంపక, యక్కుమారుని పాదంబు చిటికెనవ్రేలు గోసికొని పోయి దుర్మంత్రియగు దుష్టబుద్ధి మందఱంబెట్టి, మ్రొక్కిన, సతండును బ్రహ్మోదయమొందె. అమ్మహామునుల వాక్యంబులు దబ్బర సేసితిగదా యని యుబ్బుచునుండె.

అంతనక్కుమారుండు, సుష్టండ వేదంబు పుంపరీక మండల మండి తంబైన యమ్మహారణ్యంబున సంగులిచ్చేదనం బొరలుచు, బట్టపగలించి

యెండతాఁగునఁ గొట్టువడి, యాఁకట సొటసొటవోవుచు, వదన కమలంబు వాడ, జిప్పకూఁకటి యల్లన నాడఁ, గన్నుల సశ్రుజలంబులు జాఱఁ, 'గమ లాక్షా, దీనరక్షావిచక్షణా, లక్ష్మీపతీ, క్షమావతీ, ఆపన్నశరణ్యా, అనాథనాథా, అంబుజోదరా, ఆదినారాయణా, నీవే దిక్కని' వెక్కివెక్కి యేడ్చుచు, వేడి యిసుకలోనం చొక్కుచు, స్రుక్కుచు నున్నయెడ, నా వనదేవతలు, నందలి మృగంబులు, బతులు హితోపచారంబులు సేయును రక్షించుచుండె. అవ్వేశ మృగాక్షిప్తప్రాంతంబైన కాంతారంబున నచ్చటి చెంచులకు, బోయలకు నధీ శ్వరుండు, పరిపూజిత లక్ష్మీశ్వరుండును, బుళింద నామధేయుండును, నక్కొం తలుని దుర్మంతికి విధేయుండునగు నొక్క పాశెగాండ్ర దొర, వేటాడుచు దైవవశంబున నవ్వనంబుసొచ్చి, యచ్చోటికివచ్చి, యశ్రుధారా పరిపూరిత నేత్రుండు, నుపవాస శోషితగాత్రుండునై, కమలమిత్రునింబోలు తేజంబున విరాజిల్లుచుఁ, జరణాంగుళి ఖండనవేదనం జాలగుందియు 'ముకుందా, గోవిందా, అరవిందనయనా, ఇందిరారమణా, నందనందనా' యనుచు న్నయా చిన్నిరా కొమరునింజూచె.

— చంద్రహాసుఁడు పుళిందునకు దొరకుట —

(అప్పు) డాపుళిందుండు దానును శ్రీహరి భక్తుండు గావునఁ గరుణాంతరంగిత మానసుండై కన్నీరునించుచు, 'నిక్కుమారుండెక్కడివాఁడో ? అక్కటా, యక్కటికంబులేక యీ చక్కని బాలుని నిక్కరణిం జేసిన యుక్కివ్రుతెవ్వరో ?' అని వగచుచు, గుఱ్ఱంబుడిగ్గి దగ్గఱకువచ్చి, వెఱవకుమని బుజ్జగించుచు, 'నే నపుత్రకుండనుగాన శ్రీహరి సేవా మహత్త్వంబున నిప్పుడు నాకుఁ గొడుకు కలిగె. కన్యకాపుత్రుండును, గుండుండును, గోశకుండును, నంగీకృతుండును, కన్యాదానకాలంబునఁ బ్రథమపుత్రుండు తన కొడుకని నిశ్చయింపఁబడినవాఁడును, గ్రయలబ్ధుండును, దల్లిదండ్రులచే ధారాపూర్వ కంబుగా నీయంబడినవాఁడును, నెద్దియేనియు నొక్క యాపదవలనఁ దనకుఁ దానే చేరినవాఁడును, దనకు ధర్మపత్నియందు జనియించినవాఁడును, నిప్పదు గురుఁ బుత్రులనంబరఁగుదురు. అందులో వీఁడు తనకుఁదానె చేరెంగావున, స్వయం ప్రాప్తుండనం బరఁగు' నని, తనయునింగా సంగీకరించి, యబ్బాలుని శోకంబు నివారించి, తురంగంబుపై నిడుకొని, తన యేలేడు చందనావతిపురంబునకుం

జని, వెంబడివచ్చిన బంధు పరివారంబులఁ బరిజనంబుల నర్హప్రకారంబున నిండ్లకుబనిచి, యంతిపురంబున కరిగి, దైవజ్ఞులు, నుపాస్యులునైన జోస్యులం బిలిపించి, 'యశోదాకుమారుని కరుణవలన నీకుంగుమారుండు గలిగెఁ గైకొమ్మా' యని చేతికిచ్చుటయు, నచ్చిగురుఁబోణి మచ్చిక హెచ్చ గ్రుచ్చికొఁగిలించుకొని స్తన్యంబులు సేపుటవలనఁ బరిపులకితగాత్రయై, యక్కుమారు నాపాదమస్తకంబు నిమిరి, వామ పాదంబునఁజిటికెన వ్రేలు లేమికి మనంబునఁ బురపురంబొక్కుచు, 'శ్రీహరీ, యవ్యాజకృపాలహరీ, సరహరీ, నీవు కృపనొసంగిన యిక్కుమారునకు నంగవై వల్యంబురాఁదగునె?' అని యంతరంగంబునఁ దలంచినయంత నయ్యింతి పాత్రివ్రత్య మాహాత్మ్యంబువలన నెప్పటియట్టి చిటికెన వ్రేలు మొలచిన నానందంబునొందె. ఆ పుళిందకుం దయ్యిందువదన తోదంగూడఁ గొడుకు నంక తలంబున నునిచికొని, చంద్రుని నవ్వునట్టి మొగంబు గలుగుటంజేసి, చంద్రహాసుం డను నామకరణంబొనర్చి, దాదితోమ్మున దూది పాన్పునంబెనిచె.

అంత శుక్లపక్షంబున విదియ చంద్రుండునుంబోలె నక్కుమారుం డభివృద్ధిఁబొంద, సమ్మహిమండలంబున నెల మూఁడు వానలు గురిసె. సకల సన్య సమూహంబులు దున్నకయ పండె. ధేనువులు సపారంబుగా క్షీరంబులు గురిసె. ఞ్జమక్షోభంబులు విరిసె. బాంధవ కులంబానందంబున మెజసె. అంత నద్ధరా కాంతుండు నందనునకు సుపనయనంబు గావించి, వేదవేదాంగంబులును, దద్ర హస్యంబులును, మన్వాది నీతిశాస్త్రంబులును, ధనుర్వేదంబును, విలువిద్య యందలి లాఘవ లక్ష్యశుద్ధి చిత్రత్వ దృఢత్వంబులును, దివ్యాస్త్రజాలంబులును, గత్తి, జముదాడి, వంకి, బాణా, పట్టా, సురియ, గద, గుడియ మొదలగు భద్రాయుధంబుల సాదనలను, అశ్వారోహణ, గజారోహణ, రథారోహణ, పద లాఘవ విచక్షణత్వంబునుం దెలియంజేసి, సకలజనులు నానందంబునొంద నప్పుళిందుండు యౌవరాజ్య పట్టాభిషేకం బొనర్చినఁ, గందర్పకోటి విలా సుండైన చంద్రహాసుండు ధరణి చక్రంబు నవక్రపరాక్రమంబున శక్రుని చందంబునం బరిపాలించుచు, రుక్మాంగదుని తెఱంగున శ్రీవిష్ణు భక్తి పరాయణుండై, తన దేశంబునందలి జనులెల్ల నేకాదశీవ్రతంబు, విష్ణు పంచమీ వ్రతంబు, శ్రీజయంతీ వ్రతంబు మొదలైన వైష్ణవ వ్రతంబులను యథావిధిగా నాచరింపం

జేయుచు, నట్లుచేయని వారల చండించు. ఏది యారేండ్ల నూఁగు మీసంపుఁ గొమరుఁబ్రాయంబునఁ దండ్రుచే ననుమతిఁబడసి తురంగ మాతంగ శతాంగ వీరభట పటవీరతులంబైన సేనా సమూహంబులతో సరుదులు గెలిచి, బిరుదులు గైకొని, యటనంగ చంగ కళింగ కాశ్మీర కర్ణాట కర్ణాట కైవరకాది నానాదేశంబులు గెలిచి, తుంగంబులగు మత్తమాతంగంబులును, వేగజిత కురంగంబులు నైన తురంగంబులును, తిరత్తుంబులైన రత్తుంబులును, గిరిశిఖరంబుల కన్న వాసులైన హేమంపురాసులును మొదలగు సంపదలుగైకొని, నిలింపవలినొంపున భూతలంబు గంపింప, సేనాపరంపరలం తోడఁగూడ నానందంబైన చందనావతీ పట్టణంబునకు వచ్చి, తలిదండ్రుల పాదంబులకు వందనంబులుగావించి, నిజ భుజోపార్జితంబులు నూర్జితంబులునైన ధన కనక రత్న నికరంబులచే బొక్కసంబు గ్రిక్కిరియఁజేసి, మాతాపితృభ్రాతృణంబును, బంధు మిత్రామాత్యాశ్రిత పోషణంబును, విద్యత్కవి సంతోషణంబును జేయుచునున్న కుమారునిం గనుం గొని, కనుంగవ చెంగలింప, నప్పుశింద భూపతి, తనయునిఁ గరంబున నిమ రుచు, 'నన్నా, మనము కుంతలాధీశ్వరునిం గొలిచినవారము. అన్నట మనకుం బ్రాపకులతని మంత్రియగు దుష్టబుద్ధియుఁ దత్పురోహితుండగు గాలవుండును. కనుకఁ, గనకటంకంబులు పదివేలు నైదువేలు రెండువేలు వేర్వేలు యమ్మువ్వు రకు మూటలు గట్టి ముద్రవేయించి పంపు' మనినఁ, జంద్రహాసుండల్లేయగుం గాక యని, బొక్కసంబునకు వచ్చి, ఒంచెలమీద, వేనడంబులమీద, బలీ వర్ధంబుమీద, రాజునకు, మంత్రికి, ధనంబు లపారంబుగా బెఱికలఁ బెట్టించి, తండ్రు చెప్పిన క్రిమంబున ముడుపులు గట్టించి, యా మూఁడువగల ముడుపులును బురోహితుల కిమ్మని పంపుటయుఁ, దీర్పరులు నేర్పరులు నైన నియోగులు కౌంతలంబున కేఁగి, రాజునకు, మంత్రికి, బురోహితునకుఁ బ్రణమిల్లి చంద్ర హాసుండిచ్చిన పత్రిక నొసంగి 'యెప్పుడు నీయందగిన యప్పనంబున కన్నఁ బదియింత లధికంబు దెచ్చితిమి. కైకొని రాజున కి'మ్మని యమ్మంత్రికి నొప్ప గించి, తక్కిన యమ్మూఁడు వగలముడుపులను నొక్క బంగరు పట్టెరంబున నునిచి, తత్పురోహితుండగు గాలవునకు నిచ్చినఁ, దద్వృత్తాంతంబంతయు దుర్మంత్రియైన దుష్టబుద్ధి యాలకించి, 'మన పుశ్పించునకింత సంపద గలుగుటకు కారణంబేమి?' అని యనూయా మలీమనంబును మానసంబునఁ గుంతలాధి పునింజేరి, చంద్రహాసుని తెఱంగు విన్నవంబుసేసి, యతని తండ్రులకు పుకం

చునిఁ బట్టుటకు రాజుచే ననుమతిగైకొని, పవనజవంబైన తురంగంబు నెక్కి, యపార దళంబుతో నాటు యోజనంబుల దూరం బొక్కదినంబులోనం జని, చందనావతీపురంబు ముందఱుగాంచి, తన యొద్దియోధవరులఁ గలయంగనుం గొని, 'మున్ను సింహ శరభ శార్దూలాది మృగ సంకులంబైన యా యడవిలోని దైన యిది యిప్పుడమరావతీ పురంబు నిరసించుచు, నిలింపవతి సంపదలంబోలి సంపదలపెంపు దలిర్చుచున్నయది' అని పలుకుచు నురుదేరఁ బురిందకుండు ప్రియ సుతుని తోడంగూడ నెదుర్కొని మ్రొక్కి, తోడ్కొనివచ్చి నిజమండి రంబున విడిదిపట్టుగావించె.

అంత, నానావిధంబులును, మనోహరంబులునగు వస్తు వ్రాతంబులర్పించిన, నా దుష్టబుద్ధి కపటంబు మనంబుననుంచి, వెలుపల వాత్సల్యంబుదోష నవ్వుచు, జంద్రహాసుఁగనుంగొని, 'పుశిందకా, పున్నమచందరునింబోలె నయ నానందుండైన నీ నందనుండు సౌభాగ్యలక్ష్మి సమేతుండై యొప్పుచున్నవాఁడు. ఇతండు నీకేచందంబునం గలిగె?' అనినఁ, బురిందుండు దుర్మంత్రినవలోకించి, 'మృగయా వినోదంబుగా వనంబునకుంజని కుంతలపురంబునకు రెండామడ దూరంబున దురవగాహంబైనఁ బాదాంగుళిచ్ఛేద వేదనాదోదాయ మాన మాన సంబున, శ్రీహరిందలంచుచున్న యీ చిన్నవానింగనుంగొని, శ్రీవిష్ణు భక్తునింగా నెఱింగి, తోడ్కొనివచ్చి కన్నకొడుకుకన్న మిన్నగా నెన్నికనెక్కం బెంచితిని. నాఁటికై డేండ్ల బాలుండ'నిన, విని, తామున్నుచేసిన యకృత్యంబు మనంబునం దలంచి, 'యా చిన్నవాఁడు వీఁడె' అని నిశ్చయించి, మాఱబంట్లపయింబడ్లు గీటుచు, ససూయాకోపంబులు మనంబున నణచికొని 'యచట నితనినేమే నియుఁ జెనకఁ దలంచితిమేని, మనకేదోషంబువచ్చుఁ గావున నుపాయంబున వీనిం గొంతల పురంబునకుంబంపి, యచ్చట మత్సుతుండైన మదనునిచే విషంబు పెట్టించి చంపించెద'నని యూహించి, తన తనయుని పేర స్వహస్తలిఖితంబుగ నొక్క పత్రిక వ్రాసి, ముద్రవైచి, చంద్రహాసునిచేతికిచ్చి, వినయంబును నెన రునుం దోచునట్లుగాఁజేరంబిలిచి, 'యా పత్రికంగొని నీ వొక్కరుండవు కొంత లంబునకుంజని నా పుత్రునకు నిమ్ము. అచ్చట నీకు సకల శోభనంబులు గలుగు.' అనిన, చంద్రహాసుండు మ్రొక్కి, యుక్కుఁబుగైకొని, మనోమారుత వేగంబైన తురంగంబునెక్కి, నిమిషమాత్రంబున(!) గొంతలంబునకుంజని, తత్పుర ప్రాంతంబునందుఁ జంచచ్చంచరీక ర్షుంకార సంకులబైన యొక్క యుద్యానంబు

మధ్యంబున హృద్యంబైన పద్మాకరంబుపొడగని, రాయంచ జక్కవ బెగ్గురుల గరుల కరువలిచే నెగయు పుప్పొడుల నప్పశించిన, విప్పగు నల్ల గలువల సుల సిల్లు తేనెసోసల నానిన, చలిగాలి మొలకల వలనం బభిశ్రమంబు దీఱఁ, దురంగంబును సాహితీ వళంబుసేసి, సల్లవ పుష్ప ఫల భరితంబైన సహకార వృక్షంబు నీడ బడలిక దీఱం బవ్వశించి నిదురించుచునుండ, నా కౌంతల మహీకాంతుని కూఁతురు చంపక మాలినియు, దుష్టబుద్ధి తనయ విషయయు మన్మథుని నారాధింపంగోరి సఖీజనులతోడం గూడ నవ్వనంబునకు వచ్చి, పల్లివితంబులు కుసు మితంబులు ఫలితంబులు నగు పొన్నలు, పొగడలు, గోరంటలు, సేమంతులు, చూతంబులు, పారిజాతంబులు, జాజులు, విరజాజులు, మల్లెలు, మొల్లలు, పోక ప్రాకులు మొదలగు తరులతానికరంబుల సుమంబులు గోయుచు, విరిగుత్తుల నొండొరుల వ్రేయుచు, నొయ్యారంపు నడలచే వనమయారంబుల గర్వంబులు దించుచుఁ, బూలరెమ్మలు వంచుచుఁ, బూలకై మదించుచు, సఖులజేరం బిలుచుచు, సరసంపు టెలుంగులచే మత్తకోకిలంబుల మదంబు లడంచుచుఁ, బువ్వఁదీవియల వంచుచు, మేని మెఱుంగుల వనంబెల్లనింపుచు, నిటలంబుల నటించు కుటిలాలకంబులచేఁ దుమ్మెదలఁ గదుముచుఁ, బల్లవంబులం జదుముచుఁ, గోసిన విరులు పయ్యెదలలో నదుముచుఁ, దళకువాలారుఁ జూపు తూపుల బాల కురంగ హృదయంబుల నాటుచుఁ, దేనియవాకలం దాటుచుఁ, దనూసౌరభంబులచే గుసుమ సౌరభంబులు మాటుచుఁబువ్వులు గోసి, కమలాకరంబు డాసి, వేడుక మీఱ జలక్రిడలాడి, విగళిత హారమణి గణంబులచేఁ గమలాకరంబు రత్నాకరం బుగాఁ జేయుచుఁ, దత్తలంబునం దువ్వటంబులు గట్టి సొమ్ములు పెట్టి, కుంకుమ కస్తూరిక లలంది యవ్వెలందులు మన్మథపూజ సేయుచు నుండిరి.

అయ్యవసరంబున నమ్మంత్రి కుమారిక యక్కొలని గట్టునఁ దియ్య మామిడిచెట్టు నీడ నిదురించుచున్న చంద్రహాసునిం గాంచి, యందియలు, మొల మువ్వలు, రవల మెద్దెలు మ్రోయ మెల్ల మెల్లనం జని, యక్కుమారవరుని రూపరేఖా సౌందర్య కలావలసంబులకుం జొక్కి, చక్కెర విలుతుని బారికిం జిక్కి, చేరంజని, యడపపు సంచి త్రాటం గట్టియున్న కమ్మవిడిచి, చూచి, తండ్రి చేయివ్రాలుగాఁ దెలిసి, యవ్వక్కణ, మాద్యంతంబునుం జదివికొని, నిజ జనకుని విషమ బుద్ధికిం బరితాపంబు నొందుచు, 'రూపరేఖా విజిత రమా కుమారుండైన యీరాకొమారునకు విషము నొసంగి'యని వ్రాసినాచు. ఇంత నిర్ద

యుండు జగంబునఁ గలడే?' అని వగచి, 'విషము నొసంగి'యని వ్రాసిన యక్ష రంబుల ముకారము యకారంబుగ దిద్ది, (నడుమ యకారంబు వ్రాసి) యెప్పటి యట్ల ముద్రవైచి, యడపపు సంచి త్రాటంగట్టి, పెన్నిధింజూచి విడువఁజాలని పేదవడువున నవల నడుగిడంజాలక, కొంతతడవు చూచుచు నుండి, పరాధీన కావున ధీరమాననయై, యెటుంగని యట్ల రాజపుత్రిక కడకుం జని, తదను మతిఁ బడసి, నిజగృహంబునకుం జనియె. అంతఁ, జంద్రహాసుండు నిదుర మేల్కొని, సరసీ జలంబులఁ బ్రత్యక్షిత పాదపదనుండై, నడగని నెక్క వడిగ నప్పురంబునకు వచ్చి, యెడనెడ శుభశకునంబులు పొడగనుచుఁ బ్రధాని వాకి టికిం జని, ఫణిహారిచేఁ దన రాక మంత్రి కుమారున కెఱింగించుటయు, నతండు పుళిందకుని సుతుండు చంద్రహాసుండు వచ్చినాడనిన, విని, సంభ్రమంబుగా నెరుక్కొని, గాఢాలింగనంబు గావించి, సంతసంబున నేకాంత ప్రదేశంబునకుం, జని, పుళిందుని సేమం బడుగుచు తండ్రి ముద్రవైచిన పత్రిక నొసంగిన్న గైకొనుచు, 'శ్రీమత్సకల గుణ సమృద్ధుండైన దుష్టబుద్ధి, కుమారుండగు మదను దీవించి, పుత్రైంచిన శుభ ప్రయోజనంబు. పుళిందుని ముద్దుపట్టి, కులస్థాన పౌరుషంబులుగల మేటి, యెల్లప్పుడు మనకు మహా హితుండు, వీనిం గనుం గొనిన యాక్షణంబున సందేహంబుమాని విషయనొసంగి, నావచ్చునంతలో నెల్ల కార్యంబులు చక్కఁబెట్టునది' యను వక్కణ చదువుకొని, సంతసించి, 'నా సహోదరికి తగిన పరుండు దొరికె. మేలుమేల'నుచు, మౌహూర్తికుల రావించి, యా రాత్రిశుభలగ్నంబు గలుగుట వలన వివాహంబు గావించి, మహేంద్ర వైభవంబున సముచిత విధానంబు లాచరించుచుండె. అక్కడ దుష్టబుద్ధి, 'చంద్రహాసుం డితకుఁ గొంతలంబు సేరి మత్కుమారునిచే నీయంబడిన విషంబుచే నిహతుండౌ గదా! నా తలంపు నెఱవేఱు. మునుల వాక్యంబులబద్ధంబు లయ్యె'. అని సంతసించుచు, బుళిందకునింబట్టి, సంకెల వేయించి, యతని పట్టణంబు చూపలాడించి, మూఁడవవాటి వేకువజామున నతి త్వరితంబుగ బెస్తల జంకించుచు, బంగరు పల్లకి నెక్కి, కొంతలపుర ప్రాంతంబునకు వచ్చు నెడ, నొక కృష్ణ సర్పం బడ్డంబుగా వచ్చి మానుష భాషణంబుల నిట్లనియె. 'నే నీ పట్టణంబులో బహు నిక్షేపంబులు రక్షించుచుంటి. వానికిం గర్తయగు వాడు వచ్చె; నింక నేను బోయివచ్చెద'. అని పలికి, రసాతలంబునకుం జనియె. అంత, నయ్యమాత్ముండు పాము పలికిన మాట పాటి సేయక,

ఘరంబు సొచ్చి, చూతపల్లవ తోరణాలంకృతంబును, రంభాస్తంభ సంభృత-
 గేహశీర్వాసంబులును, జందనోదక సంసిక్త భూతలంబును, నగురు ధూప ధూపి-
 తంబునైన రాజపీఠియు, దన నగరునుం గాంచి, 'పట్టణాలంకరణంబునకు
 హేతువేమి?' యని యడిగి చంద్రహాసునకు విషయను వివాహంబు సేయుటగా
 నెఱింగి, వీరపునెటుకు మనఁ దటుక్కున గృహంబు సొచ్చి, 'యేనేమి వ్రాసితిని?
 తానేమిచేసె?' నంచు, బండ్లు కొలుకుమ కుమారుని బిలిపించి, 'యోరీ దురా-
 త్మకా, నేటివఱకు నా యానతి దాటవు. ఇప్పుడేమిగావించితివ'నిన, మదనుండు
 కరంబులు మోడ్చి, స్వహస్తలిఖితంబైన పత్రికఁజూపుటయు, నతండు నావక్క-
 ణంబు సూచి యచ్చెరువందుచుండ, మదనుండు తండ్రి నవలోకించి, 'దేవర-
 యానతి శిరరంబునంబూని ప్రాణ ప్రదంబైన ముద్దు చెల్లెలి నొసంగితిని. ఇతని
 కెప్పుడెడరు వచ్చునప్పుడు ప్రాణంబులు విడువంగలవాఁడనని ప్రతిని గొంటి' నను-
 టయు, దనయుని విశ్వసింపక కపటంబు మనంబున నడచి, కుమారికయు
 నల్లండు వచ్చి దండంబు వెట్టిన, గైతవంబుగా దీవించి, బాల హరిణంబులఁ
 జూచిన కోల్పులి వితంబున మనంబున హుమ్మని మ్రోయుచు, గైతవోపచారం-
 బుల వారల నాదరించి, నాగవల్లి! సేయించి, యా రాత్రి నిద్దుర పట్టక మఱు
 నాఁడు వేకువఁ 'గూతురు గొడుకులు నాకులంబు చెఱిచిరి. ఇంక మీఁదటఁ
 జంద్రహాసుం డెచ్చరిక పడియెనేని ప్రమాదంబు వచ్చు'నని డెందంబునం దల-
 పోసి, 'యెత్తెఱంగుననైన వీనిఁ జంపి యమ్మహామునుల వాక్యం బసిద్ధంబు
 సేసెద'నని నిశ్చయించి, బ్రహ్మఘ్నుండు, గోఘ్నుండు, శిశుఘ్నుండు, గురు-
 ఘ్నుండు, మాతృఘ్నుండు, పితృఘ్నుండు, మిత్రఘ్నుండు, యజ్ఞఘ్నుండు,
 బంధుఘ్నుండు, స్త్రీఘ్నుండు నవంబరగిన పదుగురు కొండెగాండ్రం బిలిపించి,
 'నాటికి మీరు సేసిన నేరంబు సైచితి. నేటికేనియు నా శాసన క్రమంబు-
 నడుపుండు. సంధ్యారాగ సమయంబునఁ బురంబునకు బయట నరణ్య సమీ-
 పంబున నున్న కరాళ కాళి కోవెలలో మీరలు డాఁగి యుండుండు. ఆ సమ-
 యంబునఁ నొంటిగాఁ గాళిక సేవింప నెవ్వఁడు వచ్చునో వానిం బట్టుకొని రెండు
 తుండెంబులుగా నఱికి వైపుండు. ముందు వెనుకలు చూడంబనిలేదు. ఇట్లు
 చేసితిరేని, నాకు నడుచు రాజ్యంబులో నర్థ రాజ్యంబునిత్తు. మత్రియ పుత్రుం-
 డైన మదనుని తోడు. సందేహింపకుండు'ని పంపుటయు, నా చందాలు రియ్య
 కొని, మద్యపానంబుసేసి, క్రొత్తగా సానలు దీరిన కత్తులు కేలం గైకొని,

మూడవ జామునఁ గాకికా సదనంబునకుఁ జని యుడంగి యుంచెరి. ఆ సమయంబున దుష్టబుద్ధి చంద్రహాసుని రావించి నెనఱుదోష నిట్టనియె. 'అల్లుడా, నీకు శుభంబు గల్గునట్లుగా మత్కుల ధర్మంబు దెలిపెద. మా యింటఁ బెండిలియైన యల్లుండు సంధ్యారాగ సమయంబునఁ బురసమీప చండికా సదనంబు నకుఁజని సేవచేసి రావలయును. ఇది తరతరంబులనడచు కులాచారంబు. నీవు నట్లాచరింపుము'. అనిన విని, చంద్రహాసుం డట్టయగుంగాక యని సమ్మతించె అంతఁ, గుంతల దేశాధీశ్వరుండు నిజశరీర పతనారిష్టంబులుగని, పురోహితుం డగు గాలవురావించి, నమస్కరించి, కనకపీఠంబున నునిచి, 'మునీంద్రా, నా శరీరచ్ఛాయ శిరంబులేకయే కనంబడియెడు. ఇది యరిష్టంబని విందు. రాజ్యంబు మీఁది యాసం దొఱంగితి. హరి చరణ సరోరుహంబులు భజియించి ధన్యుండ నయ్యెద. అరిష్టలక్షణంబులు వినంగోరెద; నెఱింగింపు' మనవుడు గాలవుండిట్టనియె.

- అరిష్ట లక్షణంబులు -

'రాజేంద్రా, తొల్లి దత్తాత్రేయుం డలర్కునకు నేతెఱంగెఱింగిచె, నీకుఁజిత్ర సమాధానంబు గలుగునట్లుగాఁ దత్క్రమంబు దెలిపెద. ద్రువు వశిష్ఠు నరుంధతిని జూచినఁ దెలియకుండిన నరునకు సంవత్సరంబు లోపల, నన్నియందు కిరణంబులు, సూర్యబింబంబునఁ గిరణరాహిత్యంబుం గనువాఁడు పదునొకండు నెలల లోపల, ఐక్యవాఁడు బలిసినను, బలిసినవాఁ డున్నట్లుండి బక్కచిక్కినను నెనిమిది నెలలలోపల, నడుచునపుడు వేళ్లేనియు, గుదికాళ్లేనియు, ఖండితంబులైనట్టు లడుగుజాడం గనఁబడియేనేని యేడు నెలల లోపలఁ, గాకి గ్రద్ద గూబ శిరంబున సోఁకెనేని యాఱు నెలలలోపల, నభ్యంగన సమయంబున మేని చర్మం బదరెనేని యయిదు నెలలలోపల, తన నీడ వేతొక్క లాగున నుండే నేని నాలుగు నెలలలోపల, యముని దిక్కున మేఘరహితంబైన గగనంబున మెఱపుగనంబడియేనేని మూడు నెలలలోపలఁ, దన బింబంబద్ధంబునఁ దలలేక కనంబడియేనేని రెన్నెల్లలోపలఁ, దన శరీరంబు నిర్వాజముగా శవగంధంబు గలిగెనేని పక్షంబులోపల, జలకమాడినఁ దడితోడన నశించెనేనియు, హృదయ మధ్యంబున నలందిన చందనంబు శీఘ్రంబ యెండెనేనియు, నీరు గ్రోలిన దాహంబు నిలువదేనియు, నయిదు దినంబులలోపల యమ సదనంబునకు వేంచేయుట నిశ్చయంబు. మనుజుల లోచనంబులలోఁ దనరూపంబు గానరాదేని, వీరులలో

ప్రేక్ష సౌనిపినయెడఁ బ్రాణఘోషంబు వినఁబడదేని, శీఘ్రంబ శరీరహాని సంభవించు. తన నీడఁ దాను భక్షించునట్లును, గేశంబులు నూముకయుఁ దినినట్లును, దిగంబరుండైన జైన సన్న్యాసినవ్వుచు దగ్గర గంతులు వేసినట్లును, నాపాద మస్తకంబుఁ దైలంబు నలందికొని భూతలంబునంబడి నిద్రించునట్లును, భయంకరాకారులైన బంటురౌతులు వెంటఁబడినట్లును, గుదియలవారు పొడిచినట్లును, నల్లనిశూద్రులు తఱిమి జాళ్లు వేయునట్లును, నీలిచీర గట్టుకొనిన కాంత దక్షిణాభిముఖంబుగాఁబోవ దాని వెంబడిఁబడిపోవునట్లును స్వప్నంబు గన్నవారికి మరణంబు ద్రువంబు. అరిష్టంబులు సంభవించినప్పుడు జపహోమసురార్చనాదులు సేయించి, సర్వసంగంబులు నిరసించి, యింద్రియ వికారంబులు జయించి, నదీజలంబు సముద్ర జలంబునంజేర్చినయట్లు జీవునిఁ బరమపురుషుండైన నారాయణుంజేర్చి, తత్త్వరహస్య కౌవిదులైన పురుషులు ధన్యులగుదురు'. అని గాలవమునీంద్రుఁడు పలుకటయుఁ, గుంతలాధీశ్వరుండు గుబుసంబు నూడ్చు మహానాగంబు తెఱంగున రాజ్యభోగంబులు విడువందలించి, మంత్రి కుమారుండైన మదనునింబిలపించిన, సతండు వచ్చి మ్రొక్కి, 'యేమి కార్యంబున నియోగించెద'వనిన, 'నీ మఱఁదియగు చంద్రహాసు నీక్షణంబు పిలిపింపుము. మత్కుమారికయగు చంపకమాలినినిం బరిణయంబు సేసెద' ననుటయు, 'వల్లె' యని ముకుతహస్తుండై యతివేగంబునం దన గృహంబునకుం జనియె.

-చంద్రహాసునకుఁ గుంతల రాజ్యాభిషేకము-

అట్టియెడ సంద్యారాగ సమయంబునఁ జండికా పూజనంబునకుం దగిన పూజాద్రవ్యంబులు గైకొని యొంటిగాఁ బోవునట్టి మఱుది నవలోకించి, మదనుండు, 'రాజనందనా, కుంతలనాథుండు నిస్త్రిక్షణంబున తోడి తెమ్మనె' ననవుడు సతండు 'మామ యాసతిం జేకొని శాంభవి పూజనంబునకుఁ బూజాద్రవ్యంబులు గొనుచుం జనియెదఁ జండికాపూజానంతరంబ వచ్చెద' ననిన, మదనుండు, 'దేవ పూజనంబు నీకు బదులుగా నేను జేసివచ్చెద. నీవు రాజసమ్ముఖంబునకుఁబొమ్మ'ని, యతని చేతనన్ను గంధ పుష్పాక్షతాది పూజాద్రవ్యంబులుగైకొని, తానెక్కిన గుఱ్ఱంబును ఛత్రచామరాదులు నతనికి నొసంగి సంపిన, నా చంద్రహాసుండు సత్త్వరంబుగాఁజని, ప్రణమిల్లి నిలుచుటయుఁ, గుంతల విభుండు గాలవ సంయమీంద్రుని శాసనంబునఁ జంద్రహాసునకుం

జంపకమాలినింబెండ్లి సేసి, తన సింహాసనంబున నునిచి, పట్టంబు గట్టి, సమస్త రాజ్యంబు నతనికొసంగి, విరక్తుడై, తొల్లి యనుభవించిన భోగంబులదలంచి యేవగించుచుఁ దపోవనంబునకుం జనియె.

అప్పు డమృతమృతి కుమారుండు నగరప్రాంతంబునఁ గాంతార సమీపంబున రుద్రకాంతా సదనంబునకుం జనుటయు, నమృతాధ్వారంబున నక్కోవెలలోన డాగియున్న పరశుహస్తులు పైఁబడి యాయుధములం గ్రుమ్మి పడవైచిరి. ఇక్కడఁ జంద్రహాసుండు చంపకమాలిని వివాహంబై కుంతలరాజ్య సింహాసనారోహణంబున మహాత్మాహంబు నొంది, వంది సందోహంబులు కైవారంబులు సేయ, వేలకొలందులగు వేత్రపాణులు సాహోనినాదంబుల నెచ్చరికలు దెబుపుచు ముందటం గ్రందుకొను సందడులు తొలగింప, మెలుంగుల పరంపరలం శతముఖ సహస్రముఖంబులు గల చివ్వబీలు పెక్కువేలు నివ్వటల్లఁ, జంద్ర జ్యోతులు ననేక సహస్రంబులు ప్రకాశింపఁ, జంపకమాలిని సమేతింబుగా శచీ సమేతుండైన యాఖండలుండునుంబలెఁ దెల్లయేనుండు నెక్కి యక్కజంబైన విభవంబునఁ బురప్రవేశంబుగాఁ జనుచెంచి, మంత్రి గృహంబువాకిట మదావళంబు డిగ్గి, యంతకమున్న చారులచే నిజవృత్తాంతంబువిని కలంగియెదురువచ్చిన మామ గారికిం బ్రణమిల్లి మదనుండు కాళికా గృహంబునకుం దనకు బదులు వోపుటయు, దాను రాజు సముఖంబునకుం జనుచెంచుటయు, మొదలగు వృత్తాంతంబు నాద్యం తంబు సవిస్తరంబుగా నెఱింగించిన, నమృతమృతి నిప్పులు ద్రొక్కినగతిం బొక్కి పడి, ముఖవికారం బణచికొని కైతవ ప్రయంబున నల్లుని యుల్లంబు పల్లవిం పంజేసి, నగరికిం బోవంబనిచి, యయ్యమాత్యవరుం డత్యాహితంబునఁదలయుఁ జీరయు వీడఁ గాళికా గృహంబునకుం బఱచి, ఖండిత శిరస్కుండైన కొడు కుంగని సంతాపంబునొంది 'శ్రీవిష్ణు భక్తునకు ద్రోహంబు దలంచిన పాపాత్ముల యత్నంబులు ఫలించునె?' అని యా దేవి బలిపీఠంబునం బెట్టుగాఁ తాకి, భగ్గు శిరస్కుండై ప్రాణంబులెడఁబాసె. అంత, వేకువజామగుటయు, జండికఁబూజ చేయ నర్హకుండు వచ్చి, కోవెలవాకిటంబడియున్న మంత్రిని, దత్తుమారునిం జూచి, 'యెట్లు పొలిసిరో? ఏమి దుర్నిమి త్తంబో!' యని మొఱ్ఱలిడుచుఁ బఱతెంచి చంద్రహాసున కెఱింగించుటయు, నతఁడు పాదచారియై కాళికా గేహాప్రప్రాంతం బునం బడియున్న సచివుఁ దత్తుమారునిం గాంచి, శోక సంతప్తుండై వీరలఁ

బ్రతికింపకఁ బోయితినేని నా కపకీర్తి పాయదనుచుఁ, జతురస్రంబుగా బాహు మాత్ర ప్రమాణంబున నా రుద్రాణి సన్నిధిని హోమకుండంబుత్రవ్వించి, పావ కునిఁ బ్రజ్వలంపంజేసి, శర్కరాతిల పాయస ఘృతంబులతోఁగూర్చి తన మేని ఖండంబులు ఖండించి వేల్చి (దేవితో నిట్లనియె).

—చంద్రహాసుఁడు దుష్టబుద్ధిని మదనుని బ్రతికించుట.—

‘దేవీ, నీవు విష్ణుదేవుని చిచ్చుక్రివి. నీకుంబ్రియంబుగా శిరంబు పూర్ణా హుతిఁగావించెద’ ననుచు ఖడ్గంబు జళిపించునంతలో, నవ్వైష్ణవ శక్తి యప్పుడమి టేని కరంబువట్టికొని, ‘వీరప్రతాపా, నీసాహసంబునకు మెచ్చితి. వలయు వరంబు గోరు’ మనుటయుఁ, చంద్రహాసుఁడు ‘మంత్రిని, నతని కుమారునిముందుగాఁ బ్రతికింపుము. నాకు నారాయణ చరణారవిందంబుల దృఢభక్తి నొసంగు’ మనిన, నా భద్రకాళియు ‘నట్లేయగు. అదియునుంగాక, బలపరాక్రమ సమున్నతులైన సుతులిరువురు నీకుంగలిగెద’ రని చంద్రహాసుని శాయంబిలిచి, హస్తమస్తక సంయోగంబుగావించి, భగవంతుండైన కమాకాంతుని స్వరూపస్వరూప విభూతి విశేషంబులును, జీవాత్మ పరమాత్మ స్వరూపంబులును, సంసార నివృత్తి ప్రకారంబును, మోక్ష స్వరూపంబును, చత్వరి విజ్ఞానంబునుం దెలిపి, చంఢిక యంతర్ధానంబు నొందుటయు, నయ్యమాత్యుండును, చత్సుతుండును నిదుర మేల్కొనిన చందంబున సమాగత ప్రాణులైరి. తోడనె యా చంద్రహాసునిపయిం బుష్ప వృష్టి గురిసె. దేవతలు గొనియాడిరి. అంత నా చంద్రహాస రాజేంద్రుఁడు నమాత్యుని దత్తుమారునిందోక్షుని పురంబునకు వచ్చి యాదరించి, గృహంబున నునిచి, తల్లిదండ్రులైన మేధావినిం బుళిందునింబి లిపించి, వినయంబున మ్రొక్కి యభేష్టభోగంబులు సమర్పించి, చంపకమాలియంచును, విషయ యను యోషామణియందును బద్మాక్షుండు, మకరధ్వజుండు నను నిరువురు కుమారులంగాంచి, బహుయాగంబు లాచరించి, ముకుంద చరణారవిందన్యస్త మానసుండై మున్నూలు సంవత్సరములనుండి రాజ్య పరిపాలనంబు సేయుచునున్న వాఁడు.

అని నారద మునీంద్రుం ‘డర్జునా, ఇవిధంబున . సిర్ద్యాసూయాపరుం దైన యా దుష్టబుద్ధి నరకంబునం బడక యుండుటకుఁ గారణంబు గలదు వినుము,

మున్న దాను భజియించు సాలగ్రామంబు శ్రీతులసీ దళంబుల తోడంగూడ ప్రేరిగియుండె. అది కారణంబుగా నతనికిహంబున దై వాను కూల్యంబు తప్పెను. కానిపరలోక జాధ లేదాయెను. సాలగ్రామ తీర్థంబు శిరంబునఁ జల్లికొనిన మానవులకు నేఁబది కోట్ల యోజనంబుల విస్తారంబైన భూమండలంబునంగల పుణ్యతీర్థంబుల నెల్ల నాడిన ఫలంబు లభించు. సాలగ్రామంబు ధరించుట వలనఁ జతుర్థశ లోకం బులు ధరియించిన పుణ్యంబుదొరకు. సానగ్రామదాసంబున భూచక్రదాన ఫలంబు గలుగు. సాలగ్రామ పూజవలన సకల దేవతలఁ బూజించిన సుకృతంబు చేకూరు. సాలగ్రామ వర్ణనంబు వలన సకల వేద పారాయణ ఫలంబు సిద్ధించు. సాలగ్రామంబు, సన్నాసియు నను నీరెండును శ్రీవిష్ణు దేవునకు స్థావరంబు చరంబునైన దేహంబులని బ్రహ్మ కొనియాడుచుండు. అంతకంటె శ్రీతులసి యధికంబని పెద్దలు మందలింతురు. శ్రీకృష్ణదేవుండు శిరంబున నెమిలి పించె మును, గర్భంబుల మకిర కుండలంబులను, నురంబునఁ గొస్తుభంబును ధరియించు, అంతకంటె శ్రీ తులసీ దళం బతిశయంబని ధరించుచునుండు. ఇక్కఱవిన్న వారల కభీష్టంబులు చేకూరును. అని పలికి నారద మహాముని దేవలోకంబునకుం జనియె.

—చంద్రహాసుని కొడుకులు మహాశ్వంబులం బట్టుట—

అంత, నర్జునుండు విస్మయంబునొంది తోడి రాజులతోఁ జంద్రహాసునిం గొనియాడుచు, గొంతలంబుఁ జేరంబోయిన నా రాజ కుమారులు బలపరాక్రమ సంపన్నులయిన మకరధ్వజ పద్మాక్షులను (వారు) మున్నాడి పఱతెంచిన జన్మంపుఁ దేజులఁ బట్టికొనిపోయి తండ్రి సముఖంబునఁ బెట్టినఁ, జంద్రహాసుండు గనుంగొని, 'యివి ధర్మనందనుని మహాశ్వంబులు. వీని సంరక్షించుటకుఁ గిరీటి వచ్చుచున్నవాఁడు. అతని మున్నాడి యిత్తురంగంబులు పాటి వచ్చె. కుమారులారా, మీరలు పదియైదు దినంబులీ రెండు గుఱ్ఱంబులను రక్షించుచుండుఁడు. ఇంతలో వారలు రాకుండిరేని ధర్మసుతుని యాగంబు కొదవపడకుండునట్లుగా మనమే పంపుదము'. అని పలుకుచుండు నంతలోఁ బార్థుని యెలగోలు మూఁకల* కలకలంబు భూనభోఁంతరములు, దిక్కులు వ్రక్క

* ఎలగోలు మూఁకలు - రాజుతో వచ్చు సైన్యమునకుముందే వచ్చెడి సైన్యము.

(Advance Army)

లింప వినంబడుటయుం జంద్రహాసుండు ముఖచంద్రహాస చంద్రికలు గ్రండు
 కొన కొడుకులం జూచి, 'మీరలు సైన్యసమేతంబుగా మోహరింపుడు'నుటయు,
 వారలు తత్పురంబు బయలువెడలి యర్ధచంద్ర వ్యాహంబు మోహరించి
 యుండునెడ, శ్రీకృష్ణదేవుం డింద్రనందనునితో, 'వీడు చంద్రహాసుండను
 మహారాజు. పరమవైష్ణవుడు. ఇతండు విద్యచేత, విజ్ఞానంబుచేత వృద్ధుండగు.
 అయినను సమరాంగణంబున యౌవనస్థుండు సుమ్ము!' అని పలుకు నవసరం
 బునఁ జంద్రహాసుండు నిజసేనలఁదల కడచి, వచ్చి, యర్జునుని యరదంబున
 శంఖచక్ర పద్మ హస్తుండును, గొస్తుభ మాలికా కిరీట కేయార మకర కుండల
 మేఖలా దామ మంజీ రాది దివ్యభూషణ భూషితుండును, సనక సనందనాది
 మహాముని ధ్యానగమ్యుండును, నైన గోపాల దేవునింగని, భక్తివినయ సంభ్ర
 మంబులు మెఱయ, శరశరాసనంబులు పాఱవైచి, మాణిక్యరథంబు డిగ్గనుఱికి,
 'యదునందనా, శ్రీకృష్ణా'యని సాష్టాంగ దండ ప్రణామంబు గావించి లేవకుం
 డిన, శ్రీవాసు దేవుండు తాను నరదంబుడిగ్గి, నిడుద భుజంబులు సాఁచి, లేవ
 నెత్తి, కౌగిలించుకొని, సవ్య సాచింజూచి, 'నాకితండు నిజభక్తుండు, త్రికరణం
 బుగా నన్ను సమ్మిసవాడు. బ్రహ్మరుద్రాదుల కేనియు నజేయుండు. ఇతనితోడ
 సమరంబు వలదు. కౌగిలించికొను'మరుటయుఁ, గౌఁతేయుండు 'నా కురు
 వంశంబు నేటికిఁ బావనం బయ్యె'నని చంద్రహాసునిం గౌగిలించుకొనిఁబె.
 అంతఁ, గుంతలేశ్వరుని యాజ్ఞవలనఁ దత్కుమారుండైన మకర ధ్వజుం డశ్వ
 మేధాశ్వంబుల రెంటిఁ గొనివచ్చి, శ్రీహరి సన్నిధియందునిచి, కృష్ణార్జునులకు
 నమస్కరించిన, నయ్యవసరంబున రాజసమాజంబుతోఁ దేజస్వియైన చంద్ర
 హాసుండు సుధారసనిరాసంబులైన వాగ్విలాసంబుల నుపచరించి, వాసుదేవునిం
 దన పురంబునకుం దోడ్కొని పోయి యచట దుష్టబుద్ధి మదనులఁ, జంపక
 మాలినీ విషయలఁ గానిపించి, శ్రీకృష్ణ పదారవింద భజనాయత్ర చిత్తుండై,
 తనకుంగల రాజ్యంబంతయు ముకుందున కొసంగి, యనంతరంబ గాలవ మహా
 మునిం బిలిపింప, నతండు సచ్చిదానందమయుండైన శ్రీ కృష్ణదేవుని విగ్ర
 హంబు గనుంగొని, పులకాంకిత గాత్రుండును, హర్షాశ్రుజడికృత నేత్రుండునై,
 ముహూర్త మాత్రంబు తన్మయుండై యూరకుండె. అంత రుక్మిణీ కాంతుడు
 కుంత లేశ్వరుం డొనర్చు నర్చనల సంత సిల్లుచు, దివసత్రయం బతని పట్టణం
 బున నివసించి, నాలవ నాడు చంద్రహాసుండు తనకు మున్నర్పించిన

రాజ్యంబు తత్పుత్రులైన పద్మాక్ష మకర ధ్వజుల కొసంగి పట్టంబు గట్టినఁ,
జంద్రహాసుండు నందనులం జూచి, 'యీనందనందనుని చరణారవిందంబులు
భజించి మోక్షానందంబు నొందుఁడు. నాయట్ల కీర్తి జెందుం'డనుచు దీవించి,
బుద్ధి సెప్పి, వారలచే వీడ్కొని, చతురంగ బలంబులు గొలువ నవ్వసాచికిం
దోడై వెడలె.

అంత, నమ్మమాశ్వంబు నానా భూములు, సీమలు, జనపదంబులు,
నదంబులు, ప్రాదంబులు గమించుచుఁ జనుచుండఁ, దత్తద్దేశాధీశులు మెప్పైన
కప్పంబులుగొని, భక్తియుక్తులై సేవింప, విక్రమోపార్జనుండైన యర్జునుఁడు
హరియును హరుల వెంబడిం జనునెడ, నవియుత్తర సముద్ర తీరంబునకుంజని,
యందఱుంగను గొనుచుండ సాగర మధ్యంబునకు దాటుటయు, నమ్మహి పాలు
లందఱు నివ్వెఱఁగంది, నిశ్చేష్టితులై, యంబుధి సాధించు విధంబు దెలియక
విహ్వలత్వంబునొంద, శ్రీకృష్ణుండు మయూరధ్వజా నర్జునులఁ బ్రద్యుమ్న
హంసధ్వజుల, బ్రభువాహనునిం బిలిచి, 'మీరథంబులకు దశదిశాభాగంబుల గిరివన
సముద్రాది దుర్గంబుల నడ్డంబులేదు. కావున మీరేవురు నా వెంబడి రండ'ని. సకల
దశంబుల నచ్చట నిలిపి, యంబుజాక్షుండు రథారూఢుండై సముద్రంబు సొచ్చి,
వెదక(సాగె)

-శ్రీకృష్ణాదులు ఒక దాల్పుని జూచుట-

(అప్పడచ్చట) నొక్క దీవియందు జీర్ణ శరీరుండును, శ్మశ్రు జటా
పటల భూషితుండును, భాసు సహస్రతేజుండునై, చిలికిన వటపత్రంబులు కొన్ని
శిరంబునకు నడ్డంబుగా వైచికొని, యనవరత హరిధ్యానానంద సాగరమగ్నుం
డును, వరతపః ప్రాగల్భ్యుండు, సగు బకదాల్పుం గనుంగొని, యేపుర మహా
రథుల తోడంగూడ రథంబులు దిగ్గి, నమస్కరించుటయు, నమ్మహాముని
శ్రీకృష్ణునిం గనుంగొని, 'యివ్వెన్నునికెన్ని వింతలు! ఇమ్ములకింత సందడి
నెందులకుఁగొనినచ్చె?' అని యసహ్యపడుచునుండ, నరుండు మెల్లన నత్తపోధ
నుంజేరి, కేలుమొగిచి, 'మీశరీరంబున వింతలు గనుపట్టుచున్నయవి. సందు
సందులఁ బట్టలు పెట్టె. అందున నూజు వేయుంబడగలు గల సర్పంబులు
చరపంబున నటించుచున్నవి. మోఁగాళ్ల మోఁజేతుల మహావృక్షంబులు పుట్టె.

కర్ణంబుల గూండ్లు కట్టుకొని యనేక పక్షి సహస్రంబులు సంచారంబులు సేయుచున్నయవి. మీరు జీర్ణంబులగు పటపత్రంబులు గొన్ని తలమీద వైచికొని యున్నవారలు. ఇదియేమి?' అని యడుగుటయు, నమ్మహాముని నవ్వుచు, 'క్షణభంగురంబైన శరీరంబు నీటి బుగ్గ చందంబున నెప్పుడెవ్వేళ నన్నిసోపునో తెలియదు. సంగంబులు దుఃఖ ప్రదంబులు. గృహరామ క్షేత్రంబులు నశ్వరంబులు. అల్పకాలంబు బ్రతుకున కింతచాలదేయని మఱ్ఱాకు శిరంబున కడ్డంబుగా నునిచికొనియున్నవాడ'. అనినవిని, యర్జునుం డాశ్చర్యభరిత మానసుండై 'తపోధనా, మీకెన్ని సంవత్సరంబులయ్యె నాన తీయవలయు'ననుటయు, నమ్మహాముని పార్థునింజూచి, 'నేను జనియించిన తరువాత మృతులైన రోమభులకు లెక్కలేదు. మార్కండేయుల నెన్నదరంబుగాదు. నేను బుద్ధియెఱింగిన వెనుక నిరువది బ్రహ్మ పట్టంబులయ్యె. మున్నొక సమయంబున సప్తసాగరంబు లేకి భూతంబులై మహాప్రవాహంబుగా వచ్చునప్పుడిచ్చటికి భూలోకంబు, భువర్లోకంబు సువర్లోకంబు దేలియాడుచు వచ్చె. అప్పుడొక్క మట్టిచెట్టిక్కడనుండె. దానికి సహస్రశాఖలు గలవు. శాఖకు వేయేసి బ్రహ్మాండంబులు వ్రేలుచుండె. ఆమట్టి చెట్టుకొన చివురాకునందు నొక్క చక్కని బాలకుండు పవ్వళించి కోమలంబైన పాదాంగుష్ఠంబు ముఖారవిందంబుననిడి చీకుచు వెడ నెడ యేడ్చుచు నవ్వుచుండె. వాని ధర్మంబున నా ప్రళయకాల మహామారుతంబున యీసముద్రంబు సుడులలోనందగులక సంచరించితి. ఆ సుద్దులిప్పుడేమిటికి? అర్జునా, ఈ దీర్ఘ బాహుండును, నీలమేఘశ్యామల గాత్రండును గొస్తుభ వనమాలికా కనకాంబర ధరుండును, నైన యితండు నీకు బావగదా! మీతోడంగూడఁ దిరిగి తిరిగి యీచందంబయ్యె. రమ్ముపొమ్మను వారు లేక యొంటిగా సర్వంబునుం దానమై హాయిగా నున్న వానికి నాభియందొక్క కమలంబు గలిగె. దానియందు నాలుగు మొగంబుల కొడుకొక్కఁడు గలిగె. వానికింగలిగె నీచరాచర జగంబులు. అదిచాలక నాటి చిన్నవాడు యదుకులంబునంబుట్టి, పదియాఱువేల నూట యెనమండంబెండ్లియై, మీవంటి వారితో వియ్యంబులంది యీ సంసారం బేమిటికిఁ దెచ్చి కొనియె?' అని నవ్వుచు, 'నోయా, తైరిలోక్య కుటుంబీ, యిందు రావోయా,' అని శ్రీ కృష్ణుంజేరఁ బిలిచి కౌగిటంజేర్చుటయు, నాశౌరియమ్మునికి నమస్కరించి, 'యీరువది బ్రహ్మకల్పంబులు చూచిన పెద్దవు. విష్ణుభక్తాగ్రేసరుండవు. కావున నీవే విష్ణుదేవుండవు. నీ వరుగుదెంచి ధర్మపుత్రుని యాగంబు సఫలంబుగా నెఱవేర్చవలయు'ననుటయు, దాల్చుండు, 'దేవా, నన్నీరీతిఁ బ్రస్తు

తించి గర్వంబును వెట్టి పట్టంపకుము. నీ చందంబునకు వెఱుతు. తొల్లి నాగర్వంబును, బ్రహ్మగర్వంబును జెఱచిన పుణ్యపరుషుండవుగావె ! అక్కడ నీ సఖులు విసంజెప్పెద'నని పలుకందొడంగె.

-బకదాల్పుడు విష్ణు మహిమ చెప్పుట-

'అర్జునా, తొంటి బ్రహ్మకల్పంబున నొక్క చతుర్ముఖ బ్రహ్మదేవుండు నా యెదుటనిలిచి, 'మునీంద్రా, చింపిమఱ్ఱాకు చాటున నేమిటికి దపంబు సేసెదవు ? వలయు వాంఛితంబుల నిచ్చెద. తపంబు చాలింపు' మనిన, నతనిం గనుంగొని, 'నే నిరువదుండ్రు బ్రహ్మలం గంటి. వారిలో నీవు కడపటి వాడవు. నీవేమి వరంబిచ్చెదవు ? నేనేమి గైకొనియెద ?' నని నవ్వుచుండ, నప్పడు మాయువురనడును ధరణీ చక్రంబు వ్రక్కలించుకొని, యొక్క యుత్పాత మారుతంబు వుట్టి, మమ్ము నిరువుర నెత్తికొని, వేఱొక్క బ్రహ్మాండంబులో బండుటాకువలెం బాఱవైచుటయు, సందొక్క యెనిమిది ముఖంబుల బ్రహ్మ, 'మీర లెవ్వరెచ్చటి నుండి వచ్చితి'రనిన, 'నేను జతుర్ముఖ బ్రహ్మను. సత్యలోకంబున నుండుదు. ఇమ్మాని నా శిష్యుండు'. అనుటయు, నాయష్టముఖ విరించిన నవ్వుచు, 'నోరీ, నాలుగు ముఖంబుల వాడవు. నీవేమి ? బ్రహ్మపట్టంబేమి ? శిష్యుడేమి ? పాండిత్యంబులు మాని మాకు దాసులరైయుండుం'డనియె. అట్టియెడ నచ్చట మునుపటికంటె బదింతలధికంబుగ నొక్క మారుతంబువుట్టి, మమ్ము మువ్వర నెత్తికొని, మఱియొక్క బ్రహ్మాండంబున జొక్కాకులుం బలె బడవేయుటయు, నచ్చట నత్యున్నతాకారులు, సతి వదాన్యులునైన మహా పురుషులు మమ్ము మువ్వరం జూచి, 'మీర వెచ్చటనుండు వారల'నిన, నా యష్ట బ్రహ్మ 'నేను జగద్విధాతను. పద్మసంభవుడ' ననుటయు, వారు మమ్ము మువ్వరం దొడ్కొనిపోయి పదియాఱు ముఖంబుల బ్రహ్మ సముఖంబున నిలుపుటయు, సతండు తన సముఖము వారినిం జూచి, యిమ్మువ్వర మన యూడిగంబులో నిలుపుండని పలుకుచుండ, నర్జునా, యమ్మహాశ్చర్యంబేమని పలుకుదు ? అచ్చట దొంటికంటె శతగుణంబుగా వేఱొండు చండమారుతం బుదయించి, మమ్ము పలువుర నెత్తికొని ముప్పది రెండు మోముల తమ్మిచూలి సమ్ముఖంబునం బడ వేయుటయు, సంతడు నట్లపలుక, సందొక్క చక్రవాతంబు వుట్టి, మమ్ము నేవుర

నెత్తికొనిపోయి యరువది నాలుగు మోముల యంబుజభవుని చెంతఁ ద్రోచె. ఇట్లు క్రమక్రమంబున బహు పద్మ సంభవులతోడం గూడఁ జనిచని, కడ పట సనకసనందనాది మహాముని సేవితుండును, సహస్రముఖుండును, దుర్ని రీక్ష్యతేజోరాశియు నైన యొక్క సహస్రముఖ పరమేశ్వరిగన నతండు మమ్ముం గనుగొని, ప్రత్యుత్థానంబుసేసి, యర్హ్యపాద్యాదులొసంగి, స్వాగతంబిచ్చి, 'మీ కృపాకటాక్షంబున నీ లోకంబున నధికారంబు సేయుచునున్నవాఁడ. నేనును, నా శరీరంబును, మత్పరిజనంబులును మీ యధీనంబులు. నాకేమి కైంకర్యంబు నియమించెదరు?' అనినఁ తొంటి పద్మ సంభవులందఱు గర్వంబులుడిగి మదంబులు మాని, బహ్మత్వాహంకారంబులు దొఱంగి దండప్రణామంబులుసేసి, 'దేవా, నీవు సాక్షాదధోక్షజుండవు. నీ యైశ్వర్యంబుపారంబు. నీ మహిమ నీకు సహితమెఱుంగం దరంబుగాదు. మహాసముద్రంబున ఫేనబుద్బుదంబులు పుట్టు చందంబున నీయందనేక కోటి బ్రహ్మాండంబులు పుట్టుచుం గిట్టుచునుండు,' నని వినుతించుటయు, సహస్రముఖుండైన యవ్వరించి వారలనాదరించి, యా కమల సంభవుల నయ్యై పదంబుల నిలిపి, నన్ను నిచ్చటికిఁబనిచె. నాఁటి బడలికలు దీర్చుకొనుచు, నిచ్చటనున్నాఁడ. కవ్వడి, గర్వంబెవ్వరికింఁగారాదు.' అనినం గృష్ణార్జును లమ్మునినింబ్రార్థించి, నవరత్నమయంబైన పల్లకియందునిచి, తోడ్కొని, యచ్చటనున్న యాగహయంబుల మరలించికొని, సాగరంబు వెలు వడి, సమస్త రాజలోకంబు సంతసింపం జతురంగ సేనాసమేతులై యవ్వలం దరలిరి.

-అర్జునుని రాకవిని, సైంధవుని పుత్రుండు మృతుండగుట-

తదనంతరంబ, యాగహయంబులు సింధు దేశంబు సొచ్చుటయు, దద్దె శాధిపతియగు సైంధవుని కుమారుండు కొలువున నుండి, మహారథికులతోడంగూడ గాండీవి యాగ హయంబుల వెంబడి వచ్చెనని చారులవలన వినినమాత్రంబున గుండియలవిని దిగులునం బ్రాణంబులు పరిత్యజించె. అంత దుర్యోధను సోదరి యైన దుస్సల మృతుండగు తనయునింగనుంగొని, పదంబులు తొట్టువడ నేడ్చుచు నగరంబు వెలువడివచ్చి, శ్రీకృష్ణుని పదంబుల పయింబడి 'హా కృష్ణా, ద్వారకా నాయకా, అనాథనాథా, హృద్ధండు మున్ను నా పెనిమిటింజంపి యిప్పుడు నా బిడ్డను జంపె. అన్యాయ మన్యాయము. నన్ను గావవే!' అని మొఱ్ఱయిడుటయు,

నర్జనుండరదంబు డిగ్గి, యయ్యమ్మకుం బ్రణమిల్లి, 'పుత్రశోకంబునఁ దల్లడిల్ల కుము. మన పాల శ్రీహరి గలండ'ని పలుకుచు, నంబుజనాభుని దోడ్కొని యప్పట్టణంబునకు వచ్చిన, సమ్యతుండు కొలువుతోనం గత జీవుడై పడి యున్న సైంధవ కుమారుని దన కరారవిందంబున నిమిరిన, నతండు దిగ్గన లేచి నమస్కారంబు గావించిన, సభ వారలందఱును బ్రమోద భరిత మాన సులై 'ద్రుపద రాజనందన నభిమానంబునఁగాచిన భయత్రాతపు! ఆర్తినొందిన గజేంద్రునింగాచిన దయానిధివి గదా! గదాధరా!' అని వినుతించిరి. అంత, సైంధవ కుమారుండు కృష్ణార్జునులకు మ్రొక్కి నృత గీత వాద్యంబులతో మహోత్సవంబుగా వారలఁ బూజించె. అంతఁ గౌంటేయుండు దోబుట్టువగు దుస్సలకుం దత్పుత్రునకును మత్త దంతావళంబు లనేక సహస్రంబులు, బహులక్ష తురంగంబులు, ససంఖ్యాక రథంబులు, సపరిమిత ధన కనక రత్న భూషాంబ రంబులు నొసంగి, ధర్మతనయుని యజ్ఞంబుఁ జూడరండని ప్రార్థించి, వారలు వెడలిన యనంతరంబు సంవత్సరంబు సమాప్తప్రాయం బగుటంజేసి, వారు వంబుల స్వేచ్ఛావిహారంబు మాన్పి, హస్తినాపురి కభిముఖుండయ్యె.

అప్పుడు శ్రీకృష్ణుండు రాజులం గనుగొని, 'ధర్మపుత్రుం డని పత్రప్రతంబులు సలుపుచు బడలి యున్నవాఁడు. నేను మున్నుగాఁజని మీ పరిణామ స్థితులు దెలియం జేసెద. తురంగంబులఁ గూర్చుకొని మీరు సాయంకాలమునకు రం'డని పలికి, యా కంసాంతకుండు కరిపురంబు సేరంజని, యచ్చట గంగా తీరంబున గత్తుకాంచన ప్రభా దేదీప్యమాన సభాంతరంబున మహాముని సమేతుడైన ధర్మతనయుం గనుగొని, ప్రణమిల్లి, 'జననాథా, నీ ప్రతాపంబున ఘోటకంబు నిరాఘాటంబుగా సంచరించి వచ్చె. దిక్కుల రాజుల నెల్లంగెలిచి నీయనుజుండు కప్పంబు గొనివచ్చె'నని హంస ధ్వజుండాదిగాఁగల రాజన్యుల జన్యప్రకారంబు దెలియంజెప్పి, యచ్చటనున్న ముని జనులకు నమ స్కారంబును, గుళల ప్రశ్నంబును గావించి, కుంతి మొదలగు గురువనితా జనంబులకుం బ్రణమిల్లి, తనకు మ్రొక్కిన భీముని, మాద్రేయుల సుభద్రా ద్రౌపదుల నాదరించి, వృకోదర సహితంబుగా నిజ మంఠిరంబునకుంజని, రుక్మిణి సత్యభామాది యోషారత్నంబుల యుల్లంబులు పల్లవింప నింపుక వడి వినోదించి, తోరణ వితానాదులచేఁ బునఁబు సింగారింప నియమించి, పౌరులు,

పురోహితులు, సామంత దండనాథులు, తద్వధూ జనంబులు, వారసుందరీ బృందంబులు, ధర్మరాజానుమతంబున బయలు మెఱయుటయు, భీమాది యోధవరుల తోడంగూడ నమ్మాధవుండు చతురంగబలంబులు గొలువ, బకదాల్బు నెదుర్కొనుటకుఁ గదలి, వికసిత కుసుమ సౌరభ సంభరితంబైన పురోద్గాన సమీపంబున నర్థచంద్ర వ్యాహంబు వన్నించి నిలిచె. అంతఁ, బద్మినీకాతుండు పశ్చిమ సముద్రంబు చెంత నిలిచె. అపుడు గంధతైలావసీక్తంబులగు కరదీపికా సహస్రంబులు వెలుంగ నభినవ భూషితాంగులగు రాజపుంగవులు గొలువ, మంథాన మధ్యమాన మహార్జవ ఘుమం ఘుమిత ఘోషగంభీరంబైన సేనాకోలాహలంబు తోడ జలధరగర్భ నిర్భేదనారంభ విజృంభమాణ మాణిక్య ధ్వజంబులు చెలంగఁ, బ్రచండ మారుత పూరిత కులాచల ధరీ ఝరీ జృంభమాణ గంభీర నిస్వనంబులఁ బురుడించుచు, నిస్సాణ రవంబుల తోడ ననర్హ్యమణిమయ శిబికాధి రూఢుండైన బకదాల్బు మునీంద్రు వెంబడి నశ్వమేధాశ్యంబుల. మున్నిడుకొని, గాండివ ధన్వి యెదుట నున్న పుండరీకాక్షుతోడ సంధించుకొనియె. పౌర పురంద్రీ మణులింద్ర నందనుని మీఁదఁ జల్లు మౌక్తికంబుల వలన భూమి రత్నగర్భయయ్యె. వారలు చల్లెడు పూవుల వలన గంధవతియయ్యె. భీమసేన మాద్రేయ ముఖ్యులు బకదాల్బు మునీంద్ర పాద పద్మంబులకుఁ బ్రణమిల్లి, ఫల్గున సేవా ప్రకరంబుల తోడంగలసి పట్టణంబునకుం జనిరి.

-శ్రీకృష్ణుండు వచ్చినరాజులనుధృతరాష్ట్రునకెఱింగించుట-

తదనంతరంబ, మహిపాలకులందఱు విచిత్రంబులైన కానుకలు గొనుచు వ్రత దీక్షాపరుండైన ధర్మనందనుని పాదార విందంబులకుఁ బ్రణమిల్లిరి. అపుడు విదుర సంజయ కృపాచార్య ప్రముఖ మిత్రబాంధవ సుహృజ్ఞుల తోడంగూడఁ గొలువై యున్న ధృతరాష్ట్రుచెంతకుం జని, మహిపాలకులనెల్ల సమక్షంబు సేయించి, పుండరీకాక్షుండు వారల వేర్వేఱ యిట్లని యెఱింగించె. 'ఇతండు శౌర్యసమున్నిందుండైన, నీలధ్వజుండు. స్వాహావధూ వల్లభుండైన వైశ్యానరుండితని యల్లుండు. ఇతండు చిత్రాంగదాకుమారుండైన బభ్రువాహనుండు. రణంబున సాత్విక ప్రద్యుమ్న వృషకేతన కపికేతనుల జయించి, సంజీవరత్నంబుఁ దెచ్చి మగుడ బ్రతికించె. ఇతండు చంద్రహాస భూపాలుండు. ఇతని చరిత్రంబు విచిత్రంబు. ఇతండలిగెనేని దేవదానవులు వడవడ వడంకుదురు. ఇతండు

మయూర కేతనుండు. ఈ రాజు నౌదార్శంబు శౌర్యంబు వర్ణింప నా తరంబు గాదు. వృద్ధ బ్రాహ్మణ రూపంబునంబోయి నేను వేడినయెడఁ దన శతీరంబు సగంబు గోసియిచ్చె. ఇతండు హంస ధ్వజుండు. ఈ రాజు కొమరులను బవరంబున గెలుచుటకై నేను పూర్వంబు చేసిన పుణ్యంబులన్నియు వెచ్చఁ బెట్టితిని. వారల శిరః కపాలంబులు రుద్రుండు హరనాయకంబుగా ధరించె. ఇతండు వీరవర్మ. సర్వప్రాణ సంహారక క్రయైన యముండితని యల్లుండు. వీరలందఱు నొక్కరికన్న నొక్కరధికులు. వీరలనెల్ల నీ తమ్ముసికుమారుండైన యర్జునుండు నిర్జించె. నీ భాగ్యంబునకుఁ గొఱంతయేమి? అని వినిపించుచుండ ఫల్గునుండు ధృతరాష్ట్రునికు నమస్కరించి, తల్లికి మ్రొక్కుటయు, నామె బహు శాస్త్ర శస్త్రప్రణ కిణాంకితంబులగు యతని యంగంబుల నిమిరుచు, మ్రొక్కిన కర్ణనందనుం గొఁగిలింపుకొనియె.

తనంతరంబ, ద్రౌపది శుభముహూర్తంబున హాటక పుటికలో నానా విధంబులైన విత్తనంబులు గొనుచు, మురారి యయ్యమ్మ ననువర్తించి, పిజింది దెస నరుదేర నానాధిపృషీపాలకులు దూరంబున నిలువ యమ నందనుండు నధ్వరభూమి శుద్ధిగా నాటు పృషభంబులఁ బూన్చిన బంగరు నాగలిఁ గైకొని, మహామునులు మంత్రంబులు పఠించుచు వెంబడిరా యాగస్థలంబు దున్నె. అంత దీక్షితుండగు ధర్మనందనుని రత్నకుంభ సంభృతంబులును, గంధ ద్రవ్య పరిమళ మిళితంబులు, నానా విధావధీ యుక్తంబులునైన పుణ్య సలిలంబులచేఁ గుంతియు దేవకియు, యశోదయు, సాదరంబుగాఁ గనకాభిషేకంబు గావించిరి. ఋత్విజులు నెనమన్నూట తొమ్మిది కుందనంపు టిటికలు గరుడాకారంబుగా నమర్చి, యిట్టులొకటొకటి నినుమడి సంఖ్యగా గరుడా కారంబున నైదు వేదిక లమర్చి, శాస్త్రోక్తంబుగా నిష్టకాచయనంబుసేసి, యష్టద్వార సమన్వితంబు నష్టోపదేష్టకా మయంబును, వివిధ విచిత్ర తోరణ ధ్వజాలంకృతంబునుంగా యాగశాల గట్టించి, బదరీ బిల్వ పలాశ యూపంబు లిరువది యొక్కటి వరుసగా నిలిపి, సుక్ష్మపంబులు సులూఖల జుహు మొదలైన యజ్ఞ పాత్రంబు లలంకరించిరి.

-ధర్మరా జశ్వమేధం బొనరించుట -

వింశతి బ్రహ్మకల్ప జీవియైన బకదాల్పుండు బ్రహ్మయు, వేదవేదాంగ రహస్య నిస్సంశయంబైన సాత్యవతేయుం డధ్వర్యువు, వశిష్ఠ వామదేవ

లోమశో గాలవ కపిల సుమంత భాగురి భరద్వాజ జమదగ్ని రైభ్య కౌండిన్య గౌతములు ఋత్విజులుగా, నరుణి పులహ పులస్త్యోపమన్య విశ్వామిత్ర మధు చ్ఛంద విభండక ధౌమ్య వాయుభక్ష కులరక్షోమ్నులను మంత్ర పాఠకులుగా నియమించి, ధర్మనందనుండు, మృగ శృంగ ధరుండును, గృష్టాజినాంబరుండును, గుశాసనాసీనుండునై యున్న సమయంబునం బరాశరనందనుండు రాజ లోకంబు నవలోకించి, 'మీరులు కశత్ర సమేతంబుగా జాహ్నువీ పవిత్రోదకంబుల ధర్మరాజు నభిషేకింపవలయు'ననియె. అంతట ననసూయయు, నత్రియు, నరుంధ తియు, వశిష్ఠుండును, రుక్మిణీ శ్రీకృష్ణులును, హిడింబా భీమసేనులును, సుభద్రార్జునులును, మాయావతీ ప్రద్యుమ్నులును, ఉషానిరుద్ధులును, ప్రభద్ర వృషకేత నులును, ప్రభావతీ యౌవనాశ్వలును, సునందా సీలకేతులును, ధమ్మిల్లానుసాశ్వ లును, మొదలుగాగల యఱువది నలుపురు దంపతులు పంచ పల్లవ సమంచితం బులైన కలశంబులు గొనుచు, మందమంద గమనంబులం గదలి, ముందట గీత వాద్య నృత్యంబులు మెరయ, గజాధిరూఢులై, విప్ర కన్యలు చల్లు మౌక్తికం బులు మెరయ, గుంటి దేవకీ యశోదలం బురస్కరించికొని యరుగు సమయం బునఁ గలహఘటనావిశారదుండైన నారదుండు సత్యభామా గృహంబునకుం జని పూజలు గైకొని యిట్లనియె. 'భామామణి, మగండు నీ దెస కూర్మికలవాడని మిగుల గర్వించి యుండువు. నేడు పెద్దతనంబు రుక్మిణీదేవికిచ్చె. అది యెట్లంటి వేని, మూర్ధాభిక్షులైన క్షత్రియోత్తములు పట్టంపురాణుల తోడం గూడఁ జుట్టునుం గొలువ, ఛత్రచామరంబులు మెఱయ, బ్రాజిష్ఠుండైన శ్రీకృష్ణదేవుని తోడంగూడ రుక్మిణీదేవి కలశాభిషేకింబుసేయుటకై జాహ్నువికిం జనియె. నీచనువు వ్యర్థంబయ్యె.' అనిన, సాత్రాచితి కలహాశన మునింజూచి 'యేకాంతంబునందును బ్రాణేశ్వరుండు నన్ను మఱచునే' యని తన కేశిసౌధంబున నున్న మురారిం జూపిన, సురముని విస్మితుండై విష్ణుదేవుని వ్యాపకత్వంబు గొనియాడుచు యథేచ్ఛముగాఁ జనియె.

-అశ్వమేధ విధి-

అనంతరంబ, యరువది నలుగురు దంపతులు కొంగు ముళ్లతోడంగూడఁ గుఱుమ గంధ బంధుర హేమకుంభ సంభరిత గంగా తరంగిణి పవిత్రోదకం బులు దెచ్చి ఋత్విజులు వేదమంత్రంబులు చదువ, హేమ కటాహంబులం బోసి ధర్మతనయన కభిషేక మాచరింపఁ, బూతాత్ముండగు నతండు,

మహాశ్వంబునకు నభిషేకంబు సేసి, మహామునుల నెల్లఁ గనకాననంబుల నిడి, గంధ మాల్యాంబర భూషణంబు లర్పించి, యథోక్త దక్షిణ లొసంగి, యయ్యశ్వంబును యూపస్తంభంబునం గట్టినఁ, దానినిఁ బాంబాలియుఁ దానును బూజ చేసి వలగొని, యగ్ని శిఖాముఖంబున గంధర్వ లోకంబునకుం జనుమనిన, నయ్యశ్వంబు మోర యల్లార్చుఁ దన యభిప్రాయంబు నభినయించిన, నశ్వహృదయజ్ఞుండైన నకులుండు ధర్మజునిం జూచి, 'క్రతుఫలప్రదాయకుండైన శ్రీహరి తన ముఖంబున నున్నవాఁడు. స్వర్గఫలం జేమిపెచ్చు?' అని యశ్వంబు దెలుపుచున్నదన, శ్రీకృష్ణ సహితంబుగా ఋషులు సంతోషించిరి. అంత నగ్గంధర్వ రత్నంబును మంత్రంబుల విశసనంబు గావించిన, సౌమ్యుండైన ధోమ్యుండు వాజి దక్షిణ కర్ణంబు మెలిబెట్టినఁ బాలు వెడలె. భీమసేనుండు పురోహితుని యనుమతిని గృపాణంబుగొని యశ్వశీర్షంబు ఖండించిన, నది తేజోరూపంబున నెగసి సూర్యునిం గలసె. మురహరుండు నత్తురంగ కళేబరంబు విశసనంబు సేసినఁ దక్షిణంబు శ్రీహరిలోనం గలసె. తన్మాంస రాశి కర్పూర రాశియైన, మునులు గనుంగొని 'కుంతీ తన యాగ్రణీ, నీభాగ్యంబునకుఁ గొఱంత యెయ్యది? ఆప ఘనసారంబు ఘనసారంబయ్యె' నని సన్నుతులు సేయనక్కర్పూరంబు ప్రథమా హుతిగా నాచార్యుండు నిండు నుద్దేశించి చేసిన, నయ్యిండుండు చేయిచాచి యాహుతింగైకొనియె. అట్లే దేవతలందరు వేదవ్యాసులొసంగు నాహుతులు సాకారంబుగా వచ్చి కైకొనిరి. త్రైలోక్యంబును దృప్తిఁబొందె. పురోడాశ ప్రాశనంబును సోమ పానంబునుం జేసి ఋత్విజు లానందించిరి. ధర్మనందనుండు పూర్ణాహుతి గావించి యవభృథస్నానంబు నాచరించె. అయ్యశ్వమేధ యాజిని రాజీవాక్షుండు నందంద కౌగిటం జేర్చి యభినందించె. అంత, ననసూయ మొదలగు వధూజనులు నీరాజనంబులు సేసిరి. అజాత శత్రుండు ఒక దాల్బ్యునకు రత్నమయ వృషభంబును, వ్యాసునకు సకల భూమండలంబు దక్షిణగా నొసంగిన, నతండు క్రమమైనాభూమి విక్రయించి యాధనంబు దీనుల కొసంగె. ఒక్క యరదంబు నొక్క మదగజంబును, నూఱు గుఱ్ఱంబులు, నూఱు ధేనువులు, నాలుగుసోలల లముత్తియంబులు, నలువురు సైన్యపతుల నొక్కొక్క ఋత్విజునకు దక్షిణగా నొసంగి, సభా సమయైన ద్విజులకు నపారంబుగా దక్షిణ లొసంగి, కోటి స్వర్ణంబులు, పదివేల గుఱ్ఱంబులు, నూజే నుంగులు, నొక్క వరుస సొమ్ములు వచ్చిన రాజులకెల్ల వేర్వేర నొసంగి,

యాదవులకెల్ల నందులకు కెట్టి ప్రత్యేకంబుగా బహుమానంబు సేసి, రుక్మిణీ ప్రముఖులైన గోపాల దేవుని వనితా మణులకు నవరిమిత రత్నభూషణంబు లొలంగి, భీమార్జున మాద్రీపుత్రుల మన్నించి, యధిష్ఠిరుండు నవరత్న ఖచిత సింహాసనంబున శ్రీకృష్ణదేవుని రుక్మిణీసమేతంబుగా నునిచి, యాతని దివ్య శ్రీపాదంబులు బంగరు పశ్చరంబులోఁ బన్నీటంగడిగి, తడియొత్తి గంధపుష్ప దివ్య భూషణాంబరంబుల నలంకరించి, యయ్యశ్యమేధ క్రతుఫలంబు సమస్తంబును దత్కరంబున ధారవోసె. అప్పుడు పుష్పవృష్టియు దివ్య దుందుభి ధ్యానంబునుం గలిగె. మఘ పూర్తిగనుంగొని దేవతలు, మునులు, రాజులు, మహాపురుషులు హర్షంబునం గొనియాడిరి.

-భీముని పాక మహిమ-

అప్పుడు భీమసేనుండు తన పాక చాతుర్యంబు నందఱకు నెఱింగిం పంగోరి, విందుసేసి బిరుసుమెత్తనయు, ననుఁబ్రాయయుఁ జిమిడికయుంగాక శరకరికయగు కలమాన్నంబును, బద్మకేసరచ్ఛాయు ననుకరించు పప్పును, దివ్యగంధబంధురంబులైన గోధుమ పిండి వంటలోను, నానారుచుల చిత్రంబులైన శాకపాకంబులును, భక్ష్యభోజ్యలేహ్యాచోష్య పానీయంబులు మొదలగు సమస్తంబును, నిమిషమాత్రంబున సమర్పి, పసిడి పశ్చరంబున నించి, ఋషుల, రాజుల, బంధువులను బంతులు దీర్చి, సర్వా లంకార భూషితలైన యోషాసహస్రంబులచే వడ్డన చేయించుటయు, 'జింపి నార చీర లేమి సేసెడివని మనంబున నెన్నకుండు. ఇవి ఖండశర్కరామయంబులైన మండెగలు. తెగిన జుడెంబులివియేల యనకుండు. ఇవి వింతలైన గోధుమ పూజంతికలు. ఔదుంబర ఫలంబులివియని యెన్నకుండు. నమలి చూడుండు. మేలి పూర్ణంబులిడిన కుడుములు. తెల్ల నురుగు లేమిటికంటికొని యెడునని దూఱకుండు. ఇవి వాసన రుచిరంబులైన 'పేణీయలు'. అని యొడంబడఁ జెప్పఁచుఁ బడంతుకలు వడ్డింప, మహా మునులు భుజించి, గంధోదక ధౌత హస్తాంబుజులై, కర్పూర వీటికా సుగంధ మాల్యంబులం దనిసి, యనిలజునిఁ బలు వితంబులఁ బ్రశంసించుచు, యాగశాలఁ గూర్చుండియుండిరి.

-కృష్ణ ధర్మరాజులు బ్రాహ్మణవివాదంబు వినుట-

ఆ సమయంబున నిరువురు బ్రాహ్మణులు తమలోనఁ గోలాహలంబుగాఁ గలహించుచు వచ్చి, ధర్మనందనుం గనుంగొని యాశీర్వదించి, 'మా వివాదంబు

దీర్ఘవలయు' ననిన నతం, 'డరుణి పులహ బకదాల్బ్యాది మహామునులు, నీ గోపాల దేవుండును విన మీ వాదంబులు దెలుపుడ' నవుడు, వారిలో నొక్కరుం డిట్లనియె: 'నా పేరు యజ్ఞశర్మ. ఈతని నామధేయంబు విష్ణుశర్మ. ఇతనికి నేనొక్కజేత్రంబు నమ్మితిని. ఇతండాజేత్రంబు దున్నించునప్పు డొక నిక్షేపంబు గానం బడియె. ఆ నిక్షేపంబు నన్నెత్తుకొమ్మనిన నాకు నిమిత్తంబు లేదంటిని. అందుల కితండు మల్లాడుచున్నాడు. ఈతనికి మీరలు దెలియ బలుకరింపుండ' నిన యనంతరంబ విష్ణుశర్మ యిట్లనియె. 'ఇతండు నాకుఁ గ్రయంబుసేయు నప్పుడు నిక్షేపంబు తోడం గూడఁ గొనినవాడంగాను. నాకుఁ గార్యంబేమి? ఈతఁడు ధర్మబెఱుంగని వెట్టివాఁడు. తన ద్రవ్యంబు నాకేమిటికి? మీరలీ తగవు దీర్చుండ' నుటయు, శ్రీకృష్ణదేవుండు నవ్వుచు నిట్లనియె: 'విప్రవరులారా, మీరలిరువురు మూఁడు నెలలకు మగుడ రండ. అప్పుడు తగవు దీర్చెద. పొండు. వృధా జగడంబు వలద' నిన, వారలిరువురుఁ దద్దనంబు నగరికి నప్ప గించి చనుటయు, ధర్మనందనుండు శ్రీకృష్ణదేవుం గనుంగొని, 'బకదాల్బ్య వ్యాస కణ్వ పశిష్ఠాది మహామునులుండఁ దగవు తేఱుగడ సేయక యేల యూరక పొండంటి' వనిన, ముకుందుం డిట్లనియె: 'నీ సమక్షంబున నానాసౌఖ్య గోష్ఠీవినోదంబులం బ్రొద్దు గడవునెడ నిదేమి వృధా సంవాదంబని పొండంటిని. మాసత్రయానంతరంబున కలియుగంబు సంప్రాప్తంబగు. అప్పటికి వీరల కీబుద్ధి యుడిగి మగుడఁ గలహించి మన యొద్దికి వత్తురు. అప్పుడు సమంబుగాఁ బంచి యిచ్చి పొండందము. అంతియగాదు. కలియుగాచారంబులు వినుము. వేద విహితంబులుగాని దురాచారంబుల చేతను, జనుల యన్యోన్య వైరంబులచేతను, అన్యాయ వర్తనులగు రాజుల చేతను, స్త్రీ ద్యూత మృగయా పానాది దుర్వ్యసనంబుల చేతను, ధర్మపత్నినిరాదరణంబు చేతను, బరదార పరిగ్రహంబు చేతను, వేశ్యాసంగమంబు చేతను, బరద్రవ్యాపహరణంబు చేతను, నానాటికి రెట్టించు లోభ మోహ మాత్సర్యంబులచేఁ గలియుగంబు దర్పించి, ధర్మంబు నొప్పించి, యందులోనఁ బ్రథమ పాదంబున దురాచారంబులు సదాచారంబులు నమ్మిశ్రంబులై, పెరుగు వడ్డు కలిపినకరణి వర్ణాశ్రమ ధర్మంబులు సంకరం బులగు. అప్పుడేనొక్క రాజరూపంబున నవతరించి, కొంత కొంత ధర్మ ప్రతిష్ఠాపనంబు సేయుదు' నని యానతిచ్చి, శౌరి ధర్మనందనునిచే బహువిధ సత్కారంబులు గైకొని పదియాఱుదేల నూట యెనమండుగురు భార్యలతోడం గూడ హంస ధర్మజాది రాజాధి రాజులు గొలువ, మహా వైభవంబున ద్వారకా

నగరంబునకు వేంచేసి, సబహమానంబుగా రాజులనెల్ల నాయాపురంబులకుఁ బనిచి, దివ్యభోగంబు లనుభవించుచు, సుఖంబున నుండె. యుధిష్ఠిరుండు సకల ధాత్రీమండలంబు నేలుచు, నభీష్టభోగంబు లనుభవించుచు, హరి పదారవిందంబుల డెందంబునఁ గుచుకులిపి యానందంబు నొందుచుండె.” అని జైమిని ముసీంద్రుండు మతియు నిట్టనియె.

“జనమేజయ మహీపాలకా, ఆజాత శత్రుని యశ్వమేధారంభంబును, యావనాశ్వ హంసధ్వజ చంద్రహాసాది మేదిసి వల్లభుల వర్తనంబులును, శ్రీకృష్ణుని భక్తవాత్సల్యాది దివ్యశ్రీగుణంబులును ప్రతిపాదించునట్టి యీ యితిహాసంబు, వినినఁజదివిన, వ్రాసిన, భారత రామాయణంబు లాకర్షించిన ఫలంబును, గన్యాదాన గోదాన గోసహస్ర తులాపూరుషాది మహా దానంబుల కంటెను నూతంత లధికంబు ఫలంబు గలదు. ఆయురభివృద్ధియు, నభీష్ట సిద్ధియు, హరిపద భక్తియు, నభివృద్ధి జెందు. ఈ మహాపురాణంబు తేట పడ వినిపించిన విద్వాంసులకు రత్నభూషణంబులును, రజత కనకంబులు, రమణీయ ధవళ చామరంబులు, బీతాంబరంబులు గ్రామంబు లొసంగి, డెందంబున నానందింపవలయు” నని జైమిని ముసీంద్రుఁ డానతిచ్చుటయు, జనమేజయ నరపాలుండు కౌతూహలాయత్ర చిత్తుండై, యమ్మునివచునకుఁ గనకాంబరంబులు, రత్నమయ భూషణంబులు, నపారంబగు గోసహస్రంబులు సమర్పించి, చతుస్సాగర వేలా వలయిత మహీచక్రంబు నేలుచు, దర్వాతి సత్కథలు వినుచు, శాశ్వతైశ్వర్య భోగంబు లనుభవించుచునుండె.

గద్య

ఇది శ్రీమత్పాండ్య మండలాధీశ్వర శ్రీ విజయరంగ చొక్కనాథ

మహీనాథ కరుణాకటాక్ష సంపాదిత గజతురంగమాందోళికా

ప్రముఖ నిఖిల సంపత్పారంపరీ సమేధ మాన

సముఖము మీనాక్షీ నాయక తనూభవ మీనాక్షీ

దేవీ కటాక్ష లబ్ధ కవితా సాంప్రదాయక,

వేంకట కృష్ణప్ప నాయక ప్రణీ

తంబైన జైమిని భారతం

బున నశ్వమేధ పర్య

మ్మును వచన

కావ్యంబు నందుఁ

బంచమాశ్వాసము.

సర్వము సంపూర్ణము.

దీర్ఘవలయు' ననిన నతం, 'డరుణి పులహ బకదాల్బ్యాది మహామునులు, నీ గోపాల దేవుండును విన మీ వాదంబులు దెలుపుడ' నవుడు, వారిలో నొక్కరుం డిట్లనియె: 'నా పేరు యజ్ఞశర్మ. ఈతని నామధేయంబు విష్ణుశర్మ. ఇతనికి నేనొక్కజ్జేత్రంబు నమ్మితిని. ఇతండాజ్జేత్రంబు దున్నించునప్పు డొక నిజేపంబు గానం బడియె. ఆ నిజేపంబు నన్నెత్తుకొమ్మనిన నాకు నిమిత్తంబు లేదంటిని. అందుల కితండు మల్లాడుచున్నాడు. ఈతనికి మీరలు దెలియ బలుకరింపుండ' నిన యనంతరంబ విష్ణుశర్మ యిట్లనియె. 'ఇతండు నాకుఁ గ్రయంబుసేయు నప్పుడు నిజేపంబు తోడం గూడఁ గొనినవాడంగాను. నాకుఁ గార్యంబేమి? ఈతఁడు ధర్మబెఱుంగని వెఱ్ఱివాఁడు. తన ద్రవ్యంబు నాకేమిటికి? మీరలీ తగవు దీర్చుండ' నుటయు, శ్రీకృష్ణదేవుండు నవ్వుచు నిట్లనియె: 'విప్రనరులారా, మీరలిరువురు మూఁడు నెలలకు మగుడ రండ. అప్పుడు తగవు దీర్చెద. పొండు. పృథా జగడంబు వలద' నిన, వారలిరువురుఁ దద్దనంబు నగరికి నప్ప గించి చనుటయు, ధర్మనందనుండు శ్రీకృష్ణదేవుం గనుంగొని, 'బకదాల్బ్య వ్యాస కణ్వ పశిష్ఠాది మహామునులుండఁ దగవు లేకుండ సేయక యేల యూరక పొండంటి' పనిన, ముకుందుం డిట్లనియె: 'నీ సమక్షంబున నానాసౌఖ్య గోష్ఠీవినోదంబులం బ్రొద్దు గడపునెడ నిదేమి వృథా సంవాదంబని పొండంటిని. మాసత్రయానంతరంబున కలియుగంబు సంప్రాప్తంబగు. అప్పటికి మీరల కీబుద్ధి యుడిగి మగుడఁ గలహించి మన యొద్దికి వత్తురు. అప్పుడు సమంబుగాఁ బంచి యిచ్చి పొండందము. అంతియగాదు. కలియుగాచారంబులు వినుము. వేద విహితంబులుగాని దురాచారంబుల చేతను, జనుల యన్యోన్య వైరంబులచేతను, అన్యాయ పర్రనులగు రాజుల చేతను, స్త్రీ ద్యూత మృగయా పానాది దుర్వ్యసనంబుల చేతను, ధర్మపత్నినిరాదరణంబు చేతను, బరదార పరిగ్రహంబు చేతను, వేశ్యాసంగమంబు చేతను, బరద్రవ్యాపహరణంబు చేతను, నానాటికి రెట్టించు లోభ మోహ మాత్సర్యంబులచేఁ గలియుగంబు దర్పించి, ధర్మంబు నొప్పించి, యందులోనఁ బ్రథమ పాదంబున దురాచారంబులు సదాచారంబులు నమ్మిశ్రంబులై, పెరుగు పడ్లు కలిపినకరణి వర్ణాశ్రమ ధర్మంబులు సంకరం బులగు. అప్పుడేనొక్క రాజరూపంబున నవతరించి, కొంత కొంత ధర్మ ప్రతిష్ఠాపనంబు సేయుదు' నని యానతిచ్చి, శౌరి ధర్మనందనునిచే బహువిధ సత్కారంబులు గైకొని పడియాలుబేల నూట యెనమండుగురు భార్యలతోడం గూడ హంస ధర్మజాది రాజాధి రాజులు గొలువ, మహా వైభవంబున ద్వారకా

నగరంబునకు వేంచేసి, సబహుమానంబుగా రాజులనెల్ల నాయాపురంబులక బనిచి, దివ్యభోగంబు లనుభవించుచు, సుఖంబున నుండె. యుధిష్ఠిరుండు సక ధాత్రీమండలంబు నేలుచు, నభీష్టభోగంబు లనుభవించుచు, హరి పదారః దంబుల డెందంబునఁ గుదురుకొలిపి యానందంబు నొందుచుండె.” అని జైమి మునీంద్రుండు మణియు నిట్లనియె.

“జనమేజయ మహీపాలకా, ఆజాత శత్రుని యశ్వమేధారంభంబున యావనాశ్వ హంసధ్వజ చంద్రహాసాది మేదిని వల్లభుల వర్తనంబులున శ్రీకృష్ణుని భక్తవాత్సల్యాది దివ్యశ్రీగుణంబులును ప్రతిపాదించునట్టి యి యితిహాసంబు, వినినఁజదివిన, వ్రాసిన, భారత రామాయణంబు లాకర్ణించి ఫలంబును, గన్యాదాన గోదాన గోసహస్ర తులాపూరుషాది మహా దానంబు కంటెను నూటింత లధికంబు ఫలంబు గలదు. ఆయురభివృద్ధియు, నభీ సిద్ధియు, హరిపద భక్తియు, నభివృద్ధిఁ జెందు. ఈ మహాపురాణంబు తేట ప వినిపించిన విద్వాంసులకు రత్న భూషణంబులును, రజత కనకంబులు, రమణీం ధవళ చామరంబులుఁ, బీతాంబరంబులు గ్రామంబు లొసంగి, డెందంబు నానందింపవలయు” నని జైమిని మునీంద్రుఁ డానతిచ్చుటయు, జనమేజయ నరపాలుండు కౌతూహలాయత్త చిత్తుండై, యమ్మునివరునకుఁ గనకాం రంబులు, రత్నమయ భూషణంబులు, నపారంబగు గోసహస్రంబులు సమర్పింఁ చతుస్సాగర వేలా వలయిత మహీచక్రంబు నేలుచుఁ, దర్వాతి సత్కథఁ వినుచు, శాశ్వతైశ్వర్య భోగంబు లనుభవించుచునుండె.

గద్య

ఇది శ్రీమత్పాండ్య మండలాధీశ్వర శ్రీ విజయరంగ చొక్కనాథ
మహీనాథ కరుణాకటాక్ష సంపాదిత గజతురంగమాండోళికా

ప్రముఖ నిఖిల సంపత్పారంపరీ సమేధ మాన

సముఖము మీనాక్షి నాయక తనూభవ మీనాక్షి

దేవీ కటాక్ష లబ్ధ కవితా సాంప్రదాయక,

వేంకట కృష్ణప్ప నాయక ప్రణీ

తంబైన జైమిని భారతం

బున నశ్వమేధ పర్వ

మ్మును ప చ న

కావ్యంబు నందుఁ

బంచమాశ్వాసము.

సర్వము సంపూర్ణము.